

กลยุทธ์การสื่อสารเพื่อการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมของเกษตรกร
ในโรงเรียนชานา จังหวัดสุพรรณบุรี

นางสาวนนทญา หงษ์รัตน์

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาโท สาขาวิชา
สาขาวิชานิเทศศาสตร์พัฒนการ ภาควิชาการประชาสัมพันธ์

คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปีการศึกษา 2550

ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

**COMMUNICATION STRATEGY FOR PARTICIPATORY DEVELOPMENT OF
FARMERS IN THE CHAOW-NA SCHOOL, SUPHAN BURI PROVINCE**

Miss Nontaya Hongrat

**A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Master of Arts Program in Development Communication**

Department of Public Relations

Faculty of Communication Arts

Chulalongkorn University

Academic Year 2007

Copyright of Chulalongkorn University

นันทญา หงษ์รัตน์ : กลยุทธ์การสื่อสารเพื่อการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมของเกษตรกร
ในโรงเรียนชาวนา จังหวัดสุพรรณบุรี (COMMUNICATION STRATEGY FOR
PARTICIPATORY DEVELOPMENT OF FARMERS IN THE CHAOW-NA SCHOOL,
SUPHAN BURI PROVINCE) อาจารย์ที่ปรึกษา : รศ.ดร.ประมะ สตะเวทิน, 252 หน้า.

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากลยุทธ์การสื่อสารเพื่อการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมของ
เกษตรกรในโรงเรียนชาวนา จังหวัดสุพรรณบุรี รวมทั้งปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วม ตลอดจนการมี
ส่วนร่วมของเกษตรกรที่เข้าศึกษาในโรงเรียนชาวนา จังหวัดสุพรรณบุรี เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ใช้วิธีการ
ศึกษาจากเอกสาร การสัมภาษณ์แบบเจาะลึกกับกลุ่มตัวอย่างคือ เจ้าหน้าที่จากมูลนิธิข้าวขวัญและ
เกษตรกร รวมทั้งการสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม ผลการศึกษา ปรากฏดังนี้

1. กลยุทธ์การสื่อสารเพื่อการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม แบ่งออกเป็น 3 กลยุทธ์ ได้แก่ 1. กลยุทธ์
เกี่ยวกับผู้ส่งสาร ประกอบด้วยกลยุทธ์การสื่อสารระหว่างเจ้าหน้าที่กับเกษตรกร กลยุทธ์การสื่อสาร
ผ่านกระบวนการกลุ่ม กลยุทธ์การเรียนรู้จากบุคคลต้นแบบ กลยุทธ์การปฏิบัติซ้ำ กลยุทธ์การมีส่วนร่วม
และกลยุทธ์การเปลี่ยนบทบาท 2. กลยุทธ์การสร้างสารแบ่งออกเป็น 2 วิธีการ คือ 2.1 การกำหนดเนื้อหา
สาร ประกอบด้วยกลยุทธ์การเรียนรู้จากปัญหาของชุมชนและกลยุทธ์การปรับประสานทางวัฒนธรรม
2.2 การนำเสนอสาร ประกอบด้วยกลยุทธ์การจัดการความรู้ กลยุทธ์การเรียนรู้แบบบูรณาการ กลยุทธ์การ
เรียนรู้จากการปฏิบัติและกลยุทธ์การเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง 3. กลยุทธ์การใช้สื่อ ประกอบด้วยกลยุทธ์
การใช้สื่อบุคคล กลยุทธ์การใช้สื่อมวลชน กลยุทธ์การใช้สื่อเฉพาะกิจ กลยุทธ์การใช้สื่อพิธีกรรมและ
กลยุทธ์การใช้สื่อแบบบูรณาการ

2. ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วม แบ่งออกเป็น 3 ด้าน คือ 1. ปัจจัยด้านผู้ส่งสาร ประกอบด้วย
กระบวนการเรียนรู้ เจ้าหน้าที่จากมูลนิธิข้าวขวัญและการให้สิ่งล่อใจ 2. ปัจจัยด้านผู้รับสาร ประกอบด้วย
ทัศนคติของเกษตรกร ประโยชน์ที่จะได้รับจากการเรียนในโรงเรียนชาวนาและการส่งเสริมจากครอบครัว
3. ปัจจัยด้านการสนับสนุนจากภายนอกในด้านต่าง ๆ ประกอบด้วยองค์กรสนับสนุนงบประมาณ เทคนิค
วิชาการ ข้อมูล ข่าวสาร วัสดุ และโรงเรียนและองค์การบริหารส่วนตำบลวัดดาว

3. การมีส่วนร่วมของเกษตรกร แบ่งออกเป็น 2 ด้าน คือ 1. การมีส่วนร่วมในกระบวนการ
การเรียนผ่านการเรียน 2. การมีส่วนร่วมในระดับการดำเนินงานในขั้นของการดำเนินงาน

ภาควิชา.....การประชาสัมพันธ์..... ลายมือชื่อนิติศ..... นันทญา หงษ์รัตน์.....

สาขาวิชา.....นิเทศศาสตร์พัฒนาการ..... ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษา.....

ปีการศึกษา..... 2550.....

4985092728 : MAJOR DEVELOPMENT COMMUNICATION

KEY WORD: COMMUNICATION / STRATEGY / PARTICIPATORY / DEVELOPMENT /
FARMERS / CHAOW-NA SCHOOL

NONTAYA HONGRAT : COMMUNICATION STRATEGY FOR PARTICIPATORY
DEVELOPMENT OF FARMERS IN THE CHAOW-NA SCHOOL, SUPHAN BURI
PROVINCE. THESIS ADVISOR : ASSOC. PROF. PARAMA SATAWETHIN,
Ph.D. 252 pp.

The purpose of this research was to study the communication strategy for participatory development of farmers in the Chaow-na School, Suphanburi Province, factors affecting the farmers' participation and the means of their participation. It was the qualitative research. The research was carried out through document study, indepth interview with the samples from the staff of the Kaow Kwan Foundation and farmers and non-participant observation. The findings were as follows:

1. The Communication strategy for participatory development was classited into 3 strategies: 1. Source strategy was composed of interpersonal communication between the staff and the farmers; communication through group process; learning from the model personality; repetition; participation; and role changing. 2. Message strategy was divided into 2 dimensions: 2.1 Content design was composed of learning from community problem; and cultural adjustment. 2.2 Message presentation was composed of knowledge management; integrated learning; learning from practicing; and continuing learning. 3. Media strategy was composed of the uses of interpersonal media, mass media, specialized media, rituals and integrated media.

2. Factors affecting the farmers' participation were divided into 3 dimensions: 1. Source factor was composed of learning process; the staff of the Kaow Kwan Foundation; and the incentives. 2. Reciever factor was composed of farmers'attitudes; expected advantages; and family support. 3. External factor was composed of financial supporting organizations; information and technology; temples; schools; and Wat Dao local administrative organization.

3. Farmers' participationion was divided into 2 means: 1. Participation in learning process through classroom and activities. 2. Participation in the operation of the Chaow-na School occurred in the action stage.

Department: Public Relations.....

Student's signature.....

Field of study: ...Development Communication....

Advisor's signature.....

Academic Year: 2007.....

Nontaya Hongrat
Parama Satawethin

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์เล่มนี้สำเร็จได้ ผู้วิจัยต้องขอขอบคุณ รศ.ดร.ปรมะ สตะเวทิน อาจารย์ที่ปรึกษา วิทยานิพนธ์ที่กรุณาให้คำแนะนำในการทำวิทยานิพนธ์และให้คำแนะนำอันเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ขอขอบคุณ รศ.พัชนี เษยจรรยา ประธานกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ที่กรุณาให้คำแนะนำในการทำวิทยานิพนธ์และขอขอบคุณ รศ.ดร.จิตรภรณ์ สุทธิวรเศรษฐ์ กรรมการภายนอกมหาวิทยาลัยที่เมตตาให้ข้อชี้แนะและคำแนะนำในการทำวิทยานิพนธ์ ซึ่งนอกจากคณาจารย์ ทั้ง 3 ท่านจะให้คำแนะนำและเป็นທີ່ปรึกษาในการทำวิทยานิพนธ์เล่มนี้แล้ว ยังได้ให้ข้อคิดในการวิจัยและการประกอบอาชีพในอนาคตด้วย

ขอขอบคุณคุณเดชา ศิริภัทร ผู้อำนวยการมูลนิธิข้าวขวัญสำหรับการให้ข้อมูลในการทำวิทยานิพนธ์ นอกจากนี้ยังเมตตาให้ผู้วิจัยได้เข้าไปสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ในมูลนิธิข้าวขวัญ ขอขอบคุณคุณณรงค์ อ่วมรัมย์ สำหรับการให้ข้อมูลในการทำวิทยานิพนธ์และอำนวยความสะดวกในการเข้าไปสัมภาษณ์เกษตรกรใน โรงเรียนชาวนา ตำบลวัดดาว อำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรีและที่สำคัญต้องขอขอบคุณเกษตรกรทุกท่านในการให้ข้อมูลแก่ผู้วิจัย

กราบขอบพระคุณคณาจารย์ของผู้วิจัยทุกท่านตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันที่วางรากฐานทางการศึกษาให้ผู้วิจัยเป็นผู้ที่รักเรียน กราบขอบพระคุณคณาจารย์สาขาวิชานิเทศศาสตร์พัฒนาการภาควิชาการประชาสัมพันธ์ คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย รวมทั้งเจ้าหน้าที่ประจำภาคฯ ทุกท่านที่อำนวยความสะดวกและให้ความช่วยเหลือในการทำวิทยานิพนธ์

กราบขอบพระคุณคุณพ่ออำนาจ คุณแม่ น้ำหวานที่เป็นแรงบันดาลใจในการเล่าเรียนที่ดีเสมอมา รวมทั้งการวางรากฐานและการอบรมเลี้ยงดูให้ลูกเป็นคนดี ขอขอบคุณพี่พรรณณาและพี่กาญจนาที่ให้คำแนะนำในการเรียน

ขอขอบคุณเพื่อน ๆ นิเทศศาสตร์พัฒนาการรุ่นที่ 29 ทุกคนที่ทำให้ผู้วิจัยได้เรียนรู้ในหลายสิ่ง หลายอย่าง รวมทั้งได้รับประสบการณ์แปลก ๆ ใหม่ ๆ และขอบคุณที่เป็นแรงบันดาลใจให้แก่นัก

ขอขอบคุณศูนย์วิจัยการจัดการความรู้การสื่อสารและการพัฒนาที่ให้โอกาสผู้วิจัยได้ก้าวไปเป็นนักนิเทศศาสตร์พัฒนาการที่ตั้งใจไว้

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	จ
กิตติกรรมประกาศ	ฉ
สารบัญ	ช
สารบัญแผนภาพ	ญ
สารบัญตาราง	ฎ
บทที่ 1 บทนำ	1
ที่มาและความสำคัญของปัญหา	1
วัตถุประสงค์ของการวิจัย	8
ปัญหาคำถามวิจัย	8
ขอบเขตของการวิจัย	9
นิยามศัพท์	9
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	12
บทที่ 2 แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง	
แนวคิดเกี่ยวกับการเกษตรแบบยั่งยืน	13
แนวคิดเกี่ยวกับการสื่อสารเพื่อการพัฒนา	20
แนวคิดเกี่ยวกับการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม	27
แนวคิดเกี่ยวกับกลยุทธ์การสื่อสาร	40
แนวคิดและทฤษฎีการสื่อสารระหว่างบุคคล	50
แนวคิดและทฤษฎีการสื่อสารในกลุ่ม	56
ทฤษฎีแรงจูงใจ	62

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
แนวคิดเกี่ยวกับทัศนคติ	68
แนวคิดเกี่ยวกับพฤติกรรม	72
แนวคิดเกี่ยวกับสื่อ	75
แนวคิดการปรับประสานทางวัฒนธรรม	87
แนวคิดเกี่ยวกับการเรียนรู้	88
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	112
บทที่ 3 ระเบียบวิธีวิจัย	
รูปแบบการวิจัย	119
ประชากร	120
กลุ่มตัวอย่าง	120
ขั้นตอนในการดำเนินการวิจัย	120
วิธีเก็บรวบรวมข้อมูล	121
เครื่องมือและการตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือ	124
การวิเคราะห์ข้อมูล	130
การนำเสนอข้อมูล	131
บทที่ 4 ผลการวิจัย	
ส่วนที่ 1 กลยุทธ์การสื่อสารเพื่อการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมของเกษตรกร ในโรงเรียนชานา จังหวัดสุพรรณบุรี	133
ส่วนที่ 2 ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในโรงเรียนชานา จังหวัดสุพรรณบุรี	164
ส่วนที่ 3 การมีส่วนร่วมของเกษตรกรที่เข้าศึกษาในโรงเรียนชานา จังหวัดสุพรรณบุรี	174

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
บทที่ 5 สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	
สรุปผลการวิจัย	184
อภิปรายผลการวิจัย	188
ข้อเสนอแนะ	208
รายการอ้างอิง	211
ภาคผนวก	221
ภาคผนวก ก	222
ภาคผนวก ข	242
ภาคผนวก ค	245
ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์	252

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญแผนภาพ

แผนภาพที่		หน้า
1	กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน	34

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญตาราง

ตารางที่		หน้า
1	แสดงจำนวนเกษตรกรในจังหวัดสุพรรณบุรี	4
2	แสดงจำนวนเกษตรกรผู้ให้ข้อมูลและการมีส่วนร่วมของเกษตรกรทั้ง 4 ระดับ	182

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 1

บทนำ

ที่มาและความสำคัญของปัญหา

ประเทศไทยเป็นประเทศเกษตรกรรม ด้วยทรัพยากรที่สมบูรณ์ตลอดจนสภาพภูมิประเทศที่เหมาะสมจึงส่งผลให้ประชากรส่วนใหญ่ของประเทศประกอบอาชีพเกษตรกรรม การเกษตรในประเทศไทยมีประวัติการพัฒนาที่ต่อเนื่องและยาวนานสืบต่อกันมาหลายยุคหลายสมัย ตั้งแต่การทำเกษตรเพื่อยังชีพ มาเป็นการเกษตรแบบพอกินพอใช้แล้วนำส่วนที่เหลือไปขาย จนปัจจุบันเป็นการทำการเกษตรเพื่อการค้าโดยตรง โดยมีการพัฒนาภายใต้แผนแม่บทในการพัฒนาประเทศที่เรียกว่า “แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ” ซึ่งเป็นการพัฒนาในระยะที่ผ่านมาได้มีการจัดทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติระยะ 5 ปี ตั้งแต่การจัดทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1 (พ.ศ.2506 – 2509) มาจนถึงปัจจุบันเป็นแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 9 (พ.ศ.2545 – 2549) ซึ่งเป็นช่วงของการกำหนดแนวความคิดเรื่องการพัฒนาที่ยั่งยืน (แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2545)

การพัฒนาการเกษตรในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1-4 (พ.ศ.2506 – 2524)

ในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1-4 การพัฒนาการเกษตรได้ให้ความสำคัญกับการเพิ่มผลผลิตการเกษตรเพื่อเร่งอัตราการขยายตัว มาตรการพัฒนาได้เน้นด้านโครงสร้างพื้นฐานด้านการเกษตร ทั้งด้านการชลประทาน ที่ดินทำกิน ถนนหนทาง ตลอดจนการวิจัยและส่งเสริมการเกษตร เพื่อเสริมสร้างโอกาสทำการเกษตรให้แก่เกษตรกร รวมทั้งเน้นมาตรการด้านการตลาดและยกระดับราคาผลผลิตการเกษตรเพื่อจูงใจเกษตรกรให้เพิ่มผลผลิตด้วย (แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2545)

หลังจากประเทศไทยเริ่มใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 เป็นต้นมา วิถีชีวิตการเกษตรของไทยเริ่มเปลี่ยนเข้าสู่ยุคการปฏิวัติเขียว มีการปลูกพืชเชิงเดี่ยวเพิ่มขึ้น เปลี่ยนการทำการเกษตรแบบยังชีพมาเป็นการทำเกษตรแบบใช้สารเคมี และอาศัยปัจจัยการผลิตที่ต้องซื้อหาจากภายนอกชุมชนและต่างประเทศมากขึ้น ทั้งปุ๋ย พันธุ์พืช พันธุ์สัตว์ และสารเคมีต่าง ๆ ไม่เว้นแม้แต่เครื่องจักรกลการเกษตร กระทั่งผลพวงจากการพึ่งพิงปัจจัยภายนอกเริ่มปรากฏ อาทิ สถานะต้นทุนที่สูงขึ้นขณะที่ผลผลิตราคาตกต่ำ สุขภาพชาวนาล้มป่วย สิ่งแวดล้อมถูกทำลาย

ราคาพันธุ์ข้าวสูงขึ้น ซึ่งปัญหาเหล่านี้ได้ส่งผลกระทบต่อเกษตรกรไทยอย่างรุนแรง รวดเร็ว และขยายวงกว้างครอบคลุมทั่วประเทศ (มูลนิธิข้าวขวัญ, 2549)

จากปัญหาต่างๆ ดังกล่าว จึงทำให้หลายกลุ่มในสังคมพึงตระหนักถึงปัญหา จึงส่งผลให้ประเทศไทยหันมาอาศัยแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) โดยการพัฒนาการเกษตรในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 7-9 (พ.ศ.2535 - 2549) ได้มองเห็นความจำเป็นในการกำหนดแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) การพัฒนาการเกษตรเน้นการเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตและปรับโครงสร้างการผลิต ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ.2540 - 2544) ได้ปรับแนวความคิดการพัฒนาจากเดิมเน้นเศรษฐกิจ มาเป็นการเน้นคน โดยให้คนเป็นศูนย์กลาง เน้นการพัฒนาศักยภาพของคนในการพัฒนาการเกษตรนั้นยังคงใช้ชนบทเป็นฐานการผลิตทางการเกษตรที่สำคัญของประเทศ ขณะที่ในส่วนในเมืองช่วยสนับสนุนในการช่วยเป็นแหล่งตลาดและการบริโภค นอกจากนี้แล้วยังเน้นในการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน เพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วมทุกภาค ทั้งภาครัฐ ภาคประชาชน และภาคเอกชนเพื่อให้เกิดพลังในการพัฒนาและเสริมสร้างความแข็งแกร่งให้เศรษฐกิจโดยรวมของประเทศ

จากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ.2540 - 2544) ได้กำหนดให้ร้อยละ 20 ของพื้นที่เกษตรหรือประมาณ 25 ล้านไร่ ต้องทำระบบเกษตรกรรมยั่งยืน 4 รูปแบบคือ เกษตรผสมผสาน วนเกษตร เกษตรอินทรีย์ และเกษตรกรรมธรรมชาติ แต่ก็ยังไม่อาจด้านแนวทางปฏิบัติเชิงวิสัยได้ เกษตรกรไทยยังบริโภคสารเคมีนำเข้าในอัตราที่เพิ่มขึ้นทุกปี ขณะที่ตัวเลขจำนวนผู้ป่วยจากสารเคมีก็เพิ่มขึ้น โดยเฉพาะในพื้นที่ภาคกลาง

จังหวัดสุพรรณบุรีเป็นจังหวัดที่ตั้งอยู่ในภาคกลางด้านตะวันตกของประเทศไทย มีแม่น้ำสุพรรณบุรีหรือแม่น้ำท่าจีนไหลผ่านตามแนวยาวของจังหวัดจากเหนือจรดใต้ มีพื้นที่ประมาณ 5,358 ตารางกิโลเมตร หรือ 3,348,755 ไร่ อยู่ห่างจากกรุงเทพมหานคร ทางรถยนต์ 107 กิโลเมตร และทางรถไฟ 142 กิโลเมตร มีอาณาเขตติดต่อกับจังหวัดใกล้เคียง ดังนี้

ทิศเหนือ ติดต่อกับ จังหวัดชัยนาท และจังหวัดอุทัยธานี

ทิศใต้ ติดต่อกับ จังหวัดนครปฐม

ทิศตะวันออก ติดต่อกับ จังหวัดสิงห์บุรี จังหวัดอ่างทอง และ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ทิศตะวันตก ติดต่อกับ จังหวัดกาญจนบุรี

ภูมิประเทศ

พื้นที่ส่วนใหญ่ของจังหวัดสุพรรณบุรีเป็นพื้นที่ราบลุ่ม ในฤดูน้ำหลากจะมีน้ำท่วมขังในเขตอำเภอเมืองสุพรรณบุรี อำเภอบางปลาม้า และอำเภอสองพี่น้อง พื้นที่ทางตอนเหนือและตะวันตกของจังหวัดมีสภาพเป็นภูเขาและที่ราบสูง โดยเฉพาะในเขตพื้นที่อำเภอเดิมบางนางบวช อำเภอด่านช้าง รวมทั้งในบางพื้นที่ของอำเภอคอนเจดีย์ และอำเภอหนองหญ้าไซ

ภูมิอากาศ

สภาพอากาศโดยทั่วไปของจังหวัดสุพรรณบุรี มีลักษณะคล้ายกับจังหวัดอื่น ๆ ในภาคกลางกล่าวคือจะมีลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือพัดผ่านในเดือนตุลาคมถึงเดือนกุมภาพันธ์ และลมมรสุมตะวันออกเฉียงใต้พัดผ่านในเดือนพฤษภาคมถึงกลางเดือนตุลาคม นอกจากนี้ยังมีลมตะวันออกเฉียงใต้จากทะเลจีนใต้เริ่มพัดผ่านเข้ามาในช่วงกลางเดือนกุมภาพันธ์ ถึงกลางเดือนพฤษภาคมจากอิทธิพลของลมมรสุมดังกล่าว ทำให้เกิดฤดูกาล 3 ฤดู

ฤดูฝนเริ่มจากเดือนพฤษภาคมถึงกลางเดือนตุลาคม เกิดจากลมมรสุมตะวันออกเฉียงใต้เริ่มพัดเข้าถึอ่าวไทยประมาณเดือนพฤษภาคม พอถึงปลายเดือนพฤษภาคมหรือต้นเดือนมิถุนายนเป็นต้นไป ลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้จะพัดผ่าน ทำให้มีฝนตกมากขึ้นช่วงระหว่างเดือนสิงหาคม – ตุลาคม ปริมาณน้ำฝนที่ตกในระยะนี้ได้รับอิทธิพลจากลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ส่วนหนึ่ง อีกส่วนหนึ่งจะได้รับอิทธิพลจากพายุดีเปรสชัน ซึ่งเคลื่อนตัวจากทะเลจีนใต้เข้ามาทางฝั่งประเทศเวียดนาม แต่จะเกิดขึ้นเป็นบางปี ส่วนช่วงที่ฝนตกน้อย คือ เดือนมกราคม กุมภาพันธ์ พฤษจิกายนและ ธันวาคมซึ่งจะเป็นช่วงเดือนที่ไม่มีปริมาณฝนตกเลย

ฤดูหนาวเริ่มจากปลายเดือนตุลาคมถึงกลางเดือนกุมภาพันธ์รวมประมาณ 4 เดือน ตั้งแต่ปลายเดือนตุลาคมจนถึงเดือนพฤศจิกายนเป็นระยะเปลี่ยนจากฤดูฝนเป็นฤดูหนาวระยะนี้มีฝนตกบ้างเป็นครั้งคราวไม่มากนัก และจะมีลมเย็นพัดจากเหนือมาทางใต้สลับกันเป็นระยะ ๆ ในราวเดือนธันวาคมและเดือนมกราคม ในฤดูหนาวนี้อุณหภูมิโดยทั่วไปในพื้นที่จังหวัดสุพรรณบุรีมักจะ ไม่ลดต่ำนักเพราะอยู่ปลายลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือและได้รับอิทธิพลจากทะเลในบริเวณ อ่าวไทย ช่วงกลางเดือนกุมภาพันธ์ ลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือเริ่มอ่อนกำลังลง ลมตะวันออกเฉียงใต้จากทะเลจีนใต้ เริ่มพัดเข้ามาแทนที่ซึ่งจะทำให้อากาศร้อนอบอ้าวมากขึ้น

ฤดูร้อน เริ่มตั้งแต่กลางเดือนกุมภาพันธ์ถึงเมษายน ซึ่งเป็นเดือนที่มีอากาศร้อนอบอ้าวมากที่สุด ความร้อนของอากาศนี้มีสาเหตุมาจากการแผ่รังสีของดวงอาทิตย์การแผ่รังสีของดวงอาทิตย์และขณะเดียวกันก็ได้ถูกปกคลุมด้วยบริเวณความกดอากาศสูง ซึ่งมีศูนย์กลางอยู่ในทะเลจีนใต้และ

มหาสมุทรแปซิฟิกตะวันตก อันเป็นต้นกำเนิดของกระแสลมตะวันตกและตะวันตกเฉียงใต้ ที่พัดเข้าสู่อาเซียนและภาคกลางในระยะนี้ บริเวณความกดอากาศสูงนี้ ทางอุตุนิยมนิยามไว้ว่าเป็นบริเวณที่มีอากาศร้อน อุณหภูมิสูง กระแสลมที่พัดเข้ามาในระยะนี้จึงร้อน ทำให้อากาศร้อนอบอ้าว (สำนักงานเกษตรจังหวัดสุพรรณบุรี, 2549)

จากลักษณะทางภูมิประเทศและภูมิอากาศ รวมทั้งข้อมูลของปริมาณน้ำฝนในรอบปีของจังหวัดสุพรรณบุรี มีปริมาณ 93.63 มิลลิเมตร ซึ่งนับว่าเป็นเกณฑ์ของปริมาณน้ำที่มากและเหมาะสมสำหรับการทำนา (กรมอุตุนิยมนิยาม, 2549) โดยเฉพาะในช่วงเดือนสิงหาคมถึงตุลาคม จึงเป็นช่วงที่เกษตรกรทำนามากที่สุดในรอบปี

จากข้อมูลของสำนักงานเกษตรจังหวัดสุพรรณบุรี ทำให้ทราบว่าประชากรส่วนใหญ่ในจังหวัดสุพรรณบุรีประกอบอาชีพทำนา จากการศึกษาข้อมูลจำนวนประชากรที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมทั้งหมด คือ ทำนา ทำสวนและเลี้ยงสัตว์ มีจำนวนประชากรที่ทำนาทั้งสิ้น 2,439 คน จำนวนประชากรผู้ประกอบอาชีพเกษตรกรรมทั้งหมด 26,761 คน ซึ่งกลุ่มประชากรที่ประกอบอาชีพทำนานับว่าเป็นกลุ่มที่มีจำนวนประชากรที่มากที่สุดในบรรดาผู้ประกอบอาชีพเกษตรกรรมทั้งหมด ซึ่งสามารถแสดงรายละเอียด (สำนักงานสหกรณ์จังหวัดสุพรรณบุรี, 2548)

ตารางที่ 1 แสดงจำนวนเกษตรกรในจังหวัดสุพรรณบุรี

::	อำเภอ	ทำนา		ทำสวน		เลี้ยงสัตว์		รวมทั้งหมด		แม่บ้านเกษตรกร		ผู้เกษตรกร	
		จำนวนกลุ่ม	จำนวนสมาชิก	จำนวนกลุ่ม	จำนวนสมาชิก	จำนวนกลุ่ม	จำนวนสมาชิก	จำนวนกลุ่ม	จำนวนสมาชิก	จำนวนกลุ่ม	จำนวนสมาชิก	จำนวนกลุ่ม	จำนวนสมาชิก
1	อำเภอเมืองสุพรรณบุรี	5	455	0	0	0	0	5	455	0	0	0	0
2	อำเภอเดิมบางนางบวช	5	505	1	140	1	560	12	1,660	0	0	0	0
3	อำเภอด่านช้าง	0	0	0	0	2	122	14	1,782	0	0	0	0
4	อำเภอบางปลาม้า	1	277	1	146	0	0	16	2,205	0	0	0	0
5	อำเภอศรีประจันต์	2	140	1	0	0	0	19	2,345	0	0	0	0
6	อำเภอดอนเจดีย์	1	46	3	196	1	30	24	2,617	0	0	0	0
7	อำเภอสองพี่น้อง	1	63	2	440	0	0	27	3,120	0	0	0	0
8	อำเภอสามชูก	2	259	0	0	3	131	32	3,510	0	0	0	0
9	อำเภออู่ทอง	1	96	4	602	0	0	37	4,208	0	0	0	0
10	อำเภอหนองหญ้าไซ	4	598	1	53	0	0	42	4,859	0	0	0	0
	รวม	22	2,439	13	1,577	7	843	228	26,761	0	0	0	0

ที่มา : สำนักงานเกษตรจังหวัดสุพรรณบุรี

ถึงแม้ว่าจังหวัดสุพรรณบุรีจะเป็นจังหวัดที่มีความอุดมสมบูรณ์ในด้านทรัพยากรธรรมชาติ มีภูมิอากาศและภูมิประเทศที่มีความเหมาะสมสำหรับการทำเกษตรกรรม แต่จังหวัดสุพรรณบุรีก็เป็นจังหวัดที่ประสบปัญหาต่าง ๆ จากการปฏิวัติเขียว ซึ่งปัญหาต่าง ๆ เหล่านี้ได้ส่งผลให้จำนวนเกษตรกรลดน้อยลง และประสบปัญหาทางด้านเศรษฐกิจตามมา ดังนั้นจึงมีองค์กรต่าง ๆ ได้เข้ามา

ให้ความช่วยเหลือแก่เกษตรกรในพื้นที่จังหวัดสุพรรณบุรี โดยเฉพาะองค์กรพัฒนาเอกชนที่ดำเนินการด้านการพัฒนาเทคโนโลยีที่ส่งเสริมให้เกษตรกรเกิดการพัฒนาด้านผลผลิตและลดปัญหาต่าง ๆ ได้แก่ มูลนิธิข้าวขวัญ

ความเป็นมา “มูลนิธิข้าวขวัญ”

มูลนิธิข้าวขวัญ เป็นองค์กรพัฒนาเอกชน ที่ดำเนินงานด้านการพัฒนาเทคโนโลยีเกษตรที่เหมาะสมกับท้องถิ่น พัฒนาพันธุ์กรรมข้าว และพืชพื้นบ้าน วิจัยและพัฒนาผลกระทบของสารเคมีทางการเกษตร ตลอดจนค้นหาทางเลือกร่วมกับเกษตรกรในการทำเกษตรที่ไม่ใช้สารเคมี

ปี พ.ศ. 2527 มูลนิธิข้าวขวัญ ได้เริ่มต้นจากโครงการเลี้ยงปลาในนาข้าว และการส่งเสริมเกษตรกรแบบผสมผสานในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งขณะนั้นอยู่กับสมาคมเทคโนโลยีที่เหมาะสม (Appropriate Technology Association: ATA)

ปี พ.ศ. 2532 ได้แยกตัวจากสมาคมเทคโนโลยีที่เหมาะสม ก่อตั้งองค์กรใหม่ขึ้นมาในนาม ศูนย์เทคโนโลยีเพื่อสังคม (Technology for Rural and Ecological Enrichment: TREE)

ปี พ.ศ. 2541 ได้จดทะเบียนเป็นมูลนิธิข้าวขวัญ โดยมีสำนักงาน และพื้นที่ปฏิบัติงานภาคสนามในเขต จังหวัดสุพรรณบุรี ซึ่งเป็นแหล่งสำคัญของการผลิตอาหารที่มีมาแต่อดีต พื้นที่เหล่านี้ตั้งอยู่ในเขตเกษตรก้าวหน้า ที่ได้รับผลกระทบอย่างรุนแรงจากการเกษตรแบบปฏิวัติเขียว (Green Revolution) ซึ่งต้องพึ่งพาเทคโนโลยี และปัจจัยการผลิตจากภายนอก จนเป็นต้นเหตุของปัญหาเศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม และปัญหาสุขภาพของทั้งผู้ผลิต และผู้บริโภค ปัจจุบันมูลนิธิข้าวขวัญ ตั้งอยู่บนเนื้อที่ 7 ไร่ครึ่ง ในเขตเทศบาลท่าเสา ตำบลสระแก้ว อำเภอเมือง จังหวัดสุพรรณบุรี โดยมีพื้นที่ปฏิบัติงานในเขตจังหวัด สุพรรณบุรี 4 อำเภอ ได้แก่ อำเภอเมือง อำเภอบางปลาม้า อำเภออู่ทอง และ อำเภอดอนเจดีย์ รวมทั้งเครือข่ายทั่วประเทศกว่า 36 เครือข่าย โดยมีกิจกรรมเป้าหมาย และวัตถุประสงค์ในการดำเนินงานสำคัญ ๆ ดังนี้

กิจกรรมส่วนใหญ่ขององค์กร

มูลนิธิข้าวขวัญ มีเป้าหมายเพื่อให้เกษตรกรและชุมชน มีการเรียนรู้จากความรู้ภายนอก และการฟื้นฟูความรู้ดั้งเดิมมาจัดการอย่างบูรณาการเพื่อให้เกิดระบบการเกษตรที่ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม อนุรักษ์ และฟื้นฟูธรรมชาติ สามารถลดการพึ่งพาปัจจัยการผลิตจากภายนอก และสามารถพึ่งพาตนเองได้มากขึ้น สานสร้างเครือข่ายของผู้ผลิต และผู้บริโภคที่เห็นคุณค่า และความสำคัญกับเรื่องของวิถีชีวิต สังคม สุขภาพ และสิ่งแวดล้อม อันเป็นการเชื่อมโยงกันระหว่าง

การพัฒนากระบวนกรรรม กัับการพัฒนาวิถีชีวิตอย่างเป็นสุข รวมถึงการพัฒนาด้ำนอื่นอย่างรอบด้ำน

กิจกรรมที่สำคัญของมูลนิธิข้าวขวัญ ในการขยายองค์ความรู้เชิงลึกให้เข้าถึงกลุ่มเป้าหมายเกษตรกรที่มีความพร้อมในการพัฒนาแนวคิดเพื่อการพึ่งพาตนเองเป็นสำคัญ นั่นก็คือ โรงเรียนชาวนา

“โรงเรียนชาวนา” ได้รับการสนับสนุนจากศูนย์บริการการศึกษานอกโรงเรียน จังหวัดสุพรรณบุรี ร่วมกับองค์กรการบริหารส่วนตำบล ซึ่งเป็นการจัดการเรียนการสอนในศูนย์การเรียนรู้ โดยอาศัยการมีส่วนร่วมของบุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กรชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น องค์กรเอกชน วิชาชีพ สถานประกอบการและสถาบันสังคมอื่น ๆ (พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 แก้ไขเพิ่มเติม 2545, 2545)

โรงเรียนชาวนาเป็นการจัดกระบวนการเรียนรู้ให้แก่เกษตรกร โดยเน้นการเรียนรู้จากประสบการณ์ของผู้เรียน และเรียนรู้ตามสภาพความเป็นจริง โดยใช้กระบวนการกลุ่ม เพื่อให้เกิดการคิดวิธีต่าง ๆ มาใช้ในการลดต้นทุนการผลิตโดยใช้สารทดแทนสารเคมี การนำวัสดุเหลือใช้มาทำให้เกิดประโยชน์ การจัดแปลงเกษตรให้เป็นแหล่งอาหาร รวมทั้งการให้เกษตรกรจดบันทึกรายรับ – รายจ่ายของครอบครัว และลงพื้นที่เพื่อศึกษาจากข้อมูลจริงควบคู่กับการให้ความรู้จากวิทยากร และการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ระหว่างเกษตรกร โดยเรียนสัปดาห์ละ 1 ครั้ง ตลอดฤดูการทำนา เมื่อเสร็จสิ้นการเก็บเกี่ยวจะมีการประเมินผลงาน ว่าเกษตรกรมีผลผลิตเพิ่มขึ้นหรือไม่ และสามารถลดต้นทุนการผลิตได้มากน้อยเพียงใด ซึ่งหากประเมินผลออกมาแล้วเป็นที่น่าพอใจ ก็จะสนับสนุนให้การศึกษานอกโรงเรียนอำเภออื่น ๆ จัดตั้งโรงเรียนชาวนาเพื่อแนะนำกระบวนการเรียนรู้การลดต้นทุน และเพิ่มผลผลิตต่อไปด้วย (เอกชัย วาสิกศิริ, 2548)

ในการจัดกระบวนการเรียนรู้ในโรงเรียนชาวนา จังหวัดสุพรรณบุรี ได้มุ่งเน้นในเรื่องการดำเนินการตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในเรื่องของเศรษฐกิจพอเพียงที่เน้นการใช้ชีวิตอย่างพอมี พอกิน พอประมาณ ไม่เบียดเบียน ไม่โลภ และนโยบายของจังหวัดสุพรรณบุรี ที่ต้องการส่งเสริมให้เกษตรกร ลด ละ เลิก การใช้สารเคมีในการทำเกษตร บูรณาการเข้ากับเนื้อหาของหลักสูตรของโรงเรียนชาวนา โดยให้ชาวนาได้มีกรอบแนวคิดตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงอย่างถูกต้อง (พีระพงศ์ สุขแก้ว, 2549) ดังนี้ คือ

- แนวคิดหลักปรัชญาการดำรงอยู่ การปฏิบัติตน มีเป้าหมายให้เกิดความสมดุลและพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรม จากโลกภายนอก

- ให้ความรู้หลักแห่งความพอเพียง คือ ความพอประมาณ ความมีเหตุผล การสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีในตัวพอสมควรต่อการมีผลกระทบใด ๆ จึงเกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายใน

- ให้ความรู้คุณธรรม จะต้องมีความรอบรู้ รอบคอบ และความระมัดระวังอย่างยิ่งในการนำวิชาการต่าง ๆ มาใช้ในการวางแผนและการดำเนินการทุกขั้นตอน

ดังนั้น โรงเรียนชานาจึงเป็นรูปแบบหนึ่งในการจัดกระบวนการเรียนรู้ให้กับประชาชนสามารถแก้ปัญหาในการดำเนินชีวิตของคนทั้งในด้านอาชีพ การดำรงตนและการรับเอาวัฒนธรรมต่าง ๆ ที่จะเข้ามาในชีวิตของตนเอง ซึ่งจะนำไปสู่การดำรงตนอย่างมีความสุขตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

นอกจากนี้ โรงเรียนชานาได้รับความร่วมมือจากพันธมิตรที่สำคัญ คือ สถาบันส่งเสริมการจัดการความรู้เพื่อสังคม (สคส.) ในการสนับสนุนงบประมาณดำเนินการจัดการความรู้ ภายใต้หลักสูตรการเรียนรู้ 3 หลักสูตรสำคัญ คือ

หลักสูตรที่ 1 ระดับชั้นประถมศึกษา การบริหารจัดการศัตรูพืชโดยชีววิธี โดยเรียนวิธีการควบคุมแมลง โดยปราศจากยาฆ่าแมลง รวมทั้งการปลูกผักและการทำนา

หลักสูตรที่ 2 ระดับชั้นมัธยมศึกษา การปรับปรุงบำรุงดินโดยชีววิธี โดยไม่ใช้ปุ๋ยเคมี

หลักสูตรที่ 3 ระดับอุดมศึกษา การพัฒนาพันธุ์ข้าว โดยต้องมีพันธุ์ข้าวที่เก็บรักษาเองและไว้ใช้เอง

“โรงเรียนชานา” ตำบลวัดดาว อำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี ได้เปิดทำการเรียนการสอนเมื่อกลางเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ.2550 โดยมีมูลนิธิข้าวขวัญเป็นองค์กรที่อำนวยความสะดวกในการจัดให้เกิดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างชานาด้วยตนเอง

โรงเรียนชานาวัดดาวหลักสูตร โรงเรียนชานาที่วัดดาวเป็นหลักสูตร 18 สัปดาห์ ที่มีกระบวนการเรียนรู้ดังนี้

สัปดาห์ที่ 1 การเตรียมแปลงนา เช่น หมักฟาง ล้อมตอซัง ไถน่าน้ำตม เป็นต้น

สัปดาห์ที่ 2 การจัดการเมล็ดพันธุ์ข้าว และจุลินทรีย์สำหรับเร่งแตกกอ

สัปดาห์ที่ 3 การทำจุลินทรีย์และปุ๋ยชีวภาพ และสมุนไพร

สัปดาห์ที่ 4 – 18 กิจกรรมสำรวจระบบนิเวศในแปลงนา เช่น แมลง การเจริญเติบโตของข้าว การพัฒนาเปรียบเทียบระหว่างนาเคมีกับนาอินทรีย์ การแลกเปลี่ยนความรู้และเติมข้อมูลสถานการณ์ทางสังคม

เพราะฉะนั้นโรงเรียนชานา จึงเป็นกิจกรรมที่มีความสำคัญในการส่งเสริมให้เกษตรกรในจังหวัดสุพรรณบุรีเข้ามามีส่วนร่วมในทุก ๆ ขั้นตอนและได้นำความรู้ วิธีการต่าง ๆ ที่ได้ศึกษาไปใช้ในการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นได้ รวมทั้งเป็นการส่งเสริมให้ประชากรในพื้นที่กลับมาประกอบอาชีพเกษตรกรรมเพิ่มมากขึ้น ดังนั้นผู้วิจัยจึงต้องการศึกษาถึงกลยุทธ์การสื่อสารเพื่อการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมของเกษตรกร ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของเกษตรกร และการมีส่วนร่วมของเกษตรกรที่เข้าศึกษาในโรงเรียนชานา จังหวัดสุพรรณบุรีที่เกิดขึ้นทั้งในขณะที่ศึกษาอยู่และหลังจากจบการศึกษาไปแล้ว โดยผู้วิจัยได้เลือกโรงเรียนชานา ตำบลวัดดาว อำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี เป็นพื้นที่ในการศึกษา เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่มีประชากรประกอบอาชีพทำนาเป็นจำนวนมากและได้เปิดทำการเรียนการสอนขึ้นนอกจากนี้ยังเป็นพื้นที่ที่เป็นตัวอย่างในการใช้การสื่อสารในรูปแบบต่าง ๆ ที่ส่งเสริมให้การจัดการเรียนการสอนเกิดประสิทธิภาพและเกษตรกรเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมเป็นจำนวนมาก

การวิจัยในครั้งนี้เป็นการสร้างองค์ความรู้ เพื่อเป็นแนวทางให้ชุมชนอื่น ๆ ในด้านการส่งเสริมการถ่ายทอดความรู้และพัฒนาในด้านการเกษตร รวมทั้งการพัฒนาคน พัฒนาอาชีพ และพัฒนาชุมชนต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษากลยุทธ์การสื่อสารเพื่อการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมของเกษตรกรในโรงเรียนชานา จังหวัดสุพรรณบุรี
2. เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในโรงเรียนชานา จังหวัดสุพรรณบุรี
3. เพื่อศึกษาการมีส่วนร่วมของเกษตรกรที่เข้าศึกษาในโรงเรียนชานา จังหวัดสุพรรณบุรี

ปัญหานำวิจัย

1. กลยุทธ์การสื่อสารเพื่อการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมของเกษตรกรในโรงเรียนชานา จังหวัดสุพรรณบุรีเป็นอย่างไร
2. ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในโรงเรียนชานา จังหวัดสุพรรณบุรีคืออะไร

3. การมีส่วนร่วมของเกษตรกรที่เข้าศึกษาใน โรงเรียนชาวนา จังหวัดสุพรรณบุรีเป็นอย่างไร

ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยเรื่องกลยุทธ์การสื่อสารเพื่อการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมของเกษตรกรในโรงเรียนชาวนา จังหวัดสุพรรณบุรีนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษากับ โรงเรียนชาวนาซึ่งเป็นกิจกรรมภายใต้โครงการส่งเสริมการจัดการความรู้ในระบบเกษตรกรรมยั่งยืน จังหวัดสุพรรณบุรี ซึ่งดำเนินงานโดยมูลนิธิข้าวขวัญและสถาบันส่งเสริมการจัดการความรู้เพื่อสังคม (สคส.) โดยพื้นที่ในการศึกษา ได้แก่ โรงเรียนชาวนา ตำบลวัดดาว จังหวัดสุพรรณบุรี

งานวิจัยเรื่องนี้มุ่งศึกษาถึงกลยุทธ์การสื่อสารของเจ้าหน้าที่มูลนิธิข้าวขวัญที่สื่อสารไปยังเกษตรกรที่ศึกษาอยู่โรงเรียนชาวนา รวมทั้งศึกษาปัจจัยต่าง ๆ ที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมของเกษตรกร และการมีส่วนร่วมของเกษตรกรที่ศึกษาอยู่ในโรงเรียนชาวนา ตำบลวัดดาว จังหวัดสุพรรณบุรี

นิยามศัพท์

กลยุทธ์การสื่อสาร หมายถึง แนวทางการสื่อสารที่ใช้ในโรงเรียนชาวนา จังหวัดสุพรรณบุรี ซึ่งกลยุทธ์การสื่อสารที่ใช้ ได้แก่ กลยุทธ์เกี่ยวกับผู้ส่งสาร กลยุทธ์การสร้างสารและกลยุทธ์การใช้สื่อ

กลยุทธ์เกี่ยวกับผู้ส่งสาร หมายถึง แนวทางการสื่อสารที่เกิดจากเจ้าหน้าที่ของมูลนิธิข้าวขวัญ นำมาใช้ในการสื่อสารกับเกษตรกรที่ศึกษาอยู่ในโรงเรียนชาวนา ตำบลวัดดาว จังหวัดสุพรรณบุรี โดยเจ้าหน้าที่ได้รับการอบรมจากโครงการถ่ายทอดการเรียนรู้สู่ชุมชน ซึ่งเป็นโครงการที่มูลนิธิข้าวขวัญได้ส่งเจ้าหน้าที่เข้าไปฝึกอบรมเกี่ยวกับการร่วมกิจกรรมกับชาวบ้านในชุมชนแล้วนำมาปรับใช้ให้เข้ากับสถานการณ์จริงในชุมชน

กลยุทธ์การสร้างสาร หมายถึง แนวทางในการจัดรวบรวมและเรียบเรียงเนื้อหาต่าง ๆ ตามหลักสูตร ในลักษณะต่าง ๆ เพื่อถ่ายทอดไปยังเกษตรกรที่เข้าศึกษาในโรงเรียนชาวนา จังหวัดสุพรรณบุรีและบรรลุดัตถุประสงค์ร่วมกัน

กลยุทธ์การใช้สื่อ หมายถึง แนวทางการใช้สื่อประเภทต่างๆ ในการสื่อสารเพื่อเป็นแนวทางในการศึกษา การจัดกิจกรรมต่าง ๆ แก่เกษตรกรในโรงเรียน รวมทั้งการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ ของทางโรงเรียนไปสู่เกษตรกรและประชาชนทั่วไป

การสื่อสารระหว่างบุคคล หมายถึง กระบวนการในการสื่อสารหรือทิศทางในการสื่อสาร การไหลของการสื่อสาร การแพร่กระจายและเชื่อมโยงข้อมูลข่าวสารระหว่างเจ้าหน้าที่ของมูลนิธิ ชาววิญญูด้วยกันเอง เจ้าหน้าที่กับเกษตรกร ระหว่างเกษตรกรด้วยกันเอง และระหว่างเกษตรกรกับบุคคลภายนอก

การสื่อสารในกลุ่ม หมายถึง กระบวนการในการสื่อสารหรือทิศทางในการสื่อสาร การไหลของการสื่อสาร การแพร่กระจายและเชื่อมโยงข้อมูลข่าวสารระหว่างเกษตรกรในโรงเรียน ชาวนา จังหวัดสุพรรณบุรี

สื่อ หมายถึง การใช้สื่อหรือช่องทางในการปฏิบัติการทางการสื่อสาร หรือการจัดกิจกรรมทางการสื่อสาร ซึ่งมีทั้งถ่ายทอดข้อมูล ข่าวสาร สารความรู้ รวมทั้งการเผยแพร่ข้อมูล ให้แก่เกษตรกรและประชาชนทั่วไปได้รับทราบความเคลื่อนไหวต่าง ๆ ของโรงเรียนชาวนา จังหวัดสุพรรณบุรี ซึ่งสื่อหรือช่องทางต่าง ๆ ที่ใช้ มีดังนี้

1. สื่อบุคคล ได้แก่ เจ้าหน้าที่จากมูลนิธิชาววิญญู เกษตรกรที่ศึกษาอยู่ในโรงเรียนชาวนา จังหวัดสุพรรณบุรี
2. สื่อสิ่งพิมพ์เฉพาะกิจ ได้แก่ โปสเตอร์ วิดิทัศน์ รูปภาพและแปลงนาสาธิต เป็นต้น
3. สื่อมวลชน ได้แก่ หนังสือพิมพ์ท้องถิ่นประจำจังหวัดสุพรรณบุรี คือ หนังสือพิมพ์ คนสุพรรณ และสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย จังหวัดสุพรรณบุรี
4. สื่อพิธีกรรม ได้แก่ การทำพิธีกรรมรับขวัญข้าวของเกษตรกรในโรงเรียนชาวนา จังหวัดสุพรรณบุรี
5. การศึกษาจากแบบอย่าง ได้แก่ การศึกษาจากพื้นที่ที่ประสบความสำเร็จด้านการทำการเกษตรแบบปลอดสารพิษด้วยการไปศึกษาดูงาน
6. การใช้สื่อแบบบูรณาการ ได้แก่ แนวทางการใช้สื่อหลายรูปแบบในการส่งเสริมการเรียนรู้และการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในโรงเรียนชาวนา จังหวัดสุพรรณบุรี

การเรียนรู้ หมายถึง วิธีการศึกษาของเกษตรกร ได้แก่ การเข้าศึกษาในชั้นเรียนตามหลักสูตรต่าง ๆ ในส่วนของวิธีการต่าง ๆ และการทดลองปฏิบัติในแปลงนาสาธิต รวมทั้งการร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ของโรงเรียนชาวนา จังหวัดสุพรรณบุรี

การสาธิต หมายถึง วิธีการที่เจ้าหน้าที่จากมูลนิธิข้าวขวัญและเกษตรกรที่เคยศึกษาจบไปแล้วมาถ่ายทอดความรู้ โดยการนำวิธีการต่าง ๆ ตามหลักสูตรมาปฏิบัติในแปลงนาสาธิตให้แก่เกษตรกรที่ศึกษาอยู่

การทดลอง หมายถึง การเรียนรู้ในภาคปฏิบัติที่เกษตรกรต้องทดลองปลูกข้าวในแปลงนาสาธิตด้วยตนเองตามวิธีการต่าง ๆ ที่ได้ศึกษามา

โรงเรียนชาวนา หมายถึง โรงเรียนที่ดำเนินกิจกรรมภายใต้โครงการส่งเสริมการจัดการความรู้ในระบบเกษตรกรรมยั่งยืน จังหวัดสุพรรณบุรี ซึ่งดำเนินงานโดยมูลนิธิข้าวขวัญและสถาบันส่งเสริมการจัดการความรู้เพื่อสังคม (สคส.) ได้แก่ โรงเรียนชาวนา ตำบลวัดดาว อำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี

มูลนิธิข้าวขวัญ หมายถึง องค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำงานวิจัยและพัฒนาด้านเกษตรกรรมทางเลือกเพื่อสนับสนุนการพึ่งตนเองให้กับเกษตรกรในชนบท โดยกิจกรรมส่วนใหญ่ขององค์กรจะมุ่งเน้นไปที่โครงการส่งเสริมเกษตรกรรมยั่งยืน ซึ่งครอบคลุมไปถึงแนวคิดเกี่ยวกับเกษตรกรรมทางเลือก การพัฒนาเทคโนโลยีการเกษตร โดยเกษตรกรเข้ามามีส่วนร่วม รวมถึงการพัฒนาระบบตลาดทางเลือก ทั้งนี้มีเป้าหมายเพื่อให้เกษตรกรและชุมชนมีระบบการเกษตรที่ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม รวมทั้งอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ สามารถลดการพึ่งพาปัจจัยภายนอกได้อย่างจริงจัง

เกษตรกร หมายถึง ประชากรผู้ประกอบอาชีพทำนาเป็นอาชีพหลักและได้เข้าร่วมกิจกรรมในโรงเรียนชาวนา จังหวัดสุพรรณบุรี ในสังกัดของมูลนิธิข้าวขวัญ ได้แก่ เกษตรกรที่อาศัยอยู่ในตำบลวัดดาว อำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี

เจ้าหน้าที่ หมายถึง บุคคลที่ปฏิบัติหน้าที่ต่างๆ เกี่ยวกับกิจกรรมในโรงเรียนชาวนา จังหวัดสุพรรณบุรี ของมูลนิธิข้าวขวัญ จังหวัดสุพรรณบุรีซึ่งได้แก่ ผู้อำนวยการมูลนิธิข้าวขวัญ ผู้จัดการนักวิชาการมูลนิธิข้าวขวัญ เจ้าหน้าที่ฝ่ายแผนงาน เจ้าหน้าที่ฝ่ายประสานงานและประชาสัมพันธ์ และเจ้าหน้าที่ทั่วไป รวมทั้งผู้อำนวยการศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนและนายกองค์การบริหารส่วนตำบลวัดดาว อำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี

การพัฒนาแบบมีส่วนร่วม หมายถึง กระบวนการของการพัฒนาที่เกิดจากการปฏิบัติร่วมกันระหว่างเจ้าหน้าที่ของมูลนิธิข้าวขวัญกับเกษตรกรและระหว่างเกษตรกรด้วยกันเอง

ในการเข้ามามีบทบาทและมีส่วนร่วมในกระบวนการของการถ่ายทอดและการเรียนรู้ อันจะนำไปสู่การปฏิบัติในชีวิตจริง

การมีส่วนร่วม หมายถึง บทบาทของเกษตรกรในโรงเรียนชาวนา จังหวัดสุพรรณบุรี ที่เข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องในขั้นตอนของกระบวนการเรียนรู้และการดำเนินงานตามหลักสูตรต่าง ๆ ของโรงเรียนชาวนา ได้แก่ การริเริ่ม การวางแผน การดำเนินการ การประเมินผล เป็นต้น

ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วม หมายถึง องค์ประกอบที่มีส่วนผลักดันให้เกษตรกรเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ของโรงเรียนชาวนา ได้แก่

1. ปัจจัยด้านผู้ส่งสาร ได้แก่ เจ้าหน้าที่จากมูลนิธิข้าวขวัญ ซึ่งจะมามีบทบาทในการสร้างความรู้ ความเข้าใจในเนื้อหาอันจะนำไปสู่การลงมือปฏิบัติ
2. ปัจจัยด้านผู้รับสาร ได้แก่ เกษตรกรที่เข้าศึกษาในโรงเรียนชาวนา จังหวัดสุพรรณบุรี
3. ปัจจัยด้านการสนับสนุนจากภายนอกในด้านต่าง ๆ ได้แก่ เทคนิควิทยากร ข้อมูลข่าวสาร การประชาสัมพันธ์ การประสานงาน อุปกรณ์ต่าง ๆ รวมถึงองค์กรอื่น ๆ ที่ให้การสนับสนุน

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. เพื่อเป็นแนวทางในการปรับปรุงและพัฒนากลยุทธ์การสื่อสารเพื่อการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม รวมทั้งการส่งเสริมให้เกิดปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในโรงเรียนชาวนา ตำบลวัดดาว อำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี
2. เพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาและวิจัยเกี่ยวกับกลยุทธ์การสื่อสารเพื่อการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมของเกษตรกรในพื้นที่และบริบทต่าง ๆ
3. เพื่อให้หน่วยงานต่าง ๆ ที่มีส่วนเกี่ยวข้องเข้ามาสนับสนุนและส่งเสริมเกษตรกรของโรงเรียนชาวนา ตำบลวัดดาว จังหวัดสุพรรณบุรี รวมทั้งเกษตรกรในพื้นที่อื่น ๆ

บทที่ 2

แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษาวิจัยเรื่องกลยุทธ์การสื่อสารเพื่อการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมของเกษตรกรในโรงเรียนชาวนา จังหวัดสุพรรณบุรี โดยผู้วิจัยได้ใช้กรอบแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องต่าง ๆ มาเป็นกรอบในการวิจัย ดังนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับการเกษตรแบบยั่งยืน
2. แนวคิดเกี่ยวกับการสื่อสารเพื่อการพัฒนา
3. แนวคิดเกี่ยวกับการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม
4. แนวคิดเกี่ยวกับกลยุทธ์การสื่อสาร
5. แนวคิดและทฤษฎีการสื่อสารระหว่างบุคคล
6. แนวคิดและทฤษฎีการสื่อสารในกลุ่ม
7. แนวคิดและทฤษฎีแรงจูงใจ
8. แนวคิดเกี่ยวกับทัศนคติ
9. แนวคิดเกี่ยวกับพฤติกรรม
10. แนวคิดเกี่ยวกับสื่อ
11. แนวคิดการปรับประสานทางวัฒนธรรม
12. แนวคิดเกี่ยวกับการเรียนรู้
13. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดเกี่ยวกับการเกษตรแบบยั่งยืน (Sustainable Agriculture)

การส่งเสริมการเกษตรแบบยั่งยืน (Sustainable Agriculture) หรือการเกษตรทางเลือก เพื่อเป็นทางเลือกหนึ่งสำหรับเกษตรกรในการพึ่งพาตนเอง โดยเฉพาะเกษตรกรรายย่อยที่ยากจนในภาวะวิกฤติทางเศรษฐกิจ โดยเน้นหนักถึงความสัมพันธ์ของการเกษตรแบบยั่งยืนที่มีผลต่อปัจจัย

ทางเศรษฐกิจและสังคมของเกษตรกร ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญที่สามารถมีผลต่อความสำเร็จหรือล้มเหลวของการพัฒนาระบบเกษตรแบบยั่งยืนได้

การเกษตรแบบยั่งยืนจะสามารถนำไปประยุกต์ใช้กับการผลิตทางการเกษตรโดยทั่วไปได้ โดยไม่จำกัดว่าจะเป็นเกษตรกรรมในลักษณะใด หรือเป็นเกษตรกรในกลุ่มใด หากถือหลักว่า เมื่อมีการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมในไร่นาให้เหมาะสมกับระบบนิเวศของพื้นที่และปัจจัยทางเศรษฐกิจและสังคมที่เกี่ยวข้องของเกษตรกรแล้ว ย่อมจะนำไปสู่ความยั่งยืนของการเกษตรได้ทั้งสิ้น (ธันวา จิตต์สงวน และคณะ, 2543: 73)

ระบบเกษตรยั่งยืนเป็นแนวทางการพัฒนาอาชีพที่สัมพันธ์กับการเกษตรและสิ่งแวดล้อมที่สอดคล้องกับปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เกษตรยั่งยืนได้ถูกบรรจุไว้เป็นครั้งแรกในแผนพัฒนา ระยะที่ 8 และคงต้องดำเนินการต่อเนื่องในแผนพัฒนาระยะที่ 9 โดยเฉพาะเมื่อเศรษฐกิจพอเพียงเป็นแนวทางหลักของการฟื้นฟูเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ ระบบเกษตรยั่งยืนเกี่ยวข้องกับความเป็นอยู่ของชุมชนหลายระดับตั้งแต่ครัวเรือน ชุมชน จนถึงระดับประเทศ

ความหมายและความสำคัญ

การพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนในประเทศไทยในช่วงแรกได้ใช้คำว่า “เกษตรกรรมทางเลือก” ซึ่งเป็นคำที่สื่อความหมายถึง การปฏิเสัระบบเกษตรกรรมแผนใหม่หรือเกษตร กระแสหลัก ปัจจุบันได้เรียกชื่อกันใหม่ว่า “เกษตรกรรมยั่งยืน” ความหมายของเกษตรกรรมทางเลือกจึงมีความหมายเช่นเดียวกับเกษตรกรรมยั่งยืน นอกจากนี้ อาจมีคำเรียกอย่างอื่นอีก เช่น เกษตรกรรมเชิงนิเวศ เกษตรกรรมเชิงระบบ เป็นต้น (บัณฑูร เศรษฐศิโรจน์, 2546: 3) จึงส่งผลให้อาจมีผู้กล่าวถึงการเกษตรแบบยั่งยืนโดยใช้คำว่า “การเกษตรทางเลือก”

Johnson และ Moellor (1961: 566-593 อ้างถึงใน Sustainable Agriculture in a Globalized Economy Geneva, 2002) ได้กล่าวถึงการเกษตรแบบยั่งยืนว่า เป็นการเกษตรที่มีการพัฒนาและปรับเปลี่ยนรูปแบบ โดยอาศัยการคำนึงถึงระบบสิ่งแวดล้อมต่างๆ ซึ่งการเกษตรแบบยั่งยืนจะเป็นปัจจัยที่นำมาสู่การพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจ และการเจริญเติบโตของด้านอุตสาหกรรมด้วย

จิราวุฒิ เสนาคำ (2539: 4) เกษตรกรรมทางเลือก หมายถึง การผลิตทางการเกษตรและวิถีการดำเนินชีวิตของเกษตรกรที่เอื้ออำนวยต่อการฟื้นฟูและดำรงรักษาไว้ซึ่งความสมดุลของระบบนิเวศและสภาพแวดล้อม โดยมีผลตอบแทนทางเศรษฐกิจที่เป็นธรรม ส่งเสริมการพัฒนาคุณภาพชีวิตของเกษตรกรและผู้บริโภครวม ทั้งพัฒนาสถาบันทางสังคมของชุมชนท้องถิ่น ทั้งนี้เพื่อความผาสุกและความอยู่รอดของมวลมนุษยชาติโดยรวม

ฉลอง โชติคาม (2542: 174) การพัฒนาการเกษตรแบบยั่งยืน เป็นทางออกหรือทางเลือกของเกษตรกรขนาดเล็กหรือเกษตรกรรายย่อย ซึ่งเป็นประชากรส่วนใหญ่ของประเทศ หากเกษตรกรสามารถปรับเปลี่ยนมาเลือกแนวทางและรูปแบบการเกษตรแบบยั่งยืนก็จะทำให้เกษตรกรมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น

ธันวา จิตต์สงวนและคณะ (2543: 73-74) กล่าวว่า การเกษตรแบบยั่งยืนคือระบบเกษตรที่มีความสัมพันธ์และเกื้อกูลกับสภาพทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมของแต่ละภูมิภาค มีการผลิตที่หลากหลายเพื่อลดความเสี่ยงและพึ่งพาปัจจัยภายนอก อันจะนำไปสู่การพึ่งพาตนเองในที่สุด

เอกสารร่างนโยบาย ยุทธศาสตร์และแผนการพัฒนา และส่งเสริมระบบเกษตรกรรมยั่งยืนในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2546 - 2549) ได้ให้ความหมายของเกษตรกรรมยั่งยืนว่า หมายถึง แบบแผนของเกษตรกรรมที่รักษาความอุดมสมบูรณ์ของดิน น้ำ และความหลากหลายทางชีวภาพ ให้ดำรงอยู่อย่างยั่งยืน ควบคู่ไปกับการรักษาระดับของการผลิตในปริมาณและคุณภาพที่เพียงพอต่อความต้องการพื้นฐานของเกษตรกรและผู้บริโภค ทั้งนี้เพื่อความมั่นคงของเกษตรกร ชุมชน และสังคมโดยรวม (คณะอนุกรรมการแก้ไขปัญหาของสมาชิกคนจน กรณีการพัฒนาและส่งเสริมระบบเกษตรกรรมยั่งยืน, 2544)

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติได้กำหนดความหมายของเกษตรกรรมแบบยั่งยืนว่า หมายถึง ระบบการทำเกษตรที่ให้ความสำคัญกับระบบนิเวศ โดยจะต้องช่วยฟื้นฟูและอนุรักษ์ทรัพยากรในไร่นาและสิ่งแวดล้อมลดการพึ่งพาปัจจัยการผลิตจากภายนอกให้ได้มากที่สุด และมีความเป็นไปได้ในทางปฏิบัติและมีผลตอบแทนที่จะทำให้เกษตรกรสามารถดำรงชีพและประกอบอาชีพการเกษตรได้อย่างยั่งยืน

วัลลภ พิชญ์พงศา (2547: 248) กล่าวว่า เกษตรกรรมยั่งยืน หมายถึง ระบบเกษตรกรรมที่เกื้อกูลต่อระบบนิเวศและสภาพแวดล้อม มีความเป็นไปได้ทางเศรษฐกิจ มีความเป็นธรรมทางสังคม เคารพความเป็นมนุษย์ สอดคล้องกับวัฒนธรรมชุมชน

ไพบุลย์ เสงสุวรรณ และคณะ (2547: 177) กล่าวถึง ระบบเกษตรกรรมยั่งยืนไว้ว่า ระบบเกษตรกรรมยั่งยืนเป็นระบบการผลิตที่วางอยู่บนหลักพื้นฐานสำคัญ 2 ประการ ได้แก่ หลักการของความหลากหลาย และหลักความผสมผสาน เกื้อกูล และสมดุล

นอกจากนี้ บัณฑิต ปิยะศิลป์ (2549: 21) ยังได้ให้ความหมายของเกษตรกรรมยั่งยืนว่า หมายถึง การผลิตทางการเกษตรและวิถีการดำเนินชีวิตของเกษตรกรที่เอื้ออำนวยต่อการฟื้นฟู และดำรงรักษาไว้ซึ่งความสมดุลของระบบนิเวศและสภาพแวดล้อม โดยมีผลตอบแทนทางเศรษฐกิจ

และสังคมที่เป็นธรรม ส่งเสริมการพัฒนาคุณภาพชีวิตของเกษตรกรและผู้บริโภค รวมทั้งพัฒนาทางสถาบันทางสังคมของชุมชนท้องถิ่น ทั้งนี้เพื่อความผาสุกและความอยู่รอดของมวลมนุษยชาติ

จากการที่ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับการเกษตรยั่งยืน (Sustainable Agriculture) แล้วสามารถให้ความหมายของคำว่า “การเกษตรยั่งยืน (Sustainable Agriculture)” ไว้ว่าหมายถึง ระบบการเกษตรที่มีความสัมพันธ์กันระหว่างสภาพแวดล้อม สภาพทางสังคมและบริบทในพื้นที่นั้นๆ เพื่อให้เกิดความสมดุลและส่งผลถึงคุณภาพชีวิตของเกษตรกรให้ดีขึ้น รวมถึงการพัฒนาฐานะทางเศรษฐกิจของครอบครัวของเกษตรกรด้วย

รูปแบบของเกษตรกรรมยั่งยืน

รูปแบบของเกษตรกรรมยั่งยืนมีหลากหลายรูปแบบแตกต่างกันไปตามพื้นฐานความเชื่อ ความเป็นมา และความเหมาะสมกับแต่ละภูมิภาค ตลอดจนวัฒนธรรมของแต่ละพื้นที่หรือชุมชน รูปแบบหลัก ๆ ของเกษตรกรรมยั่งยืนที่แพร่หลายเป็นที่รู้จักกันดีในประเทศไทย และถูกบรรจุไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ.2540 - 2544) คือ เกษตรผสมผสาน เกษตรอินทรีย์ เกษตรธรรมชาติ วนเกษตร และเกษตรทฤษฎีใหม่

อย่างไรก็ตาม รูปแบบเกษตรกรรมยั่งยืนที่พบอยู่ในประเทศไทยมีมากกว่ารูปแบบข้างต้น จากผลการดำเนินงานในโครงการนำร่องเพื่อพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนของเกษตรกรรายย่อยได้มีการค้นพบรูปแบบที่หลากหลาย แตกต่างกันไปในแต่ละภูมิภาคอย่างมาก เช่น เกษตรในป่าพรุ นาอินทรีย์ ระบบเกษตรในป่าเขตกันชนกับแปลงเกษตร (แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 พ.ศ.2540 - 2544)

แม้ว่าการทำเกษตรกรรมยั่งยืนจะมีมากมายหลากหลายรูปแบบแต่ก็มีหลักการสำคัญพื้นฐานของการทำเกษตรกรรมยั่งยืนร่วมกัน (สุภา ไชยเมือง และวิฑูรย์ ปัญญากุล, 2545: 5) คือ

1. ระบบเกษตรกรรมยั่งยืน ดำเนินงานโดยใช้ทรัพยากรภายในไร่กันอย่างมีประสิทธิภาพ มีรูปแบบการผลิตและการจัดการหมุนเวียนทรัพยากรได้อย่างสมดุล โดยหลีกเลี่ยงการใช้ทรัพยากรจากภายนอก
2. ให้ความสำคัญอย่างสูงต่อดินเพื่อประโยชน์ที่ยั่งยืนของการทำการเกษตรการฟื้นฟูและอนุรักษ์ดิน หมายถึง การป้องกันมิให้มีการใช้ประโยชน์จากดินจนเกินความสามารถตามธรรมชาติของผืนดิน ตลอดจนการปรับปรุงความอุดมสมบูรณ์ของดิน
3. ปกป้องมลพิษที่เกิดเนื่องมาจากวิธีการเกษตร เกษตรกรรมยั่งยืนงดการใช้ปุ๋ยเคมียาควบคุมวัชพืชและแมลง ฮอร์โมนกระตุ้นการเจริญเติบโต ตลอดจนวัชชีนและสารเคมีอื่น ๆ โดย

สิ้นเชิง โดยหันมาใช้พันธุ์พืชพันธุ์สัตว์ที่ต้านทานการใช้สมุนไพรรักษาแมลง การควบคุมศัตรูพืชโดยชีววิธี เป็นต้น

4. เกษตรยั่งยืนมุ่งผลิตอาหารที่มีคุณภาพทางโภชนาการ มีธาตุอาหารครบถ้วนตามธรรมชาติ ในปริมาณที่เพียงพอแก่ความต้องการ

5. ลดการใช้น้ำมันปิโตรเลียมและผลิตภัณฑ์เชื้อเพลิงดีเซลสำหรับทุกรูปแบบการผลิตภัณฑ์เชื้อเพลิงดีเซลที่ใช้อยู่ในวงการเกษตรในปัจจุบันก็คือ ปุ๋ยและยาฆ่าแมลง การลดการใช้น้ำมันและยานั้นเป็นวิธีปฏิบัติพื้นฐานของฟาร์มเกษตรยั่งยืนทั่วโลก แต่การใช้น้ำมันที่เป็นเชื้อเพลิงสำหรับเครื่องจักรกลการเกษตรนั้นยังมีระดับที่แตกต่างกันอยู่บ้าง แต่โดยทั่วไปแล้วการทำเกษตรยั่งยืนจะพยายามหลีกเลี่ยงการใช้น้ำมันเชื้อเพลิง โดยหันมาใช้แหล่งพลังงานที่สามารถใช้หมุนเวียนแทน

6. มีวิธีการปฏิบัติต่อสัตว์ภายในฟาร์มโดยยึดหลักมนุษยธรรม การเลี้ยงสัตว์ตามแนวทางเกษตรกรรมยั่งยืนต้องจัดพื้นที่การเลี้ยงสัตว์อย่างเหมาะสม สัตว์สามารถออกกำลังกาย และได้รับอาหารที่ทำให้มีสุขภาพแข็งแรง

7. เกษตรกรรมยั่งยืน มีใช้การเกษตรที่มีเป้าหมายการผลิตเพื่อการตลาดแต่เพียงอย่างเดียว หากแต่ต้องการตอบสนองต่อความต้องการด้านอาหารสุขภาพและวิถีชีวิตที่ดี รวมทั้งเอื้อให้เกษตรกรตระหนักความสำคัญและประโยชน์ของการใช้แรงงานไปพร้อม ๆ กันด้วย

ความสำเร็จของการพัฒนาการเกษตรแบบยั่งยืน

ธันวา จิตต์สงวนและคณะ (2543: 75-76) กล่าวถึงความสำเร็จของการพัฒนาการเกษตรแบบยั่งยืนในปัจจุบัน ประกอบไปด้วย 2 ส่วนหลักที่สำคัญ คือ รูปแบบระบบเกษตรแบบยั่งยืนที่เหมาะสม และกระบวนการพัฒนาการเกษตรแบบยั่งยืนที่มีประสิทธิภาพ โดยมีรายละเอียด คือ

1. รูปแบบระบบเกษตรแบบยั่งยืนที่เหมาะสม

ระบบเกษตรแบบยั่งยืนที่เหมาะสม หมายถึง ระบบการผลิตทางการเกษตรหรือระบบฟาร์มในรูปแบบต่าง ๆ ที่เหมาะสมกับภูมินิเวศของแต่ละพื้นที่ จัดเป็นระบบการผลิตที่เหมาะสม (Appropriate Production System) กับสภาพทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมในไร่นาที่แตกต่างกันออกไป

เกษตรแบบผสมผสาน (Integrated Farming) เน้นกิจกรรมการผลิตมากกว่า 2 กิจกรรมขึ้นไปในเวลาเดียวกัน และกิจกรรมเหล่านี้เกี่ยวเนื่องซึ่งกันและกัน เป็นการสร้างมูลค่าเพิ่มให้มากขึ้น จากการใช้ประโยชน์ทรัพยากรที่ดินที่มีจำกัดในไร่นาให้เกิดประโยชน์สูงสุด

เกษตรอินทรีย์ (Organic Farming) เน้นหนักที่การผลิตที่ไม่ใช้สารอินทรีย์ หรือเคมีสังเคราะห์ แต่สามารถใช้อินทรีย์เคมีได้

เกษตรธรรมชาติ (Natural Farming) เน้นหนักการทำเกษตรที่ไม่รบกวนธรรมชาติ หรือรบกวนให้น้อยที่สุด โดยการไม่ไถพรวน ไม่ใช้สารเคมี ไม่ใช้ปุ๋ยเคมี และไม่จำกัดวัชพืช แต่สามารถมีการคลุมดินและใช้ปุ๋ยพืชสดได้

เกษตรทฤษฎีใหม่ (New Theory Agriculture) เน้นหนักที่การจัดการทรัพยากรน้ำในไร่นาให้เพียงพอเพื่อผลิตพืชอาหาร โดยเฉพาะข้าวเอาไว้บริโภคในครัวเรือน รวมทั้งมีการผลิตอื่น ๆ เพื่อบริโภคและจำหน่ายส่วนที่เหลือแก่ตลาด เพื่อสร้างรายได้เพียงพอเพียง

วนเกษตร (Agroforestry) เน้นหนักที่การมีต้นไม้ใหญ่และพืชเศรษฐกิจหลายระดับ ที่เหมาะสมกับแต่ละพื้นที่ เพื่อการใช้ประโยชน์ป่าไม้ของพืชและสัตว์ชนิดต่าง ๆ ที่เกี่ยวคู่กัน ทั้งยังเป็น การเพิ่มพื้นที่ของทรัพยากรป่าไม้ที่มีจำกัดได้อีกทางหนึ่ง

2. กระบวนการพัฒนาการเกษตรแบบยั่งยืนที่มีประสิทธิภาพ

ความสำเร็จของการพัฒนาการเกษตรแบบยั่งยืนขึ้นอยู่กับกระบวนการพัฒนาและส่งเสริม (Development and Extension Process) ให้ข้อมูลและองค์ความรู้ด้านการเกษตรแบบยั่งยืนได้มีการเผยแพร่กว้างขวางออกไป และที่สำคัญที่สุด ก็คือจะต้องมีกระบวนการที่ทำให้เกษตรกรสามารถเกิดการเรียนรู้ด้วยตนเอง จนกระทั่งทำให้เกษตรกรเกิดความมั่นใจที่จะเปลี่ยนแปลงวิธีการผลิตของตนเองไปในแนวทางการเกษตรแบบยั่งยืน

ปัจจัยที่มีผลต่อกระบวนการพัฒนาการเกษตร

ความสำเร็จของการพัฒนาการเกษตรแบบยั่งยืนนั้นจะประสบความสำเร็จได้ต้องอาศัยปัจจัยต่างๆ ทั้งปัจจัยด้านเกษตรกรและปัจจัยด้านภาครัฐ ดังนี้

1. ปัจจัยด้านเกษตรกร

ปัจจัยด้านเกษตรกรที่ต้องที่จะต้องสร้างให้เกิดขึ้นในท่ามกลางกระบวนการพัฒนาการเกษตรแบบยั่งยืน คือ การพัฒนาระบบกลุ่ม องค์กร และเครือข่ายของเกษตรกร กล่าวคือ ระบบกลุ่มจะนำมาสู่การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างเกษตรกรเอง การสร้างแรงบันดาลใจแก่กันและกัน ตลอดจนสามารถพัฒนาเป็นองค์กรหรือเครือข่ายที่สนับสนุนให้เกิดความเข้มแข็งและการดำเนินกิจกรรมที่กว้างขวางออกไปอีกด้วย

นอกจากนี้ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับเกษตรกรอาจพิจารณาได้จากปัจจัยทางเศรษฐกิจและสังคม ดังนี้

ปัจจัยทางเศรษฐกิจของเกษตรกร อาทิเช่น รายได้ในการเกษตร รายได้นอกการเกษตร ผลกำไรหรือขาดทุนจากการประกอบการ ความยากจน ขาดแคลนปัจจัยพื้นฐานในการยังชีพ เป็นต้น

ปัจจัยทางสังคมของเกษตรกร อาทิเช่น เพศ อายุ การศึกษา สุขภาพ ประสิทธิภาพทางการเกษตร ชีวิตครอบครัว วัฒนธรรม ประเพณี ค่านิยมและความเชื่อ ทักษะ ทักษะ ความเชื่อ ศาสนา การฝึกอบรมดูงาน การมีส่วนร่วม การรวมกลุ่มและองค์กร เป็นต้น

2. ปัจจัยด้านภาครัฐ

ปัจจัยด้านภาครัฐที่มีความสำคัญเป็นพื้นฐานในกระบวนการพัฒนาการเกษตรแบบยั่งยืน ก็คือ ทักษะของรัฐที่มีต่อเกษตรกร

รัฐในฐานะองค์กรที่คอยควบคุมสนับสนุนและสร้างเวทีแลกเปลี่ยนการเรียนรู้แก่เกษตรกร จำเป็นจะต้องมีการแลกเปลี่ยนการเรียนรู้แก่เกษตรกร จำเป็นจะต้องมีการแลกเปลี่ยนทัศนคติของตนเองเสียก่อนที่จะเริ่มดำเนินการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้แก่เกษตรกร โดยเฉพาะทัศนคติที่ควรเกิดขึ้นอย่างแน่นอน คือ ทัศนคติที่ว่ารัฐไม่ใช่ผู้สั่งการ ให้เกษตรกรดำเนินการ แต่เป็นผู้หนุนเสริมให้เกษตรกรได้กระทำในสิ่งที่เกษตรกรต้องการและมีความเป็นไปได้ คือ รัฐและเกษตรกรต้องเรียนรู้จากกันและกันบนพื้นฐานการมีส่วนร่วมที่เท่าเทียมกัน

โรงเรียนชาวนา ตำบลวัดดาว อำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี เป็นกิจกรรมภายใต้โครงการส่งเสริมการจัดการความรู้ในระบบเกษตรกรรมยั่งยืน จังหวัดสุพรรณบุรี โดยอาศัยแนวคิดเกี่ยวกับการเกษตรแบบยั่งยืนหรือการเกษตรทางเลือกมาเป็นแนวทางในการจัดการหรือส่งเสริมให้เกษตรกรเข้ามามีส่วนร่วมกับการเกษตรที่สอดคล้องกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของเกษตรกรและชุมชน และเพื่อลดข้อจำกัดต่าง ๆ ที่ส่งผลกระทบต่อ การประกอบอาชีพเกษตรกรนี้

จากการศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับการเกษตรแบบยั่งยืน ซึ่งเป็นแนวคิดที่โรงเรียนชาวนา จังหวัดสุพรรณบุรี ใช้เป็นแนวทางในการจัดการและส่งเสริมกิจกรรมภายในโรงเรียนแล้ว ผู้วิจัยสามารถสรุปแนวคิดเกี่ยวกับการเกษตรแบบยั่งยืนซึ่งเป็นแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาในโรงเรียนชาวนา จังหวัดสุพรรณบุรี ได้ว่าการเกษตรแบบยั่งยืนเป็นการเรียนรู้ของเกษตรกรจากธรรมชาติและการเปิดโอกาสให้เรียนรู้ร่วมกัน โดยมีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ในการประกอบ

อาชีพ เพื่อเป็นการผสมผสานความรู้เดิมกับความรู้ใหม่ นอกจากนี้ยังเป็นการสนับสนุนให้เกิดชุมชนชาวนาขึ้นซึ่งการเรียนรู้เหล่านี้เป็นจุดเริ่มต้นของการพัฒนาที่สมดุลและยั่งยืน

แนวคิดเกี่ยวกับการสื่อสารเพื่อการพัฒนา (Development Communication)

แนวคิดเกี่ยวกับการสื่อสารเพื่อการพัฒนา (Development Communication) เป็นแนวคิดที่มีการเผยแพร่โดยแบ่งออกเป็น 3 ยุค ได้แก่ ยุคแรก (ช่วงทศวรรษ 1950) เป็นการพัฒนาโดยมุ่งเน้นการใช้สื่อมวลชนในการสร้างความทันสมัยมาช่วยทำให้สังคมไทยทันสมัยและอาศัยความเชื่อในพลังอำนาจของสื่อ (Powerful Media) ในยุคที่สอง (ช่วงทศวรรษ 1970) มุ่งเน้นแนวคิดที่ว่า การพัฒนาในยุคแรกเป็นตัวละครสำคัญทำให้ประเทศที่ด้อยพัฒนาต้องพึ่งพาประเทศที่พัฒนาแล้ว และยุคที่สาม (ช่วงทศวรรษ 1980) ซึ่งเป็นแนวคิดที่สืบมาจนถึงปัจจุบัน โดยมุ่งเน้นการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม (Participatory Communication) ให้มีความสำคัญกับชุมชนในระดับท้องถิ่น (Localization) พื้นที่หลักในการพัฒนาคือ ชุมชน หรือท้องถิ่น และมุ่งเน้นการสื่อสารโดยอาศัยการบูรณาการสื่อหลายประเภท (กาญจนา แก้วเทพ, 2549: 18-19; พนม คลีฉายา, 2549: 5)

ความหมายและความสำคัญ

Wilbur Schramm (1964 อ้างถึงในณรงค์ สมพงษ์, 2543: 17) การสื่อสารในการพัฒนาเป็นการสื่อสารที่มีบทบาทในการเฝ้าระวังหรือบทบาทในการเสนอข่าวสาร บทบาทในการกำหนดนโยบายและการตัดสินใจและบทบาทในการสอน การสื่อสารจะทำหน้าที่เหมือนกระจกสะท้อนภาพให้เห็นความต้องการของประชาชน ประชาชนเองก็จะทราบข่าวสารการพัฒนาประเทศได้อย่างทันเหตุการณ์และเวลา และยังมีส่วนช่วยในการยกระดับให้ประชาชนเกิดการร่วมแรง ร่วมใจ และเรียนรู้ทักษะที่จำเป็นต่อการพัฒนาด้วย

นอกจากนี้ยังมีนักวิจัยอีกหลายท่านได้ให้ความหมายของ “การสื่อสารเพื่อการพัฒนา” ดังนี้

Quebral (1975: 2, อ้างถึงใน Clayton Vollan and Jim Simmons, 1985: 50) ได้กล่าวถึงความสำคัญของการสื่อสารเพื่อพัฒนาว่าเป็นทั้งศาสตร์และศิลป์ของการสื่อสารประยุกต์ กระบวนการถ่ายทอดไปสู่คนหมู่มาก (Mass) เพื่อให้เกิดการพัฒนาในด้านเศรษฐกิจ มีความเท่าเทียมกันของสังคมและเป็นการเติมเต็มศักยภาพของบุคคลด้วย

เกศินี จุฑาวิจิตร (2542: 86) กล่าวว่า การสื่อสารเพื่อการพัฒนา คือ การที่ประชาชนต้องเข้ามาเกี่ยวข้องกับกระบวนการสื่อสารทุกขั้นตอน โดยมีใช้เป็นเพียงแต่ผู้รับสารเท่านั้น

ณรงค์ สมพงษ์ (2543: 17) กล่าวถึง การสื่อสารและการพัฒนาว่ามีส่วนเกี่ยวเนื่องซึ่งกันและกัน หรือการพัฒนาด้านการสื่อสารและการพัฒนาสังคมต่างมีอิทธิพลซึ่งกันและกัน

พนม คลีณาษา (2549: 1) กล่าวว่า การสื่อสารพัฒนาการ เป็นการ ใช้การสื่อสารเพื่อเป้าหมายการพัฒนา มุ่งเน้นการใช้การสื่อสารเพื่อก่อให้เกิดการสร้าง ปรับเปลี่ยน รักษาความรู้ ทัศนคติ และพฤติกรรมของบุคคล เพื่อเป็นไปในทิศทางที่มุ่งหวัง อันนำไปสู่การพัฒนาบุคคล กลุ่ม ชุมชน สังคมและประเทศ

สุรสิทธิ์ วิทยารัฐ (2549: 153) กล่าวว่า การสื่อสารเพื่อการพัฒนา หมายถึง การนำเอา สื่อสารทุกรูปแบบมาช่วยส่งเสริมสนับสนุนกระบวนการพัฒนาประเทศ ได้แก่ การพัฒนาเศรษฐกิจ การเมืองและวัฒนธรรม

นอกจากนี้ ประมะ สตะเวทิน (2546: 149) ยังได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างการสื่อสารกับการพัฒนาสังคมว่า ในขณะที่ประเทศกำลังดำเนินการพัฒนาหรือในขณะที่กระบวนการพัฒนาสังคมหรือกระบวนการเปลี่ยนแปลงสังคม (Social Change Process) กำลังดำเนินไปนั้น หน้าที่ที่สำคัญของการสื่อสารในสังคม ก็คือ หน้าที่ในการให้ข่าวสาร (Information Function) หน้าที่ในการชักจูงใจ (Persuasive Function) และหน้าที่ในการให้ความรู้ (Education Function) ให้มีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริม (Complement) สนับสนุน (Facilitate) และขยาย (Extend) งานพัฒนา (Development Activities) การสื่อสารในลักษณะนี้ เรียกว่า การสื่อสารเพื่อการพัฒนา (Development Communication) ซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้

1. การให้ข่าวสาร (Information Function)

การสื่อสารเป็นการให้ข่าวสารแก่ประชาชนในลักษณะที่สร้างบรรยากาศแห่งการพัฒนา ด้วยการเสนอข่าวสารเกี่ยวกับการพัฒนาแก่ประชาชนให้มาก ๆ สารของข่าวสารที่เสนอ ได้แก่ วิธีของสังคมที่พัฒนา โครงการพัฒนาต่าง ๆ ระบบการเมือง สังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมของประเทศตนเองและประเทศที่พัฒนา เป้าหมายและปัญหาของการพัฒนา การเสนอข่าวสารในลักษณะนี้เป็นการกระตุ้นให้ประชาชนเกิดความสนใจในการพัฒนา

2. การชักจูงใจ (Persuasive Function)

การสื่อสารในประเทศที่กำลังพัฒนา มีส่วนในการชักจูงใจให้ประชาชนเปลี่ยนวิถีชีวิตของตนและเข้าร่วมในโครงการพัฒนาอย่างจริงจังด้วยการแสดงความคิดเห็นสนับสนุน โครงการพัฒนาของรัฐบาลและชี้แนะการตัดสินใจของประชาชน ตลอดจนชี้ให้เห็นถึงประโยชน์ที่ประชาชนและสังคมโดยรวมจะได้รับจากการพัฒนา

3. การให้ความรู้ (Education Function)

การสื่อสารในประเทศที่กำลังพัฒนามีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ในการให้ความรู้ต่าง ๆ แก่ประชาชนเพื่อปรับตัวเองให้เข้ากับการพัฒนาสังคมได้ โดยการให้ความรู้แก่ประชาชนทั้งในเรื่องของการอ่านออกเขียนได้ การปรับปรุงการกินอยู่ และการประกอบอาชีพ

จากการศึกษาความหมายของ “การสื่อสารเพื่อการพัฒนา” จากนักวิจัยและนักวิชาการหลาย ๆ ท่าน ผู้วิจัยสามารถสรุปความหมายของคำว่า “การสื่อสารเพื่อการพัฒนา” ได้ว่าหมายถึงการนำการสื่อสารในรูปแบบต่าง ๆ มาใช้เป็นเครื่องมือในการพัฒนาในด้านต่าง ๆ ซึ่งในงานวิจัยเรื่องนี้ได้มุ่งเน้นการพัฒนาในด้านการเกษตร เพื่อให้เกษตรกรได้รับความรู้และนำไปใช้ในการพัฒนาการประกอบอาชีพของตน รวมทั้งการนำความรู้ที่ได้ไปถ่ายทอดให้แก่เกษตรกรอื่น ๆ ด้วย

หลักการสื่อสารเพื่อการพัฒนา

การสื่อสารเพื่อการพัฒนาเป็นการใช้การสื่อสารในการเปลี่ยนแปลงสังคมในด้านต่าง ๆ ให้เป็นไปในทิศทางที่ดีขึ้น โดยผู้วิจัยได้รวบรวมหลักการสื่อสารเพื่อการพัฒนา

พนม คลีณา (2549: 1) ได้กล่าวถึงหลักการสื่อสารเพื่อการพัฒนา ดังนี้

1. สื่อสารเพื่อการพัฒนา เป็นการนำหลักการสื่อสารประยุกต์เพื่อเร่ง กระตุ้น ส่งเสริม เพื่อความกินดีอยู่ดี ความเท่าเทียมทางสังคม พัฒนาศักยภาพความสามารถของคน
2. การสื่อสารที่มีเป้าหมาย และจุดประสงค์
3. สื่อสารกับกลุ่มเป้าหมายให้มีการเปลี่ยนแปลงตามที่กำหนด
4. การใช้เครื่องมือการสื่อสาร ตามช่วงเวลาที่กำหนดเพื่อให้กลุ่มเป้าหมายเปลี่ยนแปลงตามที่กำหนด
5. การสื่อสารเป็นเครื่องมือในการปรับเปลี่ยนสังคม ที่กำหนดวิธีและการดำเนินงานอย่างชัดเจนในทุกระดับ เช่น นานาชาติ ระดับชาติ ภูมิภาคหรือโครงการ

เสถียร เขยประทับ (2538: 281-282) การสื่อสารที่เป็นเครื่องมือสำหรับการพัฒนาอย่างแท้จริง ควรมีหลักดังต่อไปนี้

1. ประชาชนเข้ามาเกี่ยวข้องในกระบวนการสื่อสาร

ประชาชนต้องเข้ามาเกี่ยวข้องทั้งในฐานะผู้รับสารและผู้มีส่วนร่วมในการวางแผนและผลิตเนื้อหาของสื่อ

2. ต้องเป็นการผลิตในท้องถิ่น

เนื้อหาของสื่อควรจัดทำขึ้นในท้องถิ่น เนื้อหาที่ผลิตในท้องถิ่นจะเป็นสิ่งที่มีประสิทธิภาพมากที่สุด เพราะเกี่ยวข้องโดยตรงและเข้ากับสภาพของผู้รับสาร

3. ต้องสนับสนุนบทบาทของเจ้าหน้าที่ส่งเสริมหรือนักพัฒนา

การสนับสนุนบทบาทของเจ้าหน้าที่ส่งเสริมในท้องถิ่น เจ้าหน้าที่ที่มีความสำคัญอย่างยิ่งในกระบวนการพัฒนา แต่ระบบเจ้าหน้าที่ส่งเสริมมีข้อจำกัดหลายประการที่ทำให้ไม่สามารถใช้ทรัพยากรที่มีคุณค่านี้ได้อย่างเต็มที่

4. ด้านมนุษยธรรม

การสื่อสารต้องมีมนุษยธรรม หมายความว่า การสื่อสารและการใช้สื่อต้องถือเอา “คน” เป็นเป้าหมาย มิใช่เอาเทคโนโลยีหรือผลกำไรเป็นเป้าหมาย

5. ด้านคุณค่า

การสื่อสารและการใช้สื่อ ต้องช่วยให้ประชาชนเชื่อมั่นในระบบคุณค่าดั้งเดิมอันดั้งงามที่ตนมีอยู่ หากจะมีการเปลี่ยนแปลงอันใด การเปลี่ยนแปลงนั้นต้องสอดคล้องกับคุณค่าเดิม

6. ด้านการสร้างใจ

การใช้สื่อต้องช่วยให้ผู้รับสารสามารถเข้าใจปัญหาและสภาพแวดล้อมของตัวเอง

7. ด้านความเป็นชุมชน

การใช้สื่อจะเป็นหนทางให้ประชาชนเข้าใจความหมายของ “ความเป็นชุมชน” อย่างแท้จริง และในขอบเขตที่กว้างขวางขึ้น

นอกจากนี้ Clayton Vollan และ Jim Simmons (1985: 50) ยังได้กล่าวถึงหลักการและกฎของการสื่อสารเพื่อการพัฒนา ไว้ว่าการสื่อสารเพื่อพัฒนามี 2 หลักการที่สำคัญ ได้แก่ การปรับเปลี่ยนสภาพทางสังคมให้มีคุณภาพที่ดีขึ้นและการเรียนรู้ทางสังคมของประชาชนโดยทั่วไป

หน้าที่ของการสื่อสารในการพัฒนา

การสื่อสารมีบทบาทหน้าที่ที่สำคัญในการพัฒนาของการสื่อสารในการพัฒนา โดยแบ่งออกเป็น 3 ประการ ได้แก่ การให้ข่าวสาร การชักจูงใจและการให้ความรู้ (ปรมะ สตะเวทิน, 2546: 149)

กมลรัฐ อินทรทัศน์ (2547: 15) ได้กล่าวว่า การสื่อสารโดยทั่วไปเป็นได้ทั้งกิจกรรมส่วนบุคคลและส่วนรวมในการแลกเปลี่ยนข้อมูลและความคิดภายในระบบสังคมใดสังคมหนึ่ง โดยหน้าที่สำคัญของการสื่อสารจำแนกได้ดังนี้

1. ทางด้านข่าวสาร หมายถึง การเก็บรวบรวมแยกแยะและกระจายข่าวสาร ข้อเท็จจริง และความคิดเห็น ซึ่งจำเป็นต่อปัจเจกชน ในการทำความเข้าใจบุคคลอื่น ชุมชนอื่น สถานการณ์ สิ่งแวดล้อมเพื่อนำไปสู่การตัดสินใจที่เหมาะสม
2. ทางด้านสังคมประคิด หมายถึง การสร้างสมความรู้ ความคิดร่วมกัน ซึ่งนำไปสู่ความร่วมมือร่วมใจเพื่อประโยชน์ของส่วนรวม
3. ทางด้านกระตุ้น หมายถึง การส่งเสริมสนับสนุนให้ไปสู่จุดมุ่งหมายของสังคมทั้งในระยะสั้นและระยะยาว โดยกระตุ้นให้บุคคลตระหนักถึงบทบาทและแสวงหาแนวทางในอันที่จะนำไปสู่การบรรลุเป้าหมายของสังคมร่วมกัน
4. ทางด้านการโต้แย้งและอภิปราย หมายถึง การแลกเปลี่ยนข้อมูล ความคิดเห็นของบุคคลต่าง ๆ เพื่อนำไปสู่การแก้ปัญหาของสังคม รวมทั้งก่อให้เกิดความสนใจต่อปัญหาในระดับชุมชน ประเทศ และระหว่างประเทศ
5. ด้านการศึกษา หมายถึง การสื่อสารเข้ามาช่วยในการถ่ายทอดความรู้ เพื่อก่อให้เกิดการพัฒนาสติปัญญา ลักษณะนิสัย และทักษะของบุคคลตลอดชีวิต
6. ด้านส่งเสริมวัฒนธรรม หมายถึง การเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรมเพื่อสงวนรักษามรดกที่ตกทอดกันมาจากบรรพบุรุษและการพัฒนาศิลปวัฒนธรรมโดยการส่งเสริมสติปัญญาและจินตนาการของบุคคล รวมทั้งกระตุ้นให้เกิดความคิดสร้างสรรค์ในทางสุนทรียภาพ
7. ด้านบันเทิง หมายถึง การเผยแพร่งานด้านการละคร วรรณกรรม ดนตรี การละเล่น และศิลปะต่าง ๆ เพื่อความสนุกสนานรื่นเริงและการพักผ่อนหย่อนใจด้วย

ในขณะที่ พนม กลีณาษา (2549: 4) กล่าวถึงหน้าที่ของการสื่อสารพัฒนาการ ดังนี้

1. แฉ่งและกระตุ้นการเปลี่ยนแปลง

2. ปรับปรุงการพัฒนาตามปัญหาเศรษฐกิจและสังคม
3. สร้างหลักสูตรการศึกษาและฝึกอบรม
4. กระตุ้นกลไกสำหรับการวิจัยและเครื่องมือการพัฒนาอื่นๆ
5. เสริมสร้างการพัฒนา
6. เปลี่ยนแปลงกลุ่มเป้าหมายให้เกิดการเปลี่ยนแปลงตามที่กำหนด

ประสิทธิผลของการสื่อสารเพื่อการพัฒนา

ประมะ สตะเวทิน (2546: 151) ได้กล่าวถึงการสื่อสารเพื่อการพัฒนาประเทศว่าจะประสบผลสำเร็จตามเป้าหมายที่วางไว้ ก็ต่อเมื่อปฏิบัติตามเงื่อนไขต่อไปนี้

1. การวางแผนอย่างเหมาะสม การสื่อสารเพื่อการพัฒนา เป็นการสื่อสารที่เน้นในเรื่องการทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางจิตวิทยาและสังคม ซึ่งนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางพฤติกรรมของประชาชนตามปรารถนา ส่วนใหญ่ของทฤษฎีการสื่อสารจะมีลักษณะทางจิตวิทยาและสังคมวิทยา เพราะทฤษฎีการสื่อสารเกี่ยวข้องกับพฤติกรรมของบุคคลและกลุ่ม ในขณะที่การวางแผนเพื่อการสื่อสารที่มีประสิทธิผล ก็ต้องคำนึงถึงเรื่องสังคมและจิตวิทยา เพื่อที่จะสามารถผลิตข่าวสารได้อย่างเหมาะสม
2. การเข้าถึงได้กับวัฒนธรรมของประชาชน วัฒนธรรม มีอิทธิพลต่อทัศนคติ ความเชื่อ และพฤติกรรมของคน ดังนั้น การสื่อสารที่เสนอแนะให้คนเปลี่ยนแปลงทัศนคติ ความเชื่อ และพฤติกรรม จึงต้องเข้าถึงและทำให้สอดคล้องกับวัฒนธรรมของประชาชน
3. ทำให้การสื่อสารให้เข้าถึงประชาชนเป้าหมาย การสื่อสารเพื่อการพัฒนา ก็ต้องอาศัยหลักการของการสื่อสารโดยทั่วไป กล่าวคือ จะต้องทำการสื่อสารให้ประชาชนกลุ่มเป้าหมาย เพราะประชาชนแต่ละกลุ่มย่อมมีความแตกต่าง ทั้งในเรื่องความต้องการ ปัญหาสภาพเศรษฐกิจและสังคม เป็นต้น ดังนั้น จึงต้องมีการเตรียมเครือข่ายการสื่อสารให้เพียงพอแก่การจะเผยแพร่ข่าวสารไปยังประชาชนกลุ่มเป้าหมายได้อย่างทั่วถึงและเหมาะสม
4. อาศัยการสื่อสารแบบสองทาง ในการพัฒนาสังคมนั้น อาศัยเพียงการสื่อสารจากฝ่ายรัฐบาลไปยังประชาชนเพียงอย่างเดียวไม่เพียงพอ ทั้งนี้เพราะจะทำให้ รัฐบาลไม่มีโอกาสได้รับทราบความรู้สึกรู้สึกนึกคิด ความต้องการและปัญหาของประชาชน วิธีการสื่อสารที่ดีที่สุด ก็คือ ฝ่ายรัฐบาลจะต้องรับฟังความคิดเห็นจากประชาชนด้วย เพื่อนำมาปรับปรุงแผนพัฒนาและวิธีการสื่อสารต่อไป

5. ทำการสื่อสารบ่อย ๆ และใช้ผู้ส่งสารที่มีความน่าเชื่อถือ ที่อยู่ในความสนใจของผู้รับสาร หลักข้อหนึ่งของการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพ คือ ผู้ส่งสารจะต้องสามารถทำให้สารของตนเด่นกว่าสารอื่น ๆ โดยมีวิธีการอันหนึ่ง คือ ผู้ส่งสารจะต้องทำการสื่อสารบ่อย ๆ หรือใช้สื่อหลาย ๆ ชนิด และอีกวิธีหนึ่ง คือ ใช้ผู้ส่งสารที่น่าเชื่อถือและอยู่ในความสนใจของประชาชน เช่น ผู้นำประเทศ ผู้นำท้องถิ่น หมอ เป็นต้น

6. การสาธิต การที่จะทำให้ประชาชนเข้าใจและยอมรับการเปลี่ยนแปลง จำเป็นจะต้องอาศัยการสาธิตให้เห็นอย่างจริงจัง หรืออาศัยบุคคลที่เปลี่ยนแปลงแล้วเป็นตัวอย่าง

7. การปฏิบัติ การที่คนเราจะสามารถเปลี่ยนแปลงทัศนคติ ความเชื่อและพฤติกรรมของตนได้นั้น บุคคลนั้นต้องมีประสบการณ์ที่ดีต่อสิ่งนั้นเสียก่อน ดังนั้น หน่วยงานหรือเจ้าหน้าที่พัฒนาต้องเตรียมการในเรื่องการทดลองให้เห็นจริง ๆ

การสื่อสารเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของกระบวนการสังคม ไม่ว่าสังคมจะอยู่ในระดับใดของความเจริญ การสื่อสารก็ถึงปฏิบัติหน้าที่และมีความสำคัญต่อสังคมไม่เปลี่ยนแปลง อย่างไรก็ตามเมื่อประเทศตัดสินใจที่จะพัฒนาประชาชนและสังคม หน้าที่ของการสื่อสารก็ถูกปรับให้สอดคล้องกับสภาพการณ์ของประเทศโดยการเน้นในเรื่องของการพัฒนา การสื่อสารในลักษณะนี้ซึ่งเรียกว่าการสื่อสารเพื่อการพัฒนา (Development Communication)

การสื่อสารเป็นเครื่องมือที่สำคัญในการพัฒนาในด้านต่างๆ ไม่ว่าจะเป็น ด้านการศึกษา สาธารณสุข การเมือง เศรษฐกิจและการเกษตร ซึ่งการพัฒนาด้านต่างๆ เหล่านี้เป็นพื้นฐานที่สำคัญอย่างยิ่งต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชากรภายในประเทศ เพราะฉะนั้นอาจกล่าวได้ว่า ถ้าไม่มีการสื่อสารสังคมก็จะไม่สามารถขับเคลื่อนต่อไปได้

การใช้การสื่อสารในการพัฒนาการเกษตร

ปัญหาสำคัญประการหนึ่งของประเทศที่กำลังพัฒนาก็คือ ปัญหาการเกษตร การเกษตรเป็นอาชีพหลักของประชาชนส่วนใหญ่ในประเทศ ผู้ประกอบอาชีพด้านเกษตรกรรมเหล่านี้มีความค้อยในหลายๆ เรื่อง กล่าวคือ ความสามารถในการในการอ่านออกเขียนได้ ซึ่งการอ่านและการเขียนนี้เป็นเครื่องมือสำคัญในการแสวงหาข่าวสารของมนุษย์ ทำให้ไม่สามารถสร้างผลผลิตทางการเกษตรให้มีคุณภาพดี การพัฒนาการเกษตรกรรมเพื่อพัฒนาเกษตรกรจึงมีความสำคัญยิ่งสำหรับประเทศที่กำลังพัฒนา การสื่อสารเพื่อพัฒนาการเกษตรกรรมจึงเป็น โครงการที่จะต้องมีการวางแผนอย่างรอบคอบ (ปรมะ สตะเวทิน, 2546: 156)

การนำการสื่อสารเข้ามาใช้ในการพัฒนาการเกษตร ส่งผลให้ประสิทธิภาพในการติดต่อ และประสานงานระหว่างเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรกับเกษตรกรเพิ่มมากขึ้น การบริการส่งเสริม ส่วนใหญ่ใช้เวลาเพียงเล็กน้อยในการวินิจฉัยความต้องการที่แตกต่างกันของเกษตรกร (ณรงค์ สมพงษ์, 2543: 219)

การพัฒนาด้านการเกษตรที่สำคัญ คือ การเพิ่มผลผลิต การลดต้นทุนการผลิต และการพัฒนาคุณภาพของผลผลิต การสื่อสารจะเป็นกระบวนการในการสื่อสารและเชื่อมโยง แหล่งวิชาการ เทคโนโลยีกับเกษตรกร เพื่อให้เกษตรกรมีความรู้ความเข้าใจ และสามารถนำ วิชาการใหม่ ๆ ตลอดจนเทคโนโลยีพื้นบ้านที่มีการแลกเปลี่ยนกันไปใช้ในพื้นที่ของตน (เกศินี จุฑาวิจิตร, 2542: 82)

โรงเรียนชาวนา จังหวัดสุพรรณบุรีเป็นโรงเรียนที่ก่อตั้งขึ้น โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ ถ่ายทอดความรู้ แลกเปลี่ยนประสบการณ์แก่เกษตรกรในพื้นที่ ซึ่งโรงเรียนชาวนาเปรียบเสมือน แหล่งเรียนรู้ที่ต้องอาศัยการสื่อสารมาเป็นเครื่องมือเพื่อใช้ในการติดต่อ เรียนรู้ ถ่ายทอดความรู้ และ ให้เกษตรกรได้เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ เพราะฉะนั้นผู้วิจัยจึงเล็งเห็นว่าการสื่อสารใน รูปแบบต่าง ๆ ในโรงเรียนชาวนานี้จะมีส่วนช่วยให้เกษตรกรเกิดการพัฒนาด้านการเกษตร นั่นคือ การนำความรู้ที่ได้ไปใช้ในการเพิ่มผลผลิตและการแก้ปัญหาต่าง ๆ รวมทั้งทำให้คุณภาพชีวิตของ เกษตรกรดีขึ้น

แนวคิดเกี่ยวกับการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม (Participatory Communication)

แนวคิดเรื่องการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมเกิดขึ้นในชุมชนต่าง ๆ ในประเทศไทยมาช้านาน ตัวอย่างที่มองเห็นได้ง่าย ๆ และชัดเจน คือ ประเพณีลงแขกเกี่ยวข้าว ที่เกิดขึ้นในหมู่บ้านเกษตรกร ทั่วประเทศ ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าสาเหตุของการที่ต้อง“ร่วมกัน” ลงแขกเกี่ยวข้าว นั้นเพราะ ความเห็นพ้องต้องกันว่า ถ้าจะเก็บเกี่ยวผลผลิตโดยคนในครอบครัวเดียวกันอาจไม่สำเร็จหรืออาจ ใช้เวลามาก แต่ถ้ามีการร่วมแรงร่วมใจกัน นอกจากจะทำให้ได้งานแล้ว อีกสิ่งหนึ่งที่ติดตามมาด้วย คือ การได้กระชับความสัมพันธ์ของคนในหมู่บ้าน คนหนุ่ม-สาวได้รู้จักกัน คนแก่ได้ถ่ายทอด ความรู้ ภูมิปัญญาให้แก่คนรุ่นหลัง ซึ่งทั้งหมดนี้มาจากการที่ “คน” ได้ใช้ “การสื่อสาร” ในรูปแบบ พิธีลงแขกเกี่ยวข้าวเพื่อการ “มีส่วนร่วม” กันปฏิบัติภารกิจภายในชุมชน หากจะตีความในเรื่อง ของการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมให้เกิดความชัดเจนยิ่งขึ้นว่า “การสื่อสาร” เข้าไปมีบทบาทอย่างไร ใน “การมีส่วนร่วม” และสุดท้ายทำไมจึงเข้าไปมีบทบาทในชุมชน (สุนทรี ลิลา, 2548: 11)

องค์การสหประชาชาติ (1975) โดยองค์การการศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรม แห่งชาติ (UNESCO) ได้ให้ความหมายของ “การมีส่วนร่วม” ไว้ว่า คือ การเข้าร่วมไปของ ประชาชนและมีความมุ่งมั่นหมายในการเข้าร่วม โดยแบ่งเป็นระดับต่าง ๆ ดังนี้

- กระบวนการการตัดสินใจ เพื่อให้ผู้เข้าร่วมได้ตัดสินใจกำหนดเป้าหมายของสังคม ชุมชนและจัดสรรทรัพยากรให้บรรลุตามเป้าหมายนั้น ๆ
- ในการปฏิบัติตามแผนงานหรือร่วมกิจกรรมโครงการต่าง ๆ ต้องเป็นไปโดยสมัครใจ

Wertheim (1981: 3-5) กล่าวว่า การมีส่วนร่วม คือ การที่ประชาชนจะเข้าไปมีส่วนใน การตัดสินใจในระดับต่าง ๆ ในการจัดการบริหารภายในชุมชนของตนและการเมือง เพื่อร่วมกัน กำหนดความต้องการให้ชุมชนของตน

ยูวัฒน์ วุฒิเมธี (2526: 20) กล่าวว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การเปิดโอกาสให้ประชาชน ได้มีส่วนร่วมในการคิดริเริ่มการพิจารณาการตัดสินใจ การร่วมปฏิบัติ และร่วมรับผิดชอบในเรื่อง ต่าง ๆ ซึ่งมีผลกระทบถึงบุคคล การที่สามารถทำให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมกันในการพัฒนา เป็นการแก้ไขปัญหาและทำให้สภาพความเป็นอยู่ของประชาชนดีขึ้น เป็นที่ยอมรับกันว่า มนุษย์ทุก คนต่างมีความปรารถนาที่จะอยู่ร่วมกันกับผู้อื่นอย่างมีความสุข ได้รับการปฏิบัติอย่างเป็นธรรม และ เป็นที่ยอมรับของผู้อื่น สังคม รวมทั้งอุทิศตนเพื่อกิจกรรมของชุมชน

ทวีทอง หงส์วิวัฒน์ (2527: 2) ให้ความหมายของการมีส่วนร่วม คือ การที่ประชาชนหรือ ชุมชนพัฒนาขีดความสามารถของตนในการจัดการ และควบคุมการใช้และการกระจายทรัพยากร และปัจจัยการผลิตที่มีอยู่ในสังคม เพื่อประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตทางเศรษฐกิจและสังคมตาม ความจำเป็นอย่างสมศักดิ์ศรีในฐานะสมาชิกสังคม ในการมีส่วนร่วมของประชาชนได้พัฒนา การรับรู้และภูมิปัญญา ซึ่งแสดงออกในรูปแบบการตัดสินใจในการกำหนดชีวิตของตนเองเป็น ตัว ของตัวเอง

นิศากร วินิจชัยภาพ (2530: 19) กล่าวว่า การมีส่วนร่วม เป็นกระบวนการที่สมาชิกของ กลุ่มเข้ามามีส่วนร่วมเกี่ยวข้องในกิจกรรมกลุ่ม โดยอาจเกี่ยวข้องในลักษณะการทำงานร่วมกัน การดำเนินการร่วมกันในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง หรือหลายเรื่อง เพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่ต้องการ

ประสพสุข คีอินทร์ (2531: 21) ได้กล่าวถึงการมีส่วนร่วมของประชาชน ว่าหมายถึง ความร่วมมือของประชาชนไม่ว่าของปัจเจกบุคคลหรือกลุ่มคนที่เห็นพ้องต้องกัน และเข้าร่วม รับผิดชอบหรือเข้าร่วมกิจกรรม ที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมเพื่อดำเนินการพัฒนาและเปลี่ยนแปลงไป ในทางที่ต้องการ โดยการกระทำผ่านกลุ่มหรือองค์กร เพื่อให้บรรลุถึงการเปลี่ยนแปลงที่พึง ประสงค์

Shirley A. White (1993) กล่าวว่า หลักสำคัญของการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม (Participatory Communication Process) คือ กระบวนการร่วมกันคิด ฟัง และเคารพในความคิดเห็นของผู้อื่น ตระหนักในสิทธิและหน้าที่ของสมาชิกในชุมชน ร่วมสังคัม วิเคราะห์ประเด็นปัญหาทางสังคัม แลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารซึ่งกันและกัน ตลอดจนกระบวนการร่วมกันค้นหาแนวทาง และตัดสินใจ ร่วมกันโดยอาศัยพื้นฐานของข้อมูล การสื่อสารแบบมีส่วนร่วมของสมาชิกในสังคัมจะนำไปสู่ การสร้างสำนึกเชิงสาธารณะและกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างสมาชิกในสังคัม เพื่อนำไปสู่ การพัฒนาและเปลี่ยนแปลงทางสังคัมที่เหมาะสมและเป็นที่ยอมรับของสมาชิกในสังคัม

Davis (อ้างถึงในใจทิพย์ สอนดี, 2543: 49) กล่าวว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การเกี่ยวข้อง ทางด้านจิตใจและอารมณ์ของบุคคลหนึ่งในสถานการณ์กลุ่ม ซึ่งผลของการเกี่ยวข้องดังกล่าวเป็น เหตุเร้าใจให้กระทำการให้บรรลุจุดมุ่งหมายของกลุ่มนั้นด้วย ซึ่งการมีส่วนร่วมนี้เกิดจากแนวคิด 3 ประการ คือ

1. ความสนใจและห่วงกังวลร่วมกัน ซึ่งเกิดจากความสนใจและความห่วงกังวลของ บุคคล ซึ่งบังเอิญพ้องต้องกัน กลายเป็นความสนใจและความห่วงกังวลร่วมกันของส่วนรวม
2. ความเดือดร้อนและความไม่พึงพอใจร่วมกันที่มีต่อสถานการณ์ที่เป็นอยู่จึงมีการลงมือ กระทำร่วมกัน
3. การตกลงใจร่วมกันที่จะเปลี่ยนแปลงกลุ่มหรือชุมชนไปในทิศทางที่ปรารถนา การตัดสินใจร่วมกันนี้จะต้องรุนแรงมากพอที่จะทำให้เกิดความคิดริเริ่มกระทำที่สนองตอบ ความเห็นชอบของคนส่วนใหญ่ที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมนั้น

กาญจนา แก้วเทพ (2548: 42) แนวคิดเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนถูกนำมาใช้เป็น แนวคิดหลักในงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการสื่อสารเพื่อการพัฒนา เรียกว่า “การสื่อสารแบบมีส่วนร่วม” (Participatory Communication) ซึ่งแนวคิดดังกล่าวมีอยู่ 2 แนวทาง ดังนี้

1. การที่ประชาชนได้ใช้การสื่อสารทุกรูปแบบเพื่อเป็นเครื่องมือเข้าไปสู่การมีส่วนร่วม ในชีวิตสาธารณะ (public life) เพื่อจะนำไปสู่อำนาจในการตัดสินใจอย่างมีอิสระของประชาชน
2. การที่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการสื่อสาร เช่น การผลิตรายการวิทยุ ชุมชน ประชาชนจะเข้ามามีส่วนร่วมในการออกแบบเนื้อหาหรือผลิต เป็นต้น

สุนทรี ลิลา (2548: 14) กล่าวว่า “การมีส่วนร่วม” ของประชาชนที่เกิดขึ้นในชุมชนของ ตนนั้น จะต้องเกิดจากความสมัครใจ ประชาชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจและมีส่วนร่วม ในทุก

กระบวนการ สุดท้ายแล้วจะสามารถกำหนดทิศทางกาพัฒนาท้องถิ่นตนเองได้อย่างเหมาะสมกับวิถีชีวิต ซึ่งเป็นแนวทางของการปกครองระบอบประชาธิปไตย

William Ervin (อ้างถึงในชลลดา กิจรีนภิรมย์สุข, 2548: 13) กล่าวว่า การมีส่วนร่วม คือ กระบวนการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมเกี่ยวข้องในการดำเนินงานพัฒนา ร่วมคิด ตัดสินใจและแก้ปัญหาของตนเอง เน้นการมีส่วนร่วมเกี่ยวข้องอย่างแข็งขันของประชาชน ให้ความคิดสร้างสรรค์และความชำนาญของประชาชน แก้ไขปัญหาาร่วมกับการใช้ทรัพยากรให้เหมาะสม และสนับสนุนติดตามผลการปฏิบัติงานขององค์กรและเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง

William W. Reeder (อ้างถึงในบุญชัย เกิดปัญญาวัฒน์, 2548: 41) กล่าวว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การมีส่วนร่วมในการปะทะสังสรรค์ทางสังคม ซึ่งรวมทั้งการมีส่วนร่วมของปัจเจกบุคคล และการมีส่วนร่วมของทุกกลุ่ม

ปาริชาติ สถาปิตานนท์ (2549: 25-26) กล่าวว่า แนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชน โดยทั่วไปจะมีความหมายกว้าง คือ การที่ประชาชนพัฒนาขีดความสามารถของตนในการจัดการควบคุมการใช้และกระจายทรัพยากรธรรมชาติตลอดจนปัจจัยการผลิตที่มีอยู่ในสังคม เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อการดำรงชีพทางเศรษฐกิจและสังคม การมีส่วนร่วมในความหมายนี้ จึงเป็นการมีส่วนร่วมของประชาชนตามแนวทางการปกครองในระบอบประชาธิปไตย ซึ่งเปิดโอกาสให้ประชาชนพัฒนาการรับรู้ สติปัญญาและความสามารถในการตัดสินใจกำหนดชีวิตด้วยตนเอง ดังนั้นการมีส่วนร่วมของประชาชนจึงเป็นทั้งวิธีการ (Means) และเป้าหมาย (Ends) ในเวลาเดียวกัน

นอกจากนี้ สุรสิทธิ์ วิทยารัฐ (2549: 219) กล่าวว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การเข้าร่วมอย่างแข็งขันของกลุ่มบุคคลที่มีส่วนได้ส่วนเสียในทุกขั้นตอนของโครงการพัฒนาชนบท การมีส่วนร่วมต้องเป็นไปในรูปที่ผู้ได้รับการพัฒนา เข้ามามีส่วนกระทำให้เกิดการพัฒนา มิใช่เป็นผู้รับการพัฒนาตลอดไป ทั้งนี้เป็นการเกื้อหนุนให้เกิดการพัฒนาที่แท้จริงและถาวร

จากการศึกษาความหมายของ “การมีส่วนร่วม” จากนักวิจัยหลายๆ ท่าน ทำให้ผู้วิจัยสามารถสรุปความหมายที่ใช้ในการวิจัยเรื่องนี้ ได้ว่า “การมีส่วนร่วม” หมายถึง บทบาทของเกษตรกรใน โรงเรียนชาวนา จังหวัดสุพรรณบุรี ที่เข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องในขั้นตอนของกระบวนการเรียนรู้และการดำเนินงานตามหลักสูตรต่างๆ ของโรงเรียนชาวนา ได้แก่ การริเริ่ม การวางแผน การดำเนินการ การประเมินผล เป็นต้น

ลักษณะของการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม

ลักษณะของการมีส่วนร่วมนั้น ได้มีนักวิจัยหลายท่านรวบรวมไว้แตกต่างกันออกไป เพื่อความเข้าใจและครอบคลุมถึงเนื้อหาของการมีส่วนร่วม ผู้วิจัยจึงได้จัดลักษณะโดยรวมของการมีส่วนร่วม ได้แก่ เป้าหมายของการมีส่วนร่วม ขั้นตอนหรือกระบวนการของการมีส่วนร่วมและรูปแบบการมีส่วนร่วม ดังนี้

กาญจนา แก้วเทพ (2543: 54-55) กล่าวถึง เป้าหมายของการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมในระดับชุมชนมีดังต่อไปนี้

1. เพื่อกระตุ้นให้ชุมชนมองเห็นคุณค่าของตนเอง เช่นการนำเอาภูมิปัญญาของชาวบ้านมาเผยแพร่ในวงกว้าง
2. เพื่อสร้างความมั่นใจให้กับชาวบ้านที่เข้ามามีส่วนร่วมและให้เห็นคุณค่าและความเชื่อของเขา ตัวอย่างเช่น เมื่อมีการนำเอาความคิดเรื่องเศรษฐกิจแบบพอเพียงมาเผยแพร่ในวงกว้าง คนทั่วไปยอมรับผ่านการแสดงทัศนะผ่านสื่อ ก็จะทำให้ชุมชนมีความมั่นใจในคุณค่าของตนเอง
3. เพื่อพิสูจน์ความเชื่อของชุมชนที่เคยคิดว่า ตนเองไม่สามารถใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ที่ซับซ้อนได้ การเข้ามาร่วมฝึกฝนอบรมการผลิตสื่อจะพิสูจน์ให้ชาวบ้านเห็นว่าพวกเขาสามารถใช้เทคโนโลยีต่าง ๆ ได้หากมีโอกาส
4. เพื่อสร้างทักษะในการสร้างสื่อให้กับชุมชน เพื่อเป็นช่องทางที่ชุมชนจะส่งข่าวสารออกไปจากจุดยืน มุมมองและทัศนะของตนเอง
5. เพื่อให้ชุมชนได้แสดงความรู้สึก ปัญหา วิธีการวิเคราะห์ปัญหา รวมทั้งวิธีการแก้ปัญหาจากทัศนะของชุมชนเอง
6. ผลการสื่อสารของชุมชนที่อาจจะเกิดจากการริเริ่มของบางส่วนของชุมชน หรือจากชุมชนใดชุมชนหนึ่ง จะช่วยยกระดับความมีสติและความรับผิดชอบให้กับทั้งชุมชน หรือกับชุมชนอื่นที่เกี่ยวข้อง เพื่อร่วมกันแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น
7. เนื่องจากเนื้อหาของสื่อสารเพื่อชุมชนนั้นจะเน้นเรื่องราวที่มีสาระประโยชน์ต่อชีวิตชุมชนเอง ดังนั้นสื่อประเภทนี้จึงช่วยเพิ่มสัดส่วนของการสร้างสื่อที่มีสาระให้กับชุมชนให้มีปริมาณเพิ่มมากขึ้น เพื่อถ่วงดุลกับการสื่อสารที่มุ่งเน้นแต่ความบันเทิงและการหลีกหนีปัญหา (Escapist) ที่สื่อจากภายนอกอัดฉีดเข้าไปในชุมชน

อคิน รพีพัฒน์ (2525: 78-79) กล่าวถึงขั้นตอนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนว่ามีขั้นตอน ดังนี้

1. ประชาชนมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหา และความต้องการของชุมชน ตลอดจนเรียงลำดับความสำคัญของปัญหา ร่วมกับผู้ปฏิบัติงานในสนาม
2. ประชาชนมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์สาเหตุของปัญหาและแนวทางต่าง ๆ ที่นำมาใช้ในการแก้ไขปัญหา
3. ประชาชนมีส่วนร่วมในการพิจารณาแนวทางการและวิธีการที่จะใช้ในการแก้ปัญหา และวางแผนเพื่อแก้ปัญหาร่วมกันกับผู้ปฏิบัติงานในสนาม
4. ประชาชนมีส่วนร่วมในการดำเนินงานตามแผนเพื่อแก้ปัญหา
5. ประชาชนมีส่วนร่วมในการติดตามผลการปฏิบัติงานในสนาม

นอกจากขั้นตอนของการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนแล้ว วันรักษ์ มิ่งมณีนาคิน (2531: 11-15 อ้างถึงใน ปรานี หมอนทองแดง, 2533: 28) ยังได้ระบุถึงการมีส่วนร่วมของประชาชนที่แท้จริงว่า ควรจะหมายถึงการมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน ดังนี้ คือ

1. การมีส่วนร่วมในการศึกษาและวิเคราะห์ชุมชน เพื่อนำไปสู่การค้นหาปัญหาและความต้องการที่แท้จริงของชุมชน ตลอดจนการจัดลำดับความสำคัญของปัญหาและการคัดเลือกปัญหาที่จะแก้ไขตามลำดับ ก่อนหรือหลัง ชาวบ้านต้องรู้ถึงปัญหาของตนเอง มิใช่คนภายนอกชี้ว่าปัญหา
2. การมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์สาเหตุของปัญหา
3. การมีส่วนร่วมในการเลือกวิธีและวางแผนในการแก้ปัญหา
4. การมีส่วนร่วมดำเนินการตามแผน เช่น การสละแรงงานและทรัพยากรต่าง ๆ
5. การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผล

ในส่วนของ ปธาน สุวรรณมงคล (2526: 82) ได้กล่าวถึงลักษณะการมีส่วนร่วม ดังนี้

1. การมีส่วนร่วมของชุมชนในการตัดสินใจ
2. การมีส่วนร่วมของชุมชนในการดำเนินการ
3. การมีส่วนร่วมของชุมชนในผลประโยชน์

นอกจากลักษณะดังกล่าวแล้ว ปารีชาติ วลัยเสถียรและคณะ (2546: 208-209) ยังได้กล่าวถึงลักษณะของการมีส่วนร่วมโดยอาจแบ่งเป็น

1. การสนับสนุนทรัพยากร คือ การสนับสนุนเงิน วัสดุอุปกรณ์ แรงงาน หรือการช่วยทำกิจกรรม คือ การเข้าร่วมในการวางแผน การประชุมแสดงความคิดเห็น การดำเนินการ การติดตาม และประเมินผล

2. อำนาจหน้าที่ของผู้เข้าร่วม คือ เป็นผู้นำ เป็นกรรมการ เป็นสมาชิก ซึ่งลักษณะการมีส่วนร่วมนี้ แสดงถึงระดับอำนาจของผู้เข้าร่วม จึงมีการโต้แย้งว่าการมีส่วนร่วมโดยใช้วิธีการพัฒนาความสามารถของประชาชนเป็นเพียงการเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้าร่วมเพียงบางส่วน เพราะในหลายกรณีประชาชนไม่มีโอกาสเข้าร่วมในการตัดสินใจ ทางออกที่ควรจะเป็น คือ การเสริมพลังอำนาจ (Empowerment) แก่ประชาชน

ปรัชญา เวสารัชช์ (2528: 44) กล่าวถึงรูปแบบการมีส่วนร่วม มี 4 รูปแบบ ดังนี้

1. ร่วมแสดงความคิดเห็นผ่านการพูด เขียน หรือการแสดงความหมายผ่านรูปแบบอื่น ๆ ซึ่งการแสดงความคิดเห็นอาจเกิดขึ้นในขั้นตอนใดก็ได้

2. ร่วมสละทรัพยากรทางวัตถุ โดยการให้ยืมหรือให้เงิน วัสดุ กรรมสิทธิ์ในทรัพย์สิน หรือการใช้ประโยชน์จากสถานที่หรืออุปกรณ์ต่าง ๆ

3. การร่วมสละแรงกายในกิจกรรมนั้น ๆ

4. ร่วมสละเวลา เช่น ในการรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น การเข้าประชุม เป็นต้น

ระดับของการมีส่วนร่วม

สิ่งที่ผู้วิจัยจะทราบได้ว่าเกษตรกรในโรงเรียนชานา จังหวัดสุพรรณบุรี ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการเรียนรู้ การถ่ายทอด เข้าร่วมกิจกรรม หรือนำความรู้ที่ได้ไปประยุกต์ใช้ในการประกอบอาชีพมากน้อยแค่ไหน นั่นก็คือ การศึกษาระดับของการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในโรงเรียน ดังนั้นผู้วิจัยจึงได้รวบรวมระดับของการมีส่วนร่วมจากนักวิจัยหลาย ๆ ท่าน ดังนี้

กาญจนา แก้วเทพ (2543: 57) เนื่องจากการมีส่วนร่วมในการสื่อสารเพื่อชุมชนนั้นกระทำได้หลายระดับในที่นี้จะแบ่งออกเป็น 3 ระดับ โดยเรียงจากระดับที่น้อยที่สุดไปจนถึงมากที่สุด ดังนี้

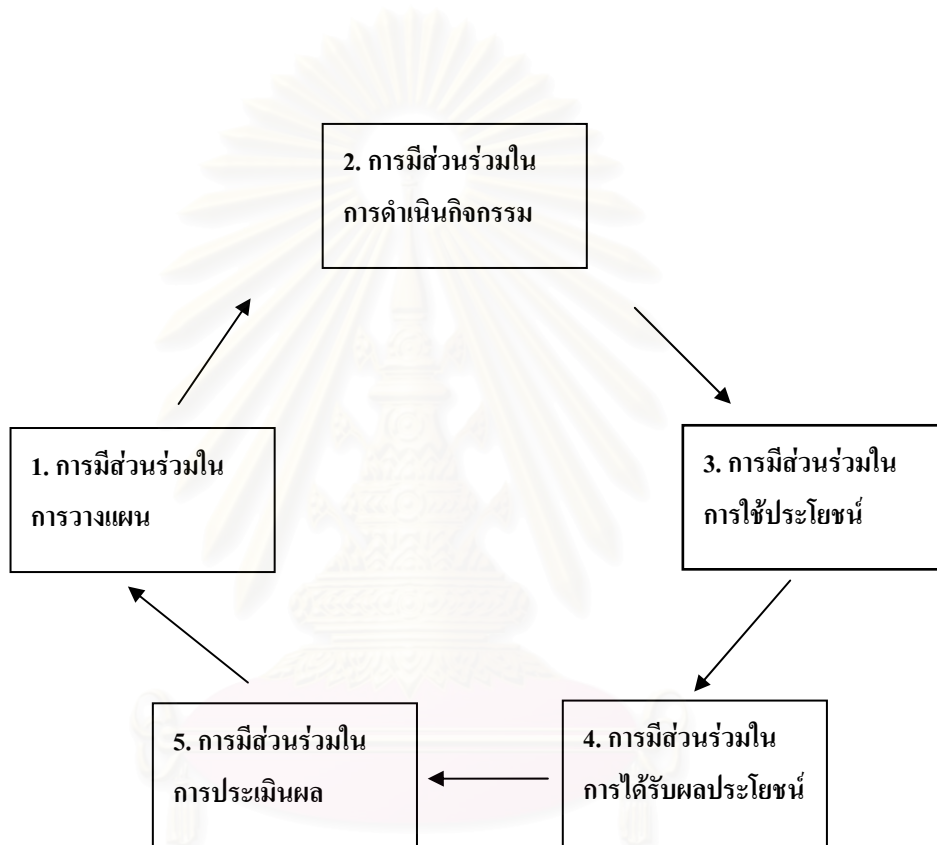
1. การมีส่วนร่วมในฐานะผู้รับสาร/ผู้ใช้สาร

2. การมีส่วนร่วมในฐานะผู้ส่ง/ผู้ผลิต/ผู้ร่วมแสดง

3. การมีส่วนร่วมในฐานะผู้วางแผนและกำหนดนโยบาย

สถาบันวิจัยสังคม และสถาบันวิจัยสภาวะแวดล้อม (2545 อ้างถึงในปาริชาติ สถาปิตานนท์และคณะ, 2549: 23) ได้จัดกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ 5 ขั้นตอน

แผนภาพที่ 1 กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน

ที่มา : สถาบันวิจัยสังคม และสถาบันวิจัยสภาวะแวดล้อม, 2545

1. การมีส่วนร่วมในการวางแผน (Participation in planning) ได้แก่ การที่ประชาชนมีบทบาทในกิจกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการวางแผนโครงการ นับตั้งแต่การวิเคราะห์ปัญหา การกำหนดลำดับความสำคัญของปัญหา การกำหนดเป้าหมาย การกำหนดแนวทางในการดำเนินงาน การกำหนดแนวทางในการติดตามและประเมินผลโครงการ

2. การมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรม (Participation in implementation) ได้แก่ การสนับสนุนด้านทรัพยากรต่างๆ และการประสานความร่วมมือในการจัดกิจกรรมต่างๆ

3. การมีส่วนร่วมในการใช้ประโยชน์ (Participation in utilization) ได้แก่ การนำเอา กิจกรรมต่างๆ มาใช้ให้เกิดประโยชน์ โดยเฉพาะในด้านการเพิ่มระดับการพึ่งตนเองและการควบคุมทางสังคม

4. การมีส่วนร่วมในการได้รับผลประโยชน์ (Participation in benefit – sharing) ได้แก่ การแจกจ่ายประโยชน์ต่าง ๆ ในการพัฒนาอย่างยุติธรรม

5. การมีส่วนร่วมในการประเมินผล (Participation in evaluation) ได้แก่ การให้ประชาชนได้รับทราบถึงสภาพปัญหาและอุปสรรคต่าง ๆ เพื่อร่วมกันหาทางแก้ไขในลำดับต่อไป

การมีส่วนร่วมนั้นมีลักษณะที่เป็นกระบวนการพัฒนาและการมีส่วนร่วมที่เป็นนัยทางการเมือง (ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ, 2546: 198-199) ซึ่งผู้วิจัยจะกล่าวถึงระดับการมีส่วนร่วมในลักษณะของกระบวนการพัฒนา นั่นคือ การมีส่วนร่วมที่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมตั้งแต่เริ่มจนถึงสิ้นสุด ได้แก่ การร่วมกันค้นหาปัญหา การวางแผน การตัดสินใจ การระดมทรัพยากร และเทคโนโลยีในท้องถิ่น การบริหารจัดการ การติดตามประเมินผล รวมทั้งการรับผลประโยชน์ที่เกิดขึ้น โดยการพัฒนาจะต้องมีความสอดคล้องกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชุมชน

สมฤดี นิโครวัฒน์ยิ่งยง (อ้างถึงในกรมรัฐ อินทรทัศน์ และคณะ, 2547: 25) กล่าวว่า นอกจากนี้ยังสามารถแบ่งระดับการมีส่วนร่วม โดยการให้ประชาชนมีส่วนร่วมกับโครงการพัฒนาต่าง ๆ ได้ดังนี้

1. การโน้มน้าวจิตใจเพื่อเปลี่ยนแปลงทัศนคติของประชาชน แต่ไม่ได้ให้ประชาชนเข้าร่วมในการวางแผนหรือกระบวนการตัดสินใจ
2. การให้การศึกษา การให้ข้อมูลข่าวสาร เพื่อสร้างความเข้าใจในโครงการ
3. การรับฟังความคิดเห็นของประชาชน เจ้าหน้าที่แ่จ้งจุดยืนของตนในโครงการนั้น ๆ ให้ประชาชนทราบ และขอให้ประชาชนแสดงความคิดเห็นต่อประเด็นนั้น ๆ
4. การปรึกษาหารือทั้งฝ่ายเจ้าหน้าที่และประชาชน
5. การร่วมมือกัน ประชาชนมีตัวแทนอยู่ในคณะกรรมการและสิทธิออกเสียงขึ้น การตัดสินใจจะต้องเข้าใจประเด็นได้โดยตัวแทนประชาชนจากพื้นที่นั้น ๆ
6. การมอบหมายอำนาจหน้าที่ การส่งมอบความรับผิดชอบให้กับสาธารณะชน หรือรัฐบาลท้องถิ่นที่มีความชำนาญเฉพาะเรื่องนั้น ๆ
7. การให้ประชาชนตัดสินใจเอง

สุรสิทธิ์ วิทยาธิรัฐ (2549: 220) กล่าวว่า ระดับการมีส่วนร่วมแบ่งออกเป็น 3 ระดับ ได้แก่

1. การมีส่วนร่วมแบบชายขอบ (Marginal Participation) เป็นการมีส่วนร่วมที่เกิดจากความสัมพันธ์เชิงอำนาจไม่เท่าเทียมกัน ฝ่ายหนึ่งรู้สึกด้อยอำนาจกว่าหรือมีทรัพยากรหรือความรู้ด้อยกว่า เป็นต้น
2. การมีส่วนร่วมแบบบางส่วน (Partial Participation) รัฐเป็นผู้กำหนดนโยบายลงมาว่าต้องการอะไร โดยที่รัฐรับรู้ความต้องการของชาวบ้าน ดังนั้น การมีส่วนร่วมก็เพียงแสดงความคิดเห็นในการดำเนินกิจกรรมบางส่วนเท่านั้น
3. การมีส่วนร่วมแบบสมบูรณ์ (Full Participation) เป็นการมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน ตั้งแต่การกำหนดปัญหา ความต้องการการตัดสินใจในแนวทางการแก้ปัญหา และความเท่าเทียมกันของทุกฝ่าย

ผู้วิจัยสามารถแบ่งระดับการมีส่วนร่วมที่ใช้ในการสื่อสารเพื่อการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมในการวิจัยเรื่องนี้ ได้ 4 ระดับ ได้แก่ การริเริ่ม การวางแผน การดำเนินการ และการประเมินผล

ปัจจัยที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน

ปัจจัยที่ส่งเสริมต่อการมีส่วนร่วมสามารถมองได้หลากหลายแง่มุม และได้มีนักวิจัยหลายท่านได้รวบรวมปัจจัยที่ส่งเสริมต่อการมีส่วนร่วม ดังนี้

ไพบูลย์ เจริญทรัพย์ (2534: 39) ในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในกิจกรรมการพัฒนา จะต้องมียปัจจัยที่เอื้ออำนวย หรือมีส่วนผลักดันให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมพัฒนาชุมชน โดยปัจจัยที่สำคัญมีดังนี้

1. ด้านนักพัฒนา โดยนักพัฒนาต้องมีความเข้าใจในเนื้อหาและกระบวนการทำงานแบบมีส่วนร่วมของประชาชน
 2. ด้านประชาชน โดยประชาชนต้องเป็นผู้ตัดสินใจเริ่มกิจกรรมของตนเอง
- การได้รับการสนับสนุนจากภายนอกในด้านต่าง ๆ เช่น เทคนิควิทยาการข้อมูล ข่าวสาร การประสานงาน และอุปกรณ์ที่จำเป็น

William Reeder (อ้างถึงในกนกกรัตน์ วงศ์ลักษณะพันธ์, 2542: 30) ได้กล่าวถึงปัจจัยที่ได้ทำให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วมไว้ดังนี้

1. บุคคลและกลุ่มบุคคลจะเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมใด ๆ ก็ต่อเมื่อกิจกรรมนั้นสอดคล้องกับความเชื่อพื้นฐาน ทักษะคติ และค่านิยมของตน

2. บุคคลและกลุ่มบุคคลจะเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมใด ๆ ก็ต่อเมื่อกิจกรรมนั้นมีคุณค่าสอดคล้องกับผลประโยชน์ของตน
3. บุคคลและกลุ่มบุคคลจะเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมใด ๆ ก็ต่อเมื่อกิจกรรมนั้นมีเป้าหมายที่ส่งเสริมและปกป้อง รักษาผลประโยชน์ของตนเอง
4. บุคคลและกลุ่มบุคคลจะเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมใด ๆ ก็ต่อเมื่อตนเองได้เคยมีประสบการณ์ที่เป็นอกตอกิจกรรมนั้นมาแล้ว
5. บุคคลและกลุ่มบุคคลจะเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมใด ๆ ก็ต่อเมื่อกิจกรรมนั้นสอดคล้องกับสิ่งที่ตนเองได้มาหรือหวังเอาไว้
6. บุคคลและกลุ่มบุคคลจะเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมใด ๆ ย่อมขึ้นอยู่กับความคิดเห็นของตนเองเป็นใหญ่
7. การเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมใด ๆ ของบุคคลและกลุ่มบุคคลจะกระทำโดยการบีบบังคับไม่ได้
8. การเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมใด ๆ ของบุคคลและกลุ่มบุคคลย่อมขึ้นอยู่กับอุปนิสัยและจารีตประเพณี
9. บุคคลและกลุ่มบุคคลจะเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมใด ๆ ย่อมขึ้นอยู่กับโอกาสที่จะเอื้ออำนวย
10. การเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมใด ๆ ของบุคคลและกลุ่มบุคคลย่อมขึ้นอยู่กับความสามารถ
11. บุคคลและกลุ่มบุคคลจะเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมใด ๆ ก็ต่อเมื่อได้รับการสนับสนุน กระตุ้น ชักจูง และจูงใจให้เกิดขึ้น

กาญจนา แก้วเทพ (2543: 55) ปัจจัยที่จะเข้ามามีส่วนกำหนดระดับความมากน้อยของการมีส่วนร่วม นั้น จะเกี่ยวข้องกับองค์ประกอบของการสื่อสาร ดังนี้

1. เป้าหมายของการสื่อสาร ต้องมีการกำหนดว่าจะให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในระดับใด
2. ลักษณะสองทาง และ Interactivity ของการสื่อสาร คือการเอื้อให้เกิดการโต้ตอบต่อกันให้มากที่สุด เพราะจะเป็นการส่งผลต่อการมีส่วนร่วมของชุมชนมากยิ่งขึ้นเท่านั้น
3. ใครคือผู้ส่งสารที่ทั่วถึง และมีประสิทธิภาพมากที่สุด

4. ประเภทของเนื้อหาสาระที่เกี่ยวข้องกับสภาพความเป็นจริงของชุมชน
5. ประเภทของช่องทาง สื่อที่เข้าถึงและเปิดโอกาสให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมมากที่สุด
6. ผู้รับและการมีปฏิริยาตอบกลับ ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ

ปารีชาติ วลัยเสถียรและคณะ (2546: 7) ได้กล่าวถึงปัจจัยที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ว่า

1. ปัจจัยเกี่ยวกับกลไกของภาครัฐ ทั้งในระดับนโยบาย มาตรการและระดับการปฏิบัติที่เอื้ออำนาจ หรือสร้างช่องทางการมีส่วนร่วมของประชาชน จำเป็นที่จะต้องทำการพัฒนาเป็นระบบเปิด มีความโปร่งใส รับฟังความคิดเห็นของทุกฝ่ายและมีการตรวจสอบได้

2. ปัจจัยด้านประชาชน มีสำนึกต่อปัญหาและประโยชน์ร่วม มีสำนึกต่อความสามารถ และภูมิปัญญาในการจัดการปัญหา ซึ่งเป็นผลจากประสบการณ์และการเรียนรู้ รวมทั้งมีการสร้างพลังเชื่อมโยงในรูปกลุ่ม องค์กร เครือข่ายและประชาสังคม

3. ปัจจัยด้านนักพัฒนา และองค์กรพัฒนา มีบทบาทในการกระตุ้น ส่งเสริมเอื้ออำนาจ กระบวนการพัฒนา สนับสนุนข้อมูลข่าวสารและทรัพยากรตลอดจนร่วมเรียนรู้สมาชิกชุมชน

อำนาจ อนันตชัย (อ้างถึงในใจทิพย์ สอนดี, 2543: 52) ได้กล่าวว่า ความสำเร็จของการระดมความร่วมมือขึ้นอยู่กับปัจจัย 3 ประการ คือ

1. การเข้ามามีส่วนร่วมตัดสินใจของประชาชนตั้งแต่แรกเริ่มว่ามีปัญหา สาเหตุของปัญหา การแก้ปัญหาด้วยการคิดจะทำโครงการอะไรที่เป็นประโยชน์ต่อประชาชน โดยใช้ประโยชน์จากแรงงาน ทรัพยากรท้องถิ่นอย่างเต็มที่

2. การผสมผสานแผนงานและโครงการด้วยการพัฒนาความรู้ ทักษะความสามารถด้านประชาชน และคุณภาพเจ้าหน้าที่เพื่อแก้ปัญหาความเดือดร้อน สนองประโยชน์ประชาชนได้ถูกต้องตามกาลเวลาและสถานที่

3. สร้างองค์กรท้องถิ่น กลไกการประสานงาน งบประมาณ ปัจจัย การดำเนินงานทั้งภาครัฐและภาคเอกชนตามความต้องการอันจำเป็นของประชาชน รวมทั้งการติดตามประเมินผลดูแลรักษาสืบไป

นอกจากนี้ Lee J Cary (อ้างถึงในปารีชาติ วลัยเสถียร, 2546: 206) ได้สรุปเงื่อนไขของการพัฒนาที่เน้นการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ดังนี้ คือ

1. ประชาชนต้องมีความเต็มใจ เห็นประโยชน์ในการเข้าร่วม โดยมีได้ถูกบังคับหรือ ผลักดัน

2. ประชาชนต้องมีความพร้อมที่จะเข้ามามีส่วนร่วม และมีความเป็นไปได้ที่จะเข้าร่วมมือ นอกจากนี้ประชาชนมีความพร้อมในระดับหนึ่งแล้ว คือ มีสถานภาพทางเศรษฐกิจ วัฒนธรรม ภายนอกที่ไม่ขัดขวาง มีโอกาสได้รับอำนาจการตัดสินใจในการกำหนดกิจกรรมที่ตน ต้องการในระดับที่เหมาะสม

3. ประชาชนต้องมีความสามารถที่จะมีส่วนร่วม สามารถตัดสินใจด้วยตนเองในการดำเนินกิจกรรมหรือโครงการใดๆ ในทุกขั้นตอนหรือกระบวนการพัฒนา

ดิเรก ฤกษ์ห่วย ได้กล่าวถึงกระบวนการยอมรับของ Rogers ว่ามีผลต่อการเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนา แบ่งออกเป็นปัจจัยย่อยๆ คือ

1. ปัจจัยที่เกี่ยวกับลักษณะส่วนตัว ประกอบด้วย อายุ สถานภาพทางสังคม ฐานะทางเศรษฐกิจ โดยรวมถึงรายได้ ขนาดที่ดินถือครองหรือทรัพย์สินต่าง ๆ ตลอดจนระดับการศึกษา การมีความรู้ความเข้าใจ

2. ปัจจัยด้านพฤติกรรมการสื่อสาร ประกอบด้วยพฤติกรรมการติดตามข่าวสาร ซึ่งมีทั้งข่าวสารที่มาจากแหล่งข่าวสารที่ไม่เป็นทางการ และที่เป็นทางการ สำหรับพฤติกรรมการสื่อสารนี้จะประกอบด้วย ผู้สื่อสารหรือแหล่งกำเนิดข่าวสาร ช่องทางการสื่อสารและ ผู้รับสาร ซึ่งช่องทางการสื่อสารนั้นนอกจากจะเป็นวิถีทางการถ่ายทอด หรือการรับข่าวสารที่เกี่ยวข้องกับสื่อมวลชนทั้งหมด เช่น หนังสือพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ ตลอดจนกลุ่มบุคคลที่สามารถส่งข่าวสารไปยังผู้รับสารจำนวนมากๆ ได้ และการติดต่อระหว่างบุคคลกับบุคคลที่มีจำนวนไม่มากนักแล้ว ยังหมายความรวมถึงการติดต่อกับผู้นำในท้องถิ่น ญาติพี่น้อง เพื่อนฝูง หรือเจ้าหน้าที่ของรัฐ เป็นต้น

จากการรวบรวมปัจจัยที่ส่งผลการมีส่วนร่วมจากนักวิจัยหลาย ๆ ท่าน ทำให้ผู้วิจัยสามารถสรุปปัจจัยที่ส่งผลการมีส่วนร่วมที่สอดคล้องกับการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในโรงเรียนชานา ตำบลวัดดาว อำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี ได้ว่า ปัจจัยที่มีผลการมีส่วนร่วม หมายถึง องค์ประกอบที่มีส่วนผลักดันให้เกษตรกรเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ของโรงเรียนชานา ได้แก่

1. ปัจจัยด้านผู้ส่งสาร ได้แก่ เจ้าหน้าที่จากมูลนิธิข้าวขวัญ ซึ่งจะมิบทบาทในการสร้างความรู้ ความเข้าใจในเนื้อหาอันจะนำไปสู่การลงมือปฏิบัติ

2. ปัจจัยด้านผู้รับสาร ได้แก่ เกษตรกรที่เข้าศึกษาในโรงเรียนชานา จังหวัดสุพรรณบุรี

3. ปัจจัยด้านการสนับสนุนจากภายนอกในด้านต่าง ๆ เช่น เทคนิควิทยาการ ข้อมูล ข่าวสาร การประชาสัมพันธ์ การประสานงาน อุปกรณ์ต่าง ๆ รวมถึงองค์กรอื่น ๆ ที่ให้การสนับสนุน

“แนวคิดเกี่ยวกับการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม” เป็นแนวคิดที่มีบทบาทสำคัญต่อโรงเรียน ชานา จังหวัดสุพรรณบุรี เพราะการสร้างองค์ความรู้ของเกษตรกรต้องอาศัยการเรียนรู้ร่วมกัน โดยให้เกษตรกรได้เข้ามามีบทบาทตั้งแต่การเข้ามาศึกษา เรียนรู้ และเปลี่ยนบทบาทจากผู้เรียนมา เป็นผู้ถ่ายทอด เพราะฉะนั้น “การมีส่วนร่วม” จึงมีความสำคัญต่อเกษตรกรทุกคน ตั้งแต่การเริ่ม ศึกษา จนกระทั่งการนำความรู้ที่ได้รับไปถ่ายทอดและนำไปใช้ในชีวิตประจำวัน เพื่อเกิดการพัฒนา อาชีพของเกษตรกร

ดังนั้น ประเด็นที่สำคัญของ “การสื่อสารแบบมีส่วนร่วม” ที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยนี้ ได้แก่ ระดับการมีส่วนร่วมของเกษตรกรและปัจจัยที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในโรงเรียน ชานา จังหวัดสุพรรณบุรี

แนวคิดเกี่ยวกับกลยุทธ์การสื่อสาร (Communication Strategy)

ในเรื่องของการสื่อสารในการพัฒนาด้านต่างๆ นั้น นอกจากต้องศึกษากระบวนการสื่อสาร แล้ว “กลยุทธ์การสื่อสาร” เป็นอีกวิธีการหนึ่งที่จะทำให้การสื่อสารประสบความสำเร็จได้ง่ายขึ้น โดยการศึกษาถึงปัจจัยต่าง ๆ ที่ก่อให้เกิดการสร้างกลยุทธ์ทั้ง 4 รูปแบบ ได้แก่ กลยุทธ์เกี่ยวกับผู้ส่ง สาร กลยุทธ์การสร้างสาร กลยุทธ์การใช้สื่อ และกลยุทธ์เกี่ยวกับผู้รับสาร เพื่อเป็นพื้นฐานในการสร้างกลยุทธ์การสื่อสารในรูปแบบต่าง ๆ

ความหมายและความสำคัญ

กลยุทธ์การสื่อสาร (Communication Strategy) หมายถึง วิธีการสื่อสารที่กำหนดขึ้นเพื่อให้ บรรลุวัตถุประสงค์ ซึ่งมีความแตกต่างกันไปในแต่ละปัญหา แต่ละสถานการณ์ ไม่มีสูตรสำเร็จ กลยุทธ์มักจะสร้างขึ้นจากการประยุกต์แนวคิดทฤษฎีและแนวทางการปฏิบัติที่เคยมีมา กลยุทธ์ที่ใช้ จึงเป็นสิ่งกำหนดว่าจะใช้สื่ออะไร เมื่อไร อย่างไร (พนม คลีณาษา, 2549: 4) ซึ่งสอดคล้องกับการให้ ความหมายของ ชวรัตน์ เชิดชัย และคณะ (2546: 285) เกี่ยวกับกลยุทธ์การสื่อสาร ว่าหมายถึง การผสมผสานระหว่างการใช้รูปแบบของสื่อ สาร และแนวทางการใช้สื่อ ทั้งนี้เพื่อให้บรรลุ วัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้

จากการศึกษาความหมายของ กลยุทธ์การสื่อสาร ทำให้ผู้วิจัยสามารถสรุปความหมายของ กลยุทธ์การสื่อสาร เพื่อใช้เป็นแนวทางในการวิเคราะห์กลยุทธ์การสื่อสารจากงานวิจัยเรื่องนี้ได้ว่า กลยุทธ์การสื่อสาร หมายถึง แนวทางการสื่อสารที่ใช้ในโรงเรียนชานา จังหวัดสุพรรณบุรี ซึ่ง กลยุทธ์การสื่อสารที่ใช้ ได้แก่ กลยุทธ์การสร้างสารและกลยุทธ์การใช้สื่อ

ประเภทของกลยุทธ์การสื่อสาร

กลยุทธ์การสื่อสารสามารถแบ่งประเภทได้ตามเกณฑ์ขององค์ประกอบของกระบวนการสื่อสาร ได้ดังนี้ กลยุทธ์เกี่ยวกับผู้ส่งสาร กลยุทธ์การสร้างสาร กลยุทธ์การใช้สื่อ และกลยุทธ์เกี่ยวกับผู้รับสาร โดยมีรายละเอียดของแต่ละกลยุทธ์ ดังนี้

1. กลยุทธ์เกี่ยวกับผู้ส่งสาร

อิทธิพลของผู้ส่งสาร เป็นสิ่งจำเป็นในการวิเคราะห์ผู้ส่งสารเพราะจะเป็นแนวทางในการกำหนดกลยุทธ์ต่าง ๆ ซึ่งอิทธิพลที่สำคัญของผู้ส่งสาร นั้นคือความน่าเชื่อถือของผู้ส่งสาร (อรวรรณ ปีลันธนโหวาท, 2537: 83) ได้แก่

1. บุคลิกภาพของผู้ส่งสาร ได้แก่ ความเป็นผู้นำ ความมีอำนาจ ลักษณะที่การแสดงออก ลักษณะนิสัยอื่น ๆ เช่น ความนอบน้อม การปรับตัวเองให้เข้ากับบริบท วุฒิภาวะ ความน่าไว้วางใจ เป็นต้น
2. ความรู้และความสามารถของผู้ส่งสาร ได้แก่ ระดับการศึกษาขั้นสูงสุด ความรู้เกี่ยวกับผู้รับสาร ความเชี่ยวชาญ ความรู้เกี่ยวกับบริบทและสิ่งแวดล้อม ประสบการณ์การทำงาน การฝึกอบรม เป็นต้น
3. คุณสมบัติในการสื่อสาร หรือเชื่อมโยงสารไปยังผู้รับสาร ได้แก่ ความสามารถในการสื่อสาร ไม่ว่าจะเป็นการพูด การรับฟัง การโน้มน้าวใจ เป็นต้น
4. ความมีพลัง หมายถึง ผู้ส่งสารที่มองคุณแล้วมีความชัดเจน กระจ่างหรือร้อน ความเชื่อมั่น และความเข้าใจในตัวผู้รับสาร
5. การมีพื้นฐานร่วมกัน หมายถึง พื้นฐานร่วมกันระหว่างแหล่งสารกับผู้รับสารในเรื่องของค่านิยม ความเชื่อ ทศนคติ ความน่าสนใจ เมื่อผู้รับสารรู้ว่าผู้ส่งสารมีพื้นฐานร่วมกันกับตน จึงสามารถคล้อยตามได้ง่าย

นอกจากความน่าเชื่อถือของผู้ส่งสารแล้ว วิระชัย ตั้งสกุล (2549: 297-298) ยังได้กล่าวถึงอิทธิพลของผู้ส่งสารทางด้านความดึงดูดใจ ซึ่งประกอบด้วยคุณลักษณะ 3 ประการ ได้แก่

1. การปรากฏกาย หมายถึง ลักษณะภายนอก ได้แก่ เพศ เชื้อชาติ ขนาดรูปร่าง สีผิว การแต่งกาย เป็นต้น
2. ความน่าชื่นชอบ หมายถึง ความรู้สึกดี หรือความรู้สึกทางบวกต่อผู้รับสาร อันอาจเกิดจากการปรากฏกายหรือพฤติกรรมของผู้ส่งสารเอง
3. ความคล้ายคลึง หมายถึง ความคล้ายคลึงระหว่างผู้ส่งสารกับผู้รับสารทั้งในด้านทัศนคติ พื้นฐานชีวิตและการปรากฏกาย

แนวทางการสร้างสารจากกลยุทธ์เกี่ยวกับผู้ส่งสาร (ชวรัตน์ เชิดชัย, 2532: 285-286) มีอยู่ 4 ประการ ได้แก่ การให้บริการข่าวสาร (Informing) การให้การศึกษา ความรู้ (Educating) การชักจูงโน้มน้าวใจ (Persuading) การให้บริการด้านความบันเทิง (Entertaining)

2. กลยุทธ์การสร้างสาร

สาร (Message) เป็นส่วนที่สำคัญที่สุดในกระบวนการสื่อสาร (Power, 1995 อ้างถึงใน วิระชัย ตั้งสกุล, 2549: 269) ดังนั้น ความสำเร็จหรือประสิทธิภาพของการสื่อสาร จึงขึ้นอยู่กับ “สาร” เป็นสำคัญ ผู้ส่งสารจะต้องให้ความสำคัญกับสารเป็นอันดับแรกในการสื่อสารแต่ละครั้ง

กลยุทธ์การสร้างสาร หมายถึง การวางแผนในการจัดการเข้ารหัสของข้อมูล ซึ่งก็คือ สาร ไม่ว่าจะเป็นสัญลักษณ์ใด ๆ เช่น คำ ข้อความ รูปภาพ ท่าทาง เพื่อสื่อไปยังผู้รับสารให้บรรลุวัตถุประสงค์ของการสื่อสารที่วางไว้ ซึ่งกลยุทธ์การสร้างนี้ประกอบด้วยส่วนสำคัญ 2 ส่วน คือ ตัวสาร และวิธีการนำเสนอสาร

องค์ประกอบของกลยุทธ์การสร้างสาร ได้แก่

1. วัตถุประสงค์ของการสื่อสาร ได้แก่ การสร้างสารเพื่อเรียนรู้และค้นหา การสร้างสารเพื่อสร้างความสัมพันธ์ การสร้างสารเพื่อช่วยเหลือ การสร้างสารเพื่อโน้มน้าวใจ และการสร้างสารเพื่อความเพลิดเพลิน
2. การกำหนดผู้รับสารเป้าหมาย โดยการวิเคราะห์ลักษณะทางประชากรศาสตร์และลักษณะทางจิตวิทยา
3. เนื้อหาหลักของสาร
4. หลักฐานสนับสนุน
5. ลีลาอารมณ์ของสาร

2.1 กลยุทธ์การกำหนดเนื้อหาสาร

การกำหนดเนื้อหาหลักของสาร (Theme) เพื่อส่งไปยังผู้รับสารเป้าหมาย ควรพิจารณาจากสิ่งสำคัญ (พนม คลีฉายา, 2549: 6) ดังนี้

1. อะไรบ้างที่กลุ่มเป้าหมายต้องการทราบ
2. ผู้รับสารมีความรู้สึกอย่างไรกับเนื้อหานั้น
3. ทำไมผู้รับสารจึงไม่พร้อมปฏิบัติตามแนวทางของสาร
4. วิธีการแก้ปัญหาที่เหมาะสมที่สุด

นอกจากนี้ Gibson and Hanna (1992 อ้างถึงในวิระชัย ตั้งสกุล, 2549: 282) ยังได้กล่าวถึงประเด็นต่างๆ ที่ผู้สร้างสารต้องคำนึงถึง ไว้ดังนี้

1. คุณภาพของเนื้อหา การสร้างสารต้องคำนึงถึง เนื้อหาสารที่สื่อออกไปว่ามีคุณค่า มีความเกี่ยวพัน และความสำคัญต่อผู้รับสารหรือไม่
2. ความน่าสนใจต่อผู้รับสาร ผู้รับสารต้องเลือกสร้างสารที่ตรงกับความสนใจของผู้รับสาร โดยต้องมีความเข้าใจต่อผู้รับสารว่ามีความรู้สึกหรือความต้องการอย่างไร
3. ขอบเขตของเนื้อหาที่ต้องการสื่อสาร สารที่สื่อออกไปนั้นจะมีเนื้อหามากน้อยเพียงใด ครอบคลุมประเด็นใดบ้าง
4. ความเกี่ยวข้องกับความคิด สารที่สามารถเข้าถึงผู้รับสารได้ดี ต้องมีความเกี่ยวข้องหรืออยู่ในความสนใจของผู้รับสาร และมีผลกระทบต่อผู้รับสาร
5. จำกัดความลึกของสาร เป็นการกำหนดว่าจะให้รายละเอียดกับผู้รับสารมากน้อยแค่ไหน สารนั้นมีความยากง่ายขนาดไหน เรื่องของพื้นที่ (space) และเวลา (time)

2.2 กลยุทธ์การนำเสนอสาร

กลยุทธ์การนำเสนอสารนั้นมีอยู่หลากหลายกลยุทธ์ ซึ่งมีความสำคัญในการช่วยให้การสื่อสารเกิดประสิทธิภาพยิ่งขึ้น โดยกลยุทธ์การนำเสนอสารสามารถแบ่งเป็นประเด็นหลัก ๆ ดังนี้ คือ การนำเสนอสารแบบด้านเดียวและสารสองด้าน (One – Sided or Two – Sided Message) การนำเสนอสารเชิงเหตุผลหรืออารมณ์ (Rational or Emotional Message) การใช้ผลของสารต้นหรือผลของสารปลาย (Primacy or Recency Effect) และการใช้ข้อสรุปที่ชัดเจนหรือข้อสรุปโดยนัย

(Explicit or Implicit Conclusions) โดยแสดงรายละเอียดเป็นประเด็นได้ดังนี้ (วิระชัย ตั้งสกุล, 2549 : 288)

1. การนำเสนอสารแบบด้านเดียวและสารสองด้าน (One – Sided or Two – Sided Message)

กลยุทธ์หนึ่งในการสร้างสาร คือ เลือกว่าจะสร้างสารโดยการนำเสนอเพียงด้านเดียวด้าน (One – Sided) หรือการนำเสนอสารสองด้าน (Two – Sided Message) ซึ่งการนำเสนอสารด้านเดียว จะเป็นการนำเสนอเฉพาะข้อมูลที่สอดคล้องเป็นประโยชน์หรือสนับสนุนประเด็นที่ต้องการสื่อสาร ส่วนการนำเสนอสารสองด้านจะมีทั้งข้อมูลสนับสนุนและข้อมูลโต้แย้งหรือข้อมูลที่นำเสนอมุมมองในทางตรงกันข้ามกับประเด็นที่จะสื่อสาร

2. การนำเสนอสารเชิงเหตุผลหรืออารมณ์ (Rational or Emotional Message)

การสร้างสารโดยเลือกกลยุทธ์สารว่าจะใช้สารเชิงเหตุผล (Rational Message) หรือสารเชิงอารมณ์ (Emotional Message) โดยใช้หลักของการโน้มน้าวใจ (Persuasion) การที่ผู้รับสารพยายามที่จะวิเคราะห์ ตีความและทำความเข้าใจสารใน 2 ลักษณะ คือ เมื่อมีการโน้มน้าวใจผ่านเส้นผ่านศูนย์กลาง (Central route) ผู้รับสารจะมีแรงจูงใจ และความสามารถในการทำความเข้าใจสารสูงและคำนึงถึงเหตุผลและข้อมูลเป็นหลัก ส่วนการโน้มน้าวใจผ่านเส้นทางรอบนอก (Peripheral route) ผู้รับสารจะมีแรงจูงใจและความสามารถในการทำความเข้าใจต่ำ และใช้องค์ประกอบอื่นๆ ที่มีความสัมพันธ์กับอารมณ์ เช่น ภาพ เพลง หรือความน่าดึงดูดใจของแหล่งสาร ในการทำความเข้าใจสาร

3. การใช้ผลของสารต้นหรือผลของสารปลาย (Primacy or Recency Effect)

ผลของต้นสาร (Recency Effect) เกิดขึ้นในกรณีที่ผู้รับสารมีแนวโน้มนำที่จะให้ความสำคัญหรือประทับใจกับเนื้อหาที่ปรากฏก่อนมากกว่าเนื้อหาที่ปรากฏในลำดับต่อๆ มา ในขณะที่ผลของสารปลาย (Recency Effect) เป็นไปในทิศทางตรงกันข้าม กล่าวคือ ผู้รับสารมีแนวโน้มนำที่จะให้ความสำคัญหรือประทับใจกับเนื้อหาที่ได้รับในลำดับสุดท้าย มากกว่าเนื้อหาที่ปรากฏในลำดับแรก

4. การใช้ข้อสรุปที่ชัดเจนหรือข้อสรุปโดยนัย (Explicit or Implicit Conclusions)

การสร้างสารต้องพิจารณาว่าสารที่สร้างขึ้นจะประกอบไปด้วยข้อสรุปที่ชัดเจน (Explicit Conclusions) หรือข้อสรุปโดยนัย (Implicit Conclusions) ที่จะให้ผู้รับสารตีความ หาข้อสรุป จากสารนั่นเอง โดยปัจจัยที่ใช้พิจารณาเลือกข้อสรุป ได้แก่

- ความซับซ้อนของเนื้อหา สารที่มีความยากและซับซ้อน ผู้รับสารควรให้ข้อสรุปไว้
อย่างชัดเจน ส่วนสารง่าย ๆ อาจไม่จำเป็นต้องมีข้อสรุป หรือมีข้อสรุปโดยนัย
- ระดับการศึกษาและความรู้ของผู้รับสาร ผู้ที่มีการศึกษาสูงหรือมีความรู้เกี่ยวกับสาร
นั้นสูงจะมีแนวโน้มที่จะพอใจกับการหาข้อสรุปเองมากกว่า
- ระดับความเกี่ยวพัน หมายถึง ความเกี่ยวพันหรือความสำคัญของสารต่อผู้รับสาร
หากผู้รับสารมีความเกี่ยวพันกับสารสูงจะมีความต้องการหาข้อสรุปด้วยตนเองมากกว่า
- ความฉับพลันของการกระทำหรือปฏิบัติการที่ต้องการให้เกิด หากต้องการให้เกิดผล
ของการสื่อสารโดยเร็วผู้สร้างสารควรให้ข้อสรุปที่ชัดเจนไว้

กลยุทธ์การสร้างสารเป็นกลยุทธ์ที่มีวิธีการอยู่หลากหลายวิธีและเป็นกลยุทธ์ที่มีความสำคัญต่อการสื่อสารของโรงเรียนชาวนา จังหวัดสุพรรณบุรี เนื่องจากการสื่อสารที่ผู้ส่งสารต้องสร้างสาร ซึ่งเป็นเนื้อหาเกี่ยวกับหลักสูตรการเรียนการสอนที่เป็นการศึกษาในห้องเรียนและการปฏิบัติ เพราะฉะนั้นผู้ส่งสารจึงมีความจำเป็นต้องสร้างสารให้เหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมาย ซึ่งกลุ่มเป้าหมายเป็นกลุ่มเฉพาะเจาะจง นั่นคือ เกษตรกรและต้องสร้างสารให้เหมาะสมกับวิธีการถ่ายทอดและสื่อต่างๆ เพื่อให้กลุ่มเป้าหมายเกิดการเรียนรู้และเข้าใจในเนื้อหาที่ต้องการถ่ายทอดให้มากที่สุด

3. กลยุทธ์การใช้สื่อ

วิทยากร ท่อแก้ว (2549: 41-42) ได้กำหนดแนวทางการกำหนดกลยุทธ์การใช้สื่อไว้ว่า เกี่ยวกับการวิเคราะห์สื่อซึ่งมักจะพิจารณาในด้านต่างๆ ดังนี้

1. ด้านความสะดวกในการเข้าถึง โดยพิจารณาว่า สื่อใดที่ผู้รับสารเป้าหมายจะเข้าถึงได้ง่ายที่สุด
2. ด้านการครอบคลุมสื่อ หมายถึง ความสามารถหรือประสิทธิภาพของสื่อที่จะไปถึงผู้รับ โดยพิจารณาจากการครอบคลุมพื้นที่หรือบริเวณที่ผู้รับสารอาศัยอยู่
3. ด้านประสิทธิผลของสื่อ พิจารณาได้จากการเรียกความสนใจ การให้ความเข้าใจ การชักจูงใจ และการสร้างความจดจำ
4. ด้านความน่าเชื่อถือ โดยทั่วไปกล่าวกันว่า สื่อโทรทัศน์เป็นสื่อที่มีความน่าเชื่อถือในแง่ของข่าวสารมากที่สุด รองลงมาคือ สื่อหนังสือพิมพ์

การกำหนดกลยุทธ์การใช้สื่อจะเป็นการวิเคราะห์ว่าควรใช้สื่ออะไร ด้วยวิธีการนำเสนออย่างไร เมื่อไร จึงจะสามารถบรรลุวัตถุประสงค์ของการสื่อสารนั้นได้ การกำหนดกลยุทธ์การใช้สื่อต้องพิจารณา 2 ประเด็น (พนม คลีฉายา, 2549: 7) ดังนี้

1. วิธีการใช้สื่อ เป็นการพิจารณาถึงวิธีการเข้าถึงกลุ่มเป้าหมาย และวิธีการประยุกต์ใช้สื่อให้เกิดผลตามที่ต้องการ

2. ประเภทของสื่อ เป็นการพิจารณาว่าจะใช้สื่ออะไร อย่างไร

แนวทางการวิเคราะห์เกี่ยวกับสื่อที่เหมาะสมกับการพัฒนา ได้แก่

1. สื่ออะไรที่ช่วยตอบสนองจุดมุ่งหมายใดได้
2. สื่อที่ใช้มีกลุ่มเป้าหมายจำนวนมากน้อยเท่าไร
3. ปัญหาในการผลิตสื่อ มีแหล่งสนับสนุนในกรณีที่ต้องการหรือไม่
4. ปัญหาด้านงบประมาณและระยะเวลาในการผลิตสื่อ
5. จำนวนสื่อที่จะผลิต
6. ปัญหาด้านการเก็บรักษา
7. ปัญหาอื่น ๆ ที่ตามมาจากการนำสื่อไปใช้ปฏิบัติ
8. ช่องทางการเผยแพร่กระจายสื่อไปสู่กลุ่มเป้าหมาย
9. ความจำเป็นในการอบรมบุคลากรในการนำสื่อไปใช้

นอกจากนี้การกำหนดกลยุทธ์การใช้สื่อควรให้ความสำคัญกับประเด็น ดังต่อไปนี้

1. ความสอดคล้องกับความต้องการของกลุ่มเป้าหมาย มีความจำเป็นที่ต้องกำหนดการใช้สื่อและเนื้อหาในสื่อให้สอดคล้องกับความต้องการและเหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมาย เพื่อให้กลุ่มเป้าหมายยอมรับและสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ มิเช่นนั้นกลุ่มเป้าหมายอาจปฏิเสธเนื้อหา

2. ความสอดคล้องกับสิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม และความเป็นอยู่ของกลุ่มเป้าหมาย รวมทั้งภาษาที่จะสามารถเข้าถึงกลุ่มเป้าหมายได้

3. การบูรณาการสื่อเป็นแนวทางที่จะช่วยให้บรรลุวัตถุประสงค์ แต่ควรระวังมิให้เนื้อหาของสื่อแต่ละประเภทขัดแย้งกันเอง และต้องมีความคงเส้นคงวาของเนื้อหาที่นำเสนอ

3.1 กลยุทธ์การใช้สื่อแบบบูรณาการ

1. การใช้จุดเด่นของสื่อหนึ่งเพื่อลดข้อจำกัดของสื่อหนึ่ง เป็นการใช้สื่อร่วมกันเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์อย่างสมบูรณ์ หรือการใช้สื่อผสมผสานเพื่อนำเสนอเนื้อหาได้อย่างครบถ้วน
2. การใช้สื่อให้เข้าถึงกลุ่มเป้าหมายที่มีระดับการศึกษาที่แตกต่างกัน ซึ่งเป็นการใช้สื่อหลายประเภทให้เหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมาย เช่น กลุ่มที่ไม่รู้หนังสือ ใช้สื่อที่มีเสียงและภาพ เป็นต้น
3. การใช้สื่อให้กระจายข่าวสารครอบคลุมกลุ่มเป้าหมายได้ทุกกลุ่ม กลุ่มเป้าหมายอาจจะมีแหล่งที่อยู่กระจายกันออกไป
4. การใช้สื่อหลายประเภทเสริมแรงกระตุ้นและเรียนรู้เร็ว เป็นการใช้สื่อเพื่อกระตุ้นให้กลุ่มเป้าหมายเกิดการตอบสนองหลาย ๆ ทาง

โรงเรียนชานา จังหวัดสุพรรณบุรี ได้จัดการเรียนการสอนที่มุ่งเน้นให้เกษตรกรได้เรียนรู้ผ่านวิธีการสอนและสื่อต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นสื่อบุคคล สื่อเฉพาะกิจต่าง ๆ และสื่อมวลชน เพราะฉะนั้นจึงกล่าวได้ว่า โรงเรียนชานา จังหวัดสุพรรณบุรี ได้ใช้กลยุทธ์การใช้สื่อในการถ่ายทอดความรู้ต่าง ๆ ให้แก่เกษตรกร

ดังนั้นจากการศึกษากลยุทธ์การใช้สื่อทำให้ผู้วิจัยสามารถสรุปเกี่ยวกับกลยุทธ์การใช้สื่อได้ว่าเป็นแนวทางการใช้สื่อประเภทต่างๆ ในการสื่อสารเพื่อเป็นแนวทางในการศึกษา การจัดกิจกรรมต่างๆ แก่เกษตรกรในโรงเรียน รวมทั้งการเผยแพร่ข้อมูล ข่าวสารต่าง ๆ ของทางโรงเรียนไปสู่เกษตรกรและประชาชนทั่วไป

4. กลยุทธ์เกี่ยวกับผู้รับสาร

แนวทางการสร้างกลยุทธ์ด้านผู้รับสาร ได้แก่ การวิเคราะห์กลุ่มเป้าหมาย (Target Audience) ซึ่งการวิเคราะห์กลุ่มผู้รับสารเป้าหมายนี้ จะทำให้ผู้สื่อสารสามารถรู้จักลักษณะทางประชากรของผู้รับสารและจะช่วยให้เข้าใจและสามารถคาดคะเนพฤติกรรมการรับสารของผู้รับสารไว้ล่วงหน้าได้ เพราะฉะนั้นการสื่อสารทุกครั้งผู้สื่อสารควรวิเคราะห์ผู้รับสารก่อน เพื่อเลือกผู้รับสาร เนื้อหาการสื่อสารและช่องทางการสื่อสารได้ตรงกับความสนใจ ความพอใจ และความต้องการของผู้รับสารแต่ละกลุ่ม (วิทยากร ท่อแก้ว, 2549: 32) ซึ่งกลุ่มผู้รับสารเป้าหมายในการสื่อสารเพื่อการพัฒนา คือ กลุ่มบุคคลที่ต้องการให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมตามที่กำหนด (พนม คลีฉายา, 2549: 5)

ลักษณะการวิเคราะห์ผู้รับสารเป้าหมาย (ณรงค์ สมพงษ์, 2535: 69-70; พนม คลีฉายา, 2549: 5-6 ; อรวรรณ ปิณฑโรวาท, 2549: 70) ได้แก่

1. ลักษณะทางประชากรศาสตร์

ลักษณะทางประชากรศาสตร์ ประกอบด้วยปัจจัยด้านต่าง ๆ ดังนี้ คือ เพศ อายุ ระดับการศึกษา ศาสนา รายได้ ลักษณะทางอาชีพ สถานะทางสังคม สถานภาพสมรส ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล เชื้อชาติ วัฒนธรรม เป็นต้น

2. ลักษณะทางจิตวิทยา

ลักษณะทางจิตวิทยา ประกอบด้วยปัจจัยด้านต่าง ๆ ดังนี้ คือ ความเชื่อ ทักษะคิด ความรู้ ความต้องการ ค่านิยม แรงจูงใจ บุคลิกภาพ แนวทางในการดำเนินชีวิต เป็นต้น

3. ลักษณะทางภูมิประเทศ และที่ตั้งชุมชน

ลักษณะทางภูมิประเทศ และที่ตั้งชุมชน ประกอบด้วยปัจจัยด้านต่าง ๆ ดังนี้ คือ ภูมิประเทศที่ตั้งของที่อาศัย ภูมิอากาศ เส้นทางคมนาคม ลักษณะที่ตั้งชุมชนหรือการรวมกลุ่มชุมชน สภาพอากาศ สิ่งแวดล้อม เป็นต้น

4. ลักษณะด้านความรู้ที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ ความรู้เกี่ยวกับเทคโนโลยี และการปฏิบัติเกี่ยวกับอาชีพที่เกี่ยวข้อง ความสามารถในการอ่าน การเขียน แหล่งความรู้ในท้องถิ่น ความรู้และทักษะคิดที่มีต่อปัญหาหรือแนวทางการพัฒนา

5. ลักษณะเกี่ยวกับสื่อที่มีอยู่ในพื้นที่ ได้แก่ สื่อมวลชน เช่น สถานีวิทยุกระจายเสียง สถานีโทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ นิตยสาร ซึ่งควรทราบถึงแผนผังรายการที่ออกอากาศ คอลัมน์รวมทั้งนักข่าว บรรณาธิการ ผู้ผลิตรายการ สื่อในชุมชน เช่น หอกระจายข่าว แผ่นป้ายติดประกาศ เป็นต้น

นอกจากการวิเคราะห์ผู้รับสารกลุ่มเป้าหมายแล้ว สิ่งที่ต้องศึกษาต่อนั้นก็คือกลยุทธ์เกี่ยวกับผู้รับสาร ในการรับสารต่าง ๆ ที่เหมาะสมกับตน โดยศึกษาผู้รับสารในฐานะผู้เลือกสรร

ปัจจัยในการสื่อสารที่มักมีการกล่าวถึงบ่อยๆ ว่าเป็นตัวกำหนดความสำเร็จหรือความล้มเหลวของการสื่อสาร นั่นก็คือ กระบวนการเลือกสรร (Selective Processes) ของผู้รับสาร ข่าวสารต่าง ๆ ที่มีการเตรียมมาอย่างดี ช่องทางการสื่อสารที่เลือกสรรแล้วว่ามีประสิทธิภาพตลอดจนผู้ถ่ายทอดข่าวสารที่เลือกมาแล้วว่ามีความน่าเชื่อถือสูง แต่สิ่งเหล่านี้มิได้ประกันความสำเร็จของการสื่อสารได้อย่างครบถ้วน เพราะผู้รับสารมีกระบวนการคัดเลือกสาร ซึ่ง

เปรียบเสมือนเครื่องกรอง (filters) ข่าวนสารในกระบวนการรับรู้ของมนุษย์ (วิทยา ท่อแก้ว, 2549: 29 ; พิระ จิโรโสภณ, 2531: 636-640)

ประมะ สตะเวทิน (2546: 119) ได้แบ่งกระบวนการเลือกสรร (Selective Processes) ออกเป็น 3 ระดับ ได้แก่

1. การเลือกเปิดรับหรือการเลือกสนใจ (Selective Exposure or Selective Attention)

ในชีวิตประจำวันของมนุษย์ แต่ละคนมีโอกาสที่จะรับสารจากแหล่ง หรือผู้ส่งสาร (Sources) ต่างๆ จำนวนมาก แต่ประชาชนมีเวลาและความสามารถที่จำกัดในการรับสารจากแหล่งต่าง ๆ รวมทั้งมนุษย์มีความพอใจและไม่พอใจต่อแหล่งหรือผู้ส่งสารต่าง ๆ แตกต่างกันไป ดังนั้น มนุษย์จึงเลือกเปิดรับสารจากผู้ส่งสารที่ตนพอใจเท่านั้น โดยปกติแล้วมนุษย์จะเลือกเปิดรับข่าวสาร ข้อมูลที่สอดคล้องกับความเห็นของตน ทั้งนี้เพราะ โดยธรรมชาติแล้วคนเรามีความต้องการอย่างยิ่งที่จะปกป้อง รักษา และส่งเสริมความคิดเกี่ยวกับตัวเอง (self – concept)

2. การเลือกรับรู้หรือตีความ (Selective Perception or Selective Interpretation)

กระบวนการนี้เป็นกระบวนการกลั่นกรองขั้นต่อมา เมื่อบุคคลเลือกรับข่าวสารจากแหล่งหนึ่ง แหล่งใดแล้วเชื่อว่าข่าวสารนั้นจะถูกรับรู้เป็นไปตามเจตนาธรรมของผู้ส่งสารทั้งหมด ผู้รับสารแต่ละคนอาจจะตีความข่าวสารขึ้นเดียวกันที่ส่งผ่านสื่อไม่ตรงกัน ความหมายของข่าวสารที่ส่งไปจึงมิได้อยู่ที่ตัวอักษร รูปภาพหรือคำพูดเท่านั้น แต่อยู่ที่ผู้รับสารจะเลือกรับรู้หรือเลือกตีความตามความเข้าใจของตน หรือตามทัศนคติ ตามประสบการณ์ เป็นต้น และการที่จะเลือกรับรู้และตีความสารนี้ เรามักจะบิดเบือนสารเพื่อให้สอดคล้องกับทัศนคติหรือความเชื่อของเรา

3. การเลือกจดจำ (Selective Retention)

กระบวนการนี้เป็นแนวโน้มในการเลือกจดจำข่าวสารเฉพาะส่วนที่ตรงกับความสนใจ ความต้องการ ทัศนคติ ฯลฯ ของตนเอง และมักจะลืมในส่วนที่ตนไม่สนใจหรือไม่เห็นได้ง่ายกว่า ดังนั้น การเลือกจดจำเนื้อหาสาระของสารที่เราได้รับจึงเท่ากับเป็นการช่วยเสริมให้ทัศนคติหรือความเชื่อของเรานั้นคงยิ่งขึ้น และเปลี่ยนแปลงได้ยากขึ้น

ผู้วิจัยได้ศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับกลยุทธ์การสื่อสารของโรงเรียนชานา จังหวัดสุพรรณบุรี แล้วพบว่า โรงเรียนชานา จังหวัดสุพรรณบุรี ได้ใช้กลยุทธ์เกี่ยวกับผู้ส่งสาร กลยุทธ์การนำเสนอสารและกลยุทธ์การใช้สื่อ ซึ่งผู้วิจัยสามารถสรุปความหมายของกลยุทธ์เกี่ยวกับผู้ส่งสาร กลยุทธ์การนำเสนอสารและกลยุทธ์การใช้สื่อ เพื่อใช้ในการงานวิจัยเรื่องนี้ ดังนี้ กลยุทธ์เกี่ยวกับผู้ส่งสาร หมายถึง แนวทางการสื่อสารที่เกิดจากเจ้าหน้าที่ของมูลนิธิข้าวขวัญ นำมาใช้ในการสื่อสารกับ

เกษตรกรที่ศึกษาอยู่ในโรงเรียนชานา ตำบลวัดดาว จังหวัดสุพรรณบุรี โดยเจ้าหน้าที่ได้รับการอบรมจากโครงการถ่ายทอดการเรียนรู้สู่ชุมชน ซึ่งเป็นโครงการที่มูลนิธิข้าวขวัญได้ส่งเจ้าหน้าที่เข้าไปฝึกอบรมเกี่ยวกับการร่วมกิจกรรมกับชาวบ้านในชุมชน แล้วนำมาปรับใช้ให้เข้ากับสถานการณ์จริงในชุมชน กลยุทธ์การนำเสนอสาร หมายถึง แนวทางในการจัดรวบรวมและเรียบเรียงเนื้อหาต่าง ๆ ตามหลักสูตร ในลักษณะต่างๆ เพื่อถ่ายทอดไปยังเกษตรกรที่เข้าศึกษาในโรงเรียนชานา จังหวัดสุพรรณบุรีและบรรลัวัตุประสงค์ร่วมกัน และกลยุทธ์การใช้สื่อ หมายถึง แนวทางการใช้สื่อประเภทต่าง ๆ ในการสื่อสารเพื่อเป็นแนวทางในการศึกษา การจัดกิจกรรมต่าง ๆ แก่เกษตรกรในโรงเรียน รวมทั้งการเผยแพร่ข้อมูล ข่าวสารต่าง ๆ ของทางโรงเรียนไปสู่เกษตรกรและประชาชนทั่วไป

เพราะฉะนั้นผู้วิจัยจึงสรุปแนวคิดเกี่ยวกับกลยุทธ์การสื่อสารเพื่อใช้เป็นกรอบในการวิจัยและแนวทางการวิเคราะห์กลยุทธ์การสื่อสารที่ทางโรงเรียนชานา จังหวัดสุพรรณบุรี ที่ใช้ในการสื่อสารเพื่อสรุปว่าเป็นกลยุทธ์ที่ใช้ในการพัฒนาและส่งเสริมให้เกษตรกรเกิดการมีส่วนร่วมในการเรียนรู้และกิจกรรมต่าง ๆ ของโรงเรียน

แนวคิดและทฤษฎีการสื่อสารระหว่างบุคคล (Interpersonal Communication)

การสื่อสารระหว่างบุคคลมีความสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่งในชีวิตประจำวัน มนุษย์ทุกคนไม่สามารถดำเนินชีวิตอยู่ในสังคมได้ถ้าขาดการสื่อสารระหว่างบุคคล โดยเฉพาะการอยู่ร่วมกันในสังคมที่แต่ละบุคคลต้องปฏิบัติภารกิจร่วมกัน การเรียน การสอน การถ่ายทอดประสบการณ์ร่วมกันของเกษตรกรในโรงเรียนชานา จังหวัดสุพรรณบุรี จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องอาศัยการสื่อสารระหว่างบุคคล

ดังนั้น แนวคิดและทฤษฎีการสื่อสารระหว่างบุคคลจึงมีความสำคัญในการวิเคราะห์กลยุทธ์การสื่อสารของงานวิจัยเรื่องนี้ว่ามีลักษณะเป็นอย่างไร

ความหมายและความสำคัญ

บุษบา สุธีธร (2531: 251) กล่าวว่า การสื่อสารระหว่างบุคคลว่าเป็นกระบวนการแลกเปลี่ยนข่าวสารระหว่างผู้ส่งสารอย่างน้อยสองคน หรือเป็นการสื่อสารระหว่างบุคคลในกลุ่มเล็ก ๆ ก็ได้ ทั้งนี้มีข้อแม้ว่าบุคคลในกลุ่มทุกคนสามารถร่วมมีบทบาทเป็นทั้งผู้ส่งสารและผู้รับสาร

สุรพงษ์ โสธนะเสถียร (2533: 19) กล่าวว่า การสื่อสารระหว่างบุคคลเป็นการสื่อสารที่มีผู้สื่อสารมากกว่าหนึ่งคน แต่ก็ไม่ใช่จำนวนที่มาก โดยบุคคลเหล่านั้นสามารถจะมีอวัจนภาษา

แบบซึ่งหน้า การสื่อสารระหว่างบุคคลจึงเป็นพฤติกรรมของบุคคลอันเป็นผลพวงของการรับรู้ และทัศนคติของบุคคลนั้น ๆ ไม่ว่าจะครบวงจรหรือไม่ก็ตาม

Peter Hartley (1993: 5-9) กล่าวถึง ลักษณะของการสื่อสารระหว่างบุคคล ดังนี้

1. เป็นการสื่อสารระหว่างบุคคลตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป โดยบุคคลเหล่านั้นมีส่วนเกี่ยวข้องกัน
2. เป็นการสื่อสารที่บุคคลหนึ่งแสดงบทบาทและความสัมพันธ์ต่อบุคคลอื่น ๆ
3. เป็นการสื่อสารแบบสองทิศทาง (Two – way Communication)
4. เป็นการสื่อสารที่ขึ้นอยู่กับขีดความสามารถของแต่ละบุคคล
5. เป็นการสื่อสารที่ผู้สื่อสารจะมุ่งหวังตามวัตถุประสงค์ของการสื่อสารในครั้งนั้น ๆ

ปรมะ สตะเวทิน (2546: 35) กล่าวว่า การสื่อสารระหว่างบุคคลเป็นการสื่อสารที่มีบุคคลตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป หรือเป็นกลุ่มย่อยที่มีลักษณะการสื่อสารแบบตัวต่อตัว (person to person) โดยผู้ทำหน้าที่สื่อสารจะเป็นทั้งผู้ส่งสารและผู้รับสาร สามารถติดต่อแลกเปลี่ยนสารกันได้โดยตรง (direct) สามารถสลับเปลี่ยนสถานภาพของการเป็นผู้ส่งสารและผู้รับสารร่วมกันในระหว่างทำการสื่อสาร กล่าวคือ ขณะที่บุคคลหนึ่งทำหน้าที่เป็นผู้ส่งสาร บุคคลอื่นๆ ในกลุ่มจะทำหน้าที่เป็นผู้รับสาร โดยการสื่อสารประเภทนี้จะมียุทธศาสตร์ประกอบของการสื่อสารอยู่ครบถ้วน คือ ผู้ส่งสาร (Source) สาร (Message) ช่องทาง (Channel) ผู้รับสาร (Receiver) ผล (Effect) และปฏิกิริยาตอบสนอง (Feedback) ดังนั้น การสื่อสารระหว่างบุคคลจึงเกิดขึ้นได้ในกรณีคน 2 คน เช่น การพูดคุยระหว่างคน 2 คน การเขียนจดหมายถึงกัน การใช้โทรศัพท์ เป็นต้น ในทำนองเดียวกัน การสื่อสารระหว่างบุคคลก็เกิดขึ้นได้ในกรณีของกลุ่มย่อย (small group) ซึ่งมีมากกว่า 2 คนขึ้นไป รวมตัวกันในลักษณะที่สามารถติดต่อแลกเปลี่ยนสารกันได้โดยตรง เช่น การประชุมกลุ่มย่อย การเรียนในชั้นเรียน เป็นต้น

Barker และ Gaut (อ้างถึงในพรทิพย์ ชนะคำ, 2547: 40) กล่าวว่า การสื่อสารระหว่างบุคคลหมายถึง การถ่ายทอดความรู้สึกและความต้องการของผู้รับสารและเกิดปฏิกิริยาตอบสนอง โดยปกติแล้วจะเป็นการสื่อสารโดยการพูดที่ผู้พูดและผู้ฟังปรากฏตัวต่อหน้ากัน และเป็นการสื่อสารแบบสองทาง ด้วยเหตุนี้ จึงทำให้จำนวนผู้ร่วมในการสื่อสารมีจำนวนน้อย อาจมีจำนวน 2 คน 3 คน 6 คน จำนวนสูงสุดจะเป็นเท่าใดนั้นขึ้นอยู่กับว่า การสื่อสารนั้นยังคงอยู่ในเกณฑ์ 3 ประการของการสื่อสารระหว่างบุคคลหรือไม่ หลักเกณฑ์ดังกล่าว ได้แก่

1. ทุกคนที่ร่วมในการสื่อสารจะต้องอยู่ใกล้ชิดกัน

2. ทุกคนที่ร่วมในการสื่อสารมีบทบาทเป็นผู้ส่งและผู้รับ
3. สารที่ส่งกันนั้น ประกอบด้วยวจนสารและอวจนสาร

Paul F Lazarfrld และ Hervert Menzel (อ้างถึงในพรทิพย์ ชนะคำ, 2547: 41) กล่าวว่า การสื่อสารระหว่างบุคคลมีความสำคัญ คือ มีการพูดคุยกันแบบเป็นกันเองและเป็นส่วนตัว ทำให้เกิดความคุ้นเคยระหว่างผู้พูดกับผู้ฟัง ซึ่งจะช่วยให้ผู้ฟังยอมรับความคิดเห็นของผู้พูดได้ง่ายขึ้น การเห็นหน้าค่าตากันเมื่อมองในแง่จิตวิทยาแล้ว จะทำให้ผู้ฟังซึ่งเป็นเป้าหมายในการชักจูงใจของผู้พูด

จิตภา สุขพลา (2548: 16) กล่าวว่า การสื่อสารระหว่างบุคคล คือ การสื่อสารของบุคคล อย่างน้อย 2 คน ซึ่งมีความสัมพันธ์กัน เพื่อถ่ายทอดความรู้ ความคิด ความรู้สึก ทั้งในรูปแบบ วจนะภาษาและอวจนะภาษา โดยปรากฏตัวต่อหน้ากัน มีการแลกเปลี่ยนบทบาทในการเป็นผู้รับสารและส่งสาร ทำให้เกิดการสื่อสารแบบสองทาง ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความเข้าใจต่อความหมาย ร่วมกันทั้ง 2 ฝ่าย

รจิตลักษณ์ แสงอุไร (2548: 113) กล่าวว่า การสื่อสารระหว่างบุคคล หมายถึง การสื่อสารระหว่างบุคคลสองคน หรือที่อาจเรียกว่า การสื่อสารแบบเผชิญหน้ากัน ซึ่งการสื่อสารระหว่างบุคคลสองคนนั้นเป็นการสื่อสารขั้นพื้นฐานที่สุดของสังคมมนุษย์ เป็นปัจจัยสำคัญที่สุดของการสร้างมนุษย์สัมพันธ์ และอาจกล่าวได้ว่าเป็นรูปแบบของการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพมากที่สุด

สุรัตน์ ตรีสกุล (2548: 220) กล่าวว่า การสื่อสารระหว่างบุคคล หมายถึง กระบวนการสื่อสารซึ่งบุคคลที่มีความใกล้ชิดสนิทสนมกันตั้งแต่สองคนขึ้นไป มีปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกันอย่างต่อเนื่อง และสามารถแสดงและรับรู้ปฏิกิริยาตอบกลับระหว่างกันได้อย่างชัดเจน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างอิทธิพลให้เกิดขึ้นระหว่างกันทั้งสองฝ่าย และเพื่อควบคุมความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นระหว่างกัน

Devito (อ้างถึงในจิตภา สุขพลา, 2548: 17) กล่าวว่า การสื่อสารระหว่างบุคคล คือ บางสิ่งบางอย่างที่เราปฏิบัติในชีวิตประจำวัน (Interpersonal is something you do everyday) โดยมนุษย์ใช้การสื่อสารระหว่างบุคคลเพื่อวัตถุประสงค์ดังต่อไปนี้ คือ

1. เรียนรู้สิ่งต่าง ๆ (To Learn)
2. สร้างสารสัมพันธ์กับคนอื่น ๆ (To Relate)
3. ควบคุมหรือมีอิทธิพลเหนือผู้อื่น (To Influence)
4. สร้างความสนุกสนาน ลดความตึงเครียด (To Play)

5. ร้องขอหรือให้ความช่วยเหลือ (To Help)

จากความหมายข้างต้น ผู้วิจัยสามารถสรุปความหมายของ “การสื่อสารระหว่างบุคคล” ซึ่งใช้ในการวิจัยเรื่องนี้ไว้ว่า “การสื่อสารระหว่างบุคคล” หมายถึง กระบวนการในการสื่อสารหรือทิศทางในการสื่อสาร การไหลของการสื่อสาร การแพร่กระจายและเชื่อมโยงข้อมูลข่าวสารระหว่างเจ้าหน้าที่ของมูลนิธิข่าววิทยุด้วยตนเอง เจ้าหน้าที่กับเกษตรกร ระหว่างเกษตรกรด้วยกันเอง และระหว่างเกษตรกรกับบุคคลข้างนอก

ลักษณะของการสื่อสารระหว่างบุคคล

ชิตาภา สุขพคำ (2548: 19) ได้แบ่งลักษณะของการสื่อสารระหว่างบุคคลออกเป็น 8 ลักษณะ

1. การสื่อสารระหว่างบุคคลเป็นกระบวนการของการติดต่อกัน แนวทาง วิธีการ หรือผลที่เกิดขึ้นจึงอยู่กับบุคคลทั้ง 2 ฝ่าย
2. การสื่อสารระหว่างบุคคลเป็นสิ่งที่ไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ เพราะคนเราต้องสัมพันธ์กับคนอื่น ๆ อยู่เสมอ
3. การสื่อสารระหว่างบุคคลเป็นกระบวนการที่ไม่สามารถย้อนกลับได้หรือทำซ้ำไม่ได้
4. การสื่อสารระหว่างบุคคลเกิดขึ้นภายใต้บริบททางวัฒนธรรม ซึ่งจะเป็นแนวกำหนดลักษณะและวิธีการในการสื่อสารของบุคคลแต่ละคน
5. การสื่อสารระหว่างบุคคลเป็นกระบวนการของการปรับตัวเข้าหากันของบุคคล ซึ่งอาจจะมี ความแตกต่างกันเพื่อให้สื่อสัมพันธ์กันได้
6. การสื่อสารระหว่างบุคคลเป็นชุดของเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นสลับกันไปอย่างต่อเนื่องทั้ง 2 ฝ่าย
7. รูปแบบความสัมพันธ์ของคู่สื่อสารในกระบวนการสื่อสารระหว่างบุคคลอาจเป็นแบบเสมอภาคกันหรือแบบประกอบกันก็ได้
8. การสื่อสารแต่ละครั้งจะประกอบไปด้วยมิติด้านเนื้อหา และมิติด้านความสัมพันธ์ควบคู่กันไปเสมอ

ระดับของการสื่อสารระหว่างบุคคล

จิตาภา สุขพล้ำ (2548: 24) ได้แบ่งระดับของการสื่อสารระหว่างบุคคลออกเป็น 3 ระดับ ได้แก่

1. การสื่อสารที่เป็นแบบแผนเป็นทางการ มักจะใช้ในกรณีที่ต้องการให้เกิดความรู้สึกถึงการมีแบบแผนเป็นพิธีการ นำภาคภูมิ นำเกรงขาม หรือแสดงการให้เกียรติแก่คู่สนทนา สถานที่และโอกาสแห่งการสื่อสารนั้น ๆ เช่น การสัมภาษณ์เพื่อกิจธุระ การสนทนาทางวิชาการต่าง ๆ หรือการสื่อสารในพิธีการต่าง ๆ เป็นต้น การสื่อสารในระดับนี้ให้ความสำคัญที่เป้าหมายในการสื่อสารมาก เป้าหมายต้องชัดเจน

2. การสื่อสารกึ่งทางการ เป็นการสื่อสารที่ลดระดับความเคร่งเครียดจากระดับแรกลง โดยมีการสอดแทรกสาระที่มีความเกี่ยวข้องน้อย หรือมีความสำคัญน้อย แต่ให้ความรู้สึกเป็นกันเองมากขึ้น มีบรรยากาศที่ทำให้รู้สึกผ่อนคลาย แต่ยังคงรักษารูปแบบและขั้นตอน รวมทั้งเป้าหมายของการสื่อสารไว้อย่างครบถ้วน เช่น การสัมภาษณ์หรือการสนทนาทางสื่อมวลชน การสนทนากับคนแปลกหน้าหรือสนทนาในที่สาธารณะ

3. การสื่อสารแบบเป็นกันเองไม่มีแบบแผน เป็นรูปแบบที่ใช้มากที่สุดในชีวิตประจำวันของคนเรา ตั้งแต่การพูดคุยเรื่องราวที่เป็นสาระไปจนถึงการซุบซิบนินทา พบเห็นได้โดยทั่วไป มักจะเป็นการพูดคุยกันในกลุ่มคนที่คุ้นเคย กลุ่มเพื่อนฝูง เพื่อนบ้าน หรือเพื่อนสนิท ฯลฯ การสื่อสารระดับนี้ไม่สามารถกำหนดได้ว่าควรจะเริ่มด้วยเรื่องอะไร เพราะความคิดของคู่สื่อสารทั้งสองฝ่ายมีความเคลื่อนไหว และมีอิสระในการแสดงความคิดเห็นของตนเองอยู่ตลอดเวลาจนบางครั้งเราไม่อาจจดจำเรื่องที่สื่อสารได้ว่าเป็นเรื่องอะไรบ้าง จนมีคำพูดติดปากว่า พูดกันด้วยเรื่องสัพเพเหระ แต่ที่น่าสังเกตก็คือ ทุกเรื่องมีจุดเชื่อมโยงกันอาจจะแม้เพียงน้อยนิด แต่สามารถนำไปแตกแขนงเป็นเรื่องราวใหม่ได้อย่างน่าอัศจรรย์

ปัจจัยสำคัญที่ส่งผลให้การสื่อสารระหว่างบุคคล

ปัจจัยสำคัญที่ส่งผลให้การสื่อสารระหว่างบุคคลประสบความสำเร็จ ที่สำคัญ 3 ประการคือ

1. การเปิดเผยตนเอง และนำตนเองเข้าไปเกี่ยวข้อง ข้อนี้นับว่าเป็นสิ่งจำเป็นมากสำหรับการสื่อสารระหว่างบุคคล คือ การแสดงอารมณ์ ความรู้สึก ความจริงใจต่อกันระหว่างผู้สื่อสาร และแสดงให้เห็นว่าตนเองมีความเกี่ยวข้อง เป็นส่วนหนึ่งของสถานการณ์ที่เกิดขึ้น มีส่วนร่วมในผลที่เกิดจากเรื่องราวที่กำลังสื่อสารกันอยู่

2. การตั้งใจฟัง เนื่องจากการสื่อสารส่วนใหญ่ ใช้การพูดในการสื่อสาร ดังนั้นนอกจากความสามารถในการพูด การใช้ภาษาของผู้สื่อสารแล้ว ผู้ฟังมีส่วนสำคัญต่อความสำเร็จของการสื่อสารด้วย การฟังอย่างตั้งใจ หรือมีเจตนาที่จะรับฟังด้วยความหวังว่าจะได้ประโยชน์อย่างใดอย่างหนึ่งจากผู้พูด ย่อมจะช่วยให้การสื่อสารได้ผลยิ่งขึ้น อย่างไรก็ตามแม้ว่าการฟังจะมีประโยชน์ต่อการสื่อสารอย่างมาก แต่ก็มิอุปสรรคที่ทำให้ฟังไม่ได้ผลเท่าที่ควร เช่น

2.1 การคิดล่วงหน้าว่าสิ่งที่จะได้รับฟังไม่น่าสนใจ มีอคติต่อเรื่องหรือต่อบุคคลที่พูด ทำให้รู้สึกเบื่อหน่าย ฟังอย่างไม่ตั้งใจ บางครั้งอาจเสียโอกาสของการฟังที่ดี ๆ เลยก็ได้ ดังนั้นการฟังเพื่อให้ได้สาระจึงไม่ควรคาดการณืในแง่ลบไว้ล่วงหน้า

2.2 การวิจารณ์ผู้พูดในทางลบ ในสิ่งที่ไม่ใช่สาระของการสื่อสาร เช่น ให้ความสนใจกับการแต่งตัว หรือไม่พอใจคำพูดเพียงบางคำ ในขณะที่ฟังก็พูดวิจารณ์ ไปด้วย นอกจากจะทำให้ไม่ได้ประโยชน์จากการฟังแล้ว ยังเป็นการเสียมารยาท ก่อความรำคาญแก่คนข้างเคียงด้วย

2.3 การสรุปล่วงหน้า เช่น ฟังเรื่องราวไปได้เพียงเล็กน้อย ก็สรุปความเองว่าจะต้องเป็นอย่างนั้น เป็นอย่างนี้ ซึ่งอาจไม่เป็นความจริงตามนั้น

2.4 การเลือกฟังเฉพาะบางส่วน เลือกฟังเฉพาะตอนที่ตนเองสนใจ โดยที่ไม่ทราบชัดว่า ตอนอื่นมีสาระเป็นอย่างไร

2.5 สภาพร่างกายและสิ่งแวดล้อมไม่อำนวย เช่น อากาศร้อน เสียงดัง ปวดหัว ง่วงนอน

ในการวิจัยเรื่องกลยุทธ์การสื่อสารเพื่อการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมของเกษตรกรในโรงเรียนชานา จังหวัดสุพรรณบุรี มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องเชื่อมโยงแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการสื่อสารระหว่างบุคคล (Interpersonal Communication) เข้ากับงานวิจัยเนื่องจากการสื่อสารระหว่างบุคคลนี้เป็นกลยุทธ์หนึ่งซึ่งทางโรงเรียนชานา ตำบลวัดดาว อำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี ใช้ในการถ่ายทอดองค์ความรู้ให้แก่เกษตรกรที่เข้าศึกษา นอกจากนี้ยังเป็นกลยุทธ์ที่ใช้ในการสื่อสารและสร้างปฏิสัมพันธ์ระหว่างเกษตรกรด้วยกันเอง และการติดต่อสื่อสารระหว่างบุคคลแบบ Person to Person นี้ยังเป็นการสื่อสารในลักษณะการพูดคุย อบรม แนะนำ แนะนำ ให้คำปรึกษา ดังนั้นผลที่ได้จากการวิจัยครั้งนี้จะสามารถถึงกลยุทธ์และการสื่อสารของเจ้าหน้าที่ในมูลนิธิข้าวขวัญ จังหวัดสุพรรณบุรี รวมทั้งการสื่อสารของเกษตรกรในโรงเรียนชานา จังหวัดสุพรรณบุรี

แนวคิดและทฤษฎีการสื่อสารในกลุ่ม (Group Communication)

ในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับ “ชุมชน” ที่เกิดการรวมตัวกันของคนจำนวนหนึ่งที่มีความสัมพันธ์และมีภารกิจร่วมกันไม่ว่าจะทางใดก็ตามและได้มารวมตัวกันเพื่อ “การมีส่วนร่วม” ต่อกัน ในการปฏิบัติการกิจ สิ่งหนึ่งที่มีความสำคัญต่อการวิจัยครั้งนี้ คือ แนวคิดเรื่อง “กลุ่ม” เนื่องจากผู้วิจัยต้องการศึกษาเกี่ยวกับการสื่อสารของกลุ่มเกษตรกร เพราะฉะนั้นผู้วิจัยจึงศึกษาและรวบรวมแนวคิดเรื่อง “กลุ่ม” จากนักการสื่อสารและนักวิจัยไว้ ดังนี้

Micheal Burgon และคณะ (1974: 2) ได้กล่าวถึงลักษณะของกลุ่มว่าเป็นลักษณะของการพบปะกัน (face to face) มีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน ระหว่างบุคคลตั้งแต่ 2 คนหรือมากกว่านั้น และประการสุดท้าย คือ สมาชิกในกลุ่มจะสามารถนึกถึงบุคลิกภาพของสมาชิกคนอื่น ๆ ได้

Brodbeck (อ้างถึงใน กนกรัตน์ วงศ์ลักษณ์พันธ์, 2542: 19) กล่าวว่า กลุ่ม คือ การรวมกันของบุคคลที่ตั้งอยู่บนความสัมพันธ์ที่แน่นอนซึ่งกันและกัน ความสัมพันธ์นั้นขึ้นอยู่กับชนิดของกลุ่ม ความคล้ายกันหรือเหมือนกันของบุคคลในกลุ่มไม่ใช่สิ่งสำคัญของการรวมกลุ่ม แต่อยู่ที่ความสัมพันธ์ของสมาชิกในกลุ่มหรือปฏิสัมพันธ์ (Interaction) ของกลุ่มนั่นเอง

Lewin (อ้างถึงใน กนกรัตน์ วงศ์ลักษณ์พันธ์, 2542: 20) ได้ให้ทัศนะในเรื่องของกลุ่มไว้ว่า ความเหมือนหรือความแตกต่างไม่ได้เป็นเครื่องตัดสินว่า คน 2 คนอยู่ในกลุ่มเดียวกันหรือต่างกลุ่มกัน แต่อยู่ที่ปฏิสัมพันธ์ทางสังคม (Social Interaction) หรือการพึ่งพาอาศัยกันในรูปแบบอื่น ๆ มากกว่า

หลุย จำปาเทศ (อ้างถึงใน ปิยนุช พุทธิรัตน์, 2545: 21) ได้จำแนกการก่อตั้งกลุ่มเป็น 2 ประเภท คือ กลุ่มแบบเป็นทางการและกลุ่มแบบไม่เป็นทางการ ดังนี้

1. กลุ่มแบบเป็นทางการ (Formal Group) เป็นกลุ่มที่มีกฎเกณฑ์ เป็นแนวทางในการปฏิบัติ เพื่อให้ดำเนินการเป็นไปอย่างเป็นระเบียบ การปฏิบัติตนของสมาชิกในกลุ่มย่อมเป็นไปตามข้อตกลงหรือระเบียบปฏิบัติ เช่น กลุ่มข้าราชการ หน่วยงาน สมาคม เป็นต้น

2. กลุ่มแบบไม่เป็นทางการ (Non – formal Group) เป็นกลุ่มที่มีลักษณะตรงกันข้ามกับกลุ่มแบบเป็นทางการ กล่าวคือ เป็นกลุ่มที่ไม่มีกฎเกณฑ์ ใต้วงไว้อย่างตายตัว ไม่มีพิธีรีตอง เช่น กลุ่มเพื่อนฝูงที่มาพบปะกัน กลุ่มครอบครัว กลุ่มกีฬา เป็นต้น

Edgar Schein (อ้างถึงใน สุนทรี ลิลา, 2548: 21) ได้ให้คำจำกัดความของกลุ่มว่า กลุ่มเป็นบุคคลจำนวนหนึ่งที่ติดต่อสื่อสารระหว่างกันในช่วงระยะเวลาหนึ่ง และมีจำนวนน้อยพอที่จะทำให้บุคคลแต่ละคนติดต่อสื่อสารกับบุคคลอื่นได้ทั้งหมดและเป็นการติดต่อสื่อสารแบบเผชิญหน้า

William Schutz (อ้างถึงใน สุนทรื ลิลา, 2548: 20) กล่าวว่า “กลุ่ม” จัดเป็นบริบททางการสื่อสารประเภทหนึ่งที่มีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิต เหตุผลของการที่มนุษย์มารวมกันเป็นกลุ่มและต้องการให้ผู้อื่นเข้ามาเป็นสมาชิกในกลุ่มนั้น กล่าวไว้ว่าเกิดจากมนุษย์แต่ละคนมีความต้องการสัมพันธ์ภาพกับผู้อื่น ซึ่งหากความต้องการทางสัมพันธ์ภาพนี้ไม่ได้รับการตอบสนอง มนุษย์จะเป็นบ้า ความต้องการนี้จำแนกได้เป็น 3 อย่าง คือ

1. ความต้องการจะมีพวก (Inclusion) คือ ต้องการสร้างสัมพันธ์ภาพกับผู้อื่นและจะรังสรรค์สัมพันธ์ภาพนั้นไว้ โดยต้องการจะ “เกี่ยวข้อง” “รวมพวก” “สังกัด” “เป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน” และจะไม่ต้องการจะ “แตกฝูง” “โคดเดี่ยว”
2. ความต้องการที่จะมีอำนาจและควบคุม (Control) เพราะในสัมพันธ์ภาพที่เกิดขึ้นระหว่างกันและกันของบุคคลนั้นย่อมมี “ผู้นำ” และ “ผู้ตาม” ซึ่งเป็นปฏิสัมพันธ์ต่อกันภายในกลุ่มที่มีการสื่อสารร่วมกัน
3. ความต้องการที่จะรักผู้อื่นและต้องการให้ผู้อื่นรักตน (Affection) หมายถึง ความรักในหลากหลายมิติ อาจเป็นรักระหว่างเพศ รักระหว่างวัย หรือรักใคร่ปรองดองกันฉันญาติ มิตร เป็นต้น

จากความต้องการดังกล่าวข้างต้นที่ทำให้เกิด “กลุ่ม” ตามที่ Schutz ได้กล่าวไว้ นั้น จะเป็นการทำหน้าที่ของ “กลุ่ม” ในการตอบสนองทางด้านอารมณ์ – สังคม (social emotional function) ซึ่งนอกจากนี้แล้ว กลุ่มยังทำหน้าที่รับผิดชอบต่องานหรือภารกิจ ซึ่งทำให้กลุ่มเกิดการรวมตัวกันและดำเนินการให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ เรียกว่า กลุ่มตอบสนองหน้าที่ด้านการงาน (task function)

จากความหมายและแนวคิดเรื่องกลุ่ม ผู้วิจัยสามารถสรุปได้ว่า “กลุ่ม” หมายถึง การรวมตัวกันของคนจำนวนหนึ่งที่มีความสัมพันธ์ต่อกัน มีการสื่อสารและปฏิบัติภารกิจร่วมกัน โดยอาศัยการมีส่วนร่วมภายในกลุ่ม เพื่อให้บรรลุภารกิจใดภารกิจหนึ่งร่วมกัน

ธรรมชาติและคุณสมบัติของกลุ่ม

ดิรนนท์ อนุวัชศิริวงศ์ (2534: 17) กล่าวว่า ธรรมชาติและคุณสมบัติของกลุ่ม จำแนกเป็นประการต่าง ๆ ไว้ดังนี้

1. สมาชิกในกลุ่มมีการพึ่งพาอาศัยกันและมีความคล้ายคลึงกัน หมายความว่า ความคิดพฤติกรรมของสมาชิกภายในกลุ่มจะถูกเปลี่ยนหรือได้รับอิทธิพลจากการแสดงออกซึ่งความคิดและพฤติกรรมของสมาชิกคนอื่นๆ ภายในกลุ่ม

2. กลุ่มจะต้องมีการสื่อสารหรือปฏิสัมพันธ์ระหว่างสมาชิก หมายถึง การมี การตอบสนองต่อกันในการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น
3. สมาชิกในกลุ่มย่อยร่วมมือกันเพื่อจุดมุ่งหมายหรือวัตถุประสงค์เดียวกัน เช่น ช่วยกัน ทำงานให้เสร็จสิ้น หรือหลีกเลี่ยงปัญหาต่างๆ ที่คาดว่าจะเกิดขึ้น
4. กลุ่มเป็นส่วนหนึ่งของบรรทัดฐาน หรือคาดหวังสำหรับทุกคนหรือคนส่วนใหญ่ ภายในกลุ่ม ทั้งนี้บรรทัดฐาน คือ มาตรฐานที่วางไว้ กลุ่มอาจจะกำหนดมาตรฐานทั้งด้านพฤติกรรม การมีส่วนร่วม การมีปฏิสัมพันธ์ หรือด้านอื่นๆ บรรทัดฐานอาจหมายถึงบทบาทซึ่งเป็นหน้าที่ส่วน หนึ่งของบุคคลภายในกลุ่ม

จุดมุ่งหมายของกลุ่ม

จุดมุ่งหมายของกลุ่ม เป็นดัชนีชี้ถึงเป้าหมายที่กลุ่มประสงค์จะบรรลุผล ซึ่งแบ่งได้ดังนี้

1. กลุ่มเพื่อการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร กลุ่มประเภทนี้มีจุดมุ่งหมายพื้นฐานเพื่อ การค้นหาและแลกเปลี่ยนข้อมูล ข่าวสาร และความรู้ต่างๆ ตัวอย่างเช่น กลุ่มนักศึกษาในเรื่องต่าง ๆ กลุ่มนักศึกษา กลุ่มการเมือง เป็นต้น
2. กลุ่มเพื่อการสังคม กลุ่มประเภทนี้มีจุดมุ่งหมายโน้มเอียงไปในมิติด้านอารมณ์-สังคม (Social - Emotional) มากกว่าเพื่อให้เกิดผลงาน กลุ่มจะเน้นความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกเป็นหลัก เพื่อให้สมาชิกรู้จักในกันและกันในฐานะที่แต่ละคนมีบุคลิกภาพเฉพาะตัว ตัวอย่างเช่น กลุ่ม สังสรรค์ กลุ่มพัฒนาตนเอง กลุ่มท่องเที่ยว เป็นต้น
3. กลุ่มเพื่อการแก้ปัญหา กลุ่มประเภทนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อแสวงหาทางเลือกต่าง ๆ ใน การแก้ปัญหาใดปัญหาหนึ่ง โดยที่สมาชิกจะต้องร่วมกันนิยามขอบข่ายของปัญหาให้ชัดเจน จึงจะ สามารถค้นหาสาเหตุและวิธีการแก้ปัญหาได้ ผลงานที่จะต้องแล้วเสร็จจึงเป็นสิ่งที่กลุ่มซึ่งมี จุดมุ่งหมายประเภทนี้จะต้องดำเนินการให้ได้ด้วยเทคนิควิธีต่างๆ ตัวอย่างเช่น กลุ่มพิจารณาแก้ไข พระราชบัญญัติต่าง ๆ กลุ่มศึกษาปัญหาสังคม กลุ่มพิจารณาทางเลือกใหม่ทางการศึกษา กลุ่ม แก้ปัญหาเศรษฐกิจ เป็นต้น (ถิรนนท์ อนุวัชรวิวงศ์, 2534: 18)

การสื่อสารภายในกลุ่ม

ภัสวาลี นิติเกษตรสุนทรและคณะ (2547: 5) กล่าวว่า การสื่อสารในกลุ่ม คือ การสื่อสาร ของบุคคลตั้งแต่ 3 คนขึ้นไป โดยสมาชิกที่สื่อสารกันมีการพึ่งพาอาศัยกัน มีการสื่อสารและมี ปฏิสัมพันธ์กัน มีความสนใจ เป้าหมายหรือวัตถุประสงค์เดียวกันและมีบรรทัดฐานร่วมกัน ซึ่ง การสื่อสารในกลุ่มจะช่วยให้สมาชิกสามารถดำเนินกิจกรรมให้บรรลุเป้าหมายร่วมกันได้อย่างลุล่วง

รจิตลักษณ์ แสงอุไร (2548: 123) กล่าวว่า การสื่อสารในกลุ่ม หมายถึง การสื่อสารรูปแบบหนึ่งของการสื่อสารระหว่างบุคคล มีลักษณะของการพูดคุยแบบเผชิญหน้ากัน จำนวนสมาชิกมีตั้งแต่ 3 คนขึ้นไป สมาชิกทุกคนในกลุ่มควรมีโอกาสเท่าเทียมกันในการพูดคุย แลกเปลี่ยนความเข้าใจและข้อคิดเห็น

สุนทรี่ ลิลา (2548: 27) กล่าวว่า การสื่อสารในกลุ่ม คือ การรวมตัวกันของสมาชิกภายในกลุ่ม โดยการรวมตัวกันนั้นจะสามารถระดมความคิด ในการจัดการภารกิจต่างๆ ที่จะเกิดขึ้นในชุมชนได้ ในกระบวนการสื่อสารภายในกลุ่มนั้นสมาชิกทุกคนจะมีสิทธิในการออกความคิดเห็น เพื่อหาข้อสรุปของกลุ่ม โดยอาศัยสื่อสารของกลุ่มในรูปแบบต่างๆ เช่น การประชุม การอภิปราย เป็นต้น

เมตตา กฤตวิทย์ (อ้างถึงในสุนทรี่ ลิลา, 2548: 26) กล่าวว่า การสื่อสารในกลุ่ม คือ ลักษณะของการที่สมาชิกเข้ามามีส่วนร่วมและมีปฏิสัมพันธ์ในการสื่อสาร ซึ่งเป็นการสื่อสาร 2 ทางและสลับบทบาทไปมาระหว่างผู้ส่งสารและผู้รับสาร ลักษณะของการสื่อสารภายในกลุ่ม มีดังนี้

1. การสื่อสารกลุ่มที่มุ่งในด้านการงาน (Task Oriented Group) คือ การสื่อสารที่จะมุ่งผลักดันหรือส่งเสริมให้สมาชิกเกิดความสำเร็จในการทำงานตามที่ตั้งเป้าหมายไว้
2. การสื่อสารที่มุ่งในด้านการสร้างและรักษาสัมพันธภาพ (Maintenance Oriented Group) คือ การสื่อสารในกลุ่มที่มุ่งส่งเสริมความเข้าใจอันดีต่อกัน

จากความหมายของการสื่อสารในกลุ่มที่ผู้วิจัยได้รวบรวมไว้ ผู้วิจัยสามารถสรุปความหมายของ “สื่อสารในกลุ่ม” ได้ว่า สื่อสารในกลุ่ม หมายถึง กระบวนการในการสื่อสารหรือทิศทางในการสื่อสาร การไหลของการสื่อสาร การแพร่กระจายและเชื่อมโยงข้อมูลข่าวสารระหว่างเกษตรกรในโรงเรียนชาวนา จังหวัดสุพรรณบุรี

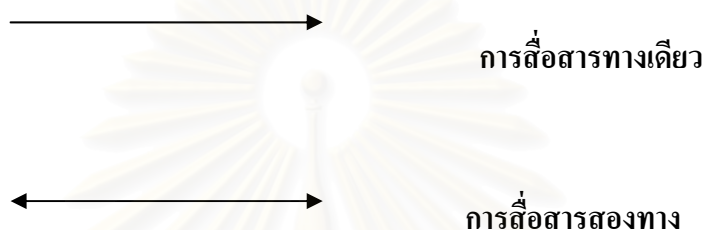
การติดต่อสื่อสารภายในกลุ่ม

ถิรนนท์ อนวัชศิริวงศ์ (2534: 22) ได้กล่าวถึงการติดต่อสื่อสารภายในกลุ่มว่าประกอบด้วย การสื่อสารทางเดียว (One-way Communication) และการสื่อสารสองทาง (Two-way Communication)

การสื่อสารที่ไปยังอีกฝ่ายหนึ่งแล้วไม่มีการโต้กลับมา จะทำให้เกิดการผิดพลาดในการสื่อสารและทำกิจกรรมกลุ่มได้มาก และยังส่งผลให้กลุ่มไม่มีประสิทธิภาพอีกด้วย ตัวอย่างเช่น ครูที่สอนนักเรียนโดยไม่มีการซักถามหรืออภิปรายโต้ตอบระหว่างครูกับนักเรียนจะทำให้นักเรียน

เป็นเพียงแค่ผู้รับฟังเท่านั้น เมื่อไม่เข้าใจก็ไม่มีโอกาสซักถาม ความเข้าใจผิดอาจเกิดขึ้นได้ ความรู้ที่ได้ก็ไม่กระจ่างชัด ลักษณะเช่นนี้ เรียกว่า การสื่อสารทางเดียว (One – way Communication)

ในเรื่องของกลุ่มก็เช่นเดียวกัน ถ้าสมาชิกในกลุ่มมีการติดต่อกันมากเท่าไร ความเข้าใจตรงกันจะเพิ่มมากขึ้น นำไปสู่เป้าหมายเดียวกัน ประสิทธิภาพของกลุ่มจะดีกว่ากลุ่มที่ไม่มีการติดต่อสื่อสารกัน การสื่อสารที่มีการติดต่อสื่อสารระหว่างกัน ได้ตอบกัน แลกเปลี่ยนความคิดต่อกัน ลักษณะเช่นนี้ เรียกว่า การสื่อสารสองทาง (Two – way Communication)

ทิศทางการสื่อสารในกลุ่มอาจมีลักษณะเป็นการสื่อสารทางเดียว (One-way Communication) และเป็นการสื่อสารแบบสองทาง (Two – way Communication) ซึ่งลักษณะการสื่อสารทั้งสองแบบมีผลกระทบที่แตกต่างกัน ได้มีการวิจัยเชิงทดลองในเรื่องทิศทางของการสื่อสาร พบว่า การสื่อสารแบบสองทาง อาจจะช้ากว่าการสื่อสารแบบทางเดียว แต่มีความถูกต้องมากกว่า การสื่อสารในกลุ่มจะใช้การสื่อสารแบบสองทางเพราะเนื่องจากมีประสิทธิภาพมากกว่าการสื่อสารแบบทางเดียว ทั้งนี้เพราะแบบสองทางผู้ส่งสารสามารถรับรู้ปฏิกิริยาย้อนกลับของผู้รับสารได้ในทันที

แบบแผนการสื่อสารภายในกลุ่ม

ดิรนนท์ อนุวัชศิริวงศ์ (2534: 24) กล่าวว่า การสื่อสารในกลุ่มเกิดจากความต้องการของสมาชิกคนใดคนหนึ่งภายในกลุ่มที่จะทราบถึงความคิดความเชื่อของสมาชิกคนอื่นๆ อันจะเป็นผลให้สมาชิกผู้นั้นสามารถเปลี่ยนความคิดความเชื่อของตน และขณะเดียวกันก็พยายามเปลี่ยนความคิดความเชื่อของสมาชิกคนอื่นๆ ให้สอดคล้องกับตนด้วย ลักษณะดังกล่าวเรียกว่า “กระบวนการกลุ่ม” (Group Process) ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันภายในกลุ่มจะเกิดขึ้นได้เมื่อสมาชิกภายในกลุ่มได้กระทำการสื่อสาร ประเมินผล และตกลงร่วมกัน

การสื่อสารอาจจะปราศจากประสิทธิภาพได้ถ้ากลุ่มมีขนาดใหญ่เกินไป เช่น สมาชิกมีจำนวนมากจนไม่อาจสื่อสารกันแบบซึ่งหน้าได้ ขาดการปฏิสัมพันธ์ต่อกัน และการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นในระหว่างสมาชิกภายในกลุ่มจะบรรลุความสำเร็จได้นั้น สมาชิกจะต้องมีส่วนร่วมใน

การแลกเปลี่ยนความคิดเห็นได้ทั่วถึงกัน ให้เกียรติผู้ร่วมเสวนา มีโอกาสได้พูดคุยกันทุกคนแทนที่จะมีผู้พูดเพียงคนเดียว การสื่อสารแลกเปลี่ยนความคิดเห็นภายในกลุ่มจะไม่หยุดนิ่ง ณ ที่ใดที่หนึ่ง แต่จะหมุนเวียนเคลื่อนที่ไปเสมอ และจะก้าวไปอย่างเป็นธรรมชาติ นั่นคือ จะไม่มีการวางแผนไว้ล่วงหน้าว่าการสื่อสารจะเป็นไปในลักษณะใด และจะต้องไม่มีลักษณะการบงการให้เป็นไปโดยเด็ดขาด

การสื่อสารในกลุ่มมีอิทธิพลกับสมาชิกอย่างไร

กนกรัตน์ วงศ์ลักษณ์พันธ์ (2542: 25) กล่าวว่า การสื่อสารในกลุ่มมีอิทธิพลกับสมาชิก ดังนี้

1. ยิ่งมีการสื่อสารกันระหว่างสมาชิกมากเท่าไรจะทำให้กลุ่มพอใจมากขึ้นเท่านั้น
2. บุคคลในกลุ่มที่ได้รับการติดต่อสื่อสารมากเท่าไร ก็หมายถึงบุคคลที่จะกลายเป็นผู้นำของกลุ่มต่อไป
3. ความพึงพอใจของสมาชิกมักจะสัมพันธ์กับการติดต่อ คือ บุคคลที่มีการติดต่อมากจะมีความพึงพอใจ ความภาคภูมิใจในกิจกรรมกลุ่มมากกว่าคนที่ไม่ค่อยมีส่วนร่วมหรือติดต่อสื่อสาร

ความสำคัญของการสื่อสารในกลุ่ม

ความสำคัญของการสื่อสารในกลุ่ม มีดังนี้ (กนกรัตน์ วงศ์ลักษณ์พันธ์, 2542: 25)

1. สมาชิกไม่มีการติดต่อสื่อสารกันเท่าที่ควร หากสมาชิกในกลุ่มไม่ได้มีโอกาสตัดสินใจในปัญหาของกลุ่ม
2. ในการติดต่อสื่อสารกัน หากสมาชิกไม่เห็นด้วยกับการตัดสินใจของสมาชิกอื่นๆ จะก่อให้เกิดปัญหา
3. กลุ่มที่ประสบผลสำเร็จในการสื่อสาร มักจะเป็นกลุ่มที่สามารถตกลงและตัดสินใจปัญหาได้รวดเร็ว
4. กลุ่มที่ประสบผลสำเร็จในการสื่อสาร จะเกิดผู้นำ 2 ลักษณะ คือ ผู้นำที่เอาการเอางาน และเป็นที่ชอบพอ รักใคร่ของสมาชิก
5. การติดต่อสื่อสารที่ดี ผู้นำควรจะเป็นผู้ประสานความสามัคคี ควรมีศูนย์กลางในการติดต่อสื่อสาร

การสื่อสารในกลุ่มเป็นเรื่องที่มีบทบาทและความสำคัญมากสำหรับเกษตรกรในโรงเรียน ชวนา ตำบลวัดดาว อำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี เนื่องจากการสื่อสารในกลุ่มจะทำให้เกษตรกรเกิดการเรียนรู้ โดยการแลกเปลี่ยนความรู้ ความคิดเห็นและประสบการณ์ นอกจากนี้เจ้าหน้าที่จากมูลนิธิข้าวขวัญ จังหวัดสุพรรณบุรี ได้ใช้การสื่อสารในกลุ่ม โดยการพูดคุย อบรม สั่งสอน ชี้แนะแนวทาง แลกเปลี่ยนความคิดเห็น รวมทั้งร่วมกิจกรรมให้สำเร็จลุล่วง เนื่องจากการรวมกลุ่มของเกษตรกรในโรงเรียนชวนา ตำบลวัดดาว อำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี มีวัตถุประสงค์เพื่อการเรียนรู้ แต่แต่ละคนจะมีประสบการณ์และประสบปัญหาในการประกอบอาชีพที่แตกต่างกัน เพื่อจะนำไปสู่การแก้ปัญหาต่างๆที่เกิดขึ้น ดังนั้นการสื่อสารในกลุ่มจึงเป็นวิธีการที่จะช่วยให้เกษตรกรเกิดการเรียนรู้ได้มาก

ทฤษฎีแรงจูงใจ (Motives Theory)

แรงจูงใจเป็นจุดเริ่มต้นของการแสดงพฤติกรรมต่าง ๆ โดยเริ่มจากการคิดหรือการแสดงทัศนคติก่อนและส่งผลถึงการแสดงพฤติกรรมตามแรงจูงใจนั้น ๆ เพราะฉะนั้นการกระทำหรือพฤติกรรมต่าง ๆ ที่บุคคลแสดงออกมามีอยู่ภายใต้แรงจูงใจประเภทต่าง ๆ ของมนุษย์

นักจิตวิทยาได้พัฒนาทฤษฎีเพื่ออธิบายถึงแรงจูงใจของมนุษย์ เพื่อตอบคำถามเกี่ยวกับพฤติกรรมที่ปรากฏ แต่ละทฤษฎีมีจุดที่เป็นแนวคิดเกี่ยวกับพฤติกรรมของมนุษย์ที่แตกต่างกันไป ที่สำคัญได้แก่ ทฤษฎีสัญชาตญาณ ทฤษฎีแรงขับ ทฤษฎีการตื่นตัว และทฤษฎีสิ่งล่อใจ

ความหมายของแรงจูงใจและการจูงใจ

แรงจูงใจ (Motive) เป็นคำที่ได้ความหมายมาจากคำภาษาละตินที่ว่า movere ซึ่งหมายถึง “เคลื่อนไหว (move)” ดังนั้น คำว่าแรงจูงใจจึงมีการให้ความหมายไว้ต่าง ๆ กันดังนี้

แรงจูงใจ หมายถึง “บางสิ่งบางอย่างที่อยู่ภายในตัวของบุคคลที่มีผลทำให้บุคคลต้องกระทำหรือเคลื่อนไหว หรือมีพฤติกรรม ในลักษณะที่มีเป้าหมาย” (Walters, 1978: 218) กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ แรงจูงใจเป็นเหตุผลของการกระทำนั่นเอง

แรงจูงใจ คือพลังผลักดันให้คนมีพฤติกรรม และยังกำหนดทิศทางและเป้าหมายของพฤติกรรมนั้นด้วย คนที่มีแรงจูงใจสูงจะให้ความพยายามในการกระทำไปสู่เป้าหมายโดยไม่ลดละ แต่คนที่มีแรงจูงใจต่ำจะไม่แสดงพฤติกรรม หรือไม่ก็ล้มเลิก การกระทำก่อนบรรลุเป้าหมาย

แรงจูงใจ หมายถึง “สภาวะที่อยู่ภายในตัวที่เป็นพลัง ทำให้ร่างกายมีการเคลื่อนไหวไปในทิศทางที่มีเป้าหมายที่ได้เลือกไว้แล้ว ซึ่งมักจะเป็นเป้าหมายที่มีอยู่ภาวะสิ่งแวดล้อม” (Loundon และ Bitta, 1988: 368)

จากความหมายนี้จะเห็นได้ว่า แรงจูงใจจะเกี่ยวข้องกับองค์ประกอบที่สำคัญ 2 ประการ คือ

1. เป็นกลไกที่ไปกระตุ้นพลังของร่างกายให้เกิดการกระทำ
2. เป็นแรงบังคับให้กับพลังของร่างกายที่จะกระทำอย่างมีทิศทาง

ส่วนการจูงใจ (Motivation) เป็นเงื่อนไขของการได้รับการกระตุ้นโดยมีการให้ความหมายไว้ ดังนี้

การจูงใจ หมายถึง “แรงขับเคลื่อนที่อยู่ภายในของบุคคลที่กระตุ้นให้บุคคลมีการกระทำ” (Schiffman และ Kanuk, 1991: 69)

การจูงใจเป็นภาวะภายในของบุคคลที่ถูกกระตุ้นให้กระทำพฤติกรรมอย่างมีทิศทางและต่อเนื่อง (Anita E. Woolfolk, 1995)

การจูงใจเป็นภาวะในการเพิ่มพฤติกรรม การกระทำหรือกิจกรรมของบุคคล โดยบุคคลจงใจกระทำพฤติกรรมนั้นเพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่ต้องการ (Domjan, 1996)

จากคำอธิบายและความหมายดังกล่าว จึงสรุปได้ว่า การจูงใจเป็นกระบวนการที่บุคคลถูกกระตุ้นจากสิ่งเร้าโดยจงใจ ให้กระทำหรือคิดริเริ่มเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์บางอย่าง ซึ่งจะเห็นว่าพฤติกรรมที่เกิดจากการจูงใจเป็นพฤติกรรมที่มีใช้เป็นเพียงการตอบสนองสิ่งเร้าปกติธรรมดา แต่ต้องเป็นพฤติกรรมที่มีความเข้มข้น มีทิศทางจริงจัง มีเป้าหมายชัดเจนว่าต้องการไปสู่จุดใด และพฤติกรรมที่เกิดขึ้น เป็นผลสืบเนื่องมาจาก แรงผลักดัน หรือแรงกระตุ้นที่เรียกว่าแรงจูงใจ ด้วย

ลักษณะของแรงจูงใจ

แรงจูงใจของมนุษย์มีมากมายหลายอย่าง เราถูกจูงใจให้มีการกระทำหรือพฤติกรรม หลายรูปแบบ เพื่อหาน้ำและอาหารมาดื่มกิน สนองความต้องการทางกาย แต่ยังมีความต้องการมากกว่านั้น เช่น ต้องการความสำเร็จ ต้องการเงิน ค่าชมเชย อำนาจ และในฐานะที่เป็นสัตว์สังคม คนยังต้องการมีอารมณ์ผูกพันและอยู่รวมกลุ่มกับผู้อื่น แรงจูงใจจึงเกิดขึ้นได้จากปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก

1. แรงจูงใจภายใน (Intrinsic Motives)

แรงจูงใจภายในเป็นสิ่งที่ผลักดันจากภายในตัวบุคคล ซึ่งอาจจะเป็นเจตคติ ความคิดเห็น ความสนใจ ความตั้งใจ การมองเห็นคุณค่า ความพอใจ ความต้องการ ฯลฯ สิ่งต่าง ๆ ดังกล่าวมาเหล่านี้มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมค่อนข้างถาวร เช่น คนงานที่เห็นคุณค่าของงาน มองว่าองค์การคือสถานที่ให้ชีวิตแก่เขาและครอบครัว เขาก็จะจงรักภักดีต่อองค์การ กระทำ การต่าง ๆ ให้องค์การเจริญก้าวหน้า หรือในกรณีที่บ้านเมืองประสบปัญหาเศรษฐกิจ ในช่วงเวลาของเศรษฐกิจขาหลง องค์การจำนวนมากอยู่ในภาวะขาดทุน ไม่มีเงินจ่ายค่าตอบแทน แต่ด้วยความผูกพัน เห็นใจกันและกัน ทั้งเจ้าของกิจการ และพนักงานต่างร่วมกันค้าขายอาหารเล็ก ๆ น้อย ๆ ทั้งประเภทแซนวิช ก๋วยเตี๋ยว ฯลฯ เพียงเพื่อให้มีรายได้ ประทังกันไปทั้งผู้บริหารและลูกน้อง และในภาวะดังกล่าวนี้จะเห็นว่าพนักงานหลายรายที่ไม่ทั้งเจ้านาย ทั้งเต็มใจไปทำงานวันหยุดโดยไม่มีค่าตอบแทน ถ้าการกระทำดังกล่าวเป็นไปโดยความรู้สึก หรือเจตคติที่ดีต่อเจ้าของกิจการ หรือด้วยความรับผิดชอบ ในฐานะสมาชิกคนหนึ่งขององค์การ มิใช่เพราะเกรงจะถูกไล่ออกหรือไม่มีที่ไป ก็กล่าวได้ว่าเป็นพฤติกรรมที่เกิดจากแรงจูงใจภายใน

2. แรงจูงใจภายนอก (Extrinsic Motives)

แรงจูงใจภายนอกเป็นสิ่งที่ผลักดันภายนอกตัวบุคคลที่มากกระตุ้นให้เกิดพฤติกรรม อาจจะเป็นการได้รับรางวัล เกียรติยศ ชื่อเสียง คำชม การได้รับการยอมรับยกย่อง ฯลฯ แรงจูงใจนี้ไม่คงทนถาวรต่อพฤติกรรม บุคคลจะแสดงพฤติกรรมเพื่อตอบสนองสิ่งจูงใจดังกล่าว เฉพาะในกรณีที่ต้องการรางวัล ต้องการเกียรติ ชื่อเสียง คำชม การยกย่อง การได้รับ การยอมรับ ฯลฯ ตัวอย่างแรงจูงใจภายนอกที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรม เช่น การที่คนงานทำงานเพียงเพื่อแลกกับค่าตอบแทน หรือเงินเดือน การแสดงความขยันตั้งใจทำงานเพียงเพื่อให้หัวหน้างานมองเห็นแล้ว ได้ความดีความชอบ เป็นต้น

ธรรมชาติของแรงจูงใจ

1. ความต้องการ

ความต้องการ (Needs) เป็นสภาพที่บุคคลขาดสมดุล เกิดแรงผลักดันให้บุคคลแสดงพฤติกรรมเพื่อสร้างสมดุลให้ตัวเอง เช่น คนที่รู้สึกเหนื่อยล้าโดยการนอน หรือนั่งพัก หรือเปลี่ยนบรรยากาศ เปลี่ยนอิริยาบถ ดูหนังฟังเพลง คนที่ถูกทิ้ง ให้อยู่คนเดียว เกิดความต้องการความรัก ความสนใจจากผู้อื่น เป็นแรงผลักดันให้คน ๆ นั้นกระทำการบางอย่าง เพื่อให้ได้รับความรัก ความสนใจ ความต้องการมีอิทธิพลมากต่อพฤติกรรม กล่าวได้ว่าสิ่งที่กระตุ้นให้บุคคลแสดงพฤติกรรม เพื่อบรรลุจุดหมายปลายทางที่ต้องการนั้น ส่วนใหญ่เกิดเนื่องมาจากความต้องการของ

บุคคล ความต้องการในคนเรามีหลายประเภท นักจิตวิทยาแต่ละท่านจะอธิบายเรื่องความต้องการในรูปแบบต่าง ๆ กัน แต่โดยทั่วไปแล้ว เราอาจแบ่งความต้องการพื้นฐานของมนุษย์ได้เป็น 2 ประเภท ดังนี้

1.1 ความต้องการทางกาย (Physical Needs) เป็นความต้องการที่เกิดจากธรรมชาติของร่างกาย เช่น ต้องการกินอาหาร หายใจ ขับถ่ายของเสีย การเคลื่อนไหว พักผ่อน และต้องการทางเพศ ความต้องการทางกายทำให้เกิดแรงจูงใจให้บุคคลกระทำการเพื่อสนองความต้องการดังกล่าว เรียกแรงจูงใจที่เกิดจากความต้องการทางกายนี้ว่า แรงจูงใจทางชีวภาพ หรือทางสรีระ (biological motives)

1.2 ความต้องการทางสังคม หรือ ความต้องการทางจิตใจ (Social or Psychological Needs) เป็นความต้องการที่เกิดจากการเรียนรู้ทางสังคม เช่น ต้องการความรัก ความมั่นคงปลอดภัย การเป็นที่ยอมรับในสังคม ต้องการอิสรภาพ ความสำเร็จ ในชีวิต และตำแหน่งทางสังคม ความต้องการทางสังคมหรือทางจิตใจดังกล่าวนี้ เป็นเหตุให้มนุษย์แสดง พฤติกรรม เพื่อไปสู่จุดหมายปลายทางได้ เพื่อให้ได้มาซึ่งความต้องการดังกล่าวคือ ทำให้เกิดแรงจูงใจที่เรียกว่า แรงจูงใจทางสังคม (Social Motives)

2. แรงขับ

แรงขับ (drives) เป็นแรงผลักดันที่เกิดจากความต้องการทางกาย และสิ่งเร้าจากภายในตัวบุคคล ความต้องการ และแรงขับมักเกิดควบคู่กัน คือ เมื่อเกิดความต้องการแล้วความต้องการนั้น ๆ ไป ผลักดันให้เกิดพฤติกรรม เราเรียกว่า เป็นแรงขับนอก จากนั้นแรงขับยังหมายถึง สภาพทางจิตวิทยาที่เป็นผล เนื่องมาจากความต้องการทางกาย เช่น ความหิว ทำให้เกิดสภาพทางจิตวิทยาคือ ใจสั้น ตาลอย หงุดหงิด อารมณ์เสีย ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดในหน่วยงาน เช่น การเร่งร้อน หาข้อสรุปจากการประชุม ในบรรยากาศที่ผู้เข้าประชุมทั้งหิว ทั้งเหนื่อย แทนที่จะได้ข้อสรุปที่ดี บางครั้งกลับก่อให้เกิดปัญหาขัดแย้ง ไม่ได้บรรลุผลสำเร็จตามที่ต้องการ หรือเพราะด้วยความหิว ความเหนื่อย ทำให้รีบสรุปและตกลงเรื่องงานโดยขาดการไตร่ตรอง เพื่อจะได้รับประทานอาหารและพักผ่อน ซึ่งอาจก่อให้เกิดผลเสียต่องานได้ แต่ในบางกรณีบุคคลบางคนก็อาจฉวยโอกาสของการที่คนในที่ประชุมอยู่ในภาวะมีแรงขับด้านความหิว ความเหนื่อย มาเป็น ประโยชน์ ให้ลงมติบางเรื่องโดยง่าย และรวดเร็ว เพื่อประโยชน์ต่องาน

3. สิ่งล่อใจ

สิ่งล่อใจ (Incentives) เป็นสิ่งชักนำบุคคลให้กระทำการอย่างใดอย่างหนึ่งไปสู่จุดมุ่งหมายที่ตั้งไว้จัดเป็นแรงจูงใจภายนอก เช่น การชักจูงให้คนงานมาทำงานอย่างสม่ำเสมอ โดยยกย่อง

พนักงานที่ไม่ขาดงานให้เป็นที่น่าพอใจ การประกาศเกียรติคุณ หรือการจัดสรรรางวัลในการคัดเลือกพนักงาน หรือบุคคลดีเด่นประจำปี

4. การตื่นตัว

การตื่นตัว (Arousal) เป็นภาวะที่บุคคลพร้อมที่จะแสดงพฤติกรรม สมองพร้อมที่จะคิด กล้ามเนื้อพร้อมที่จะเคลื่อนไหว นักกีฬาที่อุ่นเครื่องเสร็จพร้อมที่จะแข่งขันหรือเล่นกีฬา พนักงานต้อนรับที่พร้อมให้บริการแก่ลูกค้า ฯลฯ ลักษณะดังกล่าวนี้เปรียบเหมือนเครื่องยนต์ที่ติดเครื่องพร้อมจะทำงาน บุคลากรในองค์กรถ้ามีการตื่นตัวในการทำงานย่อมส่งผลให้ทำงานได้ดีขึ้น แต่อย่างไรก็ตามจากการศึกษาธรรมชาติ พฤติกรรมของมนุษย์พบว่า การตื่นตัวมี 3 ระดับ คือ การตื่นตัวระดับสูง การตื่นตัวระดับกลาง และการตื่นตัวระดับต่ำ ระดับที่นักจิตวิทยาค้นพบว่าดีที่สุดได้แก่ การตื่นตัวระดับกลาง ถ้าเป็นการตื่นตัวระดับสูง จะตื่นตัวมากไปจนกลายเป็นตื่นตกใจหรือตื่นเต้น ขาดสมาธิในการทำงาน ถ้าตื่นตัวระดับต่ำก็มักทำงานทำงานเฉื่อยชา ผลงานเสร็จช้า และจากการศึกษาพบว่าปัจจัยที่ทำให้บุคคลตื่นตัว มีทั้งสิ่งเร้าภายนอก และสิ่งเร้าภายในตัวได้แก่ ลักษณะส่วนตัวของบุคคล แต่ละคนที่มีต่าง ๆ กัน ทั้งในส่วนที่เป็นบุคลิกภาพ ลักษณะนิสัย และระบบสรีระภายในของผู้นั้น

นักจิตวิทยาที่ทำการศึกษาเรื่องการตื่นตัวในเชิงสรีระที่มีชื่อเสียงได้แก่ เฮบบ์ (Donald O.Hebb) ซึ่งทำการศึกษาในปี ค.ศ.1955 และค้นคว้าเพิ่มเติมติดต่อกันเรื่อยมา ผลงานล่าสุดเท่าที่ค้นคว้าได้มีถึง ค.ศ.1972 เขากล่าวว่า การตื่นตัวกับอารมณ์ของมนุษย์มีความสัมพันธ์กัน และในขณะที่ตื่นตัวการทำงานทางสรีระของมนุษย์มีการเปลี่ยนแปลง เช่น การเต้นของหัวใจจะแรงขึ้น กล้ามเนื้อจะเกร็ง ระบบประสาทอัตโนมัติ อยู่ในภาวะพร้อมจะทำงานเต็มที่ ซึ่งนักจิตวิทยามักเรียกภาวะพร้อมของคนดังกล่าวนี้ว่า “ปฏิกิริยาพร้อมสู้ และพร้อมหนี” ซึ่งคำกล่าวนี้เป็น การเปรียบเทียบอาการตื่นตัวของหมีป่า ถ้ามันจนมุมมันก็พร้อมสู้กับศัตรู ดังคำกล่าวที่ว่า “สุนัขจนตรอก” แต่ถ้ามันมองเห็นช่องทางหนี มันก็จะหลบเร้นออกจากการต่อสู้นั้น คือพร้อมที่จะทำได้ทุกรูปแบบ

5. การคาดหวัง

การคาดหวัง (Expectancy) เป็นการตั้งความปรารถนา หรือการพยากรณ์ล่วงหน้าของบุคคลในสิ่งที่จะเกิดขึ้นต่อไป ตัวอย่างเช่น การที่คนงานคาดหวังว่าพวกเขาจะได้รับโบนัสประจำปี สัก 4-5 เท่าของเงินเดือน การคาดหวังดังกล่าวนี้ส่งผลให้พนักงานกระปรี้กระเปล่า มีชีวิตชีวา ซึ่งบางคนก็อาจจะสมหวัง และมีอีกหลายคนที่ผิดหวังในชีวิตจริงของคนเราโดยทั่วไป สิ่งทีคาดหวังกับสิ่งที่เกิดขึ้นมักไม่ตรงกันเสมอไป ช่วงห่างระหว่างสิ่งที่คาดหวังกับสิ่งที่เกิดขึ้นจริง ถ้าห่างกัน

มากก็อาจทำให้คนงานคับข้องใจ และเกิดปัญหาขัดแย้งอื่น ๆ ตามมา เจ้าของกิจการ หรือผู้บริหารงาน จึงควรระวังในเรื่องดังกล่าว ที่จะต้องมีการสื่อสาร สร้างความเข้าใจที่ถูกต้องในกันและกัน การสร้างความหวัง หรือการปล่อยให้พนักงานคาดหวังลม ๆ แล้ง ๆ โดยที่สภาพความเป็นจริงทำไม่ได้ อาจจะทำให้เกิดปัญหายุ่งยากที่คาดไม่ถึงในเวลาต่อไป ดังตัวอย่างที่เห็นได้จากการที่กลุ่มคนงานของบริษัทใหญ่บางแห่งรวมตัวกันต่อต้านผู้บริหาร และเผาโรงงานเนื่องมาจากไม่พอใจที่ไม่ได้โบนัสประจำปีตามที่คาดหวังไว้ว่าควรจะได้

การคาดหวังก่อให้เกิดแรงผลักดัน หรือเป็นแรงจูงใจที่สำคัญต่อพฤติกรรมอีกส่วนหนึ่ง ในองค์การถ้าได้มีการกระตุ้นให้พนักงานทำงานโดยวางแผนและเป้าหมาย ตั้งระดับของผลงานตามที่ควรจะเป็น อาจเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ช่วยยกระดับมาตรฐานของผลงาน ของพนักงาน ซึ่งเมื่อได้ผลงานดีขึ้น ผู้บริหารก็พิจารณาผลตอบแทนที่ใกล้เคียงกับสิ่งที่พนักงานคาดว่าจะทำได้ นับว่าได้รับประโยชน์พร้อมกันทั้งฝ่ายเจ้าของกิจการและผู้ปฏิบัติงาน

6. การตั้งเป้าหมาย

การตั้งเป้าหมาย (Goal Settings) เป็นการกำหนดทิศทางและจุดมุ่งหมายปลายทางของการกระทำกิจกรรมใด กิจกรรมหนึ่งของบุคคล จัดเป็นแรงจูงใจจากภายในของบุคคลผู้นั้น ในการทำงานธุรกิจที่มุ่งเพิ่มปริมาณและคุณภาพ ถ้าพนักงานหรือนักธุรกิจมีการตั้งเป้าหมายในการทำงานจะส่งผลให้ทำงานอย่างมีแผน และดำเนินไปสู่เป้าหมาย ดังกล่าวเสมือนเรือที่มีหางเสือ ซึ่งในชีวิตประจำวันของคนเรานั้นจะเห็นว่ามีคนบางคนที่ทำอะไรก็มักประสบความสำเร็จ หรือไม่สำเร็จ แต่ปัจจัยที่สำคัญประการหนึ่งซึ่งมีอิทธิพลมากต่อความสำเร็จในการทำงาน คือ การตั้งเป้าหมายในการทำงานแต่ละงานไว้ล่วงหน้า ซึ่งเจ้าของกิจการหรือผู้บริหารงานควรสนับสนุนให้พนักงานทำงานอย่างมีเป้าหมาย ทั้งนี้เพื่อความเจริญก้าวหน้าขององค์การ และตัวของพนักงานเอง

ที่กล่าวมาทั้งหมดในเรื่องที่มาของแรงจูงใจ ซึ่งได้แก่ ความต้องการ แรงขับ สิ่งล่อใจ การตื่นตัว การคาดหวังและการตั้งเป้าหมายจะเห็นได้ว่าค่อนข้างยากที่จะกล่าวอธิบายแต่ละเรื่องแยกจากกัน ทั้งนี้เนื่องจากแต่ละเรื่องมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกัน ตัวอย่างเช่น ความต้องการทำให้เกิดภาวะขาดสมดุลภายในร่างกายหรือจิตใจมนุษย์อยู่ในภาวะขาดสมดุลไม่ได้ต้องหาทางสนองความต้องการเพื่อให้เข้าสู่ภาวะสมดุลส่งผลให้เกิดแรงขับหรือแรงผลักดันพฤติกรรม ทำให้มนุษย์แสดงพฤติกรรมอย่างมีทิศทางมุ่งไปสู่เป้าหมายเมื่อบรรลุเป้าหมายแล้วแรงผลักดันพฤติกรรมก็ลดลงภาวะสมดุลก็กลับคืนมาอีกครั้งหนึ่ง จากคำอธิบายดังนี้จะเห็นได้ว่าที่มาของแรงจูงใจหลายเรื่องมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกัน

สิ่งจูงใจ (Incentive Theory)

วินัย เพชรช่วย (2549) ได้กล่าวถึงทฤษฎีสิ่งจูงใจว่าเกิดจากปัจจัยภายนอกหรือสิ่งแวดล้อมที่จูงใจจะดึงดูดให้คนมุ่งไปหาสิ่งนั้น มนุษย์กระทำกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อแสวงหาสิ่งที่พอใจ (Positive Incentives) เช่น รางวัล ค่ายกย่อง สิทธิพิเศษและหลีกเลี่ยงสิ่งที่ไม่พอใจ (Negative Incentives) เช่น ถูกลงโทษ ถูกตำหนิ ทำให้เจ็บกาย การที่คนมีพฤติกรรมแตกต่างกันหรือพฤติกรรมเปลี่ยนแปลงไปขึ้นอยู่กับความแตกต่างในคุณค่า (Values) ของสิ่งจูงใจ ถ้าคิดว่าการกระทำอย่างใดอย่างหนึ่งจะได้รับผลคุ้มค่าก็จะมีแรงจูงใจให้บุคคลกระทำอย่างนั้น

การจัดการเรียนรู้ในโรงเรียนชาวนา จังหวัดสุพรรณบุรีมุ่งเน้นให้เกษตรกรเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติจริงจากการเรียนในห้องเรียน การคิดค้นและทดลองปฏิบัติ แต่ปัญหาของการเรียนรู้อยู่ที่เกษตรกรแต่ละคนอาจมีความสนใจใฝ่รู้ไม่เหมือนกัน จึงทำให้ผลสัมฤทธิ์จากการเรียนรู้ออกมาต่างกัน เพราะฉะนั้นมูลนิธิข้าวขวัญจึงได้ให้รางวัลเป็นสิ่งล่อใจแก่เกษตรกร เพื่อให้หันมาใส่ใจและเข้ามามีส่วนร่วมในการเรียนรู้และการร่วมกิจกรรมของโรงเรียนอย่างต่อเนื่อง เพราะฉะนั้นทฤษฎีแรงจูงใจจึงเป็นทฤษฎีที่ผู้วิจัยนำมาเป็นกรอบแนวคิดในการวิเคราะห์ผลการวิจัยเกี่ยวกับการเข้ามาเรียนรู้และการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในโรงเรียนชาวนา จังหวัดสุพรรณบุรี

แนวคิดเกี่ยวกับทัศนคติ (Attitude)

ทัศนคติ เป็นภาวะทางอารมณ์และความรู้สึกเช่นเดียวกับคำว่าความคิดสร้างสรรค์ ความวิตกกังวลหรือความรัก ซึ่งต่างเป็นภาวะสันนิษฐานที่ไม่สามารถสังเกตหรือวัดได้โดยตรง (ปิยพัคตร์ สินบัวทอง, 2544: 70) แต่คำจำกัดความเกี่ยวกับทัศนคติ สามารถกล่าวโดยสรุปได้ ดังนี้

Rokeach (อ้างถึงใน Wilbur Schramm, 1973: 215) กล่าวว่า “ทัศนคติ” หมายถึง การผสมผสานความเชื่อภายในบุคคลที่มีต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง หรือเหตุการณ์หนึ่งเหตุการณ์ใด จนทำให้บุคคลนั้นโน้มเอียงที่จะตอบสนองต่อสิ่งที่ตนชอบ

Fishbein (1967: 257) กล่าวว่า ทัศนคติเป็นการโน้มเอียงที่เกิดจากการเรียนรู้ที่จะตอบสนองต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ในทางสนับสนุนหรือไม่สนับสนุน ทัศนคติเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นก่อนพฤติกรรมและเป็นเครื่องกำหนดพฤติกรรมของบุคคล

Gardner Lindzey และ Elliot Arson (1969 อ้างถึงในปิยพัคตร์ สินบัวทอง, 2544: 70) กล่าวว่า ทัศนคติเป็นพลังสำคัญที่ทำให้คนเราแสดงพฤติกรรมออกมา

จากการศึกษาความหมายของคำว่า “ทัศนคติ” จากนักวิจัยหลายท่าน ทำให้ผู้วิจัยสามารถสรุปความหมายของคำว่า “ทัศนคติ” ได้ว่า สิ่งที่เกิดขึ้นภายในจิตใจบุคคลหลังจากที่ได้รับข่าวสาร ข้อมูลหรือความรู้ต่าง ๆ แล้วเกิดความรู้สึกต่าง ๆ กันออกไปจากข้อมูลที่ได้รับ ซึ่งหลังจากเกิดทัศนคติแล้วจะส่งผลให้เกิดพฤติกรรมตามมาจากทัศนคตินั้น

แหล่งที่มาของทัศนคติ (Attitude Formation)

จากคำจำกัดความของทัศนคติที่กล่าวมาข้างต้น จะเห็นว่าทัศนคติเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเองไม่ได้ ทัศนคติเป็นสิ่งที่เกิดจากการเรียนรู้จากแหล่งทัศนคติต่าง ๆ ซึ่งสามารถแบ่งได้ดังนี้ (ประภาเพ็ญสุวรรณ, 2520: 64-65)

1. ทัศนคติที่เกิดจากประสบการณ์เฉพาะอย่าง (Specific Experience) เป็นการได้รับความรู้หรือประสบการณ์จากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นด้วยตนเอง ทั้งในด้านดีหรือไม่ดี จะทำให้บุคคลนั้นเกิดทัศนคติไปตามทิศทางที่เคยมีประสบการณ์มาก่อน
2. ทัศนคติที่เกิดจากการติดต่อสื่อสารกับผู้อื่น (Communication from others) ถือเป็นการได้รับความรู้หรือประสบการณ์ทางอ้อม โดยการได้รับการติดต่อข่าวสารจากบุคคลอื่น ซึ่งบุคคลนั้นมักจะเป็นบุคคลที่มีอิทธิพลต่อความคิดและมีความน่าเชื่อถือ จะทำให้เกิดทัศนคติจากการรับรู้ข่าวสารต่าง ๆ นั้นได้
3. ทัศนคติที่เกิดจากการสิ่งที่เป็นแบบอย่าง (Models) การเลียนแบบผู้อื่นทำให้เกิดทัศนคติขึ้นได้ ตัวอย่างที่เห็นได้ชัด คือ เด็กที่มีความเคารพเชื่อฟังพ่อแม่ เมื่อเห็นว่าพ่อแม่ไม่ชอบสิ่งใด เด็กจะเลียนแบบคือไม่ชอบสิ่งนั้นไปด้วย
4. ทัศนคติที่เกิดจากการสถาบัน (Institutional Factors) เกิดจากการหล่อหลอมสถาบันบุคคลนั้น ๆ เป็นสมาชิกอยู่ สถาบันมักจะพยายามจะให้การสนับสนุนให้สมาชิกเกิดทัศนคติในเรื่องใดเรื่องหนึ่งไปในทิศทางเดียวกัน และสถาบันแต่ละกลุ่มจะมีค่านิยมและการตัดสินใจที่แตกต่างกัน ทำให้มีทัศนคติในเรื่องเดียวกันแตกต่างกันไปด้วย

จากการวิจัยเรื่องนี้เกษตรกรมีทัศนคติที่มีแหล่งที่มาจากการติดต่อสื่อสารกับผู้อื่น และทัศนคติที่เกิดจากการสิ่งที่เป็นแบบอย่าง

ประเภทของทัศนคติ

ทัศนคติแบ่งออกเป็น 3 ประเภทตามการแสดงออกของบุคคล คือ (ยูพา สุภากุล, 2540)

1. ทัศนคติทางบวก (Positive Attitude) เป็นทัศนคติที่ชักนำบุคคลให้แสดงพฤติกรรมในด้านดีต่อบุคคล เรื่องราว หรือสิ่งต่าง ๆ ซึ่งจะก่อให้เกิดความรู้สึกที่ดีและความร่วมมือในทุกกิจกรรมที่เกี่ยวกับเรื่องนั้น ๆ และนับเป็นพื้นฐานที่ดีในการยอมรับความคิดหรือข้อมูลใหม่ ๆ

2. ทัศนคติทางลบ (Nagative Attitude) เป็นทัศนคติหรือความรู้สึกที่ไม่ดีต่อบุคคล เรื่องราว หรือสิ่งต่าง ๆ มักจะเกิดขึ้นร่วมกับความไม่พอใจและความแตกแยก ทัศนคติด้านลบนี้จะก่อให้เกิดอคติขึ้นในใจของบุคคลนำไปสู่การด่วนสรุปตัดสินในเรื่องต่าง ๆ แม้ยังไม่มี ความเข้าใจในเรื่องนั้นอย่างถ่องแท้ก็ตาม

3. ทัศนคตินิ่งเฉย (Passive Attitude) เกิดขึ้นจากในบางครั้งบุคคลอาจไม่มีความคิดเห็นในเรื่องนั้นอย่างสิ้นเชิงก็เป็นได้ ส่วนใหญ่มักมีสาเหตุมาจากความห่างไกลจากผลกระทบที่เกิดขึ้น หรือขาดข้อมูลที่ชัดเจนเกี่ยวกับเรื่องนั้น ๆ

การเปลี่ยนทัศนคติ (Attitude Change)

ทัศนคติในเรื่องใดเรื่องหนึ่งของบุคคลจะมีความรุนแรงหรือเหนียวแน่นมากน้อยเพียงใด นั้น จะขึ้นอยู่กับความซับซ้อนของทัศนคตินั้น ทัศนคติที่ซับซ้อนมักจะมีหลายด้านรวมทั้งความรู้คอยสนับสนุนอยู่ ซึ่งถ้ายังมีความซับซ้อนมาก ก็จะยิ่งเปลี่ยนแปลงยาก การเปลี่ยนทัศนคติ คือ การเปลี่ยนทัศนคติในทางตรงข้าม เช่น เปลี่ยนทัศนคติในทางลบให้กลับมาเป็นทางบวก เป็นต้น การเปลี่ยนแปลงจะเกิดขึ้นเมื่อทัศนคติเดิมที่เคยมีอยู่ไม่เป็นที่พอใจ หรือไม่สามารถสนองตอบความต้องการของบุคคลได้ หรืออาจเกิดขึ้นเมื่อได้รับความรู้ใหม่เพิ่มเติมแล้วเกิดกระบวนการวิเคราะห์ทางความคิดใหม่ ทำให้ทัศนคติเปลี่ยนไปก็ได้

Mcquire (1968: 175-176) ได้สรุปสถานการณ์ที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทัศนคติประกอบไปด้วย

1. สถานการณ์แนะนำ (Suggestion Situations) ปัจจัยพื้นฐานของสถานการณ์การแนะนำนี้ คือ การแข่งขันการนำเสนอในเรื่องที่เกี่ยวกับทัศนคติหรือพฤติกรรมต่อบุคคลซ้ำ ๆ กันจนกว่าบุคคลนั้นจะยอมรับคำแนะนำ โดยทั่วไปการแนะนำไม่จำเป็นต้องมีเหตุผลรองรับว่าทำไมบุคคลจึงต้องยอมรับคำแนะนำและการแนะนำอาจเกิดจากการทำงานของบุคคลหรือมาจากกลุ่มเพื่อน หัวหน้างานหรือเกิดจากการแนะนำภายในตัวเอง

2. สถานการณ์ความสอดคล้องลงรอยกัน (Conformity Situations) เป็นผลมาจากอิทธิพลทางสังคม โดยบุคคลพบว่า ความเชื่อของตนนั้นแตกต่างกันไปตามความเชื่อปทัสถานของกลุ่มหรือผู้มีอำนาจ จึงพยายามเปลี่ยนความเชื่อของตนให้สอดคล้องกับปทัสถานความเชื่อของกลุ่มหรือผู้มีอำนาจ ซึ่งบางครั้งบุคคลกระทำไปโดยไม่มีแรงดันใด ๆ

3. สถานการณ์การพูดคุยภายในกลุ่ม (Group Discussion Situations) คือ สมาชิกภายในกลุ่มเสนอความเห็นที่ขัดแย้งกับความเห็นที่ขัดแย้งกับความเห็นของบุคคลภายในกลุ่ม ซึ่งเป็นความเห็นที่กลุ่มให้การยอมรับ แต่เมื่อมีข้อเสนอข้อโต้แย้งขึ้น กลุ่มจะต้องเพิ่มเติมข้อโต้แย้งนั้นไปตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ด้วย

4. สารโน้มน้าวใจ (Persuasive Message) คือ การที่บุคคลได้รับสารที่มีการชี้แจงข้อโต้แย้งของบุคคลและทำให้เห็นว่าบุคคลจะต้องยอมคล้อยตามสาร

5. การปลูกฝังความคิดใหม่ (Intensive Indirection) การปลูกฝังความคิดใหม่นี้เปรียบเสมือนการล้างสมอง ลบความคิดเก่าออกไปและนำความคิดใหม่เข้าไปแทน โดยทำการปลูกฝังได้ปฏิบัติตามขั้นตอนที่ 1-4 มาก่อน

Herbert C. Kelman (1967: 469-471) แบ่งกระบวนการที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทัศนคติของบุคคลไว้ 3 ประการ คือ

1. ขั้นการยินยอม (Compliance) จะเกิดขึ้นเมื่อบุคคลยอมรับสิ่งใดที่มีอิทธิพลต่อตัวเองและมุ่งหวังให้เกิดความพึงพอใจแก่บุคคลที่มีอิทธิพลนั้น ทัศนคติที่เปลี่ยนแปลงโดยกระบวนการนี้จะขึ้นอยู่กับความสำคัญของผลที่คาดว่าจะได้รับรับหลังจากการยอมทำตามนั้น ๆ พลังที่มีผลผลักดันจะมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับความรุนแรงของรางวัลหรือการลงโทษ

2. ขั้นการเลียนแบบ (Identification) เป็นผลมาจากที่บุคคลต้องการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีหรือที่พึงพอใจระหว่างตนเองกับบุคคลอื่น โดยยินยอม เชื่อและปฏิบัติตามสิ่งเร้าที่มากระดับทัศนคติของบุคคลจะเปลี่ยนไปมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับความดึงดูดใจของสิ่งเร้าหรือพลังของแหล่งข่าวสารนั่นเอง จะเห็นว่าการยอมรับหรือเปลี่ยนแปลงทัศนคติด้วยกระบวนการเลียนแบบนี้ผลมาจากความต้องการที่จะคงไว้ซึ่งสัมพันธภาพกับบุคคลอื่นในสังคมนั่นเอง

3. ขั้นความต้องการที่อยากจะเปลี่ยน (Internalization) เกิดขึ้นเมื่อบุคคลยอมรับในสิ่งที่มีอิทธิพลเหนือกว่า เนื่องจากสิ่งนั้นตรงกับความต้องการภายในและค่านิยมของตนเอง พฤติกรรมที่เปลี่ยนแปลงไปโดยกระบวนการนี้จะสอดคล้องกับค่านิยมที่เขามีอยู่เดิม ความพึงพอใจจะเกิดขึ้นกับเนื้อหารายละเอียดของพฤติกรรมแบบนี้ ๆ

เมื่อพิจารณาจากกระบวนการที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทัศนคติแล้ว พบว่าจะต้องมีสิ่งเร้าหรือสิ่งกระตุ้นให้บุคคลเกิดการเปลี่ยนแปลง กระบวนการสื่อสารมีส่วนในการเป็นสิ่งเร้าที่สำคัญในการให้ความรู้และประสบการณ์ทางอ้อมเพิ่มเติม เพื่อให้เกิดกระบวนการเปลี่ยนแปลง (ปิยพัทธ์ สีนบัวทอง, 2544: 73)

จุมพล รอดคำดี (2532: 117) กล่าวว่า การเปลี่ยนแปลงทัศนคติต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งของมนุษย์นั้น มีกระบวนการเปลี่ยนแปลงอยู่ 3 ระดับ คือ

1. การเปลี่ยนแปลงความคิด สิ่งที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวจะมาจากข้อมูลข่าวสารซึ่งอาจมาจากสื่อมวลชนและบุคคลกลุ่มอื่น
2. การเปลี่ยนแปลงความรู้สึก การเปลี่ยนแปลงในระดับนี้จะมาจากประสบการณ์หรือความประทับใจ หรือสิ่งทำให้เกิดความสะเทือนใจ
3. การเปลี่ยนแปลงความพฤติกรรม เป็นการเปลี่ยนแปลงวิธีการดำเนินชีวิตในสังคม ซึ่งมีผลต่อบุคคล ทำให้ต้องปรับพฤติกรรมเดิมเสียใหม่

การเรียนรู้ของเกษตรกรในโรงเรียนชาวนา จังหวัดสุพรรณบุรีนั้นเป็นการเรียนรู้ที่เริ่มจากการให้ความรู้แก่เกษตรกรและดึงบริบท ภูมิปัญญาต่าง ๆ ของชุมชนออกมา หลังจากนั้นจะเป็นการเปลี่ยนแปลงทัศนคติของเกษตรกรให้หันมาใช้วิธีการทำการเกษตรแบบปลอดภัยพิช ก่อนที่จะไปถึงเป้าหมายหลักของการเรียนรู้ คือ การที่เกษตรกรเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมทำการเกษตร

แนวคิดเกี่ยวกับพฤติกรรม (Practice)

ความหมายของพฤติกรรม

ประสาธ อิศรปริดา (2522: 13) กล่าวว่า พฤติกรรม หมายถึง กิริยาอาการ การกระทำหรือกิจกรรมทุกชนิดของมนุษย์หรือสัตว์ ซึ่งกิจกรรมหรือการกระทำนั้นอาจเป็นการกระทำที่เฉพาะเจาะจงหรือไม่ก็ได้ หรืออาจเป็นกิจกรรมที่แสดงออกให้ปรากฏเห็นได้ (Overt Behavior) หรือเป็นอากัปกิริยาภายในซึ่งผู้อื่นไม่สามารถสังเกตเห็นหรือสังเกตเห็นได้ยาก (Invert Behavior) เช่น ความรู้สึก การจำ การคิด

ประภาเพ็ญ สุวรรณ (2520: 15) กล่าวว่า พฤติกรรม หมายถึง กิจกรรมทุกประเภทที่มนุษย์กระทำ ไม่ว่าจะสิ่งนั้นจะสังเกตได้หรือไม่ได้ เช่น การทำงานด้วยหัวใจ การทำงานด้วยกล้ำเนื้อ การเดิน การพูด การคิด ความรู้สึก ความชอบ ความสนใจ เป็นต้น

จากการศึกษาความหมายของคำว่า “พฤติกรรม” จากนักวิจัยหลายท่าน ทำให้ผู้วิจัยสามารถสรุปความหมายของคำว่า “พฤติกรรม” ได้ว่า สิ่งที่เกิดขึ้นภายหลังจากที่บุคคลเกิดทัศนคติในทิศทางใด ทิศทางหนึ่งและแสดงพฤติกรรมออกมา

องค์ประกอบของพฤติกรรม

ประภาเพ็ญ สุวรรณ (2520: 15-27) ได้ระบุถึงองค์ประกอบของพฤติกรรมไว้ว่าควรปรากฏคุณลักษณะ 3 ประการต่อไปนี้

1. พฤติกรรมด้านพุทธิปัญญา (Cognitive Domain) พฤติกรรมด้านนี้เกี่ยวข้องกับการรู้ การจำ ข้อเท็จจริงต่าง ๆ รวมทั้งการพัฒนาความสามารถและทักษะทางสติปัญญา การใช้จิตวิญญาณเพื่อประกอบการตัดสินใจ พฤติกรรมด้านพุทธิปัญญานี้ ประกอบด้วยความสามารถระดับต่าง ๆ ซึ่งเริ่มต้นจากการรู้ในระดับง่าย ๆ และเพิ่มการใช้ความคิดและพัฒนาสติปัญญามากขึ้นเรื่อย ๆ

2. พฤติกรรมด้านทัศนคติ ค่านิยม ความรู้สึก ความชอบ (Affective Domain) พฤติกรรมด้านนี้ หมายความว่า ความสนใจ ความรู้สึก ทำที่ ความชอบ ไม่ชอบ การให้คุณค่า การรับการเปลี่ยนหรือปรับปรุงค่านิยมที่ยึดถืออยู่ พฤติกรรมด้านนี้ยากต่อการอธิบายเพราะเกิดจากจิตใจของบุคคล ซึ่งจะต้องใช้เครื่องมือพิเศษในการวัดพฤติกรรมเหล่านี้ เพราะความรู้สึกภายในของคนที่นั้นยากต่อการที่จะวัดจากพฤติกรรมที่แสดงออกมาภายนอก

3. พฤติกรรมด้านการปฏิบัติ (Psychomotor Domain) พฤติกรรมนี้เป็นการใช้ความสามารถที่แสดงออกทางร่างกาย ซึ่งรวมทั้งการปฏิบัติหรือพฤติกรรมที่แสดงออกจะสังเกตได้ในสถานการณ์หนึ่ง ๆ หรืออาจจะเป็นพฤติกรรมที่ล่าช้า คือ บุคคลไม่ได้ปฏิบัติทันที แต่คาดคะเนว่าอาจปฏิบัติในโอกาสต่อไป

พฤติกรรมหรือการยอมรับปฏิบัติ เป็นการแสดงออกของบุคคลโดยมีพื้นฐานมาจากความรู้ และทัศนคติที่แตกต่างกัน ความแตกต่างของความรู้และทัศนคติเกิดขึ้นเพราะความแตกต่างในการเปิดรับสื่อและความแตกต่างในการในการแปลความสารที่ได้รับ จึงก่อให้เกิดประสบการณ์สั่งสมที่แตกต่างกัน ซึ่งมีผลต่อพฤติกรรมของบุคคล โดยทั่วไปการสื่อสารเพื่อการโน้มน้าวพฤติกรรมนั้น สามารถเกิดขึ้นได้ทุกระดับ ตั้งแต่ระดับบุคคล (กลุ่ม) ไปจนถึงระดับสังคม (สถานการณ์) การโน้มน้าวพฤติกรรมในทุกระดับของการสื่อสารสังคมอาจผ่านสื่อโดยอาศัยวิธีการดังนี้ (อรรวรรณ ปีลันธน์โอวาท, 2537: 40)

1. การปลุกเร้าด้วยอารมณ์ (Emotion Arousal) เพื่อให้เกิดการตื่นตัว ระวังใจในการติดตามไม่ว่าด้วยภาพหรือเสียง
2. การเห็นอกเห็นใจ (Empathy) ด้วยการแสดงความอ่อนโยน เสียสละ และความกรุณาปราณี ขอมแพเพื่อความเป็นพระ ก็อาจโน้มน้าวใจผู้คนที่หัยอมรับได้
3. การสร้างแบบอย่างขึ้นในใจ (Internalize Norms) เป็นการสร้างมาตรฐานขึ้นอย่างหนึ่งเพื่อให้มาตรฐานนั้นปลุกศรัทธาและเป็นตัวอย่างแก่ผู้รับสารที่ต้องปฏิบัติตาม
4. การให้รางวัล (Reward) เช่น การลด แลก แจก แถม ในการโฆษณา เพื่อเป็นการจูงใจให้เลิกซื้อสินค้าอื่น ๆ

เพราะฉะนั้นผลที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมมี 2 แบบ คือ

1. กระตุ้นให้เกิดพฤติกรรมใหม่ ๆ หรือให้มีพฤติกรรมที่ต่อเนื่อง (Activation)
2. หยุดยั้งพฤติกรรมเก่า (Deactivation)

พฤติกรรมทั้ง 2 แบบนี้ เป็นพื้นฐานที่ก่อให้เกิดพฤติกรรมอื่น ๆ ตามมา เช่น การตัดสินใจวินิจฉัยต่อประเด็นปัญหา การจัดหาทรัพยากรวิธีดำเนินการและการสร้างพฤติกรรมเพื่อส่วนรวม

การเรียนรู้ของเกษตรกรใน โรงเรียนชาวนา จังหวัดสุพรรณบุรีนั้นเป็นการเรียนรู้ที่เริ่มจากการให้ความรู้แก่เกษตรกรและดึงบริบท ภูมิปัญญาต่าง ๆ ของชุมชนออกมา หลังจากนั้นจะเป็นการเปลี่ยนแปลงทัศนคติของเกษตรกรให้หันมาใช้วิธีการทำการเกษตรแบบปลอดภัยและเป้าหมายหลักของการเรียนรู้ คือ การที่เกษตรกรเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมจากการทำการเกษตรโดยอาศัยสารเคมีมาเป็นการทำการเกษตรแบบปลอดภัย โดยวิธีการที่สำคัญ คือ การให้เกษตรกรเรียนรู้และกระทำซ้ำ ๆ ตั้งแต่ในช่วงที่ยังเรียนอยู่ จนกระทั่งออกไปปฏิบัติที่แปลงนาของตนเอง

ในเรื่องของการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมนั้นจะเป็นเป้าหมายหลักของการเรียนรู้ โดยเฉพาะการเรียนรู้โดยเน้นการปฏิบัติ เพราะฉะนั้นผู้วิจัยจึงได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมเพื่อให้เห็นความสำคัญของการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมที่ส่งผลต่อการประกอบอาชีพและการดำเนินชีวิตของเกษตรกร

แนวคิดเกี่ยวกับสื่อ

การสื่อสารเป็นพื้นฐานของสังคม ทำให้สังคมสามารถพัฒนาไปในทิศทางที่ต้องการได้ และสิ่งที่มีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในการพัฒนา นั่นก็คือ “สื่อ” ซึ่งเป็นตัวกลางในการถ่ายทอดสิ่งต่างๆ ในกระบวนการสื่อสารในทุกรูปแบบ

แนวคิดเกี่ยวกับสื่อเป็นแนวคิดที่มีความสำคัญมากสำหรับงานวิจัยเรื่องนี้ เพราะโรงเรียนชวานา จังหวัดสุพรรณบุรี ได้ปฏิบัติการโดยอาศัยการสื่อสารผ่านสื่อหลากหลายประเภท เพราะฉะนั้นผู้วิจัยจึงได้รวบรวมและสรุปแนวคิดเกี่ยวกับสื่อไว้ ดังนี้

ความหมายและความสำคัญ

ชวรัตน์ เชิดชัย (2527: 2) ได้ให้ความหมายของ สื่อว่า คือช่องทางข่าวสารว่าอาจเป็นคำพูด ตัวอักษร หรืออย่างอื่น เป็นคำที่ยืมมาจากระบบการสื่อสารโทรคมนาคมและนำมาประยุกต์ต่างๆ กันในกระบวนการสื่อสาร

Shannon และ Weaver (อ้างถึงในรจิตลักษณ์ แสงอุไร 2530: 12) ให้ความหมายว่าสื่อคือ เครื่องส่ง ที่ทำหน้าที่ถ่ายทอดสารให้เป็นสัญญาณ และจะถูกส่งไปยังเครื่องรับ ซึ่งจะเป็นผู้แปลสัญญาณเป็นสารไปยังจุดหมายปลายทาง

นอกจากนี้ ยังอาจกล่าวได้ว่า สื่อหรือช่องทาง คือ ตัวกลางหรือพาหะที่นำสารหรือข้อความประเภทต่างๆ ไปยังผู้รับไม่ว่าจะเป็นการสื่อสารประเภทใด ข่าวสารจะต้องถูกผ่านไปตามช่องทางต่างๆ (Berger, 1993: 54 อ้างถึงในณรงค์ สมพงษ์, 2543: 14)

ศัพทานุกรมสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ กล่าวว่า สื่อ หมายถึง วิธีการวางรหัสและการถอดรหัสข่าวสาร เป็นพาหะที่นำข่าวสาร ตลอดจนเป็นตัวนำพาหะนั้นไป (อ้างถึงใน พูนทรัพย์ สิทธิพรหม, 2539: 104)

กาญจนา แก้วเทพ (2543: 52) ได้กล่าวถึง สื่อว่า สื่อจะต้องมีส่วนช่วยผลักดันให้เกิดการแลกเปลี่ยนความคิด ประสบการณ์และการทำกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง

ผู้วิจัยสามารถสรุปความหมายของคำว่า “สื่อ” ไว้ดังนี้ สื่อ หมายถึง ช่องทางในการถ่ายทอดข้อมูลข่าวสารไปยังผู้รับสาร ซึ่งในงานวิจัยเรื่องนี้ ได้แก่ เกษตรกร และถ่ายทอดปฏิกิริยาตอบกลับมายังผู้ส่งสาร นั่นคือ เจ้าหน้าที่จากมูลนิธิข้าวขวัญและเกษตรกร

บทบาทหน้าที่ของสื่อ

“สื่อ” เป็นเครื่องมือที่มีบทบาทสำคัญมากต่อการสื่อสาร โดยเฉพาะในส่วนของ การสื่อสาร เพื่อการพัฒนา เพราะฉะนั้นจึง ได้มีนักวิจัยหลายท่านให้บทบาทหน้าที่ของสื่อไว้ ซึ่งผู้วิจัยได้นำมารวบรวมไว้ ดังนี้ (ปรมะ สตะเวทิน, 2546: 149)

1. การให้ข่าวสาร (Information Function)

การสื่อสารเป็นการให้ข่าวสารแก่ประชาชนในลักษณะที่สร้างบรรยากาศแห่งการพัฒนา ด้วยการเสนอข่าวสารเกี่ยวกับการพัฒนาแก่ประชาชนให้มากขึ้น สารของข่าวสารที่เสนอ ได้แก่ วิธีของสังคมที่พัฒนา โครงการพัฒนาต่างๆ ระบบการเมือง สังคม เศรษฐกิจและวัฒนธรรมของประเทศตนเองและประเทศที่พัฒนา เป้าหมายและปัญหาของการพัฒนา การเสนอข่าวสารในลักษณะนี้เป็นการกระตุ้นให้ประชาชนเกิดความสนใจในการพัฒนา

2. การชักจูงใจ (Persuasive Function)

การสื่อสารในประเทศที่กำลังพัฒนา มีส่วนในการชักจูงใจให้ประชาชนเปลี่ยนวิถีชีวิตของตนและเข้าร่วมในโครงการพัฒนาอย่างจริงจังด้วยการแสดงความคิดเห็นสนับสนุนโครงการพัฒนาของรัฐบาลและชี้แนะการตัดสินใจของประชาชน ตลอดจนชี้ให้เห็นถึงประโยชน์ที่ประชาชนและสังคมโดยรวมจะได้รับจากการพัฒนา

3. การให้ความรู้ (Education Function)

การสื่อสารในประเทศที่กำลังพัฒนามีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ในการให้ความรู้ต่าง ๆ แก่ประชาชนเพื่อปรับตัวเองให้เข้ากับการพัฒนาสังคมได้ โดยการให้ความรู้แก่ประชาชนทั้งในเรื่องของการอ่านออกเขียนได้ การปรับปรุงการกินอยู่ และการประกอบอาชีพ

บทบาทหน้าที่ของสื่อประเภทต่างๆ โดยทั่วไปนั้น มีมากมายเช่นให้ข่าวสารความรู้ การให้การศึกษา การเป็นตัวกลางที่จะแสดงออกและถ่ายทอดความรู้สึกนึกคิด นอกจากนี้ยังมีบทบาทด้านสังคม คือช่วยสร้างความผูกพันให้กับคนในสังคม ให้สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างเข้าใจ และช่วยในการพักผ่อนหย่อนใจให้กับสมาชิกในสังคมด้วย (ณรงค์ สมพงษ์, 2535: 42-43)

1. สื่อมีบทบาทหน้าที่ในการช่วยกระจายข่าวสารต่างๆ ไปยังบุคคล หรือกลุ่มบุคคลหรือองค์กร

2. สื่อทำหน้าที่ในการปลูกเร้าให้เกิดความสำนึก ความร่วมมือกัน สร้างความสัมพันธ์กัน สร้างความเข้าใจร่วมกันของบุคคลต่างๆ

3. สื่อมีบทบาทและหน้าที่ในการให้การศึกษาแก่ประชาชน เป็นการยกระดับความรู้ให้สูงขึ้น ให้สามารถนำความรู้ที่ได้ไปประกอบอาชีพได้

4. สื่อมีบทบาทและหน้าที่ในการแลกเปลี่ยนข่าวสารกันเพื่อให้เกิดการถ่ายทอดวิทยาการ และประสบการณ์ต่างๆ

Berrigan I.J. (1978 อ้างถึงในกาญจนา แก้วเทพ, 2543: 367) ได้เสนอบทบาทหน้าที่ใหม่ๆ ของสื่อไว้มากมาย ได้แก่

1. สื่อเป็นช่องทางถ่ายทอดข้อมูล ข่าวสารทั้งหมดให้ประชาชนได้รับรู้
2. สื่อเป็นช่องทางรับฟังเสียงสะท้อนของประชาชน (feedback)
3. สื่อเป็นตลาดเสรีทางความคิดของประชาชน
4. สื่อเป็นกลไกในการเร่งกระบวนการการพบปะแสดงความคิดเห็น รับฟังข้อเสนอแนะ และติดตามผลการตัดสินใจ
5. สื่อเป็นช่องทางรวบรวมความต้องการทั้งวิธีแก้ไขปัญหาของประชาชน เพื่อนำเสนอต่อภาครัฐที่เกี่ยวข้อง

จากการศึกษาบทบาทหน้าที่ของ “สื่อ” จากนักวิจัยท่านต่าง ๆ ทำให้ผู้วิจัยสามารถสรุปบทบาทหน้าที่ของสื่อที่ใช้ในงานวิจัยเรื่องนี้ได้ดังนี้

1. สื่อมีหน้าที่ในการถ่ายทอดความรู้ ประสบการณ์ ความคิดเห็น ฯลฯ ให้แก่เกษตรกร
2. สื่อมีหน้าที่ในการถ่ายทอดข่าวสารจากทางมูลนิธิข่าววิทยุเกี่ยวกับหลักสูตรการเรียน การสอน กิจกรรมต่าง ๆ ให้แก่เกษตรกรและประชาชนที่สนใจได้รับทราบและปฏิบัติตาม
3. สื่อมีหน้าที่ในการส่งเสริมให้เกษตรกรเข้ามามีส่วนร่วมกับการเรียนการสอนและ กิจกรรมต่าง ๆ ของทางโรงเรียน

4. สื่อมีหน้าที่เป็นสื่อกลางในการถ่ายทอดการตอบรับจากเกษตรกรที่เข้าร่วมกิจกรรม
- ประเภทของสื่อ**

ในการติดต่อสื่อสารนั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องใช้สื่อเป็นเครื่องมือ เพราะสื่อจะมีบทบาทในการเชื่อมโยงผู้ส่งสารกับผู้รับสารเข้าด้วยกัน โดยเฉพาะในการสื่อสารเพื่อการพัฒนา นั้น สื่อจะมี

บทบาทในการเข้าถึงกลุ่มเป้าหมาย เพื่อให้บุคคลเหล่านั้นเกิดการเปลี่ยนแปลงในด้านต่าง ๆ ทั้งในระดับบุคคลและระดับชุมชน

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงได้รวบรวม “สื่อ” ประเภทต่าง ๆ ที่ใช้ในการส่งเสริมการพัฒนาในงานวิจัยเรื่องนี้ สามารถแบ่งออกได้ 3 ประเภท คือ สื่อบุคคล สื่อมวลชนและสื่อเฉพาะกิจ

1. สื่อบุคคล (Personal Media)

สื่อบุคคล (Personal Media) หมายถึง ตัวบุคคลที่ทำหน้าที่เป็นผู้ส่งสารอยู่ในระบบการสื่อสารระหว่างบุคคลและการสื่อสารระดับกลุ่ม สื่อบุคคลอาจประกอบด้วยตัวบุคคลที่เป็นคนของชุมชน เช่น เจ้าหน้าที่รัฐ นักพัฒนาต่าง ๆ อาสาสมัครและตัวบุคคลที่เป็นคนในชุมชนหรือผู้นำความคิด (Opinion Leader) เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน พระ ครู (กาญจนา แก้วเทพ, 2543: 13)

นอกจากนี้ จันทสุดา ตันติวิชญวานิช (2546: 21) ได้กล่าวว่า สื่อบุคคล หมายถึง ตัวคนที่ถูกนำมาใช้ในการสื่อสารกับผู้รับสารในขณะเผชิญหน้า การใช้สื่อบุคคลในการสื่อสารจึงกระทำได้ทั้งในรูปของการสนทนากับผู้รับสารเพียงคนเดียว หรือในรูปของการประชุมกลุ่ม

ในขณะที่ กำจร หลุยยะพงศ์ (2550: 3) ได้กล่าวถึงการสื่อสารผ่านสื่อบุคคลต้องมีลักษณะของการเห็นหน้าค่าตากันเป็นการสื่อสารสองทาง (Two – way Communication) เพื่อให้เกิด Interactive ได้ตอบความหมาย ความรู้สึกซึ่งกันและกัน และที่สำคัญคือเน้นการสร้าง ความหมายร่วมกัน

จากการที่ผู้วิจัยได้ศึกษาความหมายของสื่อบุคคลจากนักวิจัยท่านๆ อื่น จึงสามารถสรุปความหมายของสื่อบุคคล ได้ว่าหมายถึง บุคคลที่ทำหน้าที่เป็นช่องทางการถ่ายทอดความรู้ ข่าวสารไปยังบุคคลที่เป็นผู้รับสาร ซึ่งในงานวิจัยเรื่องนี้ สื่อบุคคล คือ เจ้าหน้าที่จากมูลนิธิข้าวขวัญ และเกษตรกร

คุณสมบัติของสื่อบุคคล

สื่อบุคคลเป็นสื่อที่มีประสิทธิภาพในการชักจูงใจ โน้มน้าวใจและสร้างความประทับใจให้กับผู้รับสาร แล้วยังสามารถโต้ตอบและขยายความหมายของสารที่ถ่ายทอดได้ทันทีเมื่อมีปฏิกริยาป้อนกลับ (feedback) จากผู้รับสารที่แสดงความสงสัยหรือโต้แย้งมา (การสื่อสารสองทาง) ในขณะเดียวกัน สื่อบุคคลก็ดีกว่าสื่อมวลชนในแง่ของความรวดเร็วและกว้างขวางในการสื่อสารไปยังคนจำนวนมากพร้อมกัน ความถูกต้องที่เที่ยงตรงของข่าวสารก็อาจคลาดเคลื่อนได้ด้วย (วิทยากร ท่อแก้ว, 2549: 35-36)

นอกจากนี้ สื่อบุคคลเป็นสื่อที่สามารถนำข่าวสารที่ต้องการเผยแพร่ไปสู่ประชาชนได้โดยตรง และเนื่องจากบุคคลในชุมชนมีการติดต่อสื่อสารสนทนากันเป็นประจำ มีความรู้สึกเป็นพวกเดียวกัน มีชีวิตความเป็นอยู่ร่วมกัน บุคคลผู้ทำหน้าที่ในการเผยแพร่ข่าวสาร จึงได้รับความไว้วางใจและสามารถชักจูงใจประชาชน โดยวิธีการพูดคุยแบบเป็นกันเอง นอกจากนี้สื่อบุคคลยังทำให้การเผยแพร่ข่าวสารเป็นไปในลักษณะที่ยืดหยุ่น ปรับให้เข้ากับผู้รับสารแต่ละคนได้ และยังทำให้ได้รับทราบความรู้สึกนึกคิดของประชาชนได้ทันที และยังเป็นสื่อที่อยู่ในทุกระดับการสื่อสาร (จันทสุดา ตันตวิษณุวานิช, 2546: 21 ; กำจร หลุยยะพงศ์, 2550: 4)

คุณลักษณะที่สำคัญของสื่อบุคคลอีกประการหนึ่งก็คือ การใช้สื่อบุคคลต้องขึ้นอยู่กับบริบทต่าง ๆ ได้แก่ มิติส่วนตัวและส่วนรวม โฉมหน้าหลายสถานะและมีสายใยเชื่อมโยงชุมชน ส่วนข้อดีของสื่อบุคคล คือ เป็นสื่อที่ไม่เป็นกลาง และเป็นสื่อที่พบว่าส่วนใหญ่จะอยู่เฉพาะในแหล่งหรือในชุมชนเดียว จึงขาดความรู้ที่กว้างขวาง (กำจร หลุยยะพงศ์, 2550: 4)

ประเภทของสื่อบุคคล

กาญจนา แก้วเทพ (2543: 13) ได้แบ่งสื่อบุคคลออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่

1. สื่อบุคคลที่เป็นบุคคลภายนอกชุมชน ได้แก่ บรรดาผู้เชี่ยวชาญในวิทยาการแผนใหม่ สาขาต่างๆ เช่น เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร พนักงานอนามัย เจ้าหน้าที่เผยแพร่ประชาธิปไตย ผู้ทำงานองค์กรพัฒนาเอกชน เป็นต้น
2. สื่อบุคคลที่เป็นบุคคลภายในชุมชน ได้แก่ บรรดาผู้นำด้านต่างๆ ของชุมชน เช่น หัวหน้าหมู่บ้าน พระภิกษุ เป็นต้น

งานวิจัยเรื่องนี้มีสื่อบุคคลที่ทำหน้าที่สำคัญทั้งสื่อบุคคลที่เป็นบุคคลภายนอกชุมชน ได้แก่ เจ้าหน้าที่จากมูลนิธิข้าวขวัญและสื่อบุคคลที่เป็นบุคคลภายในชุมชน ได้แก่ เกษตรกรที่ศึกษาอยู่ในโรงเรียนชานา จังหวัดสุพรรณบุรี

เพราะฉะนั้นในทัศนะของผู้วิจัยที่เกี่ยวกับความหมายของ “สื่อบุคคล” ที่ใช้ในงานเรื่องนี้ ผู้วิจัยเห็นว่า สื่อบุคคลนั้นเป็นสื่อที่มีความสำคัญสำหรับการสื่อสารระหว่างบุคคล ซึ่งได้แก่ การสื่อสารของเจ้าหน้าที่จากมูลนิธิข้าวขวัญ เกษตรกร และประชาชนทั่วไปที่มีความสนใจ เพื่อให้เกิดความเข้าใจตรงกันทั้งในส่วนของการสื่อสารที่ใช้ในการถ่ายทอดความรู้ ประสบการณ์ การปฏิบัติและการสื่อสารที่เกิดขึ้นระหว่างความร่วมมือกิจกรรมต่าง ๆ ของทางโรงเรียนชานา จังหวัดสุพรรณบุรี

2. สื่อมวลชน (Mass Communication)

สื่อมวลชนที่มีอยู่ในปัจจุบัน เกิดจากวิวัฒนาการทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี (วิทยากร ท่อแก้ว, 2549: 35) ซึ่งสื่อมวลชนเป็นช่องทางในการเผยแพร่ข่าวสารให้เข้าถึงประชาชนจำนวนมากได้ และช่วยสร้างการตระหนักรู้ในเรื่องนั้น (พนม กลีฉายา, 2549: 10)

สื่อมวลชน เป็นตัวกลางในการนำข่าวสารผ่านไปยังกลุ่มเป้าหมายที่เป็นมวลชน ซึ่งมีอำนาจไม่แน่นอน สื่อมวลชนถือเป็นสถาบันที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อการเผยแพร่ข่าวสารไปสู่มวลชนในอาณาเขตที่กว้างขวาง ภายในเวลาเดียวกันหรือใกล้เคียงกัน (ณรงค์ สมพงษ์, 2543: 14)

นอกจากนี้ กาญจนา แก้วเทพ (2543: 13) ยังได้กล่าวว่า สื่อมวลชน (Mass Media) หมายถึงช่องทางที่สามารถสื่อสารให้เข้าถึงคนจำนวนมากที่มีความหลากหลายได้อย่างรวดเร็ว ภายในเวลาเดียวกัน หรือใกล้เคียงกัน เช่น วิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ นิตยสาร

สื่อมวลชน หมายถึง สื่อที่สามารถนำสารจากผู้ส่งสาร ซึ่งประกอบด้วยคนจำนวนมากได้อย่างรวดเร็วภายในเวลาเดียวกันหรือในเวลาใกล้เคียงกันโดยทั่วไปแล้ว สื่อมวลชน ได้แก่ หนังสือพิมพ์ วิทยุกระจายเสียง โทรทัศน์ นิตยสารและภาพยนตร์ (จันท์สุดา ตันดิวิษญวนิช, 2546: 21)

คุณสมบัติของสื่อมวลชน

ปัจจุบันนี้สื่อมวลชนนับว่าได้เข้ามามีบทบาทสำคัญในชีวิตประจำวันของมนุษย์มาก ไม่ว่าจะด้านข่าวสาร การศึกษา หรือแม้กระทั่งความบันเทิง แต่สื่อมวลชนก็ยังไม่ใช่สื่อที่ดีที่สุดในการสื่อสาร เพราะฉะนั้นผู้วิจัยจึงได้รวบรวมคุณลักษณะของสื่อมวลชนทั้งในด้านที่ดีและข้อจำกัดต่าง ๆ ของสื่อมวลชนจากนักการสื่อสารและนักวิจัย ดังนี้

กาญจนา แก้วเทพ (2543: 309) ได้กล่าวถึงข้อดีต่างๆ ของสื่อมวลชนว่าเป็นสื่อที่สามารถกระจายข่าวสาร ไปยังกลุ่มเป้าหมายได้จำนวนมากในเวลาเดียวกัน และทำให้เป็นวิธีการเผยแพร่ข่าวสารที่มีราคาถูกกว่าวิธีการใช้สื่ออื่น ๆ แต่ในขณะเดียวกันสื่อมวลชนก็ยังมีข้อจำกัดอยู่เหมือนกัน ข้อจำกัดเหล่านั้น ได้แก่

1. มีพื้นที่และเวลาอันจำกัด ทำให้ไม่สามารถบรรจุเนื้อหาเรื่องราวทุกเรื่องลงไปบนสื่อมวลชนได้
2. เนื่องจากมีกลุ่มเป้าหมายกว้างขวาง ทำให้ขอบเขตของเนื้อหา มักจะมุ่งครอบคลุมประเด็นกว้าง ๆ เรื่องราวที่เป็นสากลหรือเป็นระดับชาติ

3. กระบวนการผลิตของสื่อมวลชนค่อนข้างจะซับซ้อนใช้เทคโนโลยีมากและราคาแพง
ณรงค์ สมพงษ์ (2543: 16-17) ก็ได้กล่าวถึงคุณลักษณะของสื่อมวลชนไว้ ดังนี้

1. เป็นการสื่อสารทางเดียว (One – way Communication) โดยผู้ส่งสารเป็นบุคคล
หรือกลุ่มหรือสถาบันที่ส่งสารไปยังบุคคลจำนวนมาก

2. ข่าวสารมีลักษณะเป็นสาธารณะ ซึ่งบุคคลทั่วไปสามารถเข้าถึงได้โดยตรงไม่จำกัด

3. ในฐานะที่เป็นแหล่งของข่าวสาร ผู้สื่อสารในการสื่อสารมวลชนจะประกอบไปด้วย
องค์การที่เป็นทางการ ในส่วนของผลของการสื่อสารจะเป็นผลิตผลที่ไม่ใช่เป็นส่วนบุคคล แต่จะ
เป็นผลิตผลของกลุ่มที่หวังผลทางกำไรด้วย

4. การสื่อสารมวลชนถูกควบคุมโดย “ผู้รักษาประตู” หรือ “gatekeeper” เป็นที่ยอมรับกัน
ว่าในการสื่อสารนั้นจะมีบุคคลหนึ่งควบคุมข่าวสารที่จะถูกส่งออกไปผ่านสื่อมวลชนต่อสาธารณะ

5. การสะท้อนกลับจะมีการล่าช้ามากกว่าการสื่อสารประเภทอื่น ๆ ความสามารถในการ
เสนอผลของการสะท้อนกลับของผู้ส่งสารและผู้รับสารก็จะมีน้อยลง

สื่อมวลชนมีคุณสมบัติที่ดี 3 ประการ (จันท์สุดา ต้นดิวิษญวนิช, 2546: 22) คือ

1. สามารถเผยแพร่ข่าวสารไปสู่ประชาชนจำนวนมากได้ในเวลาอันรวดเร็ว

2. สามารถให้ความรู้และข่าวสารแก่ประชาชนได้อย่างดี

3. สามารถทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทัศนคติที่ไม่ฝังแน่นได้

จากข้อดีและข้อจำกัดต่างๆ ที่ผู้วิจัยได้รวบรวมไว้ จึงทำให้เห็นได้ว่า โรงเรียนชานา
จังหวัดสุพรรณบุรีได้ใช้สื่อมวลชน 2 ประเภท นั่นคือ หนังสือพิมพ์ท้องถิ่น ได้แก่ หนังสือพิมพ์
“คนสุพรรณ” และสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย จังหวัดสุพรรณบุรี ในส่วนของการส่ง
ข่าวสารไปยังประชาชนทั่วไปเกี่ยวกับกิจกรรมของโรงเรียน แต่ไม่ได้ใช้สื่อมวลชนในการเรียน
การสอน

ประเภทของสื่อมวลชน

สื่อมวลชนมีมากมายหลายประเภท โดยนักการสื่อสารหลายท่านได้แบ่งประเภท
ของสื่อมวลชนไว้ใกล้เคียงกัน เช่น

วิทยากร ท่อแก้ว (2549: 35) ได้แบ่งประเภทของสื่อมวลชนไว้ 4 ประเภท ได้แก่

1. หนังสือพิมพ์และสิ่งพิมพ์

2. วิทยุกระจายเสียง
3. วิทยุโทรทัศน์
4. ภาพยนตร์

ในขณะที่ ฌอร์จ์ สมพงษ์ (2543: 14) ได้กล่าวถึงสื่อมวลชนโดยทั่วไปได้แก่ หนังสือพิมพ์ วิทยุกระจายเสียง โทรทัศน์หรือสื่ออื่น ๆ

สำหรับในงานวิจัยเรื่องนี้ โรงเรียนชานา จังหวัดสุพรรณบุรี ได้ใช้สื่อมวลชนเป็นประเภท หนังสือพิมพ์ท้องถิ่น ได้แก่ หนังสือพิมพ์ “คนสุพรรณ” และสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย จังหวัดสุพรรณบุรี สำหรับเป็นช่องทางในการสื่อสารไปยังเกษตรกร หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งประชาชนทั่วไป

ในการพัฒนาสังคมหรือประเทศนั้น สื่อมวลชนและการสื่อสารระหว่างบุคคล ต่างก็มีบทบาทที่สำคัญต่อการพัฒนา สื่อสองประเภทนี้มีลักษณะและความสามารถเฉพาะตัวที่แตกต่างกัน ดังได้แสดงในตาราง ต่อไปนี้ (ปรมะ สตะเวทิน, 2546: 163)

ตารางที่ 2 แสดงคุณสมบัติของสื่อบุคคลและสื่อมวลชน

คุณสมบัติในการสื่อสาร	สื่อบุคคล	สื่อมวลชน
1. ลักษณะของการสื่อสาร	การสื่อสารสองทาง	การสื่อสารทางเดียว
2. ความรวดเร็วในการส่งสารไปยังคนจำนวนมาก	ช้า	เร็ว
3. ความถูกต้องของสารเพื่อส่งไปยังคนจำนวนมาก	น้อย	มาก
4. ความสามารถในการเลือกผู้รับสาร	มาก	น้อย
5. โอกาสที่จะได้รับการสื่อสารกลับ	มาก	น้อย
6. ผล	เปลี่ยนแปลงทัศนคติของผู้รับสาร	เพิ่มพูนความรู้แก่ผู้รับสาร

3. สื่อเฉพาะกิจ (Specific Media)

สื่อเฉพาะกิจ (Specific Media) หมายถึง สื่อที่ถูกผลิตขึ้นมาโดยมีเนื้อหาเฉพาะเจาะจง หรือมีจุดมุ่งหมายหลักอยู่ที่ผู้รับสารเฉพาะกลุ่ม ตัวอย่างของสื่อเฉพาะกิจ ได้แก่ หนังสือ คู่มือ จุลสาร แผ่นพับ โปสเตอร์ ภาพสไลด์ นิทรรศการ เทปตลับ เป็นต้น (จันท์สุดา ตันติวิชญวานิช, 2546: 22; กาญจนา แก้วเทพ, 2543: 13)

ประเภทของสื่อเฉพาะกิจ

ในเรื่องของประเภทของสื่อกิจกรรมนั้น กาญจนา แก้วเทพ (2543: 13) ได้แบ่งออกเป็น 3 ประเภท ได้แก่

1. สื่อสิ่งพิมพ์ ได้แก่ โบปลิว แผ่นพับ หนังสือเผยแพร่เล่มเล็ก เอกสารแนะนำประกอบ แผนโฆษณา จดหมายข่าว ภาพพลิก วารสาร จุลสาร โปสเตอร์ เป็นต้น
2. สื่ออิเล็กทรอนิกส์ คือ สื่อเฉพาะกิจที่ผลิตออกมาในรูปแบบแสงและเสียง เช่น เทป บันทึกเสียง วิดิทัศน์ สไลด์ หอกระจายข่าว เป็นต้น
3. สื่อกิจกรรม ได้แก่ การจัดแสดงนิทรรศการ การจัดประกวด การจัดขบวนแห่ การจัดรถเคลื่อนที่ การจัดสนทนากลุ่ม เป็นต้น

พนม คลี่ฉายา (2549: 2) ได้แบ่งประเภทของสื่อเฉพาะกิจ โดยจัดเป็นกลุ่ม ๆ ดังนี้

1. จุลสาร แผ่นพับ เอกสารเย็บเล่ม เพื่อใช้ในการแจ้งข่าวสาร ให้คำแนะนำ โน้มน้าว ชักจูงใจ และให้ความรู้
2. จดหมายเผยแพร่ โบปลิว โบโปรย
3. โปสเตอร์ ป้ายประกาศ
4. จดหมายข่าว เอกสารข่าว
5. สิ่งพิมพ์ประเภทอื่นๆ เช่น ปฏิทิน ชง สติกเกอร์ เป็นต้น

โรงเรียนชานา จังหวัดสุพรรณบุรี ได้มีการนำสื่อเฉพาะกิจบางประเภทมาใช้เป็นสื่อ เพื่อถ่ายทอดข้อมูล ข่าวสารต่าง ๆ จากทางมูลนิธิข้าวขวัญ ไปยังเกษตรกร และข่าวสารจากเกษตรกรเองไปยังประชาชนโดยทั่วไปให้รับทราบถึงความก้าวหน้าของกิจกรรมต่าง ๆ ของโรงเรียนด้วย โดยสื่อเฉพาะกิจที่ใช้ ได้แก่ เอกสารแจกจากทางมูลนิธิข้าวขวัญ แผ่นพับ จดหมายข่าว เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีการใช้แปลงนาสาธิตมาเป็นสื่อที่ใช้ในการเรียนการสอนในภาคปฏิบัติด้วย

คุณลักษณะของสื่อเฉพาะกิจ

คุณลักษณะที่ดีของการใช้สื่อเฉพาะกิจ คือ ผู้ใช้สามารถนำข่าวสารของการพัฒนาเรื่องใดเรื่องหนึ่งของโครงการพัฒนา ซึ่งต้องการที่จะทำการรณรงค์เฉพาะเรื่องนั้นกับประชาชนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง ซึ่งเป็นเป้าหมายของโครงการพัฒนาได้อย่างเหมาะสมสอดคล้องกับสภาพของประชาชนเป้าหมาย การใช้สื่อเฉพาะกิจในการพัฒนาย่อมสามารถทำให้ประชาชนกลุ่มเป้าหมายของโครงการพัฒนาได้รับทราบข่าวสาร ความรู้ โดยตรงและถูกต้อง ช่วยให้เกิดการตัดสินใจและลงมือปฏิบัติได้ถูกวิธี (จันทร์สุดา ตันติวิชญวานิช, 2546: 22)

กาญจนา แก้วเทพ (2543: 310) ได้กล่าวถึง คุณลักษณะของสื่อเฉพาะกิจไว้ ดังนี้

1. เป็นสื่อที่ถูกผลิตขึ้นมาเพื่อเป้าหมายเฉพาะ ๆ
2. เป็นสื่อที่มุ่งใช้กับกลุ่มเป้าหมายเฉพาะ
3. มีลักษณะความเป็นท้องถิ่น (localized) หรือเฉพาะกลุ่มมากกว่าสื่อมวลชน
4. ใช้ระบบเทคโนโลยีง่าย ๆ ในการผลิต และมีค่าใช้จ่ายน้อยกว่าในการผลิตในระบบของสื่อสารมวลชน

จากคุณลักษณะเด่นของสื่อเฉพาะกิจ ซึ่งเป็นสื่อที่สามารถถ่ายทอดข้อมูลข่าวสารไปยังกลุ่มเป้าหมายที่มีลักษณะเฉพาะเจาะจง โรงเรียนชานา จังหวัดสุพรรณบุรี มีกลุ่มเป้าหมายเฉพาะนั้นคือเกษตรกรในพื้นที่ตำบลวัดดาว อำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี จึงได้มีการนำสื่อเฉพาะกิจบางประเภทมาใช้เป็นสื่อในการเผยแพร่ข้อมูล ข่าวสารต่าง ๆ

สื่อพิธีกรรม

พิธีกรรมเป็นกิจกรรมอย่างหนึ่งที่ปรากฏอยู่ในสังคมมนุษย์ มนุษย์ในแต่ละสังคมมีพิธีกรรมไปตามความเชื่อของกลุ่มตนเองและถ่ายทอดความเชื่อนั้น ไปสู่ลูกหลานตลอดจนสังคมอื่นที่อยู่ใกล้เคียง พิธีกรรมบางอย่างจึงเป็นกิจกรรมที่ปฏิบัติสืบเนื่องกันมานับพันปี จนกระทั่งผู้คนในสมัยปัจจุบัน ไม่ทราบที่มาและวัตถุประสงค์ของพิธีกรรมที่ทำกันอยู่เป็นอันมาก อย่างไรก็ตาม มนุษย์ส่วนมากก็ยังยึดถือพิธีกรรมเป็นกิจกรรมประจำชีวิตและทุกสังคมมนุษย์ก็ยังคงมีพิธีกรรมอยู่ พิธีกรรมจึงเป็นวัฒนธรรมอย่างหนึ่งของมนุษย์ที่คงจะตอบสนองความต้องการบางอย่างของมนุษย์ได้ มิเช่นนั้นแล้วมนุษย์คงจะไม่สร้างสรรค์พิธีกรรมต่าง ๆ ขึ้นมา

นิพนธ์ สัมมาและคณะ (2534: 66-71) ได้กล่าวว่า พิธีกรรมกับการสื่อสารมีความสัมพันธ์กันอย่างลึกซึ้งซึ่งจนอาจกล่าวได้ว่าพิธีกรรมก็คือรูปแบบหนึ่งของการสื่อสารทางสังคม อาศัยกิจกรรม

เป็นสื่อกลาง เป็นเทคนิคอย่างหนึ่งที่มีมนุษย์คิดค้นคิดมาเพื่อเป็นเครื่องมือสื่อสารทางสังคม เป็นกระบวนการของการกลมกลืนทางสังคม (Socialization) เป็นเครื่องมือที่ทำให้คนจำนวนมาก มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน โดยการประพฤติ ปฏิบัติตามแนวคิด ความเชื่อ สืบ ๆ กันมา แต่ การสื่อสารโดยพิธีกรรมจะให้ผลลึกซึ้งกว่า เพราะนอกจากจะได้รับสารสื่อโดยตรงแล้ว ยังจะได้รับ สารสื่อโดยทางอ้อมที่จะทำให้เกิดความรู้สึกและอารมณ์ด้วย

สื่อพิธีกรรมเป็นสื่อที่อาจจะส่ง “สาร” ได้ไม่เต็มรูปแบบนัก แต่ “สาร” ที่มาจากสื่อของ พิธีกรรมกลับมีความแนบเนียนกลมกลืนกับพิธีกรรม จนบางครั้งกลายเป็นเรื่องยากต่อการตีความ “สาร” ที่ผ่านสื่อทางพิธีกรรมนั้นด้วยซ้ำไป ด้วยเหตุนี้ Leach จึงได้กล่าวว่าพิธีกรรมเป็นทั้ง ส่วนของสุนทรียะและส่วนของการสื่อสาร (Miller, 1979 อ้างถึงในใจทิพย์ สอนดี, 2543: 27)

กึ่งแก้ว อรรถากร (2527: 5) ได้อธิบายคำว่า “พิธีกรรม” ว่าเป็นวิธีการชนิดหนึ่งที่จะนำไปสู่เป้าหมายที่เราจะได้มาซึ่งสิ่งที่ต้องการ

พิธีกรรมเป็นวัฒนธรรมอย่างหนึ่งที่มีมนุษย์สร้างขึ้นเพื่อใช้เป็นสื่อ นำความคิดและ ความสำเร็จมาสู่ตน ที่จริงการแสวงหาความคิดและความสำเร็จอาจแสวงหาด้วยวิธีที่ตรงไปตรงมา ก็ได้ แต่ในเมื่อคนเราประกอบไปด้วยกายและจิต กิจกรรมที่สร้างสรรค์ขึ้นจึงจำเป็นต้องสนองและ ส่งเสริมส่วนทั้งสอง ถ้าวิธีการและพิธีกรรมมีความสมดุลกัน มนุษย์เราตลอดจนสังคมก็ย่อมพัฒนา ได้ทุกแง่ทุกมุมไม่ว่าจะเป็นในด้านใด ทุกอย่างขึ้นอยู่กับความพอดีพิธีกรรมย่อมยังประโยชน์ได้ (นพนธ์ สัมมาและคณะ, 2534: 66-71)

จากการศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับสื่อพิธีกรรม ผู้วิจัยสามารถสรุปได้ว่า สื่อพิธีกรรมเป็นสื่อ รูปแบบหนึ่งที่สำคัญความเชื่อจากสมัยโบราณและสามารถถ่ายทอดสารหรือความเชื่อเหล่านั้นไปยัง ผู้รับสารได้ จากงานวิจัยเรื่องนี้ได้มีการนำสื่อพิธีกรรมมาเป็นสื่อกลางในการถ่ายทอดความเชื่อ ทักษะเกี่ยวกับการทำขวัญข้าวจากเกษตรกรรุ่นปู่ ย่า ตา ยายมาสู่เกษตรกรรุ่นลูก รุ่นหลาน

การใช้สื่อแบบบูรณาการ

จากคุณลักษณะของสื่อทั้งสองซึ่งมีทั้งข้อดีและข้อเสีย ตามขีดความสามารถที่จำกัดของแต่ละสื่อ ดังนั้น เพื่อให้การสื่อสารเพื่อการพัฒนาเป็นไปอย่างได้ผล จึงได้นำสื่อต่าง ๆ มาใช้ ร่วมกันเป็นสื่อผสมเพราะสื่อทั้งสองสามารถทำหน้าที่ส่งเสริมสนับสนุนซึ่งกันและกันได้ ในขณะที่ สื่อชนิดหนึ่งด้อยประสิทธิภาพในด้านหนึ่ง เช่น สื่อมวลชนมีความสามารถในการเผยแพร่ ข่าวสาร การพัฒนาไปยังคนจำนวนมากได้ดีกว่าการสื่อสารระหว่างบุคคล ในขณะที่การสื่อสาร ระหว่างบุคคลมีบทบาทสำคัญต่อการตัดสินใจของประชาชน การใช้สื่อผสมเพื่อการพัฒนา มีประโยชน์ที่สำคัญ 3 ประการ คือ

1. ทำให้ข่าวสารการพัฒนาเผยแพร่ไปสู่ประชาชนได้อย่างกว้างขวาง
2. ทำให้ข่าวสารการพัฒนาได้รับความสนใจจากประชาชน
3. ทำให้มีผลต่อการตัดสินใจของประชาชนในการเข้าร่วมในการพิจารณา

นอกจากนี้ พนม คลีณา (2549: 8) ยังได้กล่าวถึงการบูรณาการสื่อ (Integration) ว่าเป็นแนวทางในการใช้สื่อหลาย ๆ ประเภทผสมผสานกัน เกื้อหนุนกัน เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ ทั้งนี้เพราะสื่อแต่ละประเภทมีธรรมชาติ ข้อดี ข้อจำกัดแตกต่างกัน หากนำสื่อต่างๆ มาใช้ผสมผสานกันก็จะช่วยเสริมซึ่งกันและกัน แนวทางการบูรณาการสื่อ ได้แก่

1. การใช้จุดเด่นของสื่อหนึ่งเพื่อลดข้อจำกัดของสื่อหนึ่ง เป็นการใช้สื่อร่วมกันเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์อย่างสมบูรณ์ หรือการใช้สื่อผสมผสานเพื่อนำเสนอเนื้อหาได้อย่างครบถ้วน
2. การใช้สื่อให้เข้าถึงกลุ่มเป้าหมายที่มีระดับการศึกษาที่แตกต่างกัน ซึ่งเป็นการใช้สื่อหลายประเภทให้เหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมาย เช่น กลุ่มที่ไม่รู้หนังสือ ใช้สื่อที่มีเสียงและภาพ เป็นต้น
3. การใช้สื่อให้กระจายข่าวสารครอบคลุมกลุ่มเป้าหมายได้ทุกกลุ่ม กลุ่มเป้าหมายอาจจะ มีแหล่งที่อยู่กระจายกันออกไป
4. การใช้สื่อหลายประเภทเสริมแรงกระตุ้นและเรียนรู้เร็ว เป็นการใช้สื่อเพื่อกระตุ้นให้กลุ่มเป้าหมายเกิดการตอบสนองหลายๆ ทาง

การใช้สื่อผสม เพื่อการพัฒนาสามารถกระทำได้ 2 ลักษณะ คือ การใช้สื่อมวลชนผสม การใช้สื่อบุคคล สื่อเฉพาะกิจ และสื่อมวลชนพร้อมกัน (จันทสุดา ดันตวิษณุวานิช, 2546: 22)

จากการศึกษาคุณลักษณะของสื่อ และการบูรณาการสื่อแล้ว ผู้วิจัยจึงสรุปลักษณะของการใช้สื่อแบบบูรณาการได้ว่า คือ การใช้สื่อบุคคล สื่อมวลชนและสื่อเฉพาะกิจผสมกัน เนื่องจากสื่อบุคคลมีอิทธิพลอย่างสำคัญต่อการชักจูงใจ ในขณะที่สื่อมวลชนก็สามารถเผยแพร่ข่าวสารไปสู่ประชาชนได้อย่างกว้างขวางและรวดเร็ว ส่วนสื่อเฉพาะกิจก็มีเนื้อหาเหมาะสมกับประชาชนกลุ่มเป้าหมาย ดังนั้นการนำสื่อทั้ง 3 ประเภทมาใช้ร่วมกันจึงสามารถเพิ่มประสิทธิภาพในการสื่อสารเพื่อการพัฒนาได้

ซึ่งสอดคล้องกับการวิจัยของ Ejembi E.P et al (1996 อ้างถึงในกาญจนา แก้วเทพ, 2543: 83) ซึ่งเขาพบว่าแหล่งข่าวสารที่สำคัญที่ชาวนาใช้ติดตามข่าวสารความรู้ด้านการเกษตร

นั่นคือ สื่อมวลชน ได้แก่ วิทยุและโทรทัศน์ โดยเฉพาะวิทยุเป็นสื่อที่ประชาชนใช้เป็นประจำ สื่อบุคคล ได้แก่ เพื่อน ญาติ ตัวแทนชาวนา และสื่อเฉพาะกิจ เช่น โปสเตอร์ เป็นต้น

โรงเรียนชาวนา จังหวัดสุพรรณบุรี ได้มีการนำ “สื่อ” หลากหลายรูปแบบ ไม่ว่าจะเป็น สื่อบุคคล สื่อมวลชนและสื่อเฉพาะกิจประเภทต่างๆ มาใช้ในการเรียนการสอน การถ่ายทอดความรู้ ประสบการณ์ การฝึกปฏิบัติ และการเผยแพร่ข้อมูล ข่าวสารจากมูลนิธิข้าวขวัญ ไปยังเกษตรกร ที่ศึกษาอยู่ในโรงเรียนและประชาชนทั่วไป

ด้วยเหตุนี้เอง ผู้วิจัยจึงได้นำแนวคิดเกี่ยวกับสื่อมาเป็นกรอบแนวคิดหรือแนวทางในการวิเคราะห์ลักษณะการใช้สื่อของโรงเรียนชาวนา จังหวัดสุพรรณบุรี เพื่อให้เห็นถึงกลยุทธ์หนึ่ง ที่ส่งเสริมให้เกษตรกรเข้ามาศึกษาและมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ของทางโรงเรียน รวมทั้งได้นำความรู้ที่ได้ไปประยุกต์ใช้ในการประกอบอาชีพของตนด้วย

แนวคิดการปรับประสานทางวัฒนธรรม (Hybridization)

การปรับประสานทางวัฒนธรรม เป็นกลยุทธ์หนึ่งในกระบวนการทำงานวัฒนธรรมเชิงรุก (กาญจนา แก้วเทพ, 2550 ; อ้างถึงในสมสุข หินพิมาย, 2550: 20)

กาญจนา แก้วเทพ (2550: 22-23) ได้กล่าวว่า หลักวิชาการด้านวัฒนธรรมศึกษาจะกล่าวอยู่เสมอว่า ระบบวัฒนธรรมของชุมชนหรือสังคมที่มีความยั่งยืนนั้น จะเป็นระบบเปิด (open system) อยู่เสมอ กล่าวคือ มีการปะทะแลกเปลี่ยนกับระบบวัฒนธรรมจากภายนอกอยู่เสมอ

การเปิดตัวมาพบกับวัฒนธรรมจากภายนอกนั้นมีหลายแบบแผนบางรูปแบบก็เป็นคุณค่าต่อวัฒนธรรมชุมชน แต่บางวัฒนธรรมก็ก่อโทษหรือหายนะต่อชุมชนนั้น ได้แก่

1. แบบแผนการเข้าแทนที่ (Substitution) แบบแผนนี้ วัฒนธรรมใหม่หรือวัฒนธรรมจากภายนอกจะเข้ามาเบียดวัฒนธรรมดั้งเดิมของชุมชนและเข้ามาแทนที่ แบบแผนการเข้าแทนที่นี้เป็นสาเหตุหลักของการสูญเสียของวัฒนธรรมพื้นบ้านทั้งหลาย เช่น กลุ่มเยาวชนหันมาสนใจสื่อมวลชน (วิทยุ โทรทัศน์ อินเทอร์เน็ต) แล้วหันหลังให้กับสื่อพื้นบ้าน

2. แบบแผนการรับไว้ทั้ง 2 อย่าง (Addition) แบบแผนนี้ ชุมชนก็จะรับเอาวัฒนธรรมทั้ง 2 แบบเอาไว้คู่เคียงกัน ตัวอย่างเช่น เมื่อมีงานฉลองหรืองานวัดในภาคใต้ ก็จะมีทั้งเวทีเพลงลูกทุ่ง คอนเสิร์ต ฉายหนัง โรงโนรา โรงหนังตะลุง ฯลฯ การจะใช้แบบแผนนี้ได้ นั้น ชุมชนจะต้องมีทรัพยากรและมีต้นทุนมากพอที่จะหล่อเลี้ยงวัฒนธรรมทั้งแบบใหม่และแบบเดิมเอาไว้อย่างเต็มรูปแบบ

3. แบบแผนการไขว้อย่างใช้ปัญญา (Hybridization) แบบแผนนี้มีลักษณะคล้ายคลึงกับแบบที่สอง คือ มีการเก็บรับทั้งวัฒนธรรมทั้งใหม่และเก่าเข้าไว้ด้วยกัน แต่ความแตกต่างอยู่ที่แบบแผนที่ 3 นี้ วัฒนธรรมทั้งสองนั้นจะต้องมีการดัดแปลง การดัดทอน การเพิ่มเติม เพื่อให้สามารถเข้ามา “ไขว้” รวมกันให้เป็นหนึ่งเดียวกันได้ ตัวอย่างเช่น ในการรื้อฟื้นการทำพิธีกรรมผีป่วนขึ้นมา นั้นตัวพิธีกรรมเองก็ต้องมีการปรับเปลี่ยน เช่น ต้องมี “กระบวนการทำความเข้าใจร่วมกัน” และเนื่องจากข้อจำกัดที่พิธีไหว้ผีป่วนเป็นพิธีกรรมที่ไม่อาจทำขึ้นมาได้ ดังนั้น กลุ่มลูกหลานคนรุ่นใหม่จึงได้นำรูปแบบ “การเล่นละครหรือหุ่นมือ” มาใช้เป็น “เวทีการสื่อสารเพื่อถ่ายทอดความรู้ ความเข้าใจ คุณค่าเรื่องผีป่วน” กระบวนการแบบดังกล่าวนี้ สพส. (อ้างถึงในกาญจนา แก้วเทพ, 2550: 23) เรียกว่า แบบแผนการไขว้ระหว่างวัฒนธรรมอย่างใช้ปัญญา โดยที่ สพส. มีจุดยืนว่า การทำงานวัฒนธรรมเชิงรุกนั้นเป็นการปรับประสานทางวัฒนธรรมระหว่างวัฒนธรรมใหม่ วัฒนธรรมเก่า สื่อพื้นบ้านและสื่อสมัยใหม่ ความคิดแบบพื้นบ้านและความคิดแบบวิทยาศาสตร์ ฯลฯ ซึ่งต้องอาศัยเครื่องมือการวิเคราะห์คุณลักษณะเด่นของสื่อทั้ง 2 รูปแบบและจะต้องพยายามประสานไขว้ข้อดีของทุกส่วนเข้ามารวมกันเพื่ออำนวยความสะดวกให้แก่ชุมชนให้มากที่สุด ตัวอย่างรูปธรรมคือโครงการสืบชะตาวังน้ำบ้านท่าราบเพื่อการอนุรักษ์ลุ่มน้ำป่าสัก จังหวัดสระบุรี ที่ชุมชนมีทั้งกลุ่มที่ใช้ความรู้แบบวิทยาศาสตร์ เพื่อการรักษาน้ำควบคู่ไปกับวิธีการแบบพื้นบ้าน คือ การทำพิธีสืบชะตาวังน้ำ เป็นต้น

จากการศึกษาเรื่องกลยุทธ์การสื่อสารเพื่อการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมของเกษตรกรในโรงเรียนชานา จังหวัดสุพรรณบุรี ทำให้ผู้วิจัยทราบว่าเกษตรกรในโรงเรียนชานาได้รับความรู้เทคนิค วิทยาการต่าง ๆ จากเจ้าหน้าที่ฯ และจากการศึกษาดูงานนอกสถานที่ และได้นำความรู้ที่ได้มาปรับใช้กับความรู้ดั้งเดิมที่ชาวไร่ชาวนา ไร่ ป่า ตา ยาย ใช้ในการทำนาอยู่ ผู้วิจัยจึงใช้แนวคิดการปรับประสานทางวัฒนธรรมมาเป็นกรอบในการวิเคราะห์ผลการวิจัยนี้

แนวคิดเกี่ยวกับการเรียนรู้ (Learning)

“การเรียนรู้” เป็นกิจกรรมของมนุษย์ที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ ลักษณะเด่นอย่างหนึ่งของมนุษย์ คือ มีความสามารถในการสร้างรูปแบบพฤติกรรมใหม่ๆ ที่เกิดจากการเรียนรู้และตอบสนองต่อสถานการณ์ที่ประสบอยู่ เพราะฉะนั้นการเรียนรู้จึงเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นโดยอัตโนมัติและเกิดขึ้นได้ตลอดเวลา ทุกนาที่ (ซวรัตน์ เชิดชัย, 2546: 78 ; สำนักพัฒนานโยบายและวางแผนการจัดการศึกษา, 2539: 10)

ความหมายและความสำคัญ

กระบวนการทำให้มนุษย์ได้ประสบการณ์หรือเปลี่ยนแปลงประสบการณ์หรือพฤติกรรมไปหลังจากที่บุคคลคนนั้นได้มีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม คนๆ นั้นจะได้ “เรียนรู้” มากขึ้น มีประสบการณ์มากขึ้น มีข้อมูลมากขึ้น (อรวรรณ ปิณฑน์โอวาท, 2534: 32)

นอกจากนี้ การเรียนรู้ หมายถึง การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมหรือศักยภาพของพฤติกรรมที่ค่อนข้างถาวร อันเป็นผลมาจากประสบการณ์ (Bron, 1992: 70 อ้างถึงในประสาท อิศรปริดา, 2549 : 196)

ประเวศ วะสี (2542: 31) ได้กล่าวถึงการเรียนรู้ว่า คือกระบวนการที่มีวัตถุประสงค์ ดังนี้

1. เรียนรู้เพื่อตนเอง
2. เรียนรู้เพื่อสิ่งนอกตัวที่สัมพันธ์กับตัวเอง
3. เรียนรู้เพื่อรู้ปฏิสัมพันธ์ระหว่างตนกับสิ่งนอกตัวและสามารถจัดความสัมพันธ์ที่เกื้อกูลระหว่างกัน

การเรียนรู้ หมายถึง การปรับเปลี่ยนทัศนคติ พฤติกรรม แนวคิด อันเนื่องมาจากการได้รับประสบการณ์ ซึ่งควรเป็นการปรับเปลี่ยนไปในทิศทางที่ดีขึ้น (ทศนา เขมมณีและคณะ, 2545 อ้างถึงในประเวศ และคณะ, 2549: 4)

การเรียนรู้ คือ กระบวนการที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของพฤติกรรมที่มีผลคงอยู่ยาวนาน โดยที่การเปลี่ยนแปลงนั้นมิได้เกิดจากปัจจัยบางอย่าง เช่น ความเหนื่อยล้า หรือเป็นการเจริญพัฒนาตามวัย (ชวรัตน์ เชิดชัย, 2546: 80)

การเรียนรู้ คือ กระบวนการที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมที่ค่อนข้างถาวร ซึ่งเป็นผลมาจากเงื่อนไขการฝึกฝน โดยที่การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมนั้นๆ ไม่ได้เกิดจากปัจจัยบางอย่างที่เกิดขึ้นเป็นครั้งคราว หรือการพัฒนาตามวุฒิภาวะ (ชานาญ เชาวเกียรติพงศ์, 2546: 121)

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ให้ความหมาย “การเรียนรู้” ว่าเป็นกระบวนการรับรู้ข่าวสาร ข้อมูล และประสบการณ์อันจะนำไปสู่การรู้แจ้งเห็นจริงและการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของมนุษย์ เน้นกระบวนการพัฒนาของมนุษย์ที่เกี่ยวข้องกับการรับรู้ความเข้าใจ และการปรับเปลี่ยนทางความคิดและพฤติกรรม (ประเวศ วะสีและคณะ, 2549: 5)

กรรณิการ์ อัสวครเดชา (2550: 52) การเรียนรู้ คือ กระบวนการที่บางพฤติกรรมของมนุษย์ได้มาหรือเปลี่ยนแปลงไปด้วยการที่คน ๆ นั้นเผชิญกับเหตุการณ์ต่าง ๆ ในสภาพแวดล้อม

จากการศึกษาความหมายของการเรียนรู้จากนักวิจัยและนักการศึกษาหลาย ๆ ท่าน ผู้วิจัยสามารถสรุปความหมายของการเรียนรู้ที่ใช้สำหรับงานวิจัยเรื่องนี้ ได้ว่าการเรียนรู้ หมายถึง วิธีการศึกษาของเกษตรกร ได้แก่ การเข้าศึกษาในชั้นเรียนตามหลักสูตรต่าง ๆ ในส่วนของวิธีการต่าง ๆ และการทดลองปฏิบัติในแปลงนาสาธิต รวมทั้งการร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ของโรงเรียนชาวนา จังหวัดสุพรรณบุรี

ปัจจัยที่ส่งผลให้เกิดการเรียนรู้

การเรียนรู้จะเกิดขึ้นได้นั้น นอกจากกลไกหรือกระบวนการเรียนรู้เองแล้ว ยังมีปัจจัยอื่น ๆ ที่เป็นองค์ประกอบของการเรียนรู้ ได้แก่ องค์ประกอบในตัวบุคคลนั้น ๆ เองในแง่ของระดับสติปัญญา การรับรู้โดยประสาทสัมผัสทั้ง 5 แรงผลักดันจากภายนอก ความต้องการ แรงจูงใจ และความพร้อมในขณะนั้น ตลอดจนสภาพแวดล้อมอื่น ๆ เช่น ภูมิอากาศ บรรยากาศ ความสะดวกสบาย เป็นต้น คนที่มีอวัยวะรับความรู้สึกปกติครบถ้วนดีมีระดับสติปัญญาสูง มีแรงจูงใจ มีความสนใจอยากรู้ มีความพร้อมของอารมณ์และจิตใจในการเรียนรู้ ย่อมมีการเรียนรู้ได้เร็วกว่า และมากกว่าคนที่ผิดปกติ

ในเรื่องของปัจจัยนี้เป็นสิ่งที่จะต้องคำนึงถึงการรับรู้มาก่อน ซึ่งเป็นกระบวนการเริ่มต้นของการเรียนรู้ และการเรียนรู้ก็เป็นพื้นฐานสำคัญของการสื่อสารด้วย (ซวรัตน์ เชิดชัย, 2546: 83)

นอกจากนี้ ชานานู ชาวศิริพิงศ์ (2546: 124) ยังได้กล่าวถึงการเสริมให้บุคคลเกิดประสิทธิภาพแห่งการเรียนรู้ได้ดั่งนั้น ต้องอาศัยปัจจัยหรือองค์ประกอบ ดังนี้

1. ตัวผู้เรียน ถ้าผู้เรียนมีวุฒิภาวะและความพร้อม ก็ย่อมสามารถที่จะเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ ได้ ดังนั้น ก่อนที่จะช่วยให้บุคคลเกิดการเรียนรู้ ผู้สอนควรพิจารณาถึงวัย วุฒิภาวะ ความพร้อมและความสามารถของผู้เรียนเสียก่อน
2. ผู้เรียนที่ได้รับการจูงใจ ย่อมเรียนรู้ได้รวดเร็วกว่าผู้ที่ไม่ได้รับการจูงใจ ดังนั้นผู้สอนจึงควรใช้แรงจูงใจที่เหมาะสมด้วย
3. การเรียนรู้โดยการเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้ร่วมคิด ร่วมทำ ย่อมเกิดผลดีกว่าการเรียนรู้ที่ผู้เรียนเป็นผู้รับฝ่ายเดียว
4. การเรียนรู้สิ่งที่มีความหมายกับผู้เรียน โดยตรงหรือสอดคล้องกับผู้เรียนจะช่วยให้เกิดการเรียนรู้ได้เร็วกว่าสิ่งที่ไร้ความหมาย
5. การฝึกฝนและการฝึกหัดจะช่วยให้การเรียนรู้ที่เกิดขึ้นอยู่แล้วนั้นคงอยู่ได้นานยิ่งขึ้น

6. การเรียนรู้โดยมีแรงจูงใจภายในจะได้ผลดีกว่าการเรียนรู้โดยการจูงใจจากภายนอก
7. การรับรู้ผลงานของตนเองว่ามีข้อดี มีข้อบกพร่องอย่างไร มีความสำเร็จมากน้อยเพียงใด เป็นเครื่องช่วยให้สามารถเรียนรู้ได้ดีขึ้น
8. การส่งเสริมให้สามารถนำความรู้ที่ได้ไปประยุกต์ใช้ในสถานการณ์ใหม่ จะเป็นสิ่งที่ช่วยให้นำความรู้ไปพัฒนาและเปลี่ยนพฤติกรรมได้อย่างแท้จริง
9. การสร้างบรรยากาศและสภาพแวดล้อมที่ช่วยให้อุบายการเรียนอยากรู้เป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่จะช่วยกระตุ้นให้เกิดการเรียนรู้
10. การเรียนรู้ที่แท้จริงจะต้องเป็นการเรียนรู้ที่ส่งเสริมให้ผู้เรียนได้พัฒนาทั้งตัว ไม่ใช่พัฒนาเฉพาะด้านใดด้านหนึ่ง
11. การเรียนรู้ของบุคคลจะเรียนรู้ได้ดีหรือไม่ขึ้นอยู่กับองค์ประกอบหลายประการ เช่น ลักษณะของเนื้อหาสาระ เป็นต้น

จากการศึกษาปัจจัยที่มีผลส่งเสริมให้บุคคลเกิดการเรียนรู้จากนักวิจัยและนักจิตวิทยาแล้ว ทำให้ผู้วิจัยสามารถสรุปได้ว่าปัจจัยที่มีผลส่งเสริมให้เกษตรกรในโรงเรียนชาวนา จังหวัดสุพรรณบุรี เกิดการเรียนรู้ ได้แก่ ตัวผู้เรียน นั่นคือเกษตรกร มีความพร้อมที่จะเข้าเรียน เนื่องจากเล็งเห็นถึงความสำคัญของวิทยาการที่จะได้รับว่าสามารถช่วยพัฒนาอาชีพของตนได้ นอกจากนี้ตัวผู้เรียนแล้วยังมีปัจจัยในส่วนของรูปแบบต่าง ๆ ของการเรียนรู้ที่ส่งเสริมให้เกษตรกรเกิดการเรียนรู้ด้วย ไม่ว่าจะเป็นการเรียนรู้ที่ส่งเสริมให้มีการปฏิบัติ การเรียนรู้จากกิจกรรม เป็นต้น เพราะบรรยากาศของการเรียนรู้จะเป็นกันเอง เกษตรกรจะมีโอกาสเข้ามามีส่วนร่วม ทำให้เกษตรกรได้ ลงมือปฏิบัติและเห็นผลจริงว่าสามารถนำผลที่ได้ไปใช้ในการประกอบอาชีพของตน

รูปแบบการเรียนรู้

เนื่องจากการเรียนรู้เป็นเรื่องที่สำคัญต่อพฤติกรรมของมนุษย์ จึงมีนักจิตวิทยา นักวิจัยและนักการศึกษาหลายท่าน ๆ ได้แบ่งรูปแบบการเรียนรู้ออกเป็นหลายประเภท ไม่ว่าจะเป็นการเรียนรู้แบบเงื่อนไข (Classical Conditioning) การเรียนรู้ผลการกระทำ (Operant Conditioning) การเรียนรู้จากการเลียนแบบ (Modeling) เป็นต้น ซึ่งผู้วิจัยได้แบ่งการเรียนรู้โดยยึดเกณฑ์ของรูปแบบการเรียนรู้ที่เกิดจากการจัดวิธีการหรือบริบทในการเรียนรู้ของสถานศึกษา ซึ่งในที่นี้คือโรงเรียนชาวนา จังหวัดสุพรรณบุรี โดยมีมูลนิธิข้าวขวัญเป็นผู้รับผิดชอบร่วมกับองค์การบริหารส่วนตำบลวัดดาว อำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี ผู้วิจัยแบ่งรูปแบบการเรียนรู้ออกเป็น 5

รูปแบบใหญ่ ๆ ได้แก่ การเรียนรู้กลุ่ม การเรียนรู้จากการปฏิบัติ การเรียนรู้จากแหล่งเรียนรู้ในชุมชน การเรียนรู้แบบบูรณาการและการศึกษาตลอดชีวิต

1. การเรียนรู้กลุ่ม

การเรียนรู้ของกลุ่มผู้เรียนตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป ผู้เรียนในกลุ่มจะต้องมีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน มีแรงจูงใจร่วมกันในการทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง โดยที่แต่ละคนในกลุ่มมีอิทธิพลต่อกันและกัน การนำกระบวนการกลุ่มมาใช้ในระยะแรกเป็นไปเพื่อการฝึกฝนทักษะด้านมนุษยสัมพันธ์ การพัฒนาบุคลิกภาพ การให้คำปรึกษาและแนะแนว ในปัจจุบันได้มีการนำกระบวนการกลุ่มเข้ามาใช้ในการเรียนการสอน (สุมณฑา พรหมบุตรและคณะ, 2541: 39-42) และเป็นการเรียนรู้ที่เสริมศักยภาพที่เน้นผู้เรียนเป็นกลุ่มและลงมือปฏิบัติกิจกรรมเพื่อให้ค้นพบความรู้ด้วยตนเอง ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าการเรียนรู้ดังกล่าว คือการเรียนรู้ที่ยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง

ประพันธ์ศิริ สุเสารัจ (2540 อ้างถึงใน นิรันดร์ สุวรรณมัย, 2542: 36) ได้แสดงความเห็นว่าการจัดการเรียนการสอนโดยใช้กระบวนการกลุ่มจะก่อให้เกิดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนได้สูงสุด เพราะเป็นการศึกษาจากประสบการณ์จริง โดยเน้นที่ผู้เรียนได้เรียนรู้จากการปฏิบัติร่วมกัน ตลอดจนการฝึกการทำงานร่วมกันกับผู้อื่น ทำให้เกิดการเรียนรู้ที่จะแบ่งปัน การทำงานร่วมกัน การเสียสละ เป็นต้น

สุมณฑา พรหมบุตรและคณะ (2541: 39-42) ได้กล่าวว่า การเรียนรู้แบบร่วมมือร่วมใจ (Cooperative Learning) เป็นการเรียนรู้กลุ่ม ที่จัดสภาพแวดล้อมทางการเรียนให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ร่วมกันเป็นกลุ่มเล็กๆ สมาชิกแต่ละคนจะต้องมีส่วนร่วมในการเรียนรู้และให้ความสำเร็จของกลุ่มทั้งโดยการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและการแบ่งปันทรัพยากรการเรียนรู้ด้วย

ลักษณะของการเรียนรู้กลุ่ม

สุมณฑา พรหมบุตรและคณะ (2541: 39-42) ได้แบ่งลักษณะการเรียนรู้กลุ่มออกเป็น 3 ลักษณะ ดังนี้

1. ผู้เรียนเป็นศูนย์กลางแห่งการเรียนรู้
2. ผู้เรียนต้องเรียนรู้จากกลุ่มให้มากที่สุด
3. เน้นกระบวนการเรียนรู้และการสร้างสรรค์ความรู้โดยกลุ่ม

นอกจากนี้การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนแบบกลุ่มยังมีอีกหลายวิธี ได้แก่ เกม บทบาทสมมติ สถานการณ์จำลอง ของตัวอย่าง อภิปรายกลุ่ม เป็นต้น ผู้สอนต้องให้อิสระแก่ผู้เรียนอย่าง

เต็มที เพื่อเปิดโอกาสให้สมาชิกทุกคนในกลุ่มแสวงความคิดเห็นตลอดจนความสามารถของตนได้เต็มที (ประเทิน มหาพันธ์, 2535 อ้างถึงในนิรุช สุวรรณมัย, 2542: 36)

โรงเรียนชานา จังหวัดสุพรรณบุรี เป็นการจัดกระบวนการเรียนรู้ให้แก่เกษตรกร โดยเน้นการเรียนรู้จากประสบการณ์ของผู้เรียน และเรียนรู้ตามสภาพความเป็นจริง โดยใช้กระบวนการกลุ่ม เพื่อให้เกิดการคิดวิธีต่าง ๆ

การเรียนรู้กลุ่ม เป็นวิธีการเรียนรู้ที่โรงเรียนชานา จังหวัดสุพรรณบุรี ใช้เป็นวิธีการสอนให้กับเกษตรกรในโรงเรียน เนื่องจากการเรียนการสอนจะเน้นให้เกษตรกรได้ทำงานเป็นกลุ่ม เพื่อให้ได้ช่วยเหลือกัน แลกเปลี่ยนความคิดเห็นกัน โดยเฉพาะในส่วนของ การแลกเปลี่ยนประสบการณ์หรือปัญหาต่างๆ ที่เกษตรกรแต่ละคนได้รับ เพื่อนำไปสู่การเรียนรู้และพัฒนาผลผลิตของเกษตรกรแต่ละคนได้

2. การเรียนรู้จากการปฏิบัติ

การเรียนรู้จากการปฏิบัติ เป็นการเรียนรู้ด้วยการแลกเปลี่ยนความรู้ ขณะทำงานไปด้วย เรียนไปด้วย ใช้ปัญหาจริงจากสถานการณ์จริงของการทำงานเป็นแหล่งเรียนรู้ ในสถานการณ์หรือปัญหาที่เกิดขึ้นจริงด้วยความรับผิดชอบอย่างแท้จริงในสภาพชีวิตที่เป็นจริง (วันทิพย์ สิ้นสูงสุด, 2549: 53)

องค์ประกอบของการเรียนรู้จากการปฏิบัติ ได้แก่

1. ปัญหา ช่องว่างระหว่างสภาพปัจจุบันกับสภาพที่ต้องการบรรลุ ซึ่งเป็นสิ่งที่ผู้เรียนต้องเรียนรู้เพื่อร่วมกันแก้ไขปัญหาต่างๆ
2. ความมุ่งมั่นสู่การกระทำ ด้วยสัมฤทธิ์ภาพของเอกัตบุคคลที่จะเรียนรู้ตลอดชีวิต มองซัดความสำคัญและความเป็นจริงของตน มีวินัยในการดำเนินการ ไปให้บรรลุเป้าหมาย
3. กลุ่ม / ทีม ผู้ที่จะเข้ามาเรียนรู้ร่วมกัน
4. ผู้อำนวยความสะดวก ผู้สอน ที่ปรึกษา เพื่อให้กระบวนการเรียนรู้ดำเนิน ไปได้อย่างปกติ
5. การถาม คำถามเป็นสิ่งที่มองไปสู่แนวทางแก้ไขปัญหา ซึ่งนั่นคือจุดเริ่มต้นของการเรียนรู้
6. การสะท้อนความคิด เป็นวินัยกลุ่มที่นำไปสู่การเรียนรู้
7. กระบวนการและขั้นตอนของการเรียนรู้ จากการวางแผน นำไปสู่การปฏิบัติ สะท้อนความคิดและเรียนรู้

ลักษณะของการเรียนรู้จากการปฏิบัติ

การเรียนรู้จากการปฏิบัติจริง เป็นการปฏิบัติการเพื่อการเรียนรู้เกี่ยวกับเรื่องงาน เกี่ยวกับวิธีที่คนเข้มาาร่วมกันทำงานเพื่อแก้ปัญหา เกี่ยวกับตัวบุคคลในฐานะผู้แก้ปัญหา การเรียนรู้จากการปฏิบัติงานเป็นหลักโดยมีศูนย์กลางอยู่ที่ปัญหาแต่ก็ยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลางด้วย (วันทิพย์ ลินสูงสุต, 2549: 117)

การเรียนรู้จากการปฏิบัตินั้น อาจกล่าวได้ว่าเป็นการเรียนรู้ที่เน้นให้ผู้เรียนเกิดการมีส่วนร่วมในการเรียนรู้ด้วย สุขุมธาดา พรหมบุตรและคณะ (2541: 33-34) ได้กล่าวว่า การเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพในการพัฒนา คือการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมในการปฏิบัติงานจริง ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย โดยเฉพาะกลุ่มเป้าหมายมีการเรียนรู้ร่วมกัน ไม่แยกการเรียนรู้ออกจากชีวิตจริง ซึ่งมีรากฐานการศึกษาที่มีระบบที่นำมาประยุกต์เพื่อจัดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม โดยเฉพาะเหตุผลที่สนับสนุนการจัดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม ได้แก่

1. ความรู้ความจริงเกี่ยวกับสิ่งต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนของตน
2. การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม ช่วยเตรียมสมาชิกของชุมชนให้พร้อมที่จะเผชิญหน้ากับชีวิตจริง เพราะลักษณะของการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมเปิดโอกาสให้ผู้เรียนรับผิดชอบต่อการเรียนรู้ของตนเอง ได้ลงมือปฏิบัติ ได้ทำกิจกรรมกลุ่ม ได้ฝึกทักษะการเรียนรู้ การบริหาร การเป็นผู้นำ ผู้ตามและที่สำคัญคือการเรียนรู้ที่มีความสัมพันธ์สอดคล้องกับชีวิตจริงมากที่สุดวิธีหนึ่ง
3. การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมช่วยเสริมบรรยากาศการเรียนรู้ที่ดี ฝึกการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน และการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขให้แก่ชุมชน
4. การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมช่วยลดความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ทุกคนได้รับการยอมรับ ได้มีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ เกิดความสุขในการอยู่ร่วมกัน

เพราะฉะนั้น จะเห็นได้ว่า การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมจะช่วยให้สมาชิกประสบการณืที่สำคัญกับชีวิตจริง ได้รับการฝึกฝนทักษะการแสวงหาความรู้ ทักษะการคิดการจัดการความรู้ ทักษะการสร้างความรู้ใหม่ๆ สิ่งเหล่านี้จะช่วยให้สมาชิกได้รับการพัฒนาไปสู่การเป็นคนเก่ง ดี และมีความสุข

การเรียนรู้แบบสร้างสรรค์ความรู้ (Constructivist) เป็นวิธีการเรียนรู้ที่แสวงหาความรู้ และสร้างความรู้ความเข้าใจด้วยตนเอง ความแข็งแกร่ง ความเจริญงอกงามในความรู้จะเกิดขึ้นเมื่อผู้เรียนได้มีโอกาสเรียนรู้ และแลกเปลี่ยนประสบการณ์กับคนอื่น หรือได้พบสิ่งใหม่ ๆ แล้ว

นำความรู้ที่มีมาเชื่อมโยงกับสิ่งใหม่ ๆ (สุมนทนา พรหมบุตรและคณะ, 2541: 39-42) ซึ่งต้องอาศัยการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม ที่เกิดจากการร่วมกันปฏิบัติจริง

นอกจากการเรียนรู้จากการปฏิบัติจริง โดยยึดการมีส่วนร่วมเข้ามาช่วยในการพัฒนาการเรียนรู้แล้ว ยังมีการเรียนรู้จากสื่อกิจกรรม ซึ่งเป็นการจัดกิจกรรมต่างๆ ที่ส่งเสริมให้บุคคลได้เข้ามามีส่วนร่วมในการปฏิบัติกิจกรรมเพื่อให้เกิดการเรียนรู้

สื่อกิจกรรม ได้แก่ การจัดแสดงนิทรรศการ การจัดประกวด การจัดขบวนแห่ การจัดรถเคลื่อนที่ การจัดสนทนากลุ่ม เป็นต้น (กาญจนา แก้วเทพ, 2543: 13)

นอกจากนี้ ฌรงค์ สมพงษ์ (2535: 238) ได้กล่าวถึง สื่อในรูปของกิจกรรม (Activities) หรือวิธีการ (Methods) ที่นำมาใช้สนับสนุน หรือจัดการให้กลุ่มเป้าหมายได้รับรู้สิ่งต่าง ๆ ด้วยประสาทสัมผัสทั้ง 5 รวมทั้งได้มีส่วนร่วมในการแสดงออกในกิจกรรมนั้น ซึ่งเป็นสื่อที่นับได้ว่ามีความสำคัญอย่างยิ่งในการพัฒนาเนื่องจากได้เรียนรู้จากสิ่งเร้าหลาย ๆ ทางแล้ว กลุ่มเป้าหมายยังได้นำตัวเองไปสัมผัสถึงสิ่งเร้าเหล่านั้น ทำให้ได้รับประสบการณ์แปลก ๆ ใหม่ ๆ ที่ไม่เคยเห็นมาก่อน สิ่งเหล่านี้อาจจัดอยู่ในรูปของกลุ่ม หรือมวลชนทั่วไปก็ได้ตามลักษณะของกิจกรรมนั้น ๆ

ประเภทของสื่อกิจกรรม ได้แก่

1. การสาธิต (Demonstration)
2. การทัศนศึกษา (Tour and field trips)
3. การจัดนิทรรศการ (Exhibition)

การสาธิต (Demonstration)

การสาธิต คือ การแสดงสิ่งหนึ่งสิ่งใด ซึ่งอาจเป็นกระบวนการ กรรมวิธีและผลของสิ่งนั้นให้ชัดเจน ทำให้ผู้ดูการสาธิตสามารถเห็นประโยชน์และประสิทธิภาพของสิ่งเหล่านั้นตามความเป็นจริง (ฌรงค์ สมพงษ์, 2535: 238)

ประเภทของการสาธิต ได้แก่

1. การสาธิตวิธี (Method Demonstration) คือ การแสดงวิธีทำสิ่งต่างๆ เพื่อให้ผู้ชมเห็นวิธีการเป็นขั้นตอนตามลำดับ และผู้เรียนสามารถนำวิธีการนั้น ๆ ไปปฏิบัติตามได้ด้วยตนเอง
2. การสาธิตผล (Result Demonstration) คือ การแสดงให้เห็นถึงผลของการกระทำตามกระบวนการหรือขั้นตอนต่างๆ จนกระทั่งได้รับความสำเร็จเรียบร้อย

จุดมุ่งหมายของการสาธิต

จุดมุ่งหมายของใช้วิธีการสาธิตมาเป็นวิธีการถ่ายทอดความรู้ ได้แก่ การแสดงให้เห็นถึงวิธีการปฏิบัติ (how to do) แก่บุคคลในกลุ่มต่างๆ ที่จะนำไปสู่ผลสำเร็จ และชี้แนะแนวทางให้ทราบว่าต้องปฏิบัติตามวิธีการที่ถูกต้องอย่างไรบ้าง และนอกจากนี้การสาธิตยังมีจุดมุ่งหมายเพื่อแสดงให้เห็นผลที่ได้จากการกระทำ และเป็นแนวทางให้ผู้เรียนกระทำตามเพื่อจะได้รับผลเช่นนั้น

การทัศนศึกษา (Tour and field trips)

การทัศนศึกษาเป็นวิธีการสอนที่เปิดโอกาสให้กลุ่มเป้าหมายได้เดินทางไปสถานี่ต่าง ๆ และได้พบสิ่งแปลก ๆ ใหม่ ๆ ด้วยตนเอง สิ่งที่ได้พบเห็นนี้อาจจะเป็นผลของการสาธิตหรือเป็นแปลงทดลองเพื่อขยายการใช้วิธีการใหม่ ๆ ที่ส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้ที่กว้างขวางขึ้น

จุดมุ่งหมายของการทัศนศึกษา

1. การจัดทัศนศึกษา ช่วยเพิ่มประสบการณ์ในเชิงรูปธรรม ให้เกิดขึ้นอย่างชัดเจน เนื่องจากสามารถเห็นสิ่งต่าง ๆ ด้วยตาของตนเอง
2. การจัดทัศนศึกษาช่วยเร้าความสนใจ และสร้างความตื่นตัวให้มีความต้องการปรับปรุงตนเอง คือ มีโอกาสสำรวจความบกพร่องของตนเอง และนำสิ่งที่ได้เห็นมาประยุกต์ใช้กับงานในอาชีพของตนให้มีความเจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้น
3. ส่งเสริมความสามัคคีและความร่วมมือกัน ในกลุ่มผู้ที่มีโอกาสได้พบปะสังสรรค์และเดินทางร่วมกัน

การจัดนิทรรศการ (Exhibition)

ณรงค์ สมพงษ์ (2535: 347) ได้กล่าวถึง นิทรรศการไว้ว่า นิทรรศการเป็นการสร้างความสนใจให้เกิดขึ้นกับผู้ที่ผ่านมา ให้ข้อมูลเกี่ยวกับความรู้และความคิด เราให้เกิดความสนใจในเนื้อหาซึ่งเสนอและกระตุ้นให้มีผู้ที่เข้าชมนิทรรศการเกิดการกระทำบางอย่างขึ้น

จุดมุ่งหมายของการจัดนิทรรศการ (Exhibition)

1. นิทรรศการช่วยรวมสิ่งต่าง ๆ มาไว้ในที่แห่งเดียวกัน ทำให้สะดวกในการศึกษาหาความรู้เฉพาะด้าน ซึ่งผู้ดูจะหาได้จากที่อื่น ๆ ได้ยาก
2. นิทรรศการช่วยนำความคิดและข้อมูลที่กระจัดกระจายอยู่ในที่ต่าง ๆ มารวมเข้าด้วยกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งถ้าเป็นการร่วมกันจัดจากหลาย ๆ หน่วยงานด้วยแล้ว ข้อมูลต่าง ๆ ก็จะมีคามสมบูรณ์ยิ่งขึ้น ผู้ดูสามารถเลือกหาข้อมูลตามที่ตนต้องการได้

3. นิทรรศการ สามารถแสดงความคิดที่อยู่ในลักษณะนามธรรม ซึ่งเข้าใจยากให้ออกมาในลักษณะของรูปธรรมที่ผู้ดูสามารถเข้าใจได้ง่าย
4. นิทรรศการช่วยกระตุ้นความสนใจในสิ่งแปลก ๆ ใหม่ ๆ ซึ่งจะนำไปสู่การค้นคว้าหาความรู้จากแหล่งวิทยาการอื่นๆ ตลอดจนนำไปปฏิบัติต่อไป
5. นิทรรศการช่วยส่งเสริมการแสดงออกในลักษณะของการร่วมมือกันจัดแสดงระหว่างหน่วยงานต่าง ๆ ตลอดจนผู้ชมก็มีส่วนร่วมในกิจกรรมบางอย่างด้วย

จากการที่ผู้วิจัยได้ศึกษาเกี่ยวกับการเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติจริงแล้ว ทำให้ทราบว่า การเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติจริงเป็นการเรียนรู้ที่อาศัยการมีส่วนร่วมในการปฏิบัติของผู้เรียนเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกัน ซึ่งการเรียนรู้เหล่านี้จะเกิดขึ้นได้ก็ต้องอาศัยสื่อเป็นตัวกลางหรือเครื่องมือในการผลักดันให้เกิดการเรียนรู้ ซึ่งสื่อที่มีประสิทธิภาพมุ่งเน้นให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ได้ด้วยการปฏิบัติจริงอย่างมีส่วนร่วมนั้นคือ สื่อกิจกรรมต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการสาธิต การทดลอง การจัดนิทรรศการ กับชุมชน การทัศนศึกษานอกสถานที่ เป็นต้น ซึ่งสื่อกิจกรรมเหล่านี้เป็นวิธีการหนึ่งที่ทางโรงเรียนชวนา จังหวัดสุพรรณบุรี มาเป็นสื่อเพื่อให้เกษตรกรได้เรียนรู้ร่วมกัน

3. การเรียนรู้จากแหล่งเรียนรู้ชุมชน

การเรียนรู้ของบุคคลอาจไม่ได้เกิดจากการศึกษาในโรงเรียนเท่านั้น แต่การเรียนรู้สามารถเกิดขึ้นได้จากการดำเนินชีวิตและเรียนรู้ได้จากครอบครัว ชุมชน การทำมาหากินและสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ ตลอดจนเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่สอนให้ต้องปรับตัวแก้ไขปัญหา นับว่าเป็นการเรียนรู้ได้เช่นกัน เพราะชุมชนและธรรมชาติเป็นชุมชนทรัพยากรมหาศาลที่เราสามารถค้นพบความรู้ได้ไม่รู้จักหมด

เพราะฉะนั้นบุคคลสามารถเรียนรู้จากชุมชนต่างๆ มากมาย เช่น ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มคนต่าง ๆ ในชุมชน ประวัติศาสตร์ ประเพณี พิธีกรรมของชุมชน แหล่งเรียนรู้ทางศาสนา งานอาชีพ การทำมาหากินในชุมชนและปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นมีผลกระทบต่อชีวิตคนในชุมชน เป็นต้น (สุมน อมรวิวัฒน์, 2544: 1-2)

นอกจากนี้ ยังกล่าวได้ว่า การเรียนรู้จากชุมชนเกิดขึ้นจากความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน และคนกับสิ่งแวดล้อม เป็นการเรียนรู้กับสิ่งแวดล้อม เป็นการเรียนรู้กับสิ่งต่าง ๆ ที่อยู่รอบตัว เพื่อให้เกิดความรู้ ความเข้าใจและสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลง พื้นฐานการเรียนรู้ชุมชนส่วนหนึ่งมาจากการเรียนรู้ปัจเจกบุคคลที่มีความเกี่ยวข้องกับวิถีคิด ประสบการณ์ และการสร้างชุดความรู้ เพื่อจัดการแก้ไขปัญหาข้อขัดข้องอันเกี่ยวเนื่องกับชีวิต การงานและความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล (พระมหาสุทิตย์ อากาศโร, 2549: 99)

“กระบวนการเรียนรู้ของชุมชน” David Mathews ประธานมูลนิธิเคเคเคเคเคเค (1996, อ้างถึงในประเวศ วะสี และคณะ, 2549: 8-9) ได้กล่าวว่า กระบวนการเรียนรู้ของชุมชน เป็นสิ่งที่เราเรียนรู้และแลกเปลี่ยนกับคนอื่น อาทิ อะไรคือสิ่งที่มีคุณค่าต่อเราในฐานะที่เป็นชุมชน อะไรคือผลประโยชน์ร่วมของเรา ในฐานะที่เป็นชุมชนเรามีเป้าหมายตรงกันหรือไม่ และอะไรคือสิ่งที่ชุมชนคิด เมื่อมีปัญหาเกิดขึ้น กระบวนการเรียนรู้และแลกเปลี่ยนระหว่างคนในชุมชนและสาธารณะ ทำให้เราได้เรียนรู้ในสิ่งที่ต้องการจะรู้

ลักษณะของการเรียนรู้จากแหล่งเรียนรู้ชุมชน

การเรียนรู้จากแหล่งเรียนรู้ชุมชนเป็นการเรียนรู้ที่ไม่มีวันจบ มีการเปลี่ยนแปลงไปตามเงื่อนไขที่เกิดขึ้น โดยการเรียนรู้ในสังคมไทยมีลักษณะร่วมกันอย่างน้อย 4 ประการ (พระมหาสุทิตย์ อาภากร, 2549: 100-104) ดังนี้

1. การเรียนรู้ของชุมชนเป็นเรื่องของชีวิตและการทำงานที่จะต้องมีการจัดการตนเอง เพื่อให้กลุ่มหรือกิจกรรมต่าง ๆ บรรลุเป้าหมายตามที่กำหนด
2. ปัญหา: เครื่องมือการเรียนรู้ของชุมชน เป็นการเรียนรู้จากปัญหาที่ชุมชนเผชิญอยู่ ซึ่งปัญหาเหล่านั้นเป็นปัจจัยที่ทำให้ชุมชนได้ต่อสู้และหาแนวทางแก้ไขปัญหาร่วมกันและผลลัพธ์ของการแก้ไขปัญหา คือการเรียนรู้และการสร้างความรู้ใหม่ให้แก่ชุมชน
3. การเรียนรู้ของชุมชนเป็นการเรียนรู้ร่วมกัน เป็นการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นจากความสัมพันธ์ระหว่างกัน มีการร่วมกิจกรรมกันในการเรียนรู้ แก้ไขปัญหาต่างๆ รวมทั้งการปรับตัวให้เข้ากับชุมชนด้วย
4. การเรียนรู้ของชุมชนเป็นการเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติจริง เนื่องจากการเรียนรู้จากแหล่งในชุมชนนั้น มุ่งที่การแก้ไขปัญหาหรือต้องการพัฒนาสิ่งที่เป็นอยู่ให้ดีขึ้น เพราะฉะนั้นบุคคลจึงต้องเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติจริงเพื่อให้เกิดผลจากการปฏิบัติจริง

ตำบลวัดดาว อำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี เป็นชุมชนมีลักษณะทางกายภาพสิ่งแวดล้อมและบริบทต่างๆ ของชุมชนเหมาะสมต่อการส่งเสริมการเรียนรู้ทางด้านการเกษตร นอกจากนี้ยังมีการรวมตัวกันของคนในชุมชนโดยได้รับการสนับสนุนจากองค์การบริหารส่วนตำบล เพราะฉะนั้น โรงเรียนชานา จึงเป็นแหล่งเรียนรู้ชุมชนด้านการเกษตรที่สำคัญของคนในพื้นที่ที่มุ่งแก้ปัญหาการประกอบอาชีพเกษตรกรรมที่ส่งผลต่อเกษตรกรจึงได้เกิดการรวมตัวขึ้นและเข้าศึกษาในโรงเรียน

4. การเรียนรู้แบบบูรณาการ

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 หมวดที่ 4 มาตรา 23 กำหนดไว้ว่า “การจัดการศึกษา ทั้งการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัยต้องเน้นความสำคัญทั้งความรู้ คุณธรรม กระบวนการเรียนรู้ และบูรณาการตามความเหมาะสมในแต่ละระดับการศึกษา...” และในมาตรา 24(4) ได้กำหนดไว้ว่า “การจัดการเรียนการสอนโดยผสมผสานสาระความรู้ด้านต่าง ๆ อย่างได้สัดส่วนสมดุลกัน รวมทั้งปลูกฝังคุณธรรม ค่านิยมที่ดีงามและคุณลักษณะอันพึงประสงค์ในทุกวิชา”

ความหมาย

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 มาตรา 24(4) ได้ให้ความหมายของการบูรณาการว่าหมายถึง การเรียนรู้ที่เชื่อมโยงศาสตร์หรือเนื้อหาสาขาวิชาต่าง ๆ ที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันมาผสมผสานเข้าด้วยกัน เพื่อให้เกิดความรู้ที่มีความหมาย มีความหลากหลายและสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้จริงในชีวิตประจำวัน

การบูรณาการ หมายถึงการทำให้สมบูรณ์ ซึ่งอาจจะขยายความเพิ่มเติมได้อีกว่าหมายถึง การทำให้หน่วยย่อย ๆ ที่สัมพันธ์กันเข้ามารวมทำหน้าที่อย่างประสานกลมกลืนเป็นองค์รวมหนึ่งเดียว ที่มีความครบถ้วนสมบูรณ์ในตัวเอง (พระเทพเวที, 2531 อ้างถึงในสมวงษ์ แปลงประสพโชค, 2544: 24)

บูรณาการ หมายถึงการนำเอาศาสตร์สาขาวิชาต่าง ๆ ที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันมาผสมผสานเข้าด้วยกัน เพื่อประโยชน์ในการจัดหลักสูตรแบบบูรณาการ (Integrated Curriculum) คือหลักสูตรที่นำเอาเนื้อหาของวิชาต่าง ๆ มาหลอมรวมเข้าด้วยกันทำให้เอกลักษณ์ของแต่ละรายวิชาหมดไป เช่นเดียวกัน การเรียนการสอนที่ดำเนินการด้วยวิธีบูรณาการเราเรียกว่า การจัดการเรียนการสอนแบบบูรณาการ (Integrated Instruction) คือเน้นที่องค์รวมของเนื้อหามากกว่าองค์ความรู้ของแต่ละรายวิชา และเน้นที่การเรียนรู้ของผู้เรียนเป็นสำคัญยิ่งกว่าการบอกเนื้อหาของครู (สุวิทย์ มูลคำและคณะ, 2542: 44)

วัฒนา ระวังทุกข์ (2542: 28) ได้ให้ความหมายของบูรณาการว่า “การนำศาสตร์ต่าง ๆ มาผสมผสานกันเพื่อประโยชน์อย่างใดอย่างหนึ่ง”

การเรียนการสอนแบบบูรณาการ (Integrated Instruction) เน้นที่องค์รวมของเนื้อหา มากกว่าองค์ความรู้ของแต่ละรายวิชาและเน้นที่การเรียนรู้ของผู้เรียนเป็นสำคัญยิ่งกว่าการบอกเนื้อหาของครู (สมวงษ์ แปลงประสพโชค, 2544: 24)

จากการศึกษาความหมายของคำว่า “การเรียนรู้แบบบูรณาการ” จากนักวิจัยหลายท่าน ทำให้ผู้วิจัยสามารถให้ความหมายของคำว่า “การเรียนรู้แบบบูรณาการ” ไว้ว่า การถ่ายทอดความรู้ ข้อมูล ข่าวสารต่างๆ ด้วยวิธีการหรือเนื้อหาสาระที่มากกว่า 1 วิธีหรือ 1 เนื้อหามารวมกัน เพื่อให้ได้ผลที่ออกมาดีกว่าการใช้การถ่ายทอดด้วยวิธีการเดียว

ลักษณะสำคัญของการบูรณาการ

ผลการจัดหลักสูตรและการจัดการเรียนการสอนแบบบูรณาการ ถ้าสามารถดำเนินได้อย่างสมบูรณ์แล้วก็ควรจะมีลักษณะโดยรวมดังต่อไปนี้ (ธารง บัวศรี, 2532 อ้างถึงในสมวงษ์ แปลงประสพโชค, 2544: 38)

1. เป็นการบูรณาการระหว่างความรู้และกระบวนการเรียนรู้เพราะในปัจจุบันนี้ปริมาณของความรู้มีมากขึ้นเป็นทวีคูณ รวมทั้งมีความสลับซับซ้อนมากขึ้นเป็นลำดับ การเรียนการสอนด้วยวิธีการเดิม อาทิ การบอกเล่า การบรรยายและการท่องจำ อาจจะไม่เพียงพอที่จะก่อให้เกิดการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพได้ ผู้เรียนควรจะเป็นผู้สำรวจความสนใจของตนเองว่าในองค์ความรู้หลายหลากนั้น อะไรคือสิ่งที่ตนเองสนใจอย่างแท้จริง ตนควรแสวงหาความรู้เพื่อตอบสนองความสนใจเหล่านั้นได้อย่างไรเพียงใด ด้วยกระบวนการเช่นไร ซึ่งแน่นอนว่า กระบวนการเรียนการสอนลักษณะนี้ย่อมขึ้นอยู่กับความแตกต่างระหว่างบุคคล (Individual Differences) ไม่น้อย
2. เป็นการบูรณาการระหว่างพัฒนาการความรู้และพัฒนาการทางจิตใจ นั่นคือให้ความสำคัญแก่จิตพิสัยคือเจตคติ ค่านิยม ความสนใจและสุนทรียภาพแก่ผู้เรียนในการแสวงหาความรู้ด้วย ไม่ใช่เน้นแต่เพียงองค์ความรู้หรือพุทธิพิสัยแต่เพียงอย่างเดียว อันที่จริงการทำให้ผู้เรียนเกิดความซาบซึ้งขึ้นเสียก่อนที่จะได้ลงมือศึกษานั้น นับได้ว่าเป็นยุทธศาสตร์ที่สำคัญยิ่งสำหรับจงใจให้เกิดการเรียนรู้ขึ้นทั้งแก่ผู้สอนและผู้เรียน
3. บูรณาการระหว่างความรู้และการกระทำในข้อนี้ก็มิมีนัยแห่งความสำคัญและความสัมพันธ์ เช่นเดียวกับที่ได้กล่าวไว้แล้วในข้อสองเพียงแต่เปลี่ยน จิตพิสัยเป็นทักษะพิสัยเท่านั้น
4. บูรณาการระหว่างสิ่งที่เรียนในโรงเรียนกับสิ่งที่ป็นอยู่ในชีวิตประจำวันของผู้เรียน คือ การตระหนักถึงความสำคัญแห่งคุณภาพชีวิตของผู้เรียนว่าเมื่อได้ผ่านกระบวนการเรียนการสอนตามหลักสูตรแล้ว สิ่งที่เรียนที่สอนในห้องเรียนจะต้องมีความหมายและมีคุณค่าต่อชีวิตของผู้เรียนอย่างแท้จริง

5. บูรณาการระหว่างวิชาต่าง ๆ เพื่อให้เกิดความรู้ เจตคติและการกระทำที่เหมาะสมกับความต้องการและความสนใจของผู้เรียนอย่างแท้จริง ตอบสนองต่อคุณค่าในการดำรงชีวิตของผู้เรียนแต่ละคน การบูรณาการความรู้ของวิชาต่างๆเข้าด้วยกันเพื่อตอบสนองความต้องการหรือเพื่อตอบปัญหาที่ผู้เรียนสนใจจึงเป็นขั้นตอนสำคัญที่ควรจะทำในขั้นตอนของบูรณาการหลักสูตรและการเรียนการสอนเป็นอย่างยิ่ง

ในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้จะต้องสอดคล้องกับมาตรา 24 พ.ร.บ. การศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และ จะต้องคำนึงถึงหลักสำคัญ ดังนี้

1. การจัดการเรียนการสอนโดยเน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง โดยกระตุ้นให้ผู้เรียนกระตือรือร้นมีส่วนร่วมในกระบวนการจัดการเรียนการสอน
2. การส่งเสริมให้นักเรียนได้ร่วมทำงานกลุ่มด้วยตนเอง โดยส่งเสริมให้มีกิจกรรมกลุ่มลักษณะต่างๆ อย่างหลากหลาย และส่งเสริมให้ผู้เรียนมีโอกาสได้ลงมือทำกิจกรรมต่าง ๆ ด้วยตนเอง
3. การจัดประสบการณ์ตรงให้แก่ผู้เรียน โดยให้ผู้เรียนมีโอกาสได้เรียนรู้จากสิ่งที่เป็นรูปธรรม เข้าใจง่าย ตรงกับความเป็นจริง สามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวันอย่างได้ผลและส่งเสริมให้ผู้เรียนมีโอกาสได้ปฏิบัติจริงจนเกิดความสามารถและทักษะจนคิดเป็นนิสัย
4. การจัดบรรยากาศในชั้นเรียนที่ส่งเสริมให้ผู้เรียนเกิดความรู้สึกลึกซึ้งคิดกล้าทำ โดยส่งเสริมให้ผู้เรียนมีโอกาส ที่จะแสดงออก ซึ่งความรู้สึกลึกซึ้งของตนเองต่อสาธารณชนหรือเพื่อนร่วมชั้นเรียน ทั้งนี้เพื่อเสริมสร้างความมั่นใจให้เกิดขึ้นในตัวผู้เรียน
5. การปลูกฝังจิตสำนึก ค่านิยม และจริยธรรม ที่ถูกต้องดีงามให้ผู้เรียนสามารถจำแนกแยกแยะความถูกต้องดีงามและความเหมาะสมได้สามารถจัดการความขัดแย้งได้ด้วยเหตุผล มีความกล้าหาญทางจริยธรรม และแก้ไขปัญหาคด้วยปัญญาและสามัคคี

การเรียนรู้แบบบูรณาการเป็นรูปแบบหลักของการเรียนการสอนในโรงเรียนชาวนาที่ใช้ในการถ่ายทอดความรู้ให้แก่เกษตรกรเพราะจะเป็นวิธีการที่ทำให้เกษตรกรเกิดความตระหนักในการเปลี่ยนกระบวนการทัศน์และได้รับความรู้ใหม่ ๆ มาทดลองพร้อมทั้งการนำความรู้เหล่านั้นไปปฏิบัติได้จริง

5. การศึกษาตลอดชีวิต

โลกทุกวันนี้เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว การที่ประเทศชาติหรือสังคมหนึ่งจะสามารถดำรงอยู่อย่างเข้มแข็ง มั่นคงและ สงบสุข ก็ขึ้นอยู่กับ ศักยภาพของคนในชาติหรือสังคมนั้น ๆ และ

วิถีทางในการสร้างศักยภาพของชนในชาติอย่างยั่งยืน คือการ ส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้ตลอดเวลา หรือ "การศึกษาตลอดชีวิต" (สายสุรี จุติกุล, 2546)

ความหมาย

องค์การสหประชาชาติ ได้ให้ความหมายของ การเรียนรู้ตลอดชีวิต (Lifelong Learning) ไว้ว่า การเรียนรู้ตลอดชีวิต หมายถึง การรับรู้ความรู้ ทักษะ และเจตคติ ตั้งแต่เกิดจนตายจากบุคคล หรือสถาบันใดๆ โดยสามารถ จะเรียนรู้ด้วยวิธีเรียนต่างๆ อย่างมีระบบหรือไม่มีระบบ โดยตั้งใจ หรือโดยบังเอิญก็ได้ ทั้งนี้สามารถทำให้บุคคลนั้นเกิดการพัฒนาดตนเอง

สายสุรี จุติกุล (2546) กล่าวว่า การศึกษาตลอดชีวิตเป็นการศึกษาที่ไม่มีรูปแบบตายตัว ทุกคน ทุกวัยสามารถเรียนรู้ได้ ทั้งในระบบการศึกษา นอกระบบ และตามอัธยาศัย และเรียนรู้กันได้ตั้งแต่แรกเกิดจนตาย ไม่มีการหยุดนิ่ง เป็นการเรียนรู้ตลอดเวลา และอย่างสม่ำเสมอ กระทำได้ตลอดเวลา ทุกสถานที่ มนุษย์ที่ไม่ควรหยุดที่จะใฝ่รู้ ต้องอยากรู้อยากเห็นตลอดเวลาอย่าให้สิ้นไฟ ยิ่งรู้มากยังมีข้อมูลมาก ก็ยังมีโอกาส ในการตัดสินใจถูกต้องแม่นยำมากขึ้น

การศึกษาตลอดชีวิต (Lifelong Education) หมายถึง การจัดกระบวนการทางการศึกษา เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ตลอดชีวิต เป็นการ จัด การศึกษาในรูปแบบของการศึกษาในระบบโรงเรียน (Formal Education) การศึกษานอกระบบโรงเรียน (Non - Formal Education) และการศึกษาตามอัธยาศัย (Informal Education) โดยมุ่งให้ผู้เรียนเกิดแรงจูงใจที่จะเรียนรู้ด้วยตนเอง (Self - directed Learning) มุ่งพัฒนาบุคคลให้สามารถพัฒนาดตนเองและปรับตนเองให้ก้าวทันความเปลี่ยนแปลงของสังคมการเมืองและเศรษฐกิจของโลก

แนวความคิดเกี่ยวกับการศึกษาตลอดชีวิต

การศึกษาตลอดชีวิตเป็นแนวความคิดที่ได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวางในวงการศึกษานปัจจุบันแท้จริงแล้วแนวคิดการศึกษาตลอดชีวิตมิใช่เรื่องใหม่ แต่มีมานานแล้วในคัมภีร์กุรอ่านมีคำสอนว่า บุคคลพึงเรียนรู้ตั้งแต่อยู่ในเปลถึงหลุมฝังศพ (From cradle to grave) หรือจากครรภ์มารดาถึงสุสาน (From womb to tomb) คอมินิอุส (Comenius) นักศึกษาในสมัยนั้นได้พูดถึงรายละเอียดของกระบวนการศึกษาตลอดชีวิตว่าควรจัดให้มีโรงเรียน สำหรับทุกคน กล่าวคือ โรงเรียนสำหรับทารกแรกเกิด เด็กก่อนวัยเรียน เด็กเยาวชนวัยเรียน คนหนุ่มสาว และคนชรา ในช่วง 60 กว่าปีที่ผ่านมานี้ได้มีการเผยแพร่เรื่องเหล่านี้เป็นภาษาอังกฤษ และเพิ่มความสนใจไปสู่ทั่วโลก (องค์การสหประชาชาติ, 2549) ได้พัฒนาแนวคิดการศึกษาตลอดชีวิต อันมีสาระสำคัญดังนี้

1. มนุษย์แสวงหาความรู้ และพัฒนาตนเองอยู่ตลอดเวลา เพราะมนุษย์เราเรียนรู้จากธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และสังคมทุกขณะ เช่น จากการ ทำมาหากิน การเล่น การพักผ่อน และการเข้าร่วมพิธีกรรม และการสมาคมต่าง ๆ ตามความสนใจของผู้เรียน เป็นต้น
2. การศึกษาที่แท้จริงไม่ได้จำกัดแต่เพียงในโรงเรียนแต่ครอบคลุมถึงการศึกษาออกโรงเรียน การศึกษาตามอัธยาศัยการศึกษาเกิดได้ตามโอกาส จึงไม่มีวันสิ้นสุด
3. การศึกษาตลอดชีวิตเปิดโอกาสให้คนทั่วไปได้รับการศึกษา เพราะสามารถเลือกเรียนตามรูปแบบที่ตนต้องการ ยืดหยุ่นได้ตามโอกาส ทุกคน สามารถ เรียนรู้ได้จากทุกแห่งตามโอกาสจะอำนวย ฉะนั้น มนุษย์จึงมีโอกาที่จะพัฒนาชีวิตให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น โดยการศึกษาอย่างไม่มีจุดจบไปตลอดชีวิต

แนวปฏิบัติการจัดการศึกษาตลอดชีวิต

1. การศึกษาในระบบโรงเรียนจะต้องไม่สิ้นสุดเพียงเมื่ออยู่ใน โรงเรียนแต่จะต้องจัดให้บุคคลเมื่อจบการศึกษาจากโรงเรียนไปแล้วจะต้องสามารถเข้ามาเรียนต่อได้อีก กล่าวคือ โรงเรียนจะต้องทำหน้าที่เป็นผู้เตรียมความพร้อมด้านความรู้ความสามารถและปลูกฝังแนวคิดเกี่ยวกับการจัดการศึกษาตลอดชีวิตแก่นักเรียนเพื่อให้นักเรียนสามารถมีทัศนคติ แรงจูงใจที่จะใฝ่รู้ และสามารถเรียนรู้ได้ด้วยตนเองหลังจากจบการศึกษา
2. ทุกหน่วยงานในสังคมมีบทบาทในการจัดการศึกษา เช่น ห้องสมุด พิพิธภัณฑ์ สโมสร ศาลาประชาคม ที่ทำงานสถานที่สาธารณะที่จัดให้ผู้ที่มีความต้องการเข้าไปศึกษา อันเป็นการจัดการเครือข่ายการเรียนรู้ของสถาบันการศึกษา องค์กรภาครัฐและเอกชนเป็นการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ให้แก่ผู้เรียน เช่น บริการข่าวสาร ข้อมูลต่าง ๆ เพื่อเป็นแหล่งความรู้ให้ผู้เรียนทุกคนสามารถเข้ามาศึกษาหาความรู้และค้นคว้าสิ่งที่ต้องการศึกษาได้ด้วยตนเอง
3. การจัดประสบการณ์การเรียนรู้ให้ผู้เรียน ควรจะจัดหลักสูตรในลักษณะของการบูรณาการสอดคล้องกับวิถีชีวิตและประสบการณ์ของผู้เรียนเพื่อเสริมทักษะ ความรู้ และพัฒนาคุณภาพของผู้เรียน โดยให้ถือการทำงาน หรือชีวิตเป็นส่วนหนึ่งของการเรียนรู้
4. หลักสูตรการศึกษาตลอดชีวิตจะต้องครอบคลุมบทบาทของมนุษย์ ตั้งแต่เกิดจนตาย ตั้งแต่ชีวิตส่วนบุคคล ครอบครัว การงาน การพักผ่อน สังคม การเมือง เศรษฐกิจ ฉะนั้นจะต้องพัฒนาให้มีเครื่องมือที่จะเรียนรู้ สามารถใช้แหล่งวิทยาการ มีแรงจูงใจที่จะคิดศึกษาหาความรู้ไปตลอดชีวิต

5. การศึกษาในระบบ นอกระบบ และตามอัธยาศัยจะต้องเกื้อกูลกัน สังคมจะต้องส่งเสริมให้มีแหล่งวิชาที่ทุกคนมีโอกาสใช้สื่อทุกประเภท และศึกษาหาความรู้จากแหล่งต่าง ๆ แนวคิดการศึกษาตลอดชีวิตได้นำไปใช้โดยจัดการศึกษาตลอดช่วงอายุของบุคคลในรูปแบบต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการศึกษาในระบบโรงเรียน การศึกษานอกระบบโรงเรียนและจัดการศึกษาตามอัธยาศัย ทั้งนี้จะต้องปรับโครงสร้างขององค์กรที่จัดการศึกษาให้สอดคล้องกับนโยบาย หลักการศึกษาตลอดชีวิตโดยยึดการบูรณาการ

รูปแบบของการศึกษาตลอดชีวิต

สายสุรี จุติกุล (2546) กล่าวว่าไม่ควรมีรูปแบบแน่นอน ไม่ควรมีกรอบกำหนด เป็นการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นได้ตลอดเวลา มีอิสระและมีความหลากหลาย ต้องมีแหล่งให้เรียนรู้มากมาย เช่น ตำรา หนังสือทั้งของไทยและต่างประเทศ ห้องสมุดในชุมชน อินเทอร์เน็ต วิดีโอ พิพิธภัณฑสถานสาธารณะ สถาบันต่าง ๆ เป็นต้น โดยไม่จำเป็นต้องจำกัดอยู่ในรั้วโรงเรียน เพราะโรงเรียนเป็นแค่สังคมเล็ก ๆ การใช้ชีวิตในรั้วโรงเรียนจึงมีความหมาย เพียงแค่การเรียนรู้เพื่อให้ได้ปริญญา แต่การเรียนรู้จากสังคมและสิ่งแวดล้อมเป็นการสร้างคุณค่าทางภูมิปัญญา ที่มีอาจตีมูลค่าเป็นตัวเงินออกมาได้ แต่เป็นคุณค่าแท้จริงของชีวิต

ลักษณะของแหล่งเรียนรู้ที่ดี

ลักษณะแหล่งเรียนรู้ต้องมีความสร้างสรรค์จับต้องสัมผัสได้ สามารถเรียกให้คนเข้ามาใช้บริการ และให้ข้อมูลได้ครบถ้วน อย่างพิพิธภัณฑสถาน นอกเหนือจากการจัดแสดงเนื้อหาแล้ว ควรจะมีผู้นำเสนอเรื่องราวให้ข้อมูลอธิบาย ตอบคำถามได้อย่างหลายด้าน อาจจะมีการใช้วีดิทัศน์ และเทคโนโลยีที่เหมาะสมประกอบการนำเสนอเรื่องราวให้น่าสนใจยิ่งขึ้น เพื่อเชิญชวนให้คนทั่วไปอยากรู้อยากเรียน อยากค้นคว้า ต่อเนื่อง และควรคำนึงถึงกลุ่มเป้าหมายด้วย อาทิ กลุ่มเด็กกับกลุ่มผู้ใหญ่ ก็ควรมีการนำเสนอเรื่องราว และให้ข้อมูลแตกต่างกัน (สายสุรี จุติกุล , 2546)

เป้าหมายหลักในการเรียนรู้ของโรงเรียนชานา จังหวัดสุพรรณบุรีมี คือ การส่งเสริมให้เกษตรกรเกิดการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง โดยอาศัยแหล่งความรู้ในชุมชนที่มีลักษณะทางกายภาพ สิ่งแวดล้อมและบริบทต่าง ๆ ของชุมชนที่เหมาะสมต่อการส่งเสริมการเรียนรู้ด้านการเกษตร โดยอาศัยกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน

แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการความรู้ (Knowledge Management)

โรงเรียนชานา จังหวัดสุพรรณบุรี ได้รับความร่วมมือจากพันธมิตรที่สำคัญ คือ สถาบันส่งเสริมการจัดการความรู้เพื่อสังคม (สคส.) ในการสนับสนุนงบประมาณดำเนินการจัดการความรู้

และได้นำกระบวนการสำคัญในการเรียนรู้มาใช้เป็นแนวทางในการจัดการเรียนการสอนให้แก่เกษตรกรในโรงเรียน

กระบวนการที่สำคัญในการเรียนรู้ คือ การถ่ายทอดองค์ความรู้ ประสบการณ์ การเรียนรู้จากบุคคล สังคม และประเทศ ล้วนแล้วแต่ต้องอาศัยระบบการจัดการความรู้ เพื่อเสริมสร้างให้เกิดการส่งผ่านองค์ความรู้ระหว่างกันทั้งสิ้น การพัฒนาองค์กรเพื่อให้เป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้โดยใช้สมรรถนะที่มีของบุคลากรในองค์กรอย่างเต็มศักยภาพจึงเป็นสิ่งที่จำเป็นอย่างยิ่ง

แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการความรู้ตามทัศนะของนักวิชาการและนักวิจัยชาวต่างประเทศสามารถสามารถรวบรวมและกำหนดเป็นประเด็นได้ดังต่อไปนี้

1. ความหมายของการจัดการความรู้

มีนักวิชาการชาวต่างประเทศหลายท่านได้ให้ความหมายของการจัดการความรู้ไว้ สามารถสรุปได้ดังนี้

Morgan Henrie และ Oliver Hedgepeth (2003) ให้ความหมายว่า การจัดการความรู้เป็นกระบวนการความร่วมมือ เพื่อนำไปสู่การยกระดับความสามารถในการปฏิบัติงาน การใช้ประโยชน์จากการขอบข่ายความรู้ และการเข้าถึงความรู้ที่เกิดจากการพัฒนาเครือข่าย

Brian (Bo) Newman (http://www.km-forum.org/What_is.htm, 2006) ได้ให้ความหมายของการจัดการความรู้ในการประชุม KM Forum Archives ว่าการจัดการความรู้เป็นกระบวนการเกี่ยวกับการสร้างสรรค์ การแพร่ขยาย และการใช้ประโยชน์ของความรู้ โดยมีการศึกษาการจัดการความรู้กันมาเป็นเวลานานแล้ว เช่น ในหมู่ของนักปรัชญา นักบวช ครู นักการเมือง นักเขียน นักเสรีนิยม เป็นต้น

ส่วน Thomas Bertels (http://www.km-forum.org/What_is.htm, 2006) กล่าวว่า การจัดการความรู้เป็นการบริหารจัดการองค์กรเพื่อให้เกิดการสร้างองค์ความรู้อย่างต่อเนื่อง เช่น การสร้างโครงสร้างองค์กรที่ให้การสนับสนุนการเรียนรู้ การอำนวยความสะดวกแก่สมาชิกในองค์กร รวมถึงการใช้เครื่องมือทางด้านเทคโนโลยีสารสนเทศ (IT) โดยเน้นการทำงานเป็นทีม และการแพร่ขยายความรู้

ก.พ.ร. (ประศักดิ์ หอมสนิท และอรจรรย์ ณ ตะกั่วทุ่ง, 2549) กล่าวว่า การจัดการความรู้เป็นการรวบรวมองค์ความรู้ที่มีอยู่ในส่วนราชการซึ่งกระจัดกระจายในตัวบุคคลหรือเอกสาร มาพัฒนาให้เป็นระบบเพื่อให้ทุกคนในองค์กรสามารถเข้าถึงความรู้และพัฒนาตนเองให้เป็นผู้รู้ รวมทั้งปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ อันจะส่งผลให้องค์กรมีความสามารถในการแข่งขันสูงสุด

โดยสรุปแล้วการจัดการความรู้ จึงหมายถึง กระบวนการในการถ่ายทอดองค์ความรู้จากประสบการณ์ การเรียนรู้ เป็นสิ่งที่ส่งสมกันมาด้วยวิธีการและสื่อต่าง ๆ เพื่อให้เกิดการแพร่ขยายถ่ายโอน แลกเปลี่ยนความรู้ และพัฒนาสร้างสรรค์ความรู้ใหม่ ๆ ไปได้ต่อไป

2. กระบวนการจัดการความรู้ (Knowledge Management Process)

ตามแนวคิดของ Morgan Henrie และ Oliver Hedgepeth (2003) ได้กำหนดกระบวนการจัดการความรู้ไว้ เป็น 4 กระบวนการหลักได้แก่

1. กระบวนการจัดการความรู้เพื่อให้ผู้อื่นสามารถนำความรู้ที่มีอยู่ไปใช้ได้ ในองค์ความรู้ที่มีลักษณะคล้ายกัน
2. ถ้าเป็นความรู้ที่ใช้การไม่ได้แล้วกระบวนการจัดการความรู้จะลบข้อมูลเหล่านั้นทิ้ง
3. ความรู้เดิมสามารถถ่ายโอนและสร้างเป็นความรู้ใหม่ได้
4. มีการขยายองค์ความรู้จากของเดิมด้วยการพัฒนากระบวนการ หรือองค์ความรู้ขึ้น ๆ เพื่อความเจริญเติบโตขององค์กร

นอกจากนี้แล้วหากนำกระบวนการจัดการความรู้ที่กำหนดเป็นขั้นตอนสามารถแบ่งได้เป็น 7 ขั้นตอน ได้แก่

1. การบ่งชี้ความรู้ เป็นการบ่งชี้ความรู้ที่องค์กรจำเป็นต้องมี และวิเคราะห์รูปแบบและแหล่งความรู้ที่มี
2. การแสวงหาและสร้างความรู้ เป็นการสร้างและแสวงหาความรู้จากแหล่งต่าง ๆ ที่กระจัดกระจายทั้งภายใน และภายนอกหน่วยงาน เพื่อจัดทำเนื้อหาให้ตรงกับความต้องการ
3. การจัดความรู้ให้เป็นระบบ เป็นการแบ่งชนิดและประเภทของความรู้ จัดทำระบบให้ง่าย และสะดวกต่อการค้นหาและใช้งาน
4. การประมวลและกลั่นกรองความรู้ เป็นการจัดทำรูปแบบและภาษาให้เป็นมาตรฐานเดียวกันทั่วทั้งองค์กร และเรียบเรียงปรับปรุงเนื้อหาให้ทันสมัยและตรงกับความต้องการ
5. การเข้าถึงความรู้ เป็นความสามารถในการเข้าถึงความรู้ได้อย่างสะดวก รวดเร็ว ในเวลาที่ต้องการ
6. การแบ่งปันแลกเปลี่ยนความรู้ เช่น การจัดทำเอกสาร การจัดทำฐานความรู้ ชุมชนนักปฏิบัติ การใช้ระบบพี่เลี้ยง (Mentoring System) การสอนเป็นทีม การหมุนเวียนงาน เป็นต้น

7. การเรียนรู้ เป็นการนำความรู้ไปใช้ประโยชน์ในการปฏิบัติงาน แก้ปัญหาและปรับปรุงองค์กร (ประศักดิ์ หอมสนิท และอรจรรย์ ณ ตะกั่วทุ่ง, 2549)

จากการศึกษากระบวนการต่าง ๆ ในการเรียนรู้ของโรงเรียนชานา จังหวัดสุพรรณบุรีนั้น ทำให้ผู้วิจัยสามารถสรุปขั้นตอนหรือกระบวนการจัดการความรู้ได้โดยแบ่งออกเป็น 4 ขั้นตอน ได้แก่ การสร้างความตระหนักรู้ การสร้างความรู้ การจัดเก็บความรู้และการถ่ายโอน

ปัจจัยสู่ความสำเร็จในการจัดการความรู้

สถาบันเพิ่มผลผลิตแห่งชาติ กล่าวว่าปัจจัยความสำเร็จที่จะทำให้การจัดการความรู้ในองค์กรประสบความสำเร็จ ประกอบด้วย

1. ผู้นำ และการสร้างกลยุทธ์

ผู้บริหารระดับสูงต้องมีความเชื่อในคุณค่าของคนและความรู้ที่มีในองค์กร เข้าใจในลักษณะของปัญหาและพันธกิจขององค์กร ส่งเสริมและสนับสนุนความเป็นมืออาชีพในด้านต่าง ๆ ให้เกิดขึ้น ค้นหาและเชิดชูกระบวนการทำงานที่เป็นเลิศจากหน่วยงานภายใน เป็นต้นแบบแห่งการเป็นผู้ริเริ่มในการแบ่งปันและเรียนรู้ กำหนดทิศทางในการพัฒนาระบบการจัดการความรู้ภายใน วางกลยุทธ์ในการจัดทำระบบการจัดการองค์ความรู้ที่จะประสพผลสัมฤทธิ์ เช่น เลือกรื่องที่ทำได้แล้วเห็นผล หรือเรื่องที่มีคนเข้าใจและมีองค์ความรู้อยู่แล้วในองค์กร ที่สำคัญที่สุดคือทำอย่างไรให้คนในองค์กรอยากนำเรื่องที่ตนรู้ออกมาแบ่งปันโดยไม่หวาดระแวงว่าจะเสียผลประโยชน์ ถูกแอบอ้างผลงาน องค์กรที่จะประสบความสำเร็จในเรื่องนี้ต้องสร้างอยู่บนพื้นฐานของความเชื่อใจและการให้เกียรติซึ่งกันและกัน โดยกฎเกณฑ์สำคัญที่จะไขประตูสู่โลกที่เปิดกว้างนี้คือผู้บริหารสูงสุดขององค์กรนั่นเอง

2. วัฒนธรรมและพฤติกรรมของคนในองค์กร

คนในองค์กรต้องมีความเจตคติที่ดีในการแบ่งปันความรู้ และนำความรู้ที่มีอยู่มาเป็นฐานในการต่อยอดความรู้ของคนรุ่นใหม่ต่อไป องค์กรเองต้องมีวัฒนธรรมภายในแห่งความไว้วางใจ เชื่อใจ และให้เกียรติกัน เคารพในสิทธิและความคิดของผู้ร่วมงานในทุกๆระดับแม้เป็นบุคลากรระดับล่างก็ตาม การเรียนรู้สามารถเกิดขึ้นได้กับทุกเรื่องแม้แต่สิ่งที่เป็นข้อผิดพลาดในอดีต

3. เทคโนโลยีสารสนเทศ

ความพร้อมของอุปกรณ์ทันสมัยของเทคโนโลยีที่สามารถสนับสนุนการทำงานและการเรียนรู้ของคนในองค์กรได้ การสร้างฐานข้อมูลและการจัดการระบบฐานข้อมูลตลอดจนวิธีการที่จะทำให้คนยอมใช้คอมพิวเตอร์เพื่อเป็นสื่อกลางในการรวบรวมและส่งต่อขององค์ความรู้ ที่

สำคัญคือสร้างระบบการป้องกันไม่ให้คนนอกเข้ามาก่อวินาศกรรมและทำลายภัยแก่ระบบฐานข้อมูลภายในได้

4. การวัดผลและการนำไปใช้

จัดทำระบบการติดตามและวัดผลของการจัดการความรู้และประโยชน์จากการนำไปใช้เพื่อสร้างแรงขับเคลื่อนให้คนในองค์กรมีความกระหายอยากเรียนรู้และอยากมีส่วนร่วมในการสร้างฐานความรู้ให้เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง

5. โครงสร้างพื้นฐาน

การวางระบบการบริหารจัดการ การรวบรวมข้อมูล และการรายงานผลการดำเนินการต่าง ๆ ที่จะเอื้อให้แผนงานของการจัดการความรู้ประสบผลสำเร็จ

กานต์สุดา มาฆะศิริรานนท์ (2546: 58 – 59) ได้สรุปปัจจัยสู่ความสำเร็จในการจัดการความรู้ไว้ดังนี้

1. ผู้นำต้องตระหนักและเข้าใจคุณค่าของความรู้หรือทรัพยากรทางปัญญาและสนับสนุนให้เกิดนโยบายหรือกลยุทธ์ต่าง ๆ ในการบริหารความรู้ โดยผู้นำต้องทุ่มเทความพยายาม และอุทิศตนเองเพื่อเป็นแบบอย่าง (Change Agent) อย่างจริงจังและต่อเนื่อง เพราะการบริหารความรู้ไม่อาจเห็นผลที่ชัดเจนได้ในระยะเวลาอันสั้น

2. บุคลากรต้องตระหนักถึงคุณค่าและความจำเป็นของการบริหารความรู้ โดยให้ความร่วมมือกับองค์กรในการทำกิจกรรมต่าง ๆ สำหรับบริหารความรู้ เนื่องจากการบริหารความรู้ที่บรรลุผลต้องอาศัยความร่วมมือจากทุกฝ่ายในองค์กรเป็นสำคัญ

3. ผู้รับผิดชอบโดยตรงในการบริหารความรู้ ซึ่งองค์กรควรจัดตั้งขึ้นเป็นทีมงานที่มาจาก การผสมผสานของพนักงานที่มีความรู้ และความเชี่ยวชาญต่างกันไป เพื่อก่อให้เกิดความหลากหลาย โดยทีมงานนี้ต้องรับผิดชอบองค์ประกอบต่าง ๆ ในการบริหารความรู้ด้วยการดูแลและพัฒนาให้ทุกองค์ประกอบเชื่อมโยงและสัมพันธ์กันอยู่เสมอ

4. องค์กรต้องจัดกิจกรรมที่กระตุ้นและให้โอกาสบุคลากรในการคิดและแลกเปลี่ยนความรู้ซึ่งกันและกัน รวมทั้งปลูกฝังความรู้สึกเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่สิ่งที่ตนรู้ให้กับผู้อื่น และยอมรับความรู้ของผู้อื่นด้วยแม้ว่ามีอาวุโสน้อยกว่า

5. การแปลงความรู้ไปสู่การปฏิบัติ โดยองค์กรต้องส่งเสริมให้บุคลากรนำความรู้ที่มีอยู่ไปใช้ให้เกิดประโยชน์ เพื่อทำให้เกิดการเรียนรู้และความสัมพันธ์ของความคิดกับการกระทำ

6. รางวัลและแรงจูงใจเป็นสิ่งสนับสนุนให้บุคคลสนใจ ร่วมมือ และรับผิดชอบในการบริหารความรู้ขององค์กร

7. การส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้จากวิธีการต่าง ๆ ที่หลากหลาย และไม่มองข้ามประสบการณ์ที่เกิดจากความล้มเหลว เพราะมีผลต่อการสร้างสรรค์ความรู้และนวัตกรรม

8. วัตถุประสงค์ พันธกิจ นโยบาย และเป้าหมายในขั้นตอนต่าง ๆ ในการจัดการความรู้ที่ชัดเจน เพื่อให้พนักงานปฏิบัติได้ตามเป้าหมาย และเป็นไปในทิศทางเดียวกัน

9. ขั้นตอนดำเนินการในกระบวนการเรียนรู้ที่เป็นมาตรฐานและมีประสิทธิภาพ

10. ทรัพยากร ทั้งในด้านบุคลากร เทคโนโลยีสารสนเทศ และงบประมาณในการดำเนินการอย่างเพียงพอและทั่วถึง

11. การสื่อสารกับบุคลากรในทุกฝ่ายงานเพื่อให้รับทราบ และเข้าใจโดยทั่วกัน

12. ทีมผู้ชำนาญการที่มีความสามารถเพียงพอ

13. พฤติกรรมในการเรียนรู้ของบุคลากรในองค์กรที่เรียนรู้อย่างต่อเนื่อง และตลอดชีวิต

14. บทบาท หน้าที่ และความรับผิดชอบที่ชัดเจนสำหรับกิจกรรมสร้างพฤติกรรมในการเรียนรู้ในองค์กร

15. การค้นคว้า และการพัฒนาเพื่อให้พนักงานสร้างสรรค์นวัตกรรมใหม่ ๆ ให้กับองค์กร

16. การสร้าง และแบ่งประสบการณ์ต่าง ๆ ในการเรียนรู้

17. เทคโนโลยีที่ง่ายต่อการแสวงหา และสืบค้นความรู้

18. กระบวนการในการกลั่นกรอง ตรวจสอบ คัดแยกความรู้โดยทีมผู้ชำนาญการให้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อให้เกิดประสิทธิผลสูงสุด

19. สภาพแวดล้อมที่ส่งเสริมให้มีการใช้ประโยชน์จากความรู้ เช่น การประชาสัมพันธ์ ข้อมูล หรือองค์ความรู้ไม่ว่าจะเป็นการส่งทางไปรษณีย์อิเล็กทรอนิกส์ การจัดการदानข่าวประชาสัมพันธ์ หรือจัดให้มีหน่วยงานสำหรับรับข้อซักถามและตอบกลับโดยผู้ชำนาญเฉพาะทาง

จากปัจจัยข้างต้นพบว่าส่วนที่ควรคำนึงถึงหลัก ๆ คือ การสร้างวิสัยทัศน์ของผู้นำ การเปลี่ยนแปลง เพื่อให้การจัดการความรู้ลงไปสู่การปฏิบัติในการเปลี่ยนความเชื่อ วิธีการดำเนินงาน และวัฒนธรรมของคนในชุมชนให้เกิดการยอมรับ โดยเฉพาะอย่างยิ่งควรให้ชุมชนได้มีส่วนร่วมในกระบวนการจัดการความรู้เพื่อให้เกษตรกรรู้สึกมีส่วนร่วมในการเรียนการสอนและ

กิจกรรมของโรงเรียนชาวนา รวมถึงการใช้สื่อต่าง ๆ ที่เหมาะสมกับการเรียนรู้เพื่อช่วยส่งเสริมให้การเรียนเกิดสัมฤทธิ์ผล

การดำเนินการจัดการความรู้

สถาบันส่งเสริมการจัดการความรู้ในระบบเกษตรกรรมยั่งยืน (2549: 4-5) ได้กำหนดวิธีการดำเนินการในการจัดการความรู้ ซึ่งหลัก ๆ แล้ว ประกอบด้วย

1. ผู้บริหารสูงสุด (CEO) ผู้บริหารสูงสุดควรเป็นผู้ริเริ่มกิจกรรมจัดการความรู้ โดยกำหนดตัวบุคคลที่จะทำหน้าที่ “คุณเอื้อ (ระบบ)” ของ KM ซึ่งควรเป็นผู้บริหารระดับสูง

2. คุณเอื้อ (Chief Knowledge Officer, CKO) ถ้าการริเริ่มมาจากผู้บริหารสูงสุด “คุณเอื้อ” จะสามารถปฏิบัติงานได้ง่ายขึ้น แต่ถ้าการริเริ่มที่แท้จริงไม่ได้มาจากผู้บริหารสูงสุด บทบาทแรกของ “คุณเอื้อ” ก็คือ นำ เป้าหมายไปขายผู้บริหารสูงสุด ให้ผู้บริหารสูงสุดกลายเป็นเจ้าของเป้าหมายนั้นให้ได้ บทบาทต่อไปของ “คุณเอื้อ” คือ การหา “คุณอำนวย” และร่วมกับ “คุณอำนวย” จัดให้มีการกำหนด “เป้าหมาย” ในระดับย่อยๆ ของ “คุณกิจ/ผู้ปฏิบัติงาน” คอยเชื่อมโยง “เป้าหมาย” เข้ากับวิสัยทัศน์ พันธกิจ เป้าหมาย และยุทธศาสตร์ขององค์กร จัดบรรยากาศแนวราบ และการบริหารงานแบบเอื้ออำนาจ (Empowerment) ร่วม Share ทักษะในการเรียนรู้ และแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เพื่อประโยชน์ในการดำเนินการจัดการความรู้โดยตรง และเพื่อแสดงให้เห็น “คุณกิจ” เห็นคุณค่าของทักษะดังกล่าว จัดสรรทรัพยากรสำหรับใช้ในกิจกรรมจัดการความรู้ พร้อมคอยเชื่อมโยงการจัดการความรู้เข้ากับกิจกรรมสร้างสรรค์อื่นๆ ทั้งภายในและนอกองค์กร ติดตามความเคลื่อนไหวของการดำเนินการให้คำแนะนำบางเรื่อง และแสดงท่าทีชื่นชมในความสำเร็จ อาจจัดให้มีการยกย่องในผลสำเร็จ และให้รางวัลที่อาจไม่เน้นสิ่งของแต่เน้นการสร้างสภาพภูมิอากาศความสำเร็จ

3. คุณอำนวย (Knowledge Facilitator, KF) คุณอำนวยเป็นผู้คอยอำนวยความสะดวกในการจัดการความรู้ ความสำคัญของ “คุณอำนวย” อยู่ที่การเป็นนักจุดประกายความคิดและการเป็นนักเชื่อมโยง โดยต้องเชื่อมโยงระหว่างผู้ปฏิบัติ (คุณกิจ) กับผู้บริหาร (คุณเอื้อ) เชื่อมโยงระหว่าง “คุณกิจ” ต่างกลุ่มภายในองค์กรและเชื่อมโยงการจัดการความรู้ภายในองค์กร กับภายนอกองค์กร โดยหน้าที่ที่ “คุณอำนวย” ควรทำ คือ

- ร่วมกับ “คุณเอื้อ” จัดให้มีการกำหนด เป้าหมาย

- จัดตลาดนัดความรู้ เพื่อให้ คุณกิจ นำความสำเร็จมาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ถอดความรู้ออกมาจากวิธีทำงานที่นำไปสู่ความสำเร็จนั้น

- จัดการคุณภาพ หรือกิจกรรม “เชิญเพื่อนมาช่วย” (Peer Assist) เพื่อให้บรรลุเป้าหมายได้ง่าย หรือเร็วขึ้น โดยที่ผู้นั้นจะอยู่ภายในหรือนอกองค์กรก็ได้ เรียนรู้วิธีทำงานจากเขา เชิญเขามาเล่าหรือสาธิต

- จัดพื้นที่เสมือนสำหรับการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และสำหรับเก็บรวบรวมขุมความรู้ที่ได้ เช่น ใช้เทคโนโลยีการสื่อสารและสารสนเทศซึ่งรวมทั้งเว็บไซต์ เว็บบอร์ด เว็บบล็อก อินทราเน็ต จดหมายข่าว เป็นต้น

- ส่งเสริมให้เกิดชุมชนแนวปฏิบัติ (CoP-Community of Practice) ในเรื่องที่เป็นความรู้ หรือเป็นหัวใจในการบรรลุเป้าหมายหลักขององค์กร

- เชื่อมโยงการดำเนินการจัดการความรู้ขององค์กร กับกิจกรรมจัดการความรู้ภายนอก เพื่อสร้างความคึกคักและเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับภายนอก

4. คุณกิจ (Knowledge Practitioner, KP) “คุณกิจ” หรือผู้ปฏิบัติงาน เป็นผู้ดำเนินการในเรื่องของการจัดการความรู้ เพราะเป็นผู้ดำเนินกิจกรรมจัดการความรู้ประมาณร้อยละ 90-95 ของทั้งหมดและเป็นผู้ที่มีความรู้ (Explicit Knowledge) และเป็นผู้ที่ต้องมาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ใช้หาสร้าง แปลง ความรู้เพื่อการปฏิบัติให้บรรลุถึง “เป้าหมาย” ที่ตั้งไว้

5. คุณประสาน (Network Manager) คุณประสานเป็นผู้ที่คอยประสานเชื่อมโยงเครือข่ายการจัดการความรู้ระหว่างหน่วยงาน ให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในวงที่กว้างขึ้น เกิดพลังร่วมมือทางเครือข่ายในการเรียนรู้และยกระดับความรู้แบบทวีคูณ

โรงเรียนชานา จังหวัดสุพรรณบุรี ได้รับการสนับสนุนจากสถาบันส่งเสริมการจัดการความรู้เพื่อสังคม (สคส.) ในการสนับสนุนงบประมาณดำเนินการจัดการความรู้ และได้นำกระบวนการสำคัญในการเรียนรู้มาใช้เป็นแนวทางในการจัดการเรียนการสอนให้แก่เกษตรกรในโรงเรียน จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ผู้วิจัยต้องศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับการจัดการเรียนรู้ เพื่อนำมาเป็นกรอบในการศึกษาและวิเคราะห์ในส่วนของการเรียนรู้ของเกษตรกร ซึ่งเป็นช่องทางหนึ่งในการสื่อสารของโรงเรียนชานา จังหวัดสุพรรณบุรี ที่นำไปสู่การมีส่วนร่วมของเกษตรกรและการพัฒนาอาชีพของแต่ละบุคคล

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับกลยุทธ์การสื่อสารและการมีส่วนร่วม

กนกรัตน์ วงศ์ลักษณ์พันธ์ (2542: 184-187) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “กลยุทธ์การสื่อสารของเจ้าที่บำบัดพื้นที่ฟูกับการมีส่วนร่วมกับกิจกรรมฟื้นฟูของผู้เข้ารับการบำบัดพื้นที่ฟูเพื่อเลิกยาเสพติด” เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากลยุทธ์สื่อสารของเจ้าที่บำบัดพื้นที่ฟู ทักษะชีวิต พฤติกรรมการมีส่วนร่วมในกิจกรรมฟื้นฟู ทิศนคติต่อผู้เลิกยาเสพติด

ผลการวิจัยพบว่า

1. กลยุทธ์สื่อสารของเจ้าที่บำบัดพื้นที่ฟู สามารถแบ่งได้ ดังนี้ กลยุทธ์การสื่อสารทั่วไป การสื่อสารระหว่างบุคคล การสื่อสารในกลุ่มและการสื่อสารในชุมชนบำบัด ทั้งนี้ในแต่ละประเภท การสื่อสารของเจ้าหน้าที่ จะใช้กลยุทธ์และเทคนิคที่หลากหลาย รูปแบบไม่มีแบบแผนกำหนดที่แน่นอน ซึ่งขึ้นอยู่กับเหตุการณ์ สถานการณ์การสื่อสาร และคำนึงถึงปัจจัยเกี่ยวกับพฤติกรรม ลักษณะนิสัยของผู้เข้ารับการบำบัดพื้นที่ฟูเป็นประการสำคัญ แต่ทั้งนี้จะดำเนินการสื่อสารภายใต้ความรู้สึที่ดีต่อกัน มีความจริงใจ แบ่งปันความรัก ความอบอุ่น และความเอื้ออาทร

2. ทักษะชีวิต ในระหว่างการบำบัดนั้น ผู้เข้ารับการบำบัดพื้นที่ฟูจะได้รับประโยชน์จากประสบการณ์การเรียนรู้ทักษะชีวิตต่างๆ จากกิจกรรมฟื้นฟู ตามตารางกิจกรรมประจำวันและทักษะชีวิตที่ได้รับนั้นจะเป็นประโยชน์ต่อการหลีกเลี่ยงยาเสพติด สามารถใช้ชีวิตได้อย่างปลอดภัย ตลอดจนปรับเปลี่ยนเป็นบุคคลที่มีคุณภาพชีวิตที่ดี

3. ทิศนคติต่อการเลิกยาเสพติด พบว่า ผู้เข้ารับการบำบัดพื้นที่ฟู จะมีทัศนคติที่ดีต่อผู้เลิกยาเสพติดอย่างชัดเจน เมื่อได้เข้ารับการบำบัดพื้นที่ฟูในระยะเวลาหนึ่ง และสามารถตระหนักถึงคุณค่า ประโยชน์ของการเลิกยาเสพติด ตลอดจนเพิ่มความมุ่งมั่นที่จะเลิกยาเสพติดให้ขาดหาย โดยไม่กลับไปเสพซ้ำ

ใจทิพย์ สอนดี (2543: 114-121) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “กลยุทธ์การสื่อสารในโครงการบวชป่าชุมชน” เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาเนื้อหาและวิธีการนำเสนอสื่อพิธีกรรมในโครงการบวชป่าชุมชน การมีส่วนร่วมในโครงการบวชป่าชุมชน และปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมในโครงการบวชป่าชุมชน

ผลการวิจัยพบว่า

1. เนื้อหาและวิธีการนำเสนอสื่อพิธีกรรมในโครงการบวชป่าชุมชน ประกอบด้วย

2 ประเด็นหลัก คือ คน ชุมชน อยู่ร่วมกับป่าได้ ซึ่งนำแนวคิดทางศาสนาและความเชื่อ วิธีการจัดการป่าด้วยองค์กรชุมชน ผ่านการนำเสนอด้วยการจัดการตามขั้นตอนของสื่อพิธีกรรม การจัดการตามหลักเกณฑ์ของชุมชน และการเฉลิมพระเกียรติ โดยเน้นการนำเสนอด้วยสื่อสัญลักษณ์แก่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

2. การมีส่วนร่วมของประชาชนที่เข้าร่วมโครงการ ปรากฏว่า ประชาชนมีส่วนร่วมในฐานะผู้ปฏิบัติการ ในขั้นตอนต่างๆ ได้แก่ การเตรียมการ การดำเนินการ โดยองค์กรพัฒนาเอกชนมีบทบาทเป็นผู้ให้การสนับสนุนด้านต่างๆ เช่น ข้อมูลทางวิชาการ การจัดการ และหน่วยงานอื่นๆ ได้แก่ คณะกรรมการจากภาครัฐ นักวิชาการ องค์กรธุรกิจ พระสงฆ์ มีบทบาทเป็นผู้สนับสนุนในฐานะภาคีร่วมกันในการทำงาน

3. ปัจจัยการมีส่วนร่วม ประกอบด้วย ปัจจัยภายใน ได้แก่ ความเชื่อและความศรัทธา ความรู้สึกที่สอดคล้องตรงใจ และปัจจัยภายนอก ได้แก่ การเชิญชวน แรงกดดัน คุณลักษณะเฉพาะของโครงการ

สุรยุทธ หลิมตระกูล (2544) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ : ศึกษาเฉพาะกรณี ป่าชุมชนบ้านห้วยสะพาน ตำบลหนองโรง อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี” เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพและการวิจัยเชิงปริมาณ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาให้ทราบถึงพัฒนาการของการจัดการป่าชุมชน ระดับของการมีส่วนร่วม และปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ป่าชุมชนบ้านห้วยสะพาน ตำบลหนองโรง อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี

ผลการวิจัยพบว่า ในส่วนของการวิจัยเชิงคุณภาพ พบว่า พัฒนาการของการจัดการป่าชุมชนบ้านห้วยสะพาน เกิดจากปัจจัยที่เกี่ยวข้องกัน 2 ประการ ได้แก่ การต่อต้านการแย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติ จากบุคคลภายนอก และความต้องการรักษาทรัพยากรป่าไม้วัวในชุมชนเพื่อสนองความต้องการเกี่ยวกับการอุปโภคบริโภคน้ำ

ส่วนของการศึกษาเชิงปริมาณ พบว่า การมีส่วนร่วมของประชาชน อยู่ในระดับต่ำถึงปานกลาง เนื่องจากในขั้นตอนของการมีส่วนร่วม การวางแผนและการติดตามและประเมินผล มักจำกัดอยู่ในกลุ่มผู้นำท้องถิ่น โดยประชาชนส่วนใหญ่เข้ามามีส่วนร่วมในขั้นตอนของการปฏิบัติตามแผน และการรับผลประโยชน์เท่านั้น ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ได้แก่ เพศ อาชีพหลัก ความรู้สึกเป็นเจ้าของป่าชุมชน และการได้รับข่าวสารเกี่ยวกับป่า

ชุมชน รongลงมาได้แก่ ระยะเวลาที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านและการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน ส่วนปัจจัยอื่น ๆ ที่มีอิทธิพลต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ได้แก่ อายุ ระดับการศึกษา จำนวนสมาชิกในครัวเรือน จำนวนที่ดินทำกิน การเป็นสมาชิกกลุ่มในชุมชน และความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับป่าชุมชน

นิลบล แสนอาทิตย์ (2547) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “กระบวนการสื่อสารในการอนุรักษ์แม่น้ำของตำบลไหล่น่าน อำเภอเวียงสา จังหวัดน่าน” เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากลยุทธ์การสื่อสารที่ใช้ในการอนุรักษ์แม่น้ำ การมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์แม่น้ำและปัจจัยที่ทำให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์แม่น้ำของตำบลไหล่น่าน อำเภอเวียงสา จังหวัดน่าน

ผลการวิจัยพบว่า

1. กลยุทธ์การสื่อสารในการอนุรักษ์แม่น้ำ มีดังต่อไปนี้ การริเริ่ม ใช้กลยุทธ์การแสวงหาแกนนำให้ตรงใจชาวบ้าน กลยุทธ์การสร้างความเข้าใจ การเรียนรู้และวางแผน ใช้กลยุทธ์การใช้การเปิดเวทีสาธารณะ กลยุทธ์การใช้การแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับชุมชนอื่น กลยุทธ์การถ่ายทอดความรู้จากปราชญ์ชาวบ้าน กลยุทธ์การสร้างความรู้สึกรักเป็นเจ้าของ กลยุทธ์การใช้สื่อสัญลักษณ์ การจัดการเชิงสังคม ใช้กลยุทธ์การสร้างกฎโดยชาวบ้านเพื่อชาวบ้าน กลยุทธ์การเผยแพร่กฎ กลยุทธ์การให้รางวัลกับผู้เป็นหูเป็นตาผ่านสื่อกลางในการร้องเรียน กลยุทธ์การใช้สื่อกิจกรรม กลยุทธ์การใช้สื่อท้องถิ่นเพื่อสร้างความเข้าใจร่วมกัน กลยุทธ์การสร้างเครือข่ายในการสื่อสาร กลยุทธ์การประชาสัมพันธ์อย่างไม่เป็นทางการ กลยุทธ์การประชาสัมพันธ์ผ่านสถาบันทางสังคม กลยุทธ์การใช้สื่อมวลชน การประยุกต์ความเชื่อทางศาสนาและพิธีกรรม ใช้กลยุทธ์การนำความเชื่อทางศาสนาและพิธีกรรมมาใช้ กระบวนการที่ 6 การจัดการเชิงโครงสร้าง ใช้กลยุทธ์การมอบอำนาจในการแต่งตั้งคณะกรรมการอนุรักษ์แม่น้ำระดับหมู่บ้าน การพัฒนาเครือข่าย ใช้กลยุทธ์การพัฒนาเครือข่ายโดยการถ่ายทอดองค์ความรู้ในการอนุรักษ์แม่น้ำไปยังหมู่บ้านอื่น

2. การมีส่วนร่วมของประชาชนส่วนร่วมอยู่ในฐานะผู้ปฏิบัติกิจกรรมเท่านั้น ซึ่งกลุ่มประชาชนที่เข้ามามีส่วนร่วมหลักในการอนุรักษ์แม่น้ำคือ กลุ่มแกนนำในการอนุรักษ์ โดยเข้ามามีส่วนร่วมในการริเริ่ม วางแผนและกำหนดกิจกรรมต่าง ๆ ในการอนุรักษ์แม่น้ำ โดยมีมูลนิธิฮักเมื่องน่านเข้ามามีส่วนร่วมในฐานะที่ปรึกษา และหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชนเข้ามามีส่วนร่วมในฐานะผู้สนับสนุนเท่านั้น

3. ปัจจัยที่ทำให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์แม่น้ำ มีดังนี้ ปัจจัยภายในประกอบด้วย ความรู้สึกเป็นเจ้าของแม่น้ำและสัตว์น้ำ ความต้องการยกระดับฐานะทางเศรษฐกิจ

ความรู้ที่ก้าวร้าวรับผิดชอบ ความเชื่อในศาสนาและพิธีกรรม ความศรัทธาในตัวผู้นำการประกอบพิธีกรรม ความศรัทธาในกลุ่มแกนนำอนุรักษ์แม่ น้ำ ความต้องการการเรียนรู้จากการมีส่วนร่วมและความรู้สึกภาคภูมิใจในผลงานการอนุรักษ์แม่ น้ำของชุมชน ปัจจัยภายนอกประกอบด้วยรูปแบบการสื่อสารที่ใช้ในการเชิญชวน การได้รับแรงผลักดันจากการเห็นความสำเร็จของชุมชนอื่น สื่อกิจกรรมที่ใช้มีความน่าสนใจ หลากหลายและต่อเนื่อง การเปิดโอกาสให้มีส่วนร่วมในหลายระดับและการถูกบังคับโดยมาตรการหมู่บ้าน

ลัทธินิมา เกื้อสกุล (2547: 138-142) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “กลยุทธ์การสื่อสารของกองทัพบกเพื่อสร้างจิตสำนึกสาธารณะเรื่องสิทธิมนุษยชนด้านสิ่งแวดล้อม” เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษากลยุทธ์การสื่อสารของกองทัพบกเพื่อสร้างจิตสำนึกสาธารณะเรื่องสิทธิมนุษยชนด้านสิ่งแวดล้อม 2) เพื่อศึกษาแนวทางในการพัฒนาจิตสำนึกสาธารณะเรื่องสิทธิมนุษยชนด้านสิ่งแวดล้อม 3) เพื่อศึกษาการมีส่วนร่วมของผู้บังคับบัญชาตามลำดับชั้นเพื่อสร้างจิตสำนึกสาธารณะเรื่องสิทธิมนุษยชนด้านสิ่งแวดล้อม 4) เพื่อศึกษาความตระหนักอันนำไปสู่พฤติกรรมเรื่องสิทธิมนุษยชนด้านสิ่งแวดล้อม 5) ความสัมพันธ์ของการเปิดรับข่าวสารประเด็นเรื่องสิทธิมนุษยชนด้านสิ่งแวดล้อมจากสื่อต่างๆ ของกองทัพบกกับความคิดเห็นที่มีต่อกลยุทธ์การสื่อสารที่กองทัพบกใช้เพื่อจิตสำนึกสาธารณะเรื่องสิทธิมนุษยชนด้านสิ่งแวดล้อม 6) ศึกษาความสัมพันธ์ของการเปิดรับข่าวสารประเด็นเรื่องสิทธิมนุษยชนด้านสิ่งแวดล้อมจากสื่อต่างๆ ของกองทัพบกกับความตระหนักเรื่องสิทธิมนุษยชนด้านสิ่งแวดล้อม 7) ศึกษาความสัมพันธ์ของความคิดเห็นที่มีต่อกลยุทธ์การสื่อสารที่กองทัพบกใช้เพื่อสร้างจิตสำนึกสาธารณะเรื่องสิทธิมนุษยชนด้านสิ่งแวดล้อม

ผลการวิจัยพบว่า กลยุทธ์การสื่อสารของกองทัพบกเพื่อสร้างจิตสำนึกสาธารณะเรื่องสิทธิมนุษยชนด้านสิ่งแวดล้อมสามารถนำมาใช้ได้จริง และกลยุทธ์หลักคือ การให้เรียนรู้จากการปฏิบัติจริงและการใช้การฝึกอบรม ซึ่ง โดยมีการใช้กลยุทธ์ในรูปแบบต่าง ๆ ได้แก่ การพูดแบบทหาร การใช้เหตุผล การให้รางวัล การสั่งสอน ส่วนแนวทางในการพัฒนาจิตสำนึกสาธารณะเรื่องสิทธิมนุษยชนด้านสิ่งแวดล้อม ควรเน้นในเรื่องของการให้ความรู้เพิ่มมากขึ้นเป็นหลัก และควรมีการประเมินผลให้มากขึ้นกว่าเดิม การมีส่วนร่วมของผู้บังคับบัญชาตามลำดับชั้นนั้น ส่วนใหญ่มาจากการรับนโยบายจากกองทัพบกมาปฏิบัติ และประเด็นสิ่งแวดล้อมเป็นสิ่งที่โลกกำลังให้ความสนใจอยู่

การเปิดรับข่าวสารประเด็นเรื่องสิทธิมนุษยชนด้านสิ่งแวดล้อมจากสื่อต่าง ๆ ของกองทัพบกมีความสัมพันธ์เชิงบวกกับความตระหนักอันนำไปสู่พฤติกรรมเรื่องสิทธิมนุษยชนด้านสิ่งแวดล้อม จึงทำให้พลทหารกองประจำการมีความตระหนักเรื่องสิทธิมนุษยชนด้านสิ่งแวดล้อม

อยู่ในระดับสูง การเปิดรับข่าวสารประเด็นเรื่องสิทธิมนุษยชนด้านสิ่งแวดล้อมจากสื่อต่าง ๆ มีความสัมพันธ์เชิงบวกกับความคิดเห็นที่มีต่อกลยุทธ์การสื่อสารที่กองทัพบกใช้เพื่อจัดสำนึกสาธารณะเรื่องสิทธิมนุษยชนด้านสิ่งแวดล้อมและความคิดเห็นที่มีต่อกลยุทธ์การสื่อสารที่กองทัพบกใช้เพื่อจัดสำนึกสาธารณะเรื่องสิทธิมนุษยชนด้านสิ่งแวดล้อมมีความสัมพันธ์เชิงบวกกับความตระหนักเรื่องสิทธิมนุษยชนด้านสิ่งแวดล้อมด้วย

วารินทร์ จันทรัตน์ (2548) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ปัจจัยที่มีส่วนเกี่ยวข้องต่อการมีส่วนร่วมของผู้นำชุมชนในการปกครองส่วนท้องถิ่นขององค์การบริหารส่วนตำบล จังหวัดสุพรรณบุรี” เป็นการวิจัยเชิงปริมาณ มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาปัจจัยด้านสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองของผู้นำชุมชน 2) ศึกษาระดับการมีส่วนร่วมของผู้นำชุมชน 3) ศึกษาเปรียบเทียบปัจจัยที่มีส่วนเกี่ยวข้องต่อการมีส่วนร่วมของผู้นำชุมชน และ 4) ศึกษาความสัมพันธ์ของปัจจัยที่มีส่วนเกี่ยวข้องต่อการมีส่วนร่วมของผู้นำชุมชน โดยควบคุมอิทธิพลของตัวแปรที่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมกลุ่ม

ผลการวิจัยพบว่า

1. ปัจจัยด้านสังคม พบว่า ผู้นำชุมชนจบการศึกษาระดับมัธยมศึกษาหรืออาชีวศึกษาและมีระยะเวลาที่อาศัยในชุมชนมากกว่า 30 ปีมากที่สุด ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ
2. ผู้นำชุมชนมีส่วนร่วมในการปกครองส่วนท้องถิ่นขององค์การบริหารส่วนตำบลในภาพรวมและมีส่วนร่วมในกิจกรรม 58 ด้าน คือ ด้านสาธารณูปโภค ด้านสาธารณสุข ด้านการศึกษา ด้านสวัสดิการสังคม และด้านทรัพยากรธรรมชาติ อยู่ระดับปานกลาง

การเปรียบเทียบปัจจัยที่มีส่วนเกี่ยวข้องต่อการมีส่วนร่วมของผู้นำชุมชน พบว่า ผู้นำชุมชนที่มีระดับการศึกษา ระยะเวลาที่อาศัยในชุมชน และการรับรู้ข้อมูลข่าวสารทางการเมืองแตกต่างกันมีส่วนร่วมในการปกครองส่วนท้องถิ่นขององค์การบริหารส่วนตำบลแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ.05 ส่วนอาชีพ รายได้เฉลี่ยของครอบครัวต่อเดือน ระยะเวลาในการดำรงตำแหน่งในชุมชนและความรู้ความเข้าใจในเรื่องการปกครองส่วนท้องถิ่นแตกต่างกันมีส่วนในการปกครองส่วนท้องถิ่นขององค์การบริหารส่วนตำบลไม่แตกต่างกัน

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการสื่อสารการเกษตร

กมลรัฐ อินทรทัศน์ และคณะ (2542: 109-110) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “รูปแบบและกลยุทธ์การสื่อสารเพื่อการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมระหว่างชุมชนกับศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีศูนย์เรียนรู้และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง” ซึ่งแบ่งการวิจัยออกเป็น 2 ระยะ โดยระยะแรกเป็นการวิจัยเชิงปริมาณถึงคุณภาพ และในระยะที่ 2 เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการถึงคุณภาพ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา 1) สภาพการณ์โดยรวมของชุมชน 2) สภาพการณ์โดยรวมเกี่ยวกับศูนย์เรียนรู้ทั้ง 2 ประเภทที่มีอยู่ในชุมชนนั้น ๆ 3) รูปแบบและกลยุทธ์การสื่อสารที่ใช้ขับเคลื่อนกระบวนการเรียนรู้สู่การพัฒนาาร่วมกันระหว่างศูนย์ฯ กับหน่วยงานต่าง ๆ และกับชุมชน 4) สภาพการณ์การมีส่วนร่วมระหว่างศูนย์ฯ กับหน่วยงานต่าง ๆ และชุมชนเอง 5) ปัจจัยต่าง ๆ ที่เอื้อและไม่เอื้อต่อกระบวนการขับเคลื่อนการเรียนรู้สู่การพัฒนาาร่วมกันระหว่างศูนย์ฯ กับหน่วยงานต่าง ๆ และชุมชนเอง 6) ผลที่เกิดขึ้นจากการดำเนินงานของศูนย์ฯ ทั้ง 2 ประเภทกับหน่วยงานต่าง ๆ และกับชุมชนเอง

ผลการวิจัยพบว่า การวิจัยในระยะแรก รูปแบบและกลยุทธ์การสื่อสารที่ใช้เป็นกลไกในการขับเคลื่อนกระบวนการเรียนรู้สู่การพัฒนาาร่วมกันบนฐาน การทำงานขององค์กรแกนนำที่แตกต่างกัน 4 ประเภท คือ แกนนำที่เป็นหน่วยงานภาครัฐ แกนนำที่เป็นหน่วยธุรกิจ แกนนำที่เป็นองค์กรเอกชน และแกนนำที่เป็นองค์กรชุมชน ส่วนการวิจัยในระยะที่ 2 ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการใช้กระบวนการสื่อสาร โดยเฉพาะรูปแบบและกลยุทธ์การสื่อสารเพื่อให้เป็นกลไกในการขับเคลื่อนกระบวนการเรียนรู้สู่การพัฒนาาร่วมกันระหว่างศูนย์เรียนรู้ต่าง ๆ ภายในชุมชนกับหน่วยงานต่าง ๆ และกับชุมชนเอง

อัจฉรา ศิริวงศ์ (2547: 90-96) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การจัดการสื่อสารในธุรกิจการเกษตรของชุมชนลุ่มแม่น้ำเพชรบุรี” เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาชีวิตความเป็นอยู่และการทำเกษตรกรรมของชุมชนลุ่มแม่น้ำเพชรบุรีตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน การจัดการสื่อสารในธุรกิจการเกษตรตั้งแต่กระบวนการเริ่มการผลิต จนกระทั่งนำผลผลิตออกสู่ตลาดและศึกษาถึงปัจจัยที่เกื้อหนุนในการจัดการสื่อสารในธุรกิจการเกษตรของชุมชนลุ่มแม่น้ำเพชรบุรี

ผลการวิจัยพบว่า

1. ชุมชนลุ่มแม่น้ำเพชรบุรีมีวิวัฒนาการในการทำการเกษตร โดยได้รับแหล่งความรู้ในการทำการเกษตรจากบรรพบุรุษมาสู่รุ่นลูกหลาน ในปัจจุบันการทำการเกษตรของชุมชนลุ่มแม่น้ำเพชรบุรีมีการเปลี่ยนแปลงให้เข้ากับยุคสมัยโดยชาวชุมชนยอมรับเทคโนโลยีและความรู้ใหม่ๆ ซึ่งได้รับจากสื่อบุคคลและสื่อมวลชน นำมาพัฒนาผลผลิตของตนให้เพิ่มมากขึ้นและเปลี่ยนรูปแบบการทำการเกษตรแบบพอกินพอใช้เป็นการทำการเกษตรเพื่อการค้า

2. การจัดการสื่อสารในธุรกิจการเกษตรของชุมชนลุ่มแม่น้ำเพชรบุรี ในขั้นตอนการผลิต การดูแลผลผลิต และขั้นตอนการจำหน่ายผลผลิต การสื่อสารที่ใช้การสื่อสารระหว่างบุคคลและการสื่อสารกลุ่มใหญ่ การสื่อสารมวลชน และการใช้สื่อเฉพาะกิจ

3. ปัจจัยที่เกื้อหนุนในการจัดการสื่อสารในธุรกิจการเกษตรของชุมชนลุ่มแม่น้ำเพชรบุรี มี 3 ปัจจัย ได้แก่ ปัจจัยด้านภูมิประเทศ ปัจจัยด้านความสัมพันธ์ของคนในชุมชนและปัจจัยด้านการสื่อสาร

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 3

ระเบียบวิธีวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่องกลยุทธ์การสื่อสารเพื่อการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมของเกษตรกรในโรงเรียนชานา จังหวัดสุพรรณบุรีเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) มีระเบียบวิธีวิจัยดังต่อไปนี้

1. รูปแบบการวิจัย
2. ประชากร
3. กลุ่มเป้าหมาย
4. ขั้นตอนในการดำเนินการวิจัย
5. วิธีเก็บรวบรวมข้อมูล
6. เครื่องมือและการตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือ
7. การวิเคราะห์ข้อมูล
8. การนำเสนอข้อมูล

1. รูปแบบการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่องกลยุทธ์การสื่อสารเพื่อการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมของเกษตรกรในโรงเรียนชานา จังหวัดสุพรรณบุรีเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยมีจุดมุ่งหมายที่จะศึกษาข้อเท็จจริงเกี่ยวกับกลยุทธ์การสื่อสารของโรงเรียนชานา ตำบลวัดดาว อำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรีว่ามีกลยุทธ์การสื่อสารอย่างไรที่นำมาซึ่งการมีส่วนร่วมของเกษตรกร รวมทั้งปัจจัยต่าง ๆ ที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมของเกษตรกร อีกทั้งยังศึกษาถึงการมีส่วนร่วมของเกษตรกรที่เข้าศึกษาในโรงเรียนชานา ตำบลวัดดาว อำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี

โดยการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับประเด็นต่าง ๆ ในเรื่องนี้เป็นการศึกษาเชิงลึก (In depth) ที่จะมุ่งแสวงหาข้อเท็จจริงตามวิธีการถ่ายทอดของโรงเรียนชานา ตำบลวัดดาว อำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี โดยมีวิธีการศึกษา ดังนี้

- 1.1 การศึกษาจากเอกสาร (Document Study)
- 1.2 การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview)
- 1.3 การสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม (Non-participant Observation)

2. ประชากร (Population)

ประชากรในการวิจัยครั้งนี้ มี 2 กลุ่ม คือ เจ้าหน้าที่จากมูลนิธิข้าวขวัญ จำนวน 15 คนและเกษตรกรที่ศึกษาอยู่ในโรงเรียนชานา ตำบลวัดดาว จังหวัดสุพรรณบุรี จำนวน 54 คน

3. กลุ่มตัวอย่าง (Sample)

กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้คัดเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive Key Informants) จำนวน 27 คน โดยสามารถแบ่งได้เป็น 2 กลุ่ม คือ

กลุ่มที่ 1 เจ้าหน้าที่จากมูลนิธิข้าวขวัญ จำนวน 7 คน ได้แก่

- 1.1 เจ้าหน้าที่ที่ปฏิบัติหน้าที่เชิงนโยบาย จำนวน 3 คน ได้แก่
 - ผู้อำนวยการมูลนิธิข้าวขวัญ จำนวน 1 คน
 - ผู้จัดการมูลนิธิข้าวขวัญ จำนวน 1 คน
 - เจ้าหน้าที่ฝ่ายประสานงานของมูลนิธิข้าวขวัญ จำนวน 1 คน
- 1.2 เจ้าหน้าที่ที่มีหน้าที่เกี่ยวข้องกับการถ่ายทอดความรู้แก่เกษตรกร 4 คน
 - เจ้าหน้าที่ปฏิบัติการภาคสนาม จำนวน 4 คน

กลุ่มที่ 2 เกษตรกรที่กำลังศึกษาอยู่ในโรงเรียนชานา จังหวัดสุพรรณบุรี จำนวน 20 คน

4. ขั้นตอนในการดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง “กลยุทธ์การสื่อสารเพื่อการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมของเกษตรกรในโรงเรียนชานา จังหวัดสุพรรณบุรี” มีลำดับขั้นตอนในการเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัย ดังนี้ คือ

4.1 ทำการศึกษาข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับเรื่องที่จะทำการวิจัย โดยศึกษาจากเอกสารและการพูดคุยอย่างไม่เป็นทางการกับบุคคลที่มีหน้าที่รับผิดชอบและมีส่วนเกี่ยวข้องกับการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ของโรงเรียนชานา ตำบลวัดดาว อำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี

4.2 ทบทวนแนวคิดและทฤษฎี รวมถึงงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเรื่องที่จะทำการศึกษา เพื่อใช้เป็นกรอบในการเข้าไปศึกษาข้อมูลจริงในภาคสนาม

4.3 เตรียมอุปกรณ์ต่าง ๆ ที่ใช้ในการสัมภาษณ์เจาะลึกและการออกสังเกตการณ์ ภาคสนามเพื่อเก็บข้อมูล ได้แก่ แบบสัมภาษณ์ข้อมูลเบื้องต้น กรอบสังเกตการณ์ สมุดจดบันทึก กล้องถ่ายรูป เทปบันทึกเสียง เป็นต้น

4.4 เตรียมคำถามที่จะใช้ในการสัมภาษณ์เจาะลึกผู้ให้ข้อมูลหลักและเตรียมกรอบสังเกตการณ์ในการศึกษาภาคสนาม

4.5 สัมภาษณ์เจาะลึกกลุ่มเป้าหมายแบบเฉพาะเจาะจงที่ได้ทำการคัดเลือก และนัดหมายไว้ รวมทั้งเข้าร่วมสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม ในช่วงที่เกษตรกรเรียนรู้ตามหลักสูตร แล้วนำความรู้ที่ได้ไปทดลองปฏิบัติในแปลงนาทดลองของโรงเรียนในช่วงระยะเวลาตั้งแต่เดือน พฤศจิกายนถึง เดือนธันวาคม 2550

4.6 ทำการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้รวบรวมมาทั้งหมด

5. วิธีเก็บรวบรวมข้อมูล

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยเป็นผู้เก็บรวบรวมข้อมูลด้วยตนเอง โดยอาศัยวิธีการต่าง ๆ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่เป็นข้อเท็จจริงและเป็นประโยชน์ต่อการวิจัยให้ได้มากที่สุด ดังนี้

การศึกษาจากเอกสาร (Document Study)

ผู้วิจัยได้ศึกษาสื่อและเอกสารต่าง ๆ (Document Study) ที่ทางโรงเรียนจัดทำขึ้นเพื่อเผยแพร่ข่าวสารต่าง ๆ แก่ชุมชนและเพื่อสนับสนุนการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ของทางโรงเรียน รวมทั้งศึกษาถึงนโยบายและแผนการดำเนินงานของมูลนิธิข้าวขวัญ

นอกจากนี้ผู้วิจัยยังได้ศึกษาและค้นคว้าเอกสารต่าง ๆ เกี่ยวกับการจัดการศึกษาและการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ของโรงเรียนชานา จังหวัดสุพรรณบุรี ได้แก่

1. แผนการดำเนินงานหรือแผนปฏิบัติการของมูลนิธิข้าวขวัญ
2. แผนการดำเนินงานหรือแผนปฏิบัติการของโรงเรียนชานา จังหวัดสุพรรณบุรี
3. ตัวอย่างสื่อและเอกสารที่ใช้ในการเผยแพร่

ทั้งนี้วิธีการวิจัยโดยการศึกษาจากเอกสาร (Document Study) เพื่อให้ทราบถึง

1. นโยบายและแผนการดำเนินงานของมูลนิธิข้าวขวัญ

2. นโยบายและแผนการดำเนินงานของโรงเรียนชานา จังหวัดสุพรรณบุรี
3. กลยุทธ์การสื่อสารเพื่อการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในโรงเรียนชานา จังหวัดสุพรรณบุรี
4. ผลที่เกิดขึ้นจากการจัดตั้งโรงเรียนชานา จังหวัดสุพรรณบุรี

การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview)

โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์เจาะลึก (In-depth Interview) กับกลุ่มเป้าหมาย 2 กลุ่ม โดยคัดเลือกแบบเฉพาะเจาะจง (Purposive Key Informants) จำนวน 27 คน นั่นคือ บุคคลที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับโรงเรียนชานา ตำบลวัดดาว อำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี ซึ่งได้แก่

1. เจ้าหน้าที่จากมูลนิธิข้าวขวัญ ได้แก่
 - 1.1 เจ้าหน้าที่ที่ปฏิบัติหน้าที่เชิงนโยบาย เพื่อให้ทราบถึง
 - นโยบายและแผนการดำเนินงานของมูลนิธิข้าวขวัญ
 - นโยบายและแผนการดำเนินงานของโรงเรียนชานา จังหวัดสุพรรณบุรี
 - กลยุทธ์การสื่อสารเพื่อการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมของเกษตรกรในโรงเรียนชานา จังหวัดสุพรรณบุรี
 - การวางแผนในอนาคตสำหรับการดำเนินงานในโรงเรียนชานา จังหวัดสุพรรณบุรี
 - 1.2 เจ้าหน้าที่ที่มีหน้าที่เกี่ยวข้องกับการถ่ายทอดความรู้แก่เกษตรกร เพื่อให้ทราบถึง
 - กลยุทธ์การสื่อสารเพื่อการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมของเกษตรกรในโรงเรียนชานา จังหวัดสุพรรณบุรี
 - วิธีการถ่ายทอดเนื้อหาต่าง ๆ ไปยังเกษตรกร
 - รูปแบบการสื่อสารต่าง ๆ ที่ใช้ภายในโรงเรียนชานา จังหวัดสุพรรณบุรี
 - อุปสรรคและปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นระหว่างการจัดการเรียนการสอนในโรงเรียนชานา จังหวัดสุพรรณบุรี
2. เกษตรกรที่ศึกษาอยู่ในโรงเรียนชานา จังหวัดสุพรรณบุรี จำนวน 20 คน เพื่อให้ทราบถึง
 - ผลที่เกิดขึ้นจากการเข้าศึกษาในโรงเรียนชานา จังหวัดสุพรรณบุรี

- ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในโรงเรียนชาวนา จังหวัดสุพรรณบุรี
- ลักษณะและระดับการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในโรงเรียนชาวนา จังหวัดสุพรรณบุรี
- อุปสรรคและปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นระหว่างการจัดการเรียนการสอนในโรงเรียนชาวนา จังหวัดสุพรรณบุรี

การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-participant Observation)

โดยใช้วิธีการการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-participant Observation) ในการจัดการเรียนการสอนและกิจกรรมของโรงเรียนชาวนา จังหวัดสุพรรณบุรี ในช่วงระยะเวลาตั้งแต่เดือนพฤศจิกายน ถึงเดือนธันวาคม พ.ศ. 2550 โดยสังเกตการณ์ในช่วงที่เกษตรกรเรียนรู้ตามหลักสูตรแล้วนำความรู้ที่ได้ไปทดลองปฏิบัติในแปลงนาทดลองที่โรงเรียนชาวนา จังหวัดสุพรรณบุรี รวมทั้งจากกิจกรรมที่เกษตรกรในโรงเรียนชาวนา จังหวัดสุพรรณบุรีทำร่วมกับชุมชนตำบลวัดดาว ซึ่งเป็นการสังเกต

1. การจัดการเรียนการสอนในชั้นเรียนตามหลักสูตรต่าง ๆ ของทางโรงเรียน
2. การจัดกิจกรรมในช่วงของการทดลองปฏิบัติในแปลงนาทดลองของโรงเรียน
3. ลักษณะการดำเนินงานด้านการสื่อสารในช่วงการเรียน
4. ปัจจัยอื่น ๆ ที่เอื้อต่อการปฏิบัติกิจกรรมและการมีส่วนร่วมของเกษตรกร
5. อุปสรรคและปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นระหว่างการจัดการเรียนการสอนในโรงเรียนชาวนา จังหวัดสุพรรณบุรี

ทั้งนี้วิธีการวิจัยโดยการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-participant Observation) เพื่อให้ทราบถึง

- กระบวนการเรียนการสอนในชั้นเรียน การปฏิบัติและการร่วมกิจกรรมของเกษตรกร
- การสื่อสารที่ใช้ในการเรียนการสอนและการร่วมกิจกรรมต่าง ๆ
- ผลที่เกิดขึ้นจากการจัดตั้งโรงเรียนชาวนา จังหวัดสุพรรณบุรี
- ลักษณะและระดับการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในโรงเรียนชาวนา จังหวัดสุพรรณบุรี
- บรรยากาศและปัจจัยอื่น ๆ ระหว่างการเรียนการสอนหรือการร่วมกิจกรรม

- อุปสรรคและปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นระหว่างการจัดการเรียนการสอนในโรงเรียน
ชานา จังหวัดสุพรรณบุรี

6. เครื่องมือและการตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือ

เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้มีดังนี้ คือ

6.1 แบบการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้อง

6.2 แบบสัมภาษณ์โดยอิงโครงสร้างปานกลาง (Semi-Structure Interview) ซึ่งเป็น
แบบสัมภาษณ์ที่ไม่เป็นทางการ โดยที่ผู้วิจัยได้กำหนดประเด็นในการสัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมายไว้
ล่วงหน้าแล้ว โดยเน้นการใช้คำถามปลายเปิด (Open-ended Questions) ในการสัมภาษณ์เพื่อให้
กลุ่มเป้าหมายสามารถให้รายละเอียดได้อย่างเต็มที่ โดยผู้วิจัยได้กำหนดประเด็นในแบบสัมภาษณ์
เพื่อนำมาวิเคราะห์และอภิปรายผล ดังนี้คือ

6.2.1 นโยบายและแผนการดำเนินงานของมูลนิธิข้าวจ้าว

6.2.2 นโยบายและแผนการดำเนินงานการจัดตั้งโรงเรียนชานาภายใต้โครงการ
การส่งเสริมการจัดการความรู้ในระบบเกษตรกรรมยั่งยืน จังหวัดสุพรรณบุรี

6.2.3 กลยุทธ์การสื่อสารเพื่อการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมของเกษตรกรในโรงเรียน
ชานา ตำบลวัดดาว อำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี

6.2.4 ผลที่เกิดขึ้นจากการจัดตั้งโรงเรียนชานา จังหวัดสุพรรณบุรี

6.2.5 ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในโรงเรียนชานา จังหวัด
สุพรรณบุรี ได้แก่ การเข้าร่วมกิจกรรมของเกษตรกรและการสนับสนุนจากองค์กรภายในด้าน
ต่าง ๆ

6.2.6 การมีส่วนร่วมของเกษตรกรในโรงเรียนชานา จังหวัดสุพรรณบุรี

6.2.7 อุปสรรคและปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นระหว่างการจัดการเรียนการสอนใน
โรงเรียนชานา จังหวัดสุพรรณบุรี

6.3 แบบสังเกตการณ์ (บันทึกภาคสนาม)

6.4 เทปบันทึกเสียงและสมุดบันทึก ผู้วิจัยนำมาใช้ในการบันทึกระหว่างการสัมภาษณ์
ซึ่ง จะขออนุญาตผู้ให้สัมภาษณ์ก่อนทุกครั้ง

6.5 กล้องถ่ายรูป ผู้วิจัยนำมาใช้ในการเก็บภาพในระหว่างการเข้าร่วมสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม

6.6 ผู้สัมภาษณ์ ผู้วิจัยจะเป็นผู้สัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมายทั้งหมดด้วยตนเอง

ทั้งนี้ผู้วิจัยได้แบ่งแนวคำถามในแบบสัมภาษณ์ออกเป็นหัวข้อต่าง ๆ ดังนี้

แนวคำถามการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกสำหรับเจ้าหน้าที่ที่ปฏิบัติหน้าที่เชิงนโยบาย

แนวคำถามในการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกสำหรับเจ้าหน้าที่ที่ปฏิบัติหน้าที่เชิงนโยบาย แบ่งออกเป็น 2 หมวด ได้แก่

หมวดที่ 1 แนวคำถามเกี่ยวกับข้อมูลทางด้านประชากรของเจ้าหน้าที่ที่ปฏิบัติหน้าที่เชิงนโยบาย

- ชื่อ – สกุล
- ตำแหน่ง
- การศึกษา
- ภูมิลำเนา
- ประสบการณ์ในการทำงาน
- บทบาทหน้าที่และความรับผิดชอบ โดยทั่วไป
- บทบาทหน้าที่และความรับผิดชอบเกี่ยวกับโรงเรียนชานา จังหวัดสุพรรณบุรี

หมวดที่ 2 แนวคำถามเกี่ยวกับกลยุทธ์การสื่อสารเพื่อการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมของเกษตรกรในโรงเรียนชานาจังหวัดสุพรรณบุรี

- นโยบายและแผนการดำเนินงานของโรงเรียนชานาจังหวัดสุพรรณบุรี
- นโยบายและแผนการประชาสัมพันธ์ของโรงเรียนชานาจังหวัดสุพรรณบุรี
- แนวทางการใช้สื่อและการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารของโรงเรียนชานาจังหวัดสุพรรณบุรี
- แนวทางการสร้างความร่วมมือของชุมชนวัดดาว อำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี
- ประสิทธิภาพที่เกิดขึ้นจากการจัดตั้งโรงเรียนชานาจังหวัดสุพรรณบุรี

- องค์การที่เข้ามาสนับสนุนการดำเนินงานของโรงเรียนชานา จังหวัดสุพรรณบุรี
- การวางแผนในอนาคตสำหรับการดำเนินงานในโรงเรียนชานา จังหวัดสุพรรณบุรี
- ปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงาน รวมทั้งแนวทางแก้ไข

แนวคำถามการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกสำหรับเจ้าหน้าที่ที่มีหน้าที่เกี่ยวข้องกับการถ่ายทอดความรู้แก่ให้เกษตรกร

แนวคำถามในการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกสำหรับเจ้าหน้าที่ที่มีหน้าที่เกี่ยวข้องกับการถ่ายทอดความรู้แก่เกษตรกร แบ่งออกเป็น 2 หมวด ได้แก่

หมวดที่ 1 แนวคำถามเกี่ยวกับข้อมูลทางด้านประชากรของเจ้าหน้าที่ที่มีหน้าที่เกี่ยวข้องกับการถ่ายทอดความรู้ให้แก่เกษตรกร

- ชื่อ – สกุล
- ตำแหน่ง
- การศึกษา
- ภูมิลำเนา
- ประสบการณ์ในการทำงาน
- ประสบการณ์ในการทำงานเกี่ยวกับการถ่ายทอดความรู้
- บทบาทหน้าที่และความรับผิดชอบ โดยทั่วไป
- บทบาทหน้าที่และความรับผิดชอบเกี่ยวกับโรงเรียนชานา จังหวัดสุพรรณบุรี

หมวดที่ 2 แนวคำถามเกี่ยวกับกลยุทธ์การสื่อสารเพื่อการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมของเกษตรกรในโรงเรียนชานาจังหวัดสุพรรณบุรี

- กลยุทธ์การสื่อสารเพื่อการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมของเกษตรกรในโรงเรียนชานาจังหวัดสุพรรณบุรี

- วิธีการถ่ายทอดเนื้อหาต่าง ๆ ไปยังเกษตรกร
- กิจกรรมต่าง ๆ ของโรงเรียนชานาจังหวัดสุพรรณบุรี
- รูปแบบการสื่อสารที่ใช้ในโรงเรียนชานาจังหวัดสุพรรณบุรี

- สื่อการสอนที่ใช้ในโรงเรียนชานาจังหวัดสุพรรณบุรี
- วิธีการเรียนรู้ของเกษตรกรในโรงเรียนชานาจังหวัดสุพรรณบุรี
- วิธีการสร้างความร่วมมือของชุมชน
- การมีส่วนร่วมของเกษตรกรในโรงเรียนชานาจังหวัดสุพรรณบุรี
- ประสิทธิภาพที่เกิดขึ้นจากการถ่ายทอดความรู้ไปยังเกษตรกร
- ปัญหาและอุปสรรคระหว่างการถ่ายทอดความรู้ รวมทั้งแนวทางแก้ไข

แนวคำถามการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกสำหรับเกษตรกรที่ศึกษาอยู่ในโรงเรียนชานาจังหวัดสุพรรณบุรี

แนวคำถามในการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกสำหรับเกษตรกรที่ศึกษาอยู่ในโรงเรียนชานาจังหวัดสุพรรณบุรี แบ่งออกเป็น 3 หมวด ได้แก่

หมวดที่ 1 แนวคำถามเกี่ยวกับข้อมูลทางด้านประชากรของเกษตรกรที่ศึกษาอยู่ในโรงเรียนชานา จังหวัดสุพรรณบุรี

- ชื่อ – สกุล
- ภูมิลำเนา
- ระยะเวลาในการประกอบอาชีพทำนา
- ระยะเวลาในการเข้าศึกษาในโรงเรียนชานา
- หลักสูตรที่เข้าศึกษา

หมวดที่ 2 แนวคำถามเกี่ยวกับเกี่ยวกับปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในโรงเรียนชานา จังหวัดสุพรรณบุรี

- การรับทราบข้อมูล ข่าวสารจากทางมูลนิธิข้าวขวัญ
- ทักษะคิด ความคิดเห็นเกี่ยวกับการเข้าศึกษาในโรงเรียนชานา จังหวัดสุพรรณบุรี
- บทบาทของเจ้าหน้าที่จากมูลนิธิข้าวขวัญในการส่งเสริมการมีส่วนร่วม ทั้งการเรียนการสอนในชั้นเรียนและการร่วมกิจกรรมกับชุมชน
- เหตุผลที่เข้าศึกษาในโรงเรียนชานา จังหวัดสุพรรณบุรี

- ลักษณะการเรียนรู้ของเกษตรกร
- ปัจจัยที่มีผลต่อการตัดสินใจเข้าศึกษาและร่วมกิจกรรมของเกษตรกรในโรงเรียนชาวนา จังหวัดสุพรรณบุรี
- ความพึงพอใจของเกษตรกรที่มีต่อการจัดการเรียนการสอนในโรงเรียนชาวนา จังหวัดสุพรรณบุรี
- ลักษณะทางครอบครัวของเกษตรกร
- สื่อการเรียนที่โรงเรียนใช้เป็นเครื่องมือในการถ่ายทอดความรู้
- ผลที่ได้หลังจากการเข้าศึกษาในโรงเรียนชาวนา จังหวัดสุพรรณบุรี
- วัสดุ / อุปกรณ์ที่โรงเรียนใช้ในการอำนวยความสะดวกในการเรียนรู้และจัดกิจกรรมของโรงเรียน

- เนื้อหา ข้อมูลที่ได้รับจากวิทยากรผู้สอนกับการนำไปประยุกต์ใช้จริง

- องค์กรอื่น ๆ ที่เข้ามามีบทบาท มีส่วนร่วมและให้การสนับสนุน

หมวดที่ 3 แนวคำถามเกี่ยวกับเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในโรงเรียนชาวนา จังหวัดสุพรรณบุรี

- ผลของการเข้าร่วมโรงเรียนชาวนา จังหวัดสุพรรณบุรี
- ลักษณะการมีส่วนร่วมของเกษตรกรทั้งในด้านของการเรียนรู้ในชั้นเรียนและการร่วมกิจกรรมกับชุมชน
- บทบาทของเกษตรกรในขณะศึกษาในชั้นเรียน
- บทบาทของเกษตรกรในขณะศึกษาในภาคปฏิบัติ
- บทบาทของเกษตรกรในการร่วมกิจกรรมต่าง ๆ กับชุมชน
- อุปสรรคและปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นระหว่างการจัดการเรียนการสอนในโรงเรียนชาวนา จังหวัดสุพรรณบุรี

การตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือ

ก่อนที่ผู้วิจัยจะนำแบบสัมภาษณ์ไปใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลกับกลุ่มเป้าหมาย ผู้วิจัยจะดำเนินการตรวจสอบคุณภาพของแบบสัมภาษณ์เพื่อวัดความตรงในด้าน “ความตรงด้านเนื้อหา” (Content Validity) ซึ่งผู้วิจัยจะตรวจสอบว่าเนื้อหาในแบบสัมภาษณ์ที่จะใช้ในการสัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมายนั้นมีความตรงและครบถ้วนตามประเด็นที่ต้องการวัดในงานวิจัย และมี “ความตรงด้านโครงสร้าง” (Construct Validity) หรือไม่ ซึ่งผู้วิจัยจะตรวจสอบว่าประเด็นต่าง ๆ ในแบบสัมภาษณ์นั้นครบถ้วนตามแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องตามที่ผู้วิจัยได้ดำเนินการทบทวนวรรณกรรมมาหรือไม่

ทั้งนี้ผู้วิจัยได้สร้างแบบสัมภาษณ์โดยอิงโครงสร้างปานกลาง (Semi-Structure Interview) โดยเน้นการใช้คำถามแบบปลายเปิด (Open – ended Questions) ซึ่งได้กำหนดประเด็นในแบบสัมภาษณ์เพื่อนำมาวิเคราะห์และอภิปรายผลตามวัตถุประสงค์การวิจัย ดังนี้

1. เพื่อศึกษากลยุทธ์การสื่อสารเพื่อการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมของเกษตรกรในโรงเรียนชานา จังหวัดสุพรรณบุรี
2. เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของเกษตรกรใน โรงเรียนชานา จังหวัดสุพรรณบุรี
3. เพื่อศึกษาการมีส่วนร่วมของเกษตรกรที่เข้าศึกษาใน โรงเรียนชานา จังหวัดสุพรรณบุรี

อย่างไรก็ตามในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยอาศัยวิธีการตรวจสอบความแม่นยำ ความเชื่อถือได้ และความครบถ้วนของข้อมูล เพื่อให้ข้อมูลที่ได้มีความน่าเชื่อถือมากที่สุด โดยผู้วิจัยใช้วิธีการตรวจสอบหลายวิธี คือ

1. แบบสัมภาษณ์ที่ใช้ในการวิจัย ได้ผ่านการตรวจสอบแนวทางการสัมภาษณ์ตลอดจนข้อคำถามจากอาจารย์ที่ปรึกษาเพื่อพิจารณาถึงความครอบคลุมของคำถาม การสื่อความหมายในประเด็นคำถามให้ตรงกับวัตถุประสงค์ของการวิจัยมากที่สุด
2. การตรวจสอบสามเส้าด้วยวิธีการรวบรวมข้อมูล (Methodological Triangulation) เป็นการศึกษาค้นคว้าข้อมูลการดำเนินกิจกรรมจากเอกสารต่าง ๆ และการสัมภาษณ์เจาะลึกกลุ่มเป้าหมาย เพื่อเป็นการตรวจสอบซึ่งกันและกัน และพิจารณาว่าข้อมูลที่ได้รับนั้นมีความถูกต้องตรงกัน และสอดคล้องหรือไม่ อย่างไร ซึ่งจะทำให้ข้อมูลที่ได้รับมีความน่าเชื่อถือ รวมถึงการใช้วิธีการวิจัยโดยการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมควบคู่ไปกับการเก็บข้อมูลด้วย จะช่วยเพิ่มความน่าเชื่อถือให้ผลการวิจัยได้มากที่สุด

3. การตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูล (Data Triangulation) โดยพิจารณาจากแหล่งบุคคลที่สัมภาษณ์ โดยบุคคลที่ให้ข้อมูลนั้นมีจำนวนหลายคน และครอบคลุมผู้ที่เกี่ยวข้องกับทุกด้าน

4. หลังจากการเข้าไปสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วมและการสัมภาษณ์แต่ละครั้ง ผู้วิจัยจะบันทึกภาคสนาม และจัดแยกประเภทข้อมูลเป็นหมวดหมู่แบบคร่าว ๆ เพื่อให้ทราบถึงข้อมูลที่ได้รับและที่ขาดหายไป เพื่อให้สะดวกต่อการเก็บรวบรวมข้อมูลในครั้งต่อไป

5. การตรวจสอบหลังจากที่ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ข้อมูลเรียบร้อยแล้ว โดยให้บุคคลที่เป็นผู้ให้ข้อมูล รวมทั้งบุคคลที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินกิจกรรมในโรงเรียนชานา ตำบลวัดดาว อำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี อ่านบททวนดูว่าข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูลดังกล่าวนั้นมีความเที่ยงตรง และมีความถูกต้องจริงหรือไม่

7. การวิเคราะห์ข้อมูล

งานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ โดยผู้วิจัยจะนำข้อมูลที่ได้จากการเก็บรวบรวมข้อมูลหลากหลายรูปแบบมาวิเคราะห์ ทั้งข้อมูลจากเอกสาร การสัมภาษณ์เจาะลึก และข้อมูลจากการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม ภายใต้กรอบแนวคิดและทฤษฎีต่าง ๆ เพื่อให้ข้อมูลมีความสมบูรณ์และเป็นไปตามหลักวิชาการซึ่งจะทำให้มองเห็นภาพรวมที่มีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น โดยข้อมูลทั้งหมดเป็นข้อมูลเชิงคุณภาพที่ไม่สามารถเจตจำนงได้ จึงต้องสรุปแต่ละประเด็นที่ศึกษา แล้วนำมาวิเคราะห์สรุปรวมโดยนำข้อมูลสาระสำคัญของแต่ละประเด็นมาพิจารณาและตีความหมายของข้อมูล เพื่อนำไปสู่การสรุปผลการวิจัยและอภิปรายผลการวิจัยต่อไป ทั้งนี้สามารถแจกแจงขั้นตอนในการวิเคราะห์ข้อมูลการวิจัยต่อไป ทั้งนี้สามารถแจกแจงขั้นตอนในการวิเคราะห์ข้อมูลการวิจัยตามลำดับ ดังนี้ คือ

7.1 จากข้อมูลที่ได้เก็บรวบรวมมา นำมาพิจารณาว่าเป็นไปตามแนวคิดและทฤษฎีที่มีอยู่หรือไม่ อย่างไร

7.2 ตรวจสอบข้อมูลที่ได้มาว่าครบถ้วนเพียงพอที่จะตอบคำถามนำวิจัยที่ได้ตั้งไว้หรือไม่

7.3 จัดกลุ่มข้อมูลที่ได้มาให้อยู่ในประเด็นต่าง ๆ ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยที่ได้กำหนดไว้

7.4 สร้างข้อสรุปชั่วคราวโดยนำแนวคิด และทฤษฎีมาเชื่อมโยงกับข้อมูลที่ได้จัดกลุ่มแล้ว เพื่อแสดงให้เห็นผลของการพิสูจน์ข้อค้นพบเบื้องต้นว่าเป็นไปตามทฤษฎีหรือไม่ อย่างไร

7.5 เชื่อมโยงข้อมูลให้สมบูรณ์ และพิจารณาอีกครั้งว่าข้อสรุปที่ได้มานั้น สามารถตอบปัญหานำวิจัยที่ได้ตั้งไว้หรือไม่

8. การนำเสนอข้อมูล

ผู้วิจัยจะนำเสนอข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์ในรูปของการพรรณนาเชิงวิเคราะห์ (Analysis Description) เพื่อชี้ให้เห็นถึงกลยุทธ์การสื่อสารเพื่อการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมของเกษตรกร ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของเกษตรกรและการมีส่วนร่วมของเกษตรกรที่เข้าศึกษาในโรงเรียนชาวนา จังหวัดสุพรรณบุรี ซึ่งลำดับของการนำเสนอแบ่งได้เป็นดังนี้ คือ

8.1 นำเสนอกลยุทธ์การสื่อสารเพื่อการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมของเกษตรกรในโรงเรียนชาวนา จังหวัดสุพรรณบุรี โดยแบ่งการนำเสนอตามกลยุทธ์การสื่อสารต่าง ๆ ที่ใช้ในโรงเรียนชาวนา จังหวัดสุพรรณบุรี

8.2 นำเสนอปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในโรงเรียนชาวนา จังหวัดสุพรรณบุรี โดยแบ่งการนำเสนอ ดังนี้

8.2.1 ปัจจัยด้านผู้ส่งสาร ได้แก่ เจ้าหน้าที่จากมูลนิธิข้าวขวัญ ซึ่งจะมีบทบาทในการสร้างความรู้ ความเข้าใจในเนื้อหา อันจะนำไปสู่การลงมือปฏิบัติ

8.2.2 ปัจจัยด้านผู้รับสาร ได้แก่ เกษตรกรที่เข้าศึกษาในโรงเรียนชาวนา จังหวัดสุพรรณบุรี

8.2.3 ปัจจัยด้านการสนับสนุนจากภายนอกในด้านต่าง ๆ เช่น เทคนิควิทยากร ข้อมูล ข่าวสาร การประชาสัมพันธ์ การประสานงาน อุปกรณ์ต่าง ๆ รวมถึงองค์กรอื่น ๆ ที่ให้การสนับสนุน

8.3 นำเสนอลักษณะการมีส่วนร่วมของเกษตรกรที่เข้าศึกษาในโรงเรียนชาวนา จังหวัดสุพรรณบุรี โดยแบ่งการนำเสนอเป็นการมีส่วนร่วมในขั้นตอนของกระบวนการเรียนรู้และการมีส่วนร่วมในขั้นตอนของการดำเนินงานตามขั้นหลักสูตรต่าง ๆ ของโรงเรียนชาวนา จังหวัดสุพรรณบุรี ตามลำดับ

บทที่ 4

ผลการวิจัย

ผลการวิจัยเรื่อง “กลยุทธ์การสื่อสารเพื่อการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมของเกษตรกรในโรงเรียนชานา จังหวัดสุพรรณบุรี” จะได้นำเสนอเป็น 3 ส่วนดังนี้

ส่วนที่ 1 กลยุทธ์การสื่อสารเพื่อการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมของเกษตรกรในโรงเรียนชานา จังหวัดสุพรรณบุรี

ส่วนที่ 2 ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในโรงเรียนชานา จังหวัดสุพรรณบุรี

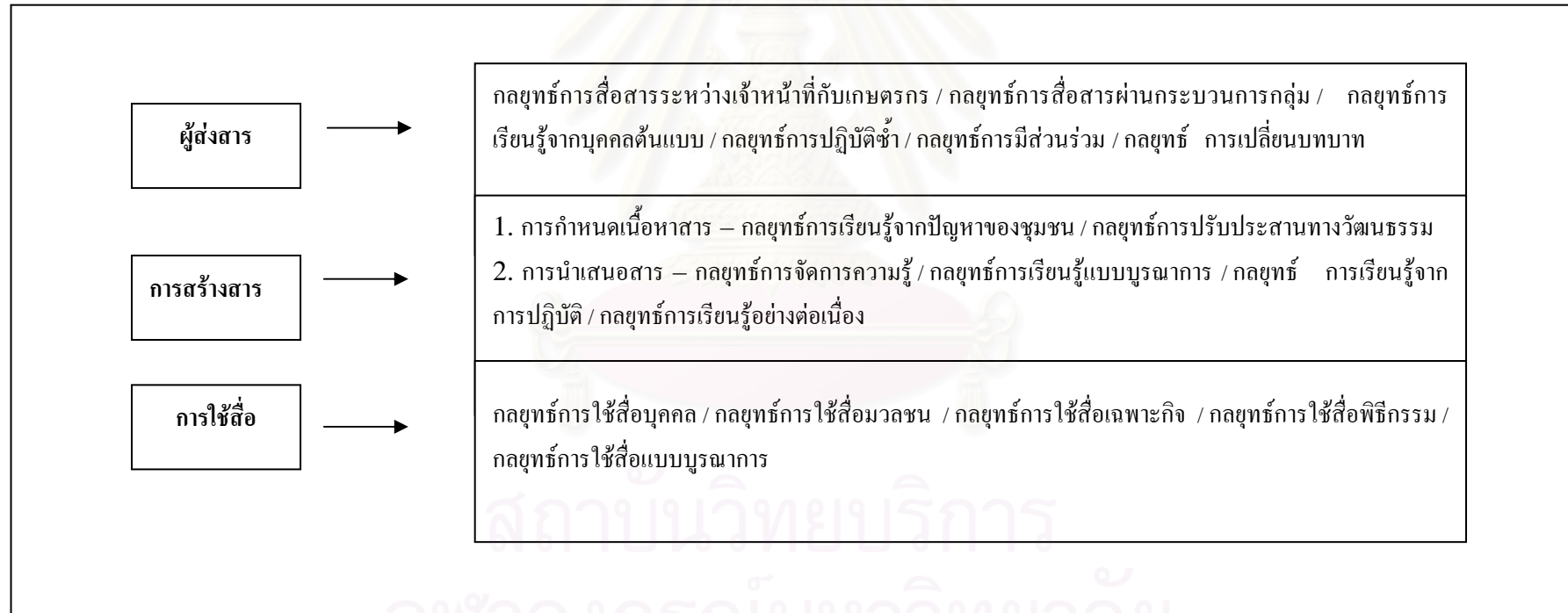
ส่วนที่ 3 การมีส่วนร่วมของเกษตรกรที่เข้าศึกษาในโรงเรียนชานา จังหวัดสุพรรณบุรี

สถาบันวิจัยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

กรอบแนวคิดวิทยานิพนธ์เรื่องกลยุทธ์การสื่อสารเพื่อการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมของเกษตรกรในโรงเรียนชาวนา จังหวัดสุพรรณบุรี

ส่วนที่ 1 กลยุทธ์การสื่อสารเพื่อการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมของเกษตรกรใน โรงเรียนชาวนา จังหวัดสุพรรณบุรี

ผลการวิจัยส่วนที่ 1 กลยุทธ์การสื่อสารเพื่อการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมของเกษตรกรในโรงเรียนชานา จังหวัดสุพรรณบุรี

การศึกษาในประเด็นกลยุทธ์การสื่อสารเพื่อการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมของเกษตรกรในโรงเรียนชานา จังหวัดสุพรรณบุรี ผู้วิจัยได้เก็บข้อมูลจากการศึกษาเอกสารแผนการดำเนินงานของมูลนิธิข้าวขวัญ แผนการดำเนินงานของโรงเรียนชานา จังหวัดสุพรรณบุรี ชุดโครงการส่งเสริมการจัดการความรู้เรื่องการทำนาข้าวในระบบเกษตรกรรมยั่งยืน สื่อสิ่งพิมพ์เฉพาะกิจประเภทโปสเตอร์ การสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ระดับนโยบาย เจ้าหน้าที่ระดับปฏิบัติการและเกษตรกรจำนวน 20 คน รวมทั้งการสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ของเกษตรกร

จากผลการวิจัยพบว่ากลยุทธ์การสื่อสารเพื่อการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมของเกษตรกรในโรงเรียนชานา จังหวัดสุพรรณบุรี แบ่งออกเป็น 3 ประเด็น ได้แก่ กลยุทธ์เกี่ยวกับผู้ส่งสาร กลยุทธ์การสร้างสารและกลยุทธ์การใช้สื่อ

กลยุทธ์การสื่อสารที่ใช้ในโรงเรียนชานา จังหวัดสุพรรณบุรี

1. กลยุทธ์เกี่ยวกับผู้ส่งสาร

การศึกษาในประเด็นกลยุทธ์เกี่ยวกับผู้ส่งสาร ผู้วิจัยได้เก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ระดับนโยบาย เจ้าหน้าที่ระดับปฏิบัติการและเกษตรกร

กลยุทธ์เกี่ยวกับผู้ส่งสารเป็นกลยุทธ์การสื่อสารที่เกิดจากเจ้าหน้าที่ของมูลนิธิข้าวขวัญนำมาใช้ในการสื่อสารกับเกษตรกรที่ศึกษาอยู่ในโรงเรียนชานา ตำบลวัดดาว จังหวัดสุพรรณบุรี โดยเจ้าหน้าที่ได้รับการอบรมจากโครงการถ่ายทอดการเรียนรู้สู่ชุมชน ซึ่งเป็นโครงการที่มูลนิธิข้าวขวัญได้ส่งเจ้าหน้าที่เข้าไปฝึกอบรมเกี่ยวกับการร่วมกิจกรรมกับชาวบ้านในชุมชนแล้วนำมาปรับใช้ให้เข้ากับสถานการณ์จริงในชุมชน นอกจากนี้ยังเป็นกลยุทธ์ที่เจ้าหน้าที่ได้คิดค้นขึ้นเองเพื่อให้เหมาะสมกับลักษณะของเกษตรกรในชุมชนวัดดาว

1.1 กลยุทธ์การสื่อสารระหว่างเจ้าหน้าที่กับเกษตรกร

เกษตรกรที่ศึกษาอยู่ในโรงเรียนชานา ตำบลวัดดาวนั้นเป็นเกษตรกรที่มาจากหลายหมู่บ้าน ซึ่งเกษตรกรแต่ละคนนั้นจะมีลักษณะนิสัย วิธีการดำเนินชีวิต วัฒนธรรม ความเชื่อที่แตกต่างกัน การรวมกลุ่มของเกษตรกรซึ่งจะต้องผ่านกระบวนการเรียนรู้และกระบวนการกลุ่มเพื่อปฏิบัติการกิจร่วมกันนั้นจึงเป็นเรื่องยาก เพราะฉะนั้นเจ้าหน้าที่ปฏิบัติการภาคสนามจึงเป็นบุคคลที่มีบทบาทหน้าที่เชื่อมประสานความสัมพันธ์ระหว่างเกษตรกร โดยการเข้าไปศึกษาและเรียนรู้

เพื่อให้เข้าใจจิตของชาวบ้านแต่ละคนว่ามีความแตกต่างกันและแต่ละคนมีข้อจำกัดที่ต่างกัน ซึ่งการสื่อสารโดยผ่านเจ้าหน้าที่ปฏิบัติการภาคสนามจะเป็นการสื่อสารระหว่างบุคคลจากเจ้าหน้าที่ปฏิบัติการสนามไปยังเกษตรกรโดยตรงและเจ้าหน้าที่ปฏิบัติการสนามจะสามารถทราบถึงปฏิกริยาป้อนกลับ (feedback) จากชาวบ้านได้อย่างรวดเร็ว

นายเดชา ศิริภัทร (สัมภาษณ์, 21 พฤศจิกายน 2550) ได้กล่าวว่า “เจ้าหน้าที่ปฏิบัติการภาคสนามจะเป็นคนที่เข้าไปในหมู่บ้าน เข้าไปถ่ายทอดความรู้ให้ชาวนา มีอะไรก็จะเข้าไปสอน บางครั้งก็ไปที่บ้าน ไปดูเขาทำ ว่าที่เรียนไปเอาไปใช้ได้จริงไหม เวลาที่มีกิจกรรมเจ้าหน้าที่พวกนี้ก็จะเข้าไปบอก ไปชักชวน ไปดูงาน ไปร่วมกิจกรรมกัน”

นายณรงค์ อ่วมรัมย์ (สัมภาษณ์, 15 ธันวาคม 2550) ได้กล่าวว่า “เจ้าหน้าที่สนามแต่ละท่านจะเป็นตัวเชื่อมประสานระหว่างชาวนากับมูลนิธิข้าวขวัญ เพราะบริบทของสังคมและชาติพันธุ์ของชาวบ้านจะแตกต่างกัน เช่น วัฒนาเป็นไทยสุพรรณ ที่อำเภออุทงเป็นไทยทรงดำ ลาวพวนที่หนองแวงเป็นพื้นที่ที่ทุรกันดารเป็นนาน้ำปี ทางลาวเวียง ทางอำเภอเมืองเป็นไทยที่มีเลือดเขมรผสมอยู่ วัฒนธรรม ความเชื่อก็จะมีแตกต่างกัน เราก็ศึกษาควบคู่กันด้วย ว่ากระบวนการเรียนรู้กระบวนการสื่อสาร โดยใช้เจ้าหน้าที่ปฏิบัติการภาคสนามเข้าไปพูดคุยกับชาวนาในหมู่บ้านเป็นวิธีการของมูลนิธิข้าวขวัญที่จะทำให้เกิดความสอดคล้องและเหมาะสมกับวัฒนธรรมความเป็นอยู่ระบบการผลิตของเขาไหม”

นอกจากนี้การออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อให้เกษตรกรได้ลงมือปฏิบัตินั้น เจ้าหน้าที่ปฏิบัติการภาคสนามต้องรู้จักเรียนรู้จิตของชาวบ้านในพื้นที่ของตนเช่นกันเพื่อให้เกษตรกรแต่ละคนได้เข้าถึงกิจกรรมการเรียนรู้ต่าง ๆ และเกิดการเรียนรู้ร่วมกัน เพราะฉะนั้นเจ้าหน้าที่ปฏิบัติการภาคสนามจึงต้องมีวิธีการเข้าถึงเกษตรกร นั่นคือ การพูดคุย แลกเปลี่ยนเรียนรู้ด้วยความจริงใจ

นางสาวกมลัญ พลแสน (สัมภาษณ์, 21 พฤศจิกายน 2550) ได้กล่าวว่า “ปัจจัยหลักคือการทำงานของเจ้าหน้าที่ที่ใกล้ชิดกับชาวบ้าน เป็นหน้าที่ของเจ้าหน้าที่สนามที่จะต้องออกแบบกิจกรรม วิธีการสอนให้เหมาะกับจิตของชาวบ้านในท้องถิ่นของตนเอง เพราะฉะนั้นเจ้าหน้าที่สนามจะเป็นกลไกสำคัญในการเข้าถึงตัวชาวบ้านได้ ชาวบ้านมีลักษณะที่ต่างกัน เป็นกลุ่มชาติพันธุ์มีลาวเวียง ลาวพวน ไช่ เจ้าหน้าที่สนามจึงต้องรู้ว่าจะใช้วิธีการอย่างไรจึงเข้าถึงชาวบ้านของแต่ละคนได้”

การจัดการความรู้ในรูปแบบของโรงเรียนชาวนา จังหวัดสุพรรณบุรีเป็นการเรียนรู้โดยต้องอาศัยความร่วมมือของเกษตรกรที่ต้องการเข้าไปเรียนรู้เป็นหลัก จึงต้องอาศัยการสื่อสารระหว่างบุคคลเพื่อให้เจ้าหน้าที่ปฏิบัติการภาคสนามสามารถเข้าถึงและเรียนรู้จิตของเกษตรกรแต่ละคน

เพื่อความสะดวกในการปฏิบัติงานร่วมกันและปัจจัยหลักก็คือเจ้าหน้าที่ปฏิบัติการภาคสนาม ซึ่งจะ
เป็นบุคคลที่สามารถเข้าถึงและใกล้ชิดกับเกษตรกรได้มากที่สุด

เพราะฉะนั้น กลยุทธ์การสื่อสารระหว่างบุคคลจึงเป็นกลยุทธ์การสื่อสารที่มีความสำคัญ
มากและเป็นกลยุทธ์ที่เกิดจากเจ้าหน้าที่ปฏิบัติการภาคสนามในฐานะผู้ส่งสารสื่อสารไปยัง
เกษตรกรเพื่อให้เกษตรกรเกิดการเรียนรู้และนอกจากนี้เจ้าหน้าที่ยังสามารถรับปฏิกิริยาตอบกลับ
(feedback) ในแง่ของลักษณะนิสัย วิธีการดำเนินชีวิต วัฒนธรรมและความเชื่อ ในขณะที่เดียวกันจะ
ได้รับรู้ความคิด ทศนคติของเกษตรกรแต่ละคนด้วย

1.2 กลยุทธ์การสื่อสารผ่านกระบวนการกลุ่ม

โรงเรียนชาวนาเป็นการจัดกระบวนการเรียนรู้ให้แก่เกษตรกร โดยเน้นการเรียนรู้จาก
ประสบการณ์ของผู้เรียนและเรียนรู้ตามสภาพความเป็นจริง โดยใช้กระบวนการกลุ่มเพื่อให้เกิดการ
มีส่วนร่วมในวิธีการคิดวิธีการต่าง ๆ เพื่อมาทำการเกษตรแบบปลอดสารพิษและลดต้นทุนการผลิต
ให้ได้มากที่สุด

นายณรงค์ อ่วมรัมย์ (สัมภาษณ์, 15 ธันวาคม 2550) ได้กล่าวว่า “การเรียนรู้ด้วย
กระบวนการกลุ่ม โดยให้เกษตรกรรวมกลุ่มกัน โดยอาศัยการสื่อสารภายในกลุ่มจะประสบ
ความสำเร็จได้ง่ายเพราะการรวมกลุ่มกันจะเกิดจากความสนิทสนมกันของเกษตรกร บางครั้งก็เป็น
ญาติกัน เขาจะแบ่งหน้าที่ พูดยุกันแบบเป็นกันเอง นอกจากนี้ยังพูดคุยระหว่างกลุ่มแต่เป็นนักเรียน
ชาวนาด้วยกัน”

นายเดชา ศิริภัทร (สัมภาษณ์, 20 พฤศจิกายน 2550) ได้กล่าวว่า “กระบวนการเรียนรู้
(Learning Process) มุ่งเน้นการตั้งเป้าที่ปัญหาเป็นเป้าหมายหลักและลงมือปฏิบัติเพื่อให้บรรลุ
เป้าหมายนั้น แต่การเรียนรู้จะประสบความสำเร็จอาจต้องอาศัยเกษตรกรจำนวนมากเพื่อระดม
สมองและแก้ไขปัญหาต่าง ๆ เพราะฉะนั้นกระบวนการกลุ่มจะเป็นการสื่อสารและการเรียนรู้ที่
เหมาะสมกับสังคมเกษตรกรรม เพราะสังคมเกษตรกรรมเป็นสังคมที่อยู่กันเป็นกลุ่ม ใกล้ชิดกัน
จะต้องเรียนรู้เป็นกลุ่มที่เห็นด้วยกัน เกิดปัญหาร่วมกัน รวมทั้งแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและ
กัน โดยขั้นแรกเป็นเรื่องของการกำหนดกติกาการเรียนรู้อย่างแน่นอนในเรื่องของวัน เวลา สถานที่ที่
จะมาเรียน เพื่อความสะดวกต่อการรวมกลุ่ม หลังจากนั้นจะเป็นเรื่องของการแบ่งภาระ หน้าที่ที่จะ
ปฏิบัติร่วมกันในการเรียนแต่ละหลักสูตร ซึ่งจะมีการแบ่งกลุ่มกันทำงาน เมื่อแต่ละกลุ่มทำงาน
สำเร็จจะต้องมีผู้นำเสนอผลงานกลุ่มละ 1 คน ส่วนกลุ่มอื่น ๆ ที่รับฟังจะมีหน้าที่ในการแลกเปลี่ยน
ความคิดเห็นซึ่งกันและกัน นอกจากนี้ในส่วนของการเรียนรู้นอกสถานที่ ในแต่ละสัปดาห์จะต้องมี

เจ้าภาพ ว่าสัปดาห์นี้จะต้องไปดูงานที่แปลงนาของใคร เกษตรกรคนนั้นจะต้องจัดเตรียมสถานที่อาหาร เครื่องดื่ม สำหรับต้อนรับเพื่อนเกษตรกรด้วยกันเอง”

เพราะฉะนั้นการสื่อสารระหว่างบุคคลเป็นวิธีการสื่อสารหลักและมีความสำคัญมากในการพูดคุยและแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันภายในกลุ่มเกษตรกรในโรงเรียนชาวนาด้วยกันเอง เพราะเกษตรกรที่เกิดการรวมกลุ่มกันจะมีความสนิทสนมและใกล้ชิดกัน

นอกจากนี้ผู้วิจัยได้ศึกษาจากเอกสารแผนการดำเนินงานของมูลนิธิข้าวขวัญ แผนการดำเนินงานของโรงเรียนชาวนา จังหวัดสุพรรณบุรี ชุดโครงการส่งเสริมการจัดการความรู้เรื่องการทำนาข้าวในระบบเกษตรกรรมยั่งยืน ในส่วนของกิจกรรมอื่น ๆ ที่ประสบความสำเร็จขึ้นมาได้ต้องอาศัยกระบวนการกลุ่มทั้งสิ้น ไม่ว่าจะเป็นกิจกรรมเพื่อนเยี่ยมเพื่อน ซึ่งเป็นกิจกรรมการเรียนรู้ระหว่างโรงเรียนชาวนาใน 4 พื้นที่ 4 อำเภอ ได้แก่ โรงเรียนชาวนาตำบลวัดดาว อำเภอบางปลาม้า โรงเรียนชาวนาตำบลบ้านโพธิ์ อำเภอเมือง โรงเรียนชาวนาตำบลบ้านดอน อำเภออู่ทองและโรงเรียนชาวนาตำบลไร่รอด อำเภอดอนเจดีย์ ซึ่งต้องอาศัยการเรียนรู้เป็นกลุ่ม มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในแต่ละอำเภอ หรือกิจกรรมการรวมกลุ่มเพื่อพึ่งพาตนเอง เช่น กลุ่มออมทรัพย์ เพื่อเป็นแหล่งเงินออม กู้ยืมเงินดอกเบี้ยต่ำ เพื่อใช้ในการทำนา กิจกรรมเหล่านี้ก็ต้องอาศัยการรวมกลุ่มและแบ่งหน้าที่ สรุปสุดท้ายจะเป็นเรื่องของการประเมินผล ซึ่งการทำงานลักษณะนี้ต้องอาศัยการติดต่อสื่อสารระหว่างบุคคลสำหรับการสื่อสารระหว่างเกษตรกรในแต่ละพื้นที่โดยผ่านกระบวนการกลุ่ม ซึ่งจะเป็นรูปแบบการสื่อสารที่เหมาะสมกันการรวมตัวกันเพื่อปฏิบัติการกิจให้ประสบความสำเร็จร่วมกัน โดยเฉพาะในส่วนของแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การแสดงความคิดเห็น นอกจากนี้เจ้าหน้าที่ยังได้ใช้การสื่อสารระหว่างบุคคลโดยผ่านกระบวนการกลุ่ม โดยการพูดคุยอบรม สั่งสอน ชี้แนะแนวทาง แลกเปลี่ยนความคิดเห็น รวมทั้งร่วมกิจกรรมให้สำเร็จลุล่วง (มูลนิธิข้าวขวัญ, 2547: 1-2)

ผลการวิจัยพบว่าการเรียนรู้กลุ่มเป็นวิธีการเรียนรู้ที่โรงเรียนชาวนา จังหวัดสุพรรณบุรีใช้ เป็นวิธีการสอนให้กับเกษตรกรในโรงเรียน เนื่องจากการเรียนการสอนจะเน้นให้เกษตรกรได้ทำงานเป็นกลุ่ม เพื่อให้ได้ช่วยเหลือกัน แลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันโดยอาศัยการสื่อสารระหว่างบุคคลโดยผ่านกระบวนการกลุ่ม โดยเฉพาะในส่วนของแลกเปลี่ยนประสบการณ์หรือปัญหาต่าง ๆ ที่เกษตรกรแต่ละคนได้รับ เพื่อนำไปสู่การเรียนรู้และพัฒนาผลผลิตของเกษตรกรแต่ละคนได้

1.3 กลยุทธ์การเรียนรู้จากบุคคลต้นแบบ

การเรียนรู้ตามรูปแบบของโรงเรียนชวานานันท์ จะเป็นการเรียนรู้ที่เกิดจากการคิดค้น ทดลองและปฏิบัติจริงด้วยตนเองเพื่อให้เห็นผลที่ได้รับ แต่เนื่องจากเป้าหมายหลักของโรงเรียนชวานานา คือ ต้องการให้ชวานานาเกิดการคิดค้นวิธีการต่าง ๆ มาใช้ในการลดต้นทุนการผลิตโดยใช้สารเคมีทดแทน จึงต้องอาศัยการเปลี่ยนแปลงทัศนคติของเกษตรกรจากการใช้สารเคมีในการทำ การเกษตรเพื่อต้องการผลผลิตที่มีจำนวนมาก มาเป็นการทำเกษตรแบบปลอดสารเคมี แต่เกษตรกร ยังคงต้องการใช้สารเคมีและไม่สามารถเลิกใช้สารเคมีได้ง่าย ๆ เพราะฉะนั้นเกษตรกรที่เข้าร่วม เรียนรู้ในกิจกรรมโรงเรียนชวานานันท์จะเข้ามาเรียนบนฐานความคิดที่ไม่เชื่อว่าจะสามารถใช้สาร จากธรรมชาติมาทดแทนสารเคมีได้ จึงอาจต้องใช้เวลาและอาศัยความอดทนของเกษตรกรในการ ทดลองและติดตามผลที่ได้จากการปฏิบัติ

จากฐานความคิดที่ไม่เชื่อส่งผลให้เกษตรกรหลายคนไม่มีความอดทนเพียงพอที่จะรอผลที่ ได้จากการทดลอง เนื่องจากต้องการสร้างรายได้ให้กับครอบครัวหลาย ๆ คนต้องเดินถอยหลังออก จากการเรียนรู้ในโรงเรียนชวานานา เพราะฉะนั้นเกษตรกรที่เรียนรู้อยู่ในโรงเรียนชวานานาจนประสบ ความสำเร็จนั้น จะเป็นเกษตรกรที่เรียนรู้ด้วยความสมัครใจและพร้อมจะเปลี่ยนทัศนคติมาทำ การเกษตรแบบปลอดสารเคมี

นางสาวกัญจน์ พลแสน (สัมภาษณ์, 21 พฤศจิกายน 2550) ได้กล่าวว่า “การเรียนรู้แบบ สมัครใจ จึงเกิดปัญหาชาวบ้านจะค่อย ๆ หายไป เพราะคิดว่าเสียเวลา แต่ทางมูลนิธิฯ ไม่ได้สนใจ ตรงนั้น จะเป็นการทำงานร่วมกับคนที่มีความสนใจและต้องการเรียนรู้จริง ๆ เราต้องการคนที่ จะ เป็นต้นแบบ ที่จะนำการเปลี่ยนแปลงจริง ๆ เพราะงานนี้เป็นงานที่เปลี่ยนกระบวนการความคิดคน ซึ่ง เป็นเรื่องที่ต้องใช้เวลามาก เพราะฉะนั้นเราจะไม่เสียเวลากับผู้ที่ไม่มีความพร้อม เราจะให้ ความสำคัญกับบัวที่พร้อมจะเบ่งบาน คือ ผู้ที่มีความพร้อมจะเรียน โดยอาศัยชวานานาที่เป็นแกนนำที่ ประสบความสำเร็จมาพูดคุยกับชวานานาคนอื่น ๆ ให้เขาเห็นว่าการทำงานแบบนี้เป็นเรื่องไม่ยากและ ประสบความสำเร็จได้ง่ายถ้ามีความตั้งใจ เพราะฉะนั้น เราจึงเห็นผู้ที่เป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงไม่กั คน แต่ก็มี คนแบบนี้ น่าส่งเสริมเขา ทุกคนที่เข้ามาเรียนมาจากฐานคิดที่ไม่เชื่อ แต่อยากลอง ซึ่งต้อง ใช้เวลา บางคนความอดทนไม่มากพอก็ต้องถอยออกไป แต่คนที่ต้องการเดินหน้าคือคนที่เราอยาก เจอ อยากเห็น”

การเรียนรู้และการปฏิบัติที่เกิดจากความสมัครใจนั้นต้องอาศัยแรงบันดาลใจและเป็น การเปลี่ยนแปลงทัศนคติที่ต้องการต้นแบบ (Models) มาเป็นแบบอย่าง ซึ่งในการเปลี่ยนแปลง ทัศนคตินั้นเมื่อเกษตรกรเห็นต้นแบบแสดงพฤติกรรมแล้ว เกษตรกรจะมีทัศนคติที่เอนเอียงไปตาม ต้นแบบนั้น

นอกจากนี้ นายเดชา ศิริภัทร (สัมภาษณ์, 21 พฤศจิกายน 2550) ได้กล่าวว่า “ส่วนใหญ่ที่เขาหันเข้ามากันมากเพราะเขาประสบปัญหาสุขภาพ บางคนติดยาที่ลืมนำไปเลย ลืมสัก 3 ครั้งติดกันก็ไม่ไหวแล้ว ไม่มีติดาก็ไม่ได้ เหมือนกับว่าเขาอยากเปลี่ยนกระบวนทัศน์มาทำเกษตรปลอดภัยอยู่แล้ว แต่มันทำได้ยาก ก็จะมีพวกนี้ยังไม่ถึงคน แต่พอเข้ามาเรียนแล้วเขาก็พยายาม พวกนี้น่าส่งเสริม”

ผลการวิจัยพบว่าการเปลี่ยนแปลงทัศนคติเกิดขึ้นหลังจากที่เกษตรกรใช้การสื่อสารด้วยการพูดคุยภายในกลุ่มกับเกษตรกรด้วยกันเองและการเรียนรู้จากเกษตรกรที่เป็นต้นแบบที่ประสบความสำเร็จในการทำการเกษตรแบบปลอดภัยแล้วรู้สึกว่าการที่จะประสบความสำเร็จเหมือนเกษตรกรแกนนำบ้างทัศนคติจึงเปลี่ยนไป

เพราะฉะนั้นกลยุทธการเรียนรู้จากบุคคลต้นแบบจึงเป็นกลยุทธ์ที่มีความสำคัญและทำให้เกษตรกรเกิดการเปลี่ยนแปลงทัศนคติจากความไม่เชื่อว่าการทำการเกษตรแบบปลอดภัยนี้จะประสบความสำเร็จมาสู่ความต้องการที่จะเปลี่ยนวิธีการทำการเกษตรตามเกษตรกรที่เป็นต้นแบบนั้น ๆ แล้วจึงนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมภายหลัง

นอกจากนี้เกษตรกรอีกหลายคนมีความต้องการที่จะเปลี่ยนทัศนคติอยู่แล้ว เนื่องจากเล็งเห็นว่าตนประสบปัญหาสุขภาพมานานจนถึงเวลาที่ควรจะหันมาทำการเกษตรแบบปลอดภัยเพื่อให้สุขภาพของตนเองดีขึ้น

1.4 กลยุทธการปฏิบัติซ้ำ

โรงเรียนชานามีหลักสูตรการเรียนรู้ทั้งหมด 3 หลักสูตร ได้แก่ หลักสูตรที่ 1 ระดับชั้นประถมศึกษา การบริหารจัดการศัตรูพืชโดยชีววิธี หลักสูตรที่ 2 ระดับชั้นมัธยมศึกษา การปรับปรุงบำรุงดินโดยชีววิธี โดยไม่ใช้ปุ๋ย หลักสูตรที่ 3 ระดับอุดมศึกษา การพัฒนาพันธุ์ข้าว โดยต้องมีพันธุ์ข้าวที่เก็บรักษาเองและไว้ใช้เอง ซึ่งที่มาของหลักสูตรเหล่านี้มาจากการสรุปเรียนจากการทำงานของมูลนิธิข้าวขวัญ ซึ่งผลสรุปเหล่านี้ได้มาจากการเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติซ้ำ จึงเกิดความเข้าใจและนำไปสู่การปรับเปลี่ยนพฤติกรรม ซึ่งการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมไปสู่พฤติกรรมที่ถาวรของเกษตรกรนั้นเป็นเรื่องยากจึงต้องอาศัยการปฏิบัติจนเป็นกิจวัตรประจำวัน

นางอณัญญา หงษา (สัมภาษณ์, 20 พฤศจิกายน 2550) “สรุปผลการกำหนดเนื้อหาแต่ละหลักสูตรแล้ว สามารถสรุปได้ว่าผลดีและมีความก้าวหน้า คือ มีการเรียนรู้ซ้ำ ๆ และเข้าใจ จึงทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในส่วนของพฤติกรรมการเรียนรู้และการปฏิบัติ”

เมื่อที่มาของหลักสูตร ทั้ง 3 หลักสูตรได้มาจากการสรุปบทเรียนจากการเรียนรู้ ดังนั้น การนำเนื้อหาในแต่ละหลักสูตรไปถ่ายทอดและสื่อสารไปยังเกษตรกรในโรงเรียนชาวนาเพื่อนำไปปฏิบัติจริงนั้น อาศัยวิธีการเรียนรู้แบบซ้ำ ๆ เหมือนการสรุปบทเรียนในการกำหนดหลักสูตร

นางสาวกมลฉัตร พลแสน (สัมภาษณ์, 21 พฤศจิกายน 2550) ได้กล่าวว่า “รูปแบบของโรงเรียนชาวนาเป็นการเรียนรู้โดยใช้พื้นที่ในชุมชน ส่วนใดก็ได้แล้วแต่ชาวบ้านกำหนด เช่น ศาลา วัด หรือบ้านใครก็ได้ มาเจอกันทุกอาทิตย์ ๆ ละ 1 วัน โดยให้ชาวบ้านตกลงกันเอง เพราะหลักการ ทำงานของเราเห็นการย่ำคิดย่ำทำให้แก่เกษตรกร เพื่อทำเป็นกิจวัตร”

นอกจากนี้เมื่อเกษตรกรได้เข้ามาเรียนรู้แล้ว ยังส่งเสริมให้เกษตรกรได้เรียนรู้ด้วยการคิดค้น ทดลองปฏิบัติด้วยตนเอง โดยต้องปฏิบัติซ้ำ ๆ เพื่อให้เกิดความเข้าใจและเมื่อบรรลุผลตามที่ต้องการแล้ว เกษตรกรจะยึดผลสำเร็จเป็นที่ตั้งแล้วสามารถเปลี่ยนกระบวนการที่สนใจและปฏิบัติเป็นกิจวัตรได้โดยง่าย

ผลการวิจัยพบว่า การเรียนรู้ของเกษตรกรในโรงเรียนชาวนา จังหวัดสุพรรณบุรีนั้นเป็นการเรียนรู้ที่เริ่มจากการให้ความรู้แก่เกษตรกรและดึงบริบท ภูมิปัญญาต่าง ๆ ของชุมชนออกมา หลังจากนั้นจะเป็นการเปลี่ยนแปลงทัศนคติของเกษตรกรให้หันมาใช้วิธีการทำการเกษตรแบบปลอดภัยและเป้าหมายหลักของการเรียนรู้ คือ การที่เกษตรกรเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมจากการทำการเกษตรโดยอาศัยสารเคมีมาเป็นการทำการเกษตรแบบปลอดภัย โดยวิธีการที่สำคัญ คือ การให้เกษตรกรเรียนรู้และกระทำซ้ำ ๆ ตั้งแต่ในช่วงที่ยังเรียนอยู่ จนกระทั่งออกไปปฏิบัติที่แปลงนาของตนเอง

เพราะฉะนั้นกลยุทธ์การปฏิบัติซ้ำจึงเป็นกลยุทธ์ที่มีความสำคัญสำหรับกระบวนการเรียนรู้ที่เน้นการปฏิบัติและส่งผลให้เกษตรกรเกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมที่ไปสู่การเปลี่ยนพฤติกรรมที่ถาวร

1.5 กลยุทธ์การมีส่วนร่วม

“การมีส่วนร่วม” ของเกษตรกรคือจุดหมายปลายทางของโรงเรียนชาวนา จังหวัดสุพรรณบุรี แต่ก่อนจะก้าวไปถึงจุดหมายนั้น โรงเรียนชาวนาต้องอาศัยความร่วมมือจากภาคส่วนและบริบทต่าง ๆ ของในชุมชน เพื่อเป็นการกระตุ้นและสร้างความมั่นใจให้แก่เกษตรกรในการเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมโรงเรียนชาวนานี้ โดยอาศัยความร่วมมือจากองค์กรท้องถิ่น นั่นคือ องค์กรบริหารส่วนตำบล ในการให้การสนับสนุนด้านงบประมาณและเป็นองค์กรที่มีความใกล้ชิดกับชาวบ้านในท้องถิ่นอยู่แล้วจึงสามารถดูแล รวมทั้งชักชวนให้ชาวบ้านเข้ามาศึกษาและเรียนรู้ในโรงเรียนชาวนา เพื่อสร้างชุมชนเกษตรกรรมที่ปลอดภัยได้

นายณรงค์ อ่วมรัมย์ (สัมภาษณ์, 15 ธันวาคม 2550) ได้กล่าวว่า “เป้าหมายสูงสุดของทางมูลนิธิข้าวขวัญ ก็อยากให้ทางการเมืองระดับท้องถิ่นมาร่วมด้วย ตอนแรก ๆ ทางนายกอบต. ประชานอบต. และทีมงานจะมานั่งสังเกตการณ์ มาเรียนรู้ร่วมกับพวกเราด้วย เราผลักดันผ่านอย่างพินุกูลเป็นอบต. หมู่ 5 ป้าพ่ายเป็นอบต. หมู่ 4 รวมทั้งนายกอบต. และประชานอบต. เขาสามารถมองเห็นกิจกรรมของพวกเราได้ จากกระบวนการเรียนรู้นี้ เขาจะผลักดันให้ เข้าสู่แผนพัฒนาของตำบลแล้วเปิดเป็นโรงเรียนชานาในทุก ๆ หมู่บ้าน”

นอกจากนี้นางสาวภาลัญจน์ พลแสน (สัมภาษณ์, 21 พฤศจิกายน 2550) ยังได้กล่าวว่า “สิ่งที่อยากเห็นคือ การมีส่วนร่วมขององค์กรท้องถิ่นมากกว่า เรามองเห็นศักยภาพของอบต. ว่าเรามีทั้งงบประมาณ โครงการหลากหลายและใกล้ชิดชาวบ้าน ก็น่าจะเป็นองค์กรที่มาส่งเสริมแนวคิดนี้ต่อไป จะเป็นการดีที่อบต. จะเป็นแหล่งทุนในการสนับสนุนการเรียนรู้ของชาวบ้านในพื้นที่ของเขา เพราะอบต. จะมีส่วนในการดูแลชาวบ้านของเขาอยู่แล้ว เพราะถ้าอบต. ที่เห็นความสำคัญเขาจะไปเปิดขายความคิดเรื่องโรงเรียนชานาให้แก่ชาวบ้านในหลายๆ หมู่บ้าน ให้เข้ามาเรียนรู้เรื่องการเกษตรแบบยั่งยืน”

องค์การบริหารส่วนตำบลเป็นองค์กรที่มีอำนาจในการวางระเบียบให้ประชาชนในพื้นที่นั้น ๆ ปฏิบัติตามแนวทางที่ตนกำหนดได้ เพื่อหวังให้มีการเผยแพร่แนวคิดโรงเรียนชานาไปยังหมู่บ้านต่าง ๆ และองค์การบริหารส่วนตำบลจะสามารถเป็นองค์กรหลักที่ดำเนินงานได้อย่างต่อเนื่อง

นายเดชา ศิริภัทร (สัมภาษณ์, 21 พฤศจิกายน 2550) ได้กล่าวว่า “ต้องให้อบต. นำไปทำในหมู่บ้านของตนเอง เพราะเขาจะมีงบประมาณต่อเนื่อง ได้ปีละ หนึ่งหมู่บ้าน ก็ยังดี”

นอกจากองค์กรท้องถิ่นแล้วการดำเนินงานของโรงเรียนชานา ตำบลวัดดาว จะประสบความสำเร็จได้นั้น ยังต้องอาศัยความร่วมมือจากวัดดาวในการเอื้อเพื่อสถานที่สำหรับการเรียนการสอนและการทำกิจกรรมร่วมกันระหว่างเกษตรกรกับชุมชนวัดดาวและระหว่างเกษตรกรในโรงเรียนชานา ตำบลวัดดาวกับเกษตรกรในพื้นที่อื่น ๆ ได้แก่ เกษตรกรในโรงเรียนชานาตำบลบ้านโพธิ์ อำเภอมือง เกษตรกรในโรงเรียนชานาตำบลบ้านดอน อำเภอดู่ทอง และเกษตรกรในโรงเรียนชานาตำบลไร่รอด อำเภอดอนเจดีย์ เพราะวัดดาวเป็นสถานที่ที่เป็นจุดศูนย์กลางของชาวบ้านตำบลวัดดาวและเป็นศูนย์กลางทำให้ชาวบ้านสังโฆและบ้านวัดดาวสามารถเดินทางมาเรียนได้อย่างสะดวก โดยได้รับการสนับสนุนเจ้าอาวาสคณะอำเภอบางปลาหม่า จังหวัดสุพรรณบุรี จึงนับได้ว่า “วัด” ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานกิจกรรมโรงเรียนชานา จังหวัดสุพรรณบุรีอย่างมาก

บริเวณตรงกันข้ามกับวัดดาวเป็นที่ตั้งของโรงเรียนวัดดาว ซึ่งโรงเรียนวัดดาวและโรงเรียนวัดสังโฆ ได้เล็งเห็นถึงความสำคัญของกิจกรรม โรงเรียนชาวนาที่ส่งเสริมให้บรรดาเกษตรกรที่เป็นพ่อ แม่ ผู้ปกครองของเด็กนักเรียนเหล่านั้นหันมาทำนาแบบปลอดสารพิษ จึงได้ส่งเสริมให้เด็กนักเรียนเข้ามามีส่วนร่วมกับกิจกรรมต่าง ๆ ของโรงเรียนชาวนา โดยมุ่งเน้นกิจกรรมที่อนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมเกี่ยวกับการทำนาโดยการเรียนรู้ การสังเกตจากกิจกรรมที่เกษตรกรได้ปฏิบัติ

นายณรงค์ อ่วมรัมย์ (สัมภาษณ์, 28 พฤศจิกายน 2550) ได้กล่าวว่า “กิจกรรมต่าง ๆ ที่จัดที่วัด โดยการริเริ่มของกลุ่มนักเรียนชาวนานี้ อบต.เขาก็เข้ามาช่วย ภารกิจหลักของมูลนิธิข้าวขวัญไม่ได้ทำงานของเราแบบโคด เรามองว่าเราอยู่ด้วยกันแบบสังคม มีเครือข่าย มีอบต. มีวัด มีโรงเรียน ซึ่งงานวัดสังโฆหรือวัดดาว โรงเรียนก็เข้าร่วมด้วย โดยเฉพาะโรงเรียนวัดดาว วัดสังโฆ เขาเห็นกิจกรรมของเรา บรรดาครู ผู้อำนวยการมาร่วมด้วย บางปีเราจัดกิจกรรมงานสารท ก็จะเป็นการร้องเพลงพื้นบ้าน เพราะที่เรานำลักษณะเด่นของนักเรียนชาวนามา เขาก็จะเห็นลุง ๆ ป้า ๆ ของเขา มาซ้อมร้องเพลงน้อย เพลงอีแซว เขาก็มาร้องต่อ มาร้องประกวดที่งานสารทเดือนสิบ บางทีก็มีประกวดวาดภาพ กิจกรรมต่าง ๆ ให้เด็กมีส่วนร่วม เขาจะได้รับรางวัลเล็ก ๆ น้อย ๆ นี่คือการร่วมกิจกรรมกับทางโรงเรียนและอบต.”

ผลการวิจัยพบว่า การเรียนรู้และการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในโรงเรียนชาวนา จังหวัดสุพรรณบุรี เกิดจากปัจจัยและองค์ประกอบหลายประการ โดยเฉพาะความร่วมมือขององค์การบริหารส่วนตำบลซึ่งเป็นองค์กรท้องถิ่นที่มีความใกล้ชิดกับชาวบ้านและมีงบประมาณสำหรับการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง รวมถึงการได้รับการสนับสนุนจากวัดดาวที่เอื้อเพื่อสถานที่ในการจัดการเรียนการสอนและกิจกรรมต่าง ๆ ของโรงเรียนชาวนา นอกจากนี้โรงเรียนวัดดาวและโรงเรียนวัดสังโฆยังได้ส่งนักเรียนเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ และส่งเสริมให้เกิดความรักในอาชีพชาวนา รวมถึงให้เล็งเห็นถึงอัตลักษณ์ของชาวนา ซึ่งเป็นอาชีพหลักของบรรพบุรุษ การดำเนินกิจกรรมโรงเรียนชาวนานี้จึงเป็นการร่วมมือกันระหว่างชาวบ้าน วัดและโรงเรียน

1.6 กลยุทธ์การเปลี่ยนบทบาท

การเรียนรู้ในโรงเรียนชาวนานี้ใช้วิธีการจัดการความรู้ (Knowledge Management) เป็นวิธีการหลัก โดยการจัดการความรู้นี้จะต้องประกอบด้วยบุคคลที่ปฏิบัติหน้าที่ 3 บทบาท ได้แก่ *คุณอำนวย* เป็นผู้คอยอำนวยความสะดวกในการจัดการความรู้ ความสำคัญของคุณอำนวยอยู่ที่การเป็นนักจุดประกายความคิดและการเป็นนักเชื่อมโยง *คุณกิจ* เป็นผู้ปฏิบัติงาน ผู้ปฏิบัติงานและผู้เรียนรู้ และ *คุณเอื้อ* เป็นผู้ที่คอยประสานเชื่อมโยงเครือข่ายการจัดการความรู้ระหว่างหน่วยงาน ให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในวงที่กว้างขึ้น เกิดพลังร่วมมือทางเครือข่ายในการเรียนรู้และยกระดับความรู้แบบทวีคูณ

ในโรงเรียนชวานานันท์ เกษตรกรกับเจ้าหน้าที่จะต้องทำงานร่วมกันตามบทบาทหน้าที่โดยที่เกษตรกรจะมีบทบาทในการเข้ามาศึกษาเรียนรู้และเข้ามามีส่วนร่วมในโรงเรียนชวานา ตั้งแต่ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมตัดสินใจ ร่วมแก้ไขปัญหาตลอดจนร่วมกันรับผลตอบแทนต่าง ๆ ด้วย ส่วนเจ้าหน้าที่ปฏิบัติการภาคสนามจะมีบทบาทเป็นผู้คอยอำนวยความสะดวกให้เกิดการทำกิจกรรมตามความต้องการที่สอดคล้องกับเนื้อหาและบริบทของชุมชน ซึ่งเจ้าหน้าที่ปฏิบัติการภาคสนามจะได้ร่วมเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ จากการทำงานร่วมกับเกษตรกรด้วย นับว่าเป็นการเปิดรับสิ่งใหม่ ๆ และนำมาประยุกต์ใช้กับการทำงาน โดยทางมูลนิธิข้าวขวัญได้มีนโยบายว่าหลังจากที่เกษตรกรเกิดการเรียนรู้แล้วต้องมีการเปลี่ยนบทบาทของเกษตรกรให้มาเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้สู่เกษตรกรคนอื่น ๆ และเผยแพร่แนวคิดเกี่ยวกับการทำนาแบบปลอดภัยพิชชีให้แก่เกษตรกรที่อยู่ในพื้นที่ใกล้เคียงกัน

นางสาวภวลัญญ์ พลแสน (สัมภาษณ์, 21 พฤศจิกายน 2550) ได้กล่าวว่า “ช่วงของการเปลี่ยนบทบาทจากผู้เรียน (คุณกิจ) มาเป็นผู้สอน (คุณอำนวย) เพื่อช่วยในการขยายพื้นที่ของโรงเรียนชวานา เขาจึงต้องมาฝึกทักษะในการพูด การใช้เครื่องมือ เทคนิคต่าง ๆ เรื่องการทำนาลดต้นทุนเขาต้องแม่นยำและนำไปถ่ายทอดได้”

นายณรงค์ อ่วมรัมย์ (สัมภาษณ์, 15 ธันวาคม 2550) ได้กล่าวว่า “การให้เขานำเสนอหน้าห้อง บทบาทมันจะหมุนเวียนกัน พอถ่ายทอดความรู้ให้เขาเสร็จ หลังจากนั้นก็มาเรียนกับพวกเขาในรอบสัปดาห์เราอาจฟังเขาด้วยว่ามีสถานการณ์ต่าง ๆ อะไรเกิดขึ้นบ้าง เพราะจะเป็นการแลกเปลี่ยนสองอย่าง”

การเปลี่ยนบทบาทของเกษตรกรนี้จะใช้วิธีการเพิ่มทักษะในการนำเสนอผลงาน การปรับปรุงบุคลิกภาพ ทักษะด้านการใช้เครื่องมือต่าง ๆ เพื่อให้เกษตรกรที่จะก้าวไปเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้มีความสามารถในการถ่ายทอดความรู้ที่เขามีให้เกษตรกรคนอื่น ๆ อย่างมั่นใจมากยิ่งขึ้น

นายณรงค์ อ่วมรัมย์ (สัมภาษณ์, 15 ธันวาคม 2550) ยังได้กล่าวต่อไปว่า “เราจะยกระดับเขา ไปเป็นวิทยากร โดยเราอาจเป็นที่เลี้ยงที่สนับสนุนเรื่องข้อมูล และก็อาศัยประสบการณ์ของเขาที่เขาปฏิบัติมาอย่างต่อเนื่องและทุนเดิมของเขาที่เขาไปเจอข้อมูลใหม่ ๆ มาปรับใช้แล้วได้ผล”

การเปลี่ยนบทบาทของเกษตรกรนี้จึงเป็นภารกิจหลักของมูลนิธิข้าวขวัญ เพื่อมุ่งหวังที่จะขยายพื้นที่ของการเกษตรแบบปลอดภัยพิชชีไปยังเกษตรกรที่อยู่หมู่บ้านใกล้เคียง นอกจากนี้ยังสร้างความภาคภูมิใจให้แก่เกษตรกรเพื่อพัฒนาบทบาทที่เขาได้รับไปในทิศทางอื่นที่จะสามารถช่วยกันพัฒนาการเกษตรด้านอื่น ๆ ต่อไป

จากการศึกษาวิธีการสื่อสารที่เจ้าหน้าที่ปฏิบัติการภาคสนามจากมูลนิธิข้าวขวัญในฐานะผู้ส่งสารใช้สื่อสาร ถ่ายทอดและรับผลตอบกลับจากเกษตรกรนั้นมีอยู่หลายวิธี ผู้วิจัยจึงสามารถสรุปได้ว่ากลยุทธ์การสื่อสารด้านผู้ส่งสารนั้นจึงเป็นกลยุทธ์ที่มีความสำคัญและมีบทบาทในการส่งเสริมการเรียนรู้ของเกษตรกร โดยเฉพาะในส่วนของ การปรับกระบวนการทัศน การสร้างความตระหนัก นำมาสู่การเรียนรู้วิธีการต่าง ๆ ที่มีอยู่มาใช้ในการทำนาแบบปลอดภัย รวมถึงการนำความรู้ที่ได้ไปปฏิบัติเป็นกิจวัตร นอกจากกลยุทธ์การสื่อสารด้านผู้ส่งสารแล้วยังต้องอาศัยกลยุทธ์การสร้างสารและกลยุทธ์การใช้สื่อ ซึ่งจะเป็นส่วนสำคัญในการส่งเสริมให้เกษตรกรเกิดการเรียนรู้ได้

2. กลยุทธ์การสร้างสาร

กลยุทธ์การสร้างสารเป็นกลยุทธ์ที่เป็นภาระเนื้อหาสารในหลักสูตรต่าง ๆ ของโรงเรียน ชานา จังหวัดสุพรรณบุรี ได้แก่ การบริหารจัดการศัตรูพืช การปรับปรุงบำรุงดินและการพัฒนา พันธุ์ข้าวและเนื้อหาสารที่นอกเหนือจากหลักสูตร คือ เนื้อหาสารที่อาจเกิดขึ้นจากสภาพปัญหา หรือสถานการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นมาจัดรวบรวมและเรียบเรียงในลักษณะต่าง ๆ เพื่อถ่ายทอดไปยังเกษตรกรที่ศึกษาในโรงเรียนชานาและบรรดาคู่ชีวิตประสงคร่วมกัน

การศึกษาในประเด็นกลยุทธ์การสื่อสารเพื่อการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมของเกษตรกรใน โรงเรียนชานา จังหวัดสุพรรณบุรี ในส่วนของกลยุทธ์การสร้างสาร ผู้วิจัยได้เก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ในระดับนโยบายและระดับปฏิบัติการ

จากการวิจัยพบว่า กลยุทธ์การสร้างสาร แบ่งออกเป็น 2 วิธีการ คือ การกำหนดเนื้อหาสาร ได้แก่ กลยุทธ์การเรียนรู้จากปัญหาของชุมชนและกลยุทธ์การปรับประสานทางวัฒนธรรมและการนำเสนอสาร ได้แก่ กลยุทธ์การจัดการความรู้ กลยุทธ์การเรียนรู้แบบบูรณาการ กลยุทธ์การเรียนรู้จากการปฏิบัติและกลยุทธ์การเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง

2.1 การกำหนดเนื้อหาสาร ได้แก่

การศึกษาในประเด็นการกำหนดเนื้อหาสาร ผู้วิจัยได้เก็บข้อมูลจากการศึกษา เอกสารรายงานความก้าวหน้า โครงการ “ส่งเสริมการจัดการความรู้เรื่องการทำนาข้าวในระบบ เกษตรกรรมยั่งยืน” ศึกษาจากสื่อสิ่งพิมพ์เฉพาะกิจประเภทโปสเตอร์และการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ ระดับนโยบาย

2.1.1 กลยุทธ์การเรียนรู้จากปัญหาของชุมชน

เนื้อหาตามหลักสูตรของ โรงเรียนชานา จังหวัดสุพรรณบุรีนั้นเกิดขึ้นจากการสรุปร่วมกันระหว่างเกษตรกรและเจ้าหน้าที่ของมูลนิธิข้าวขวัญ

นายเดชา ศิริภัทร (สัมภาษณ์, 21 พฤศจิกายน 2550) ได้กล่าวว่า “หลักสูตรของโรงเรียนชานา แบ่งเป็น 3 หลักสูตร เริ่มจากเรื่องการจัดแมลงที่เป็นศัตรูพืช พวกแมลงตัวร้ายเรื่องนี้เป็นเรื่องที่ง่ายที่สุด ต่อ ไปก็เรียนเรื่องดิน การป้องกันหรือปรับปรุงดินให้สามารถทำการเกษตรได้และสุดท้ายเป็นเรื่องที่ยากที่สุดและทำกันไม่ค่อยได้ คือเรื่องการพัฒนาพันธุ์ข้าว การผสมพันธุ์ข้าว เพราะสุดท้ายแล้วชานาต้องปรับปรุงพันธุ์ข้าวได้ ที่เราลองทำหลักสูตรพวกนี้มาโดยการคุยกับชานาในแหล่งชุมชนที่เราจะตั้งโรงเรียนชานา ดูแล้วว่าเหมาะสมกับการทำนาของพวกเขา จริง ๆ ก็เริ่มจากปัญหาด้วยเพราะแหล่งชุมชนที่ชาอยู่จะมีแมลงที่เป็นศัตรูพืชเยอะก็ต้องกำจัดออก ดินไม่ดีก็ต้องปรับปรุง แล้วสุดท้ายชานาก็ต้องพัฒนาพันธุ์ข้าวให้ชุมชนได้ แล้วท้ายที่สุดก็ต้องพัฒนาพันธุ์ข้าวให้กับชุมชนได้ แล้วก็เริ่มปฏิบัติไปทุก ๆ หลักสูตร”

นอกจากนี้ นางสาวกมลฉัตร พลแสน (สัมภาษณ์, 21 พฤศจิกายน 2550) ยังได้กล่าวว่า “การจัดการเรียนการสอนของโรงเรียนชานา เริ่มจากการศึกษาปัญหาที่เกิดขึ้นในการทำนาของชานาในชุมชนที่เป็นพื้นที่เป้าหมาย ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นปัญหาเกี่ยวกับแมลงที่เป็นศัตรูพืชและปัญหาดินเปรี้ยว ดินเค็ม หน้าดินถูกชะล้าง มูลนิธิข้าวขวัญจึงได้กำหนดหลักสูตรขึ้น 3 หลักสูตร โดยวิธีการเรียนจะเป็นการให้ชานาทุกคน ได้ปฏิบัติจึงจะได้ผล”

จากการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ของมูลนิธิข้าวขวัญทำให้ผู้วิจัยทราบว่า หลักสูตรการเรียนรู้ของโรงเรียนชานา แบ่งออกเป็น 3 หลักสูตร ได้แก่

หลักสูตรที่ 1 ระดับชั้นประถมศึกษา การบริหารจัดการศัตรูพืชโดยชีววิธี โดยเรียนวิธีการควบคุมแมลง โดยปราศจากยาฆ่าแมลง รวมทั้งการปลูกผักและการทำนา

หลักสูตรที่ 2 ระดับชั้นมัธยมศึกษา การปรับปรุงบำรุงดินโดยชีววิธี โดยไม่ใช้ปุ๋ยเคมี

หลักสูตรที่ 3 ระดับอุดมศึกษา การพัฒนาพันธุ์ข้าว โดยต้องมีพันธุ์ข้าวที่เก็บรักษาเองและไว้ใช้เอง

ผลการวิจัยพบว่าการกำหนดเนื้อหาของหลักสูตรทั้ง 3 หลักสูตรของโรงเรียนชานาได้มาจากการใช้กลยุทธ์การเรียนรู้จากปัญหาของชุมชน โดยการศึกษาจากปัญหาที่เกษตรกรในชุมชนประสบ ซึ่งเกษตรกรเป็นกลุ่มเป้าหมายในการก่อตั้งโรงเรียนชานาอาศัยอยู่ได้แก่ การศึกษาในแง่ของประชากร อาชีพ ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นระหว่างการประกอบอาชีพ บริบทแวดล้อม ผู้นำชุมชน

เป็นต้น โดยเฉพาะในส่วนของปัญหาจะเป็นเครื่องมือในการเรียนรู้ในการหาแนวทางแก้ไขปัญหานั้น ๆ เพราะฉะนั้นหลักสูตรทั้ง 3 หลักสูตรจะเป็นเนื้อหาสาระที่สามารถนำมาแก้ไขปัญหาในการประกอบอาชีพของเกษตรกรได้ หลังจากการกำหนดหลักสูตรแล้วทำให้เห็นว่าการเรียนรู้ของเกษตรกรจะเน้นวิธีการปฏิบัติโดยอาศัยแหล่งเรียนรู้ในชุมชน นั่นคือ การเรียนรู้จากการปฏิบัติในแปลงนาของเกษตรกรแต่ละคนเอง โดยตำบลวัดดาว อำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี เป็นชุมชนมีลักษณะทางกายภาพ สิ่งแวดล้อมและบริบทต่างๆ ของชุมชนเหมาะสมต่อการส่งเสริมการเรียนรู้ทางด้านเกษตร นอกจากนี้ยังมีการรวมตัวกันของคนในชุมชน โดยได้รับการสนับสนุนจากองค์การบริหารส่วนตำบล เพราะฉะนั้น โรงเรียนชาวนา จึงเป็นแหล่งเรียนรู้ชุมชนด้านการเกษตรที่สำคัญของคนในพื้นที่ที่มุ่งแก้ปัญหาการประกอบอาชีพเกษตรกรที่ส่งผลต่อเกษตรกรจึงได้เกิดการรวมตัวขึ้นและเข้าศึกษาในโรงเรียน

2.1.2 กลยุทธ์การปรับประสานทางวัฒนธรรม

นอกจากเกษตรกรจะเรียนรู้หลักสูตรทั้ง 3 หลักสูตรแล้ว เกษตรกรยังได้เรียนรู้โดยอาศัยการดึงภูมิปัญญาท้องถิ่น ได้แก่ ประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อ ภูมิปัญญาต่าง ๆ มาบูรณาการกับองค์ความรู้ใหม่ ๆ

นางอณัญญา หงษา (สัมภาษณ์, 21 พฤศจิกายน 2550) ได้กล่าวว่า “คิดว่าหลักสูตรต้องสอดคล้องกับสถานการณ์ในประเทศ ส่วนแรกต้องเป็นเรื่องของอะไรก่อน ต้องสอดคล้องกับประสบการณ์ของชาวนา สอดคล้องกับปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นและต้องดึงภูมิปัญญาที่ชาวนามีอยู่มาใช้ผสมผสานกับองค์ความรู้ใหม่ที่ต้องการถ่ายทอด”

เกษตรกรแต่ละคนจะมีวิถีการดำเนินชีวิต การประกอบอาชีพที่แตกต่างกัน เพราะฉะนั้นจะมีประสบการณ์ที่ต่างกันไป สิ่งที่สำคัญคือเกษตรกรต้องนำประสบการณ์ต่าง ๆ มาใช้ในการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในการประกอบอาชีพทำนาให้ได้ โดยอาศัยการทดลอง การคิดค้น นอกจากนี้เนื้อหาสาระที่ต้องการให้เกษตรกรได้รับ คือ เรื่องของภูมิปัญญาที่มีอยู่มาใช้ผสมผสานกับองค์ความรู้ใหม่ที่ต้องการถ่ายทอด เพราะเกษตรกรส่วนใหญ่จะเป็นปู่ ย่า ตา ยายที่มีอายุมาก หลาย ๆ คนยังยึดถือความเชื่อ ภูมิปัญญาดั้งเดิมอยู่ การที่มูลนิธิข้าวขวัญและเกษตรกรได้คำนึงถึงเนื้อหาสาระในส่วนของ การดึงภูมิปัญญามาใช้ในการประกอบอาชีพจึงทำให้เกษตรกรเกิดการเรียนรู้ได้เร็ว

การปรับประสานจะเป็นการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีอยู่มาบูรณาการกับองค์ความรู้ใหม่ ๆ ด้านการเกษตรเพื่อถ่ายทอดไปยังเกษตรกร เพราะฉะนั้นกลยุทธ์การปรับประสานจึงเป็นกลยุทธ์ที่มีความสำคัญในการส่งเสริมให้เกษตรกรเกิดการเรียนรู้

2.2 การนำเสนอสาร ได้แก่

การศึกษาในประเด็นการกำหนดเนื้อหาสาร ผู้วิจัยได้เก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ระดับปฏิบัติการ

2.2.1 กลยุทธ์การจัดการความรู้

กระบวนการที่สำคัญในการเรียนรู้ คือ การถ่ายทอดองค์ความรู้ ประสบการณ์ การเรียนรู้จากเจ้าหน้าที่และเกษตรกรด้วยตนเอง โดยอาศัยระบบการจัดการความรู้ เพื่อเสริมสร้างให้เกิดการส่งผ่านองค์ความรู้ระหว่างกันทั้งสิ้น

จากการศึกษาเอกสารแผนการดำเนินงานของมูลนิธิข้าวขวัญทำให้ผู้วิจัยทราบว่าการดำเนินงานของโรงเรียนชาวนาอาศัยยุทธศาสตร์ด้านการพัฒนากระบวนการเรียนรู้และการจัดการความรู้ โดยยุทธศาสตร์นี้ต้องมีมาตรการในการส่งเสริมให้ชาวนาอยากเรียนรู้ต่อเนื่องตลอดชีวิต โดยใช้ความรู้และสติปัญญานำการเปลี่ยนแปลง มีการถอดบทเรียนตนเองและกลุ่มอย่างต่อเนื่อง

กระบวนการจัดการความรู้นี้เป็นการนำองค์ความรู้เกี่ยวกับวิธีการทำการเกษตรแบบปลอดภัยพืชที่ทางมูลนิธิข้าวขวัญ เจ้าหน้าที่และเกษตรกรในพื้นที่นั้น ๆ มาจัดการให้เป็นระบบแล้วนำมาถอดบทเรียนและถ่ายทอดสู่กันและกัน โดยการจัดการความรู้ในโรงเรียนชาวนาได้มีการแบ่งเนื้อหาออกเป็น 3 หลักสูตร ได้แก่

หลักสูตรที่ 1 ระดับชั้นประถมศึกษา การบริหารจัดการศัตรูพืชโดยชีววิธี โดยเรียนวิธีการควบคุมแมลง โดยปราศจากยาฆ่าแมลง รวมทั้งการปลูกผักและการทำนา

หลักสูตรที่ 2 ระดับชั้นมัธยมศึกษา การปรับปรุงบำรุงดินโดยชีววิธี โดยไม่ใช้ปุ๋ยเคมี

หลักสูตรที่ 3 ระดับอุดมศึกษา การพัฒนาพันธุ์ข้าว โดยต้องมีพันธุ์ข้าวที่เก็บรักษาเองและไว้ใช้เอง

ขั้นตอนการจัดการความรู้ในโรงเรียนชานา จังหวัดสุพรรณบุรี ดังนี้

การสร้างความตระหนักรู้

การสร้างความรู้

การจัดเก็บความรู้

การถ่ายโอนและการใช้ความรู้

ขั้นตอนที่ 1 การสร้างความตระหนักรู้

นายเดชา ศิริภัทร (สัมภาษณ์, 20 พฤศจิกายน 2550) ได้กล่าวว่า “การเรียนรู้อันโรงเรียนชานานั้นจะเริ่มต้นจากการเปลี่ยนกระบวนทัศน์ของเกษตรกรก่อน โดยมุ่งเน้นที่การพิสูจน์ให้เกษตรกรได้เห็นจริงและเกิดความเชื่อว่าการทำนาแบบปลอดภัยโดยใช้สารชีวภาพต่าง ๆ สามารถนำความสุขมาให้ เพราะจะเป็นการประหยัดค่าใช้จ่ายได้มากและทำให้ไม่มีสารพิษมาสะสมในร่างกายของเกษตรกร รวมทั้งส่งผลให้สภาพแวดล้อมดีขึ้น ระบบนิเวศกลับมาสมดุลเหมือนเดิม ซึ่งการทำให้เกษตรกรได้เห็นจริงนี่เป็นสิ่งที่ทำได้ยากและต้องอาศัยเวลาค่อนข้างนาน”

เพราะฉะนั้นการสร้างความตระหนักรู้ให้แก่เกษตรกรนั้นเป็นสิ่งที่จะทำให้เกษตรกรเกิดความเชื่อและอยากเปลี่ยนวิธีการในการดำเนินวิถีชีวิตชานา นอกจากนี้การมุ่งเปลี่ยนกระบวนทัศน์ ความเชื่อแล้ว การสร้างความตระหนักรู้ยังมุ่งเน้นให้เกษตรกรคำนึงถึงองค์ความรู้ท้องถิ่น ภูมิปัญญาดั้งเดิมที่เกษตรกรมีอยู่ด้วย

ขั้นตอนที่ 2 การสร้างความรู้

นายณรงค์ อ่วมรัมย์ (สัมภาษณ์, 28 พฤศจิกายน 2550) ได้กล่าวว่า “แนวทางการสร้างความรู้ในโรงเรียนชานา จังหวัดสุพรรณบุรีนั้นต้องมีเครื่องมือเป็นสิ่งสำคัญในการสร้างองค์ความรู้โดยเริ่มจากการที่เจ้าหน้าที่และเกษตรกรร่วมกันแสวงหาองค์ความรู้เดิมที่มีอยู่แต่ยังไม่ถูกจัดเก็บอย่างมีระบบ ในแง่ของภูมิปัญญาต่าง ๆ เช่น พิธีรับขวัญข้าว พิธีสารทเดือนสิบ ความเชื่อ

ต่าง ๆ เช่น วันศุกร์ไม่ขายควาย วันเสาร์ไม่ขายข้าว หรือความเชื่อในมุมมองของแม่โพสพ แม่ธรณี และแม่คงคา เป็นต้น ซึ่งองค์ความรู้เหล่านี้โรงเรียนชาวนาได้นำมาจัดการความรู้โดยอาศัย เกษตรกรรุ่นปู่ ย่า ตา ยาย มาถอดบทเรียนและถ่ายทอดให้แก่เกษตรกรรุ่นใหม่ ๆ และการแสวงหา องค์ความรู้ใหม่ตามหลักสูตรต่าง ๆ เกี่ยวกับการทำการเกษตรแบบปลอดภัยที่เกิดจากการ ถ่ายทอดของเจ้าหน้าที่และการคิดค้น ทดลองของเกษตรกรเองมาจัดเก็บและถอดบทเรียนออกมา เป็นแนวทางปฏิบัติ”

นอกจากนี้ผู้วิจัยยังได้ศึกษาเอกสารแผนการดำเนินงานของมูลนิธิข้าวขวัญ ทำให้ทราบว่า วิธีการเรียนรู้ที่สำคัญ คือ การคิดค้นและการปฏิบัติด้วยตนเอง เมื่อเห็นผลประจักษ์แล้วพฤติกรรม จะเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องเป็นกิจวัตร โดยในขั้นตอนของการเรียนรู้จะมีเจ้าหน้าที่ปฏิบัติการ ภาคสนามผู้ทำหน้าที่ถ่ายทอดความรู้แก่เกษตรกรจะมีหน้าที่เป็นครูหรือวิทยากรมาสอนเกษตรกร ซึ่งเจ้าหน้าที่ฯ จะเป็นผู้จะเป็นผู้นำเข้าสู่บทเรียน ถ่ายทอดความรู้ผ่านสื่อต่าง ๆ ในห้องเรียน ส่วน เกษตรกรจะใช้วิธีการจดบันทึกข้อมูลต่าง ๆ และเจ้าหน้าที่ฯ อาจมีการบ้านให้เกษตรกรทำและมีการติดตามผล นอกจากนี้ยังมีการเรียนรู้จากการปฏิบัติจริงในแปลงนาสาธิตของเกษตรกรทุก ๆ คน ที่เรียนมา โดยแต่ละสัปดาห์จะมีการเรียนโดยการลงสนามจริงเวียนไปตามแปลงนาของเกษตรกร แต่ละคนเพื่อให้เห็นสภาพความเป็นจริง เกษตรกรจะใช้วิธีการสังเกต จดบันทึก วาดรูป แล้วนำผล ที่ได้มาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ แสดงความคิดเห็นร่วมกัน ซึ่งการเรียนรู้ในขั้นตอนนี้จะมีการแบ่งกลุ่ม และมีตัวแทนของกลุ่มออกมานำเสนอผลงานที่ได้ (มูลนิธิข้าวขวัญ, 2547: 96)

หลังจากการเรียนรู้ให้เห็นผลปรากฏจริงแล้ว เกษตรกรจะสามารถเปลี่ยนกระบวนทัศน์ได้ แล้วจะเกิดพฤติกรรมการทำงานแบบปลอดภัยเป็นพฤติกรรมที่ถาวร โดยระหว่างการเรียนรู้นี้ เจ้าหน้าที่ปฏิบัติการภาคสนามผู้ทำหน้าที่ถ่ายทอดความรู้แก่เกษตรกรจะเป็นผู้นำวิธีการต่าง ๆ มา สอดแทรกในการเรียนการสอนเพื่อให้เกษตรกรเกิดการเรียนรู้ เช่น การพาไปศึกษาดูงานนอก สถานที่เพื่อให้เห็นตัวอย่างที่ประสบความสำเร็จแล้วหรือการนำสื่อต่าง ๆ มาใช้เป็นเครื่องมือในการถ่ายทอดเนื้อหาต่าง ๆ ซึ่งจะทำให้เกษตรกรสนใจในเนื้อหามากขึ้น

นอกจากนี้เมื่อจบหลักสูตรแล้วยังมีการวัดผลการเรียนรู้โดยการวัดผลในชั้นเรียนและการวัดผลโดยการดูผลงานจากแปลงนาของเกษตรกรแต่ละคนด้วย หลังจากนั้นจะมีการมอบ ประกาศเพื่อแสดงว่าเกษตรกรได้ผ่านการเรียนรู้ในโรงเรียนชาวนาครบทุกหลักสูตร

สามารถสรุปได้ว่าการสร้างองค์ความรู้ให้แก่เกษตรกรในโรงเรียนชาวนาจะต้องอาศัย เครื่องมือหลายรูปแบบ ได้แก่ เนื้อหาในหลักสูตรต่าง ๆ วิธีการเรียนรู้ บุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้องและการสื่อสารผ่านสื่อต่าง ๆ

ขั้นตอนที่ 3 การจัดเก็บความรู้

หลังจากกระบวนการเรียนรู้ในโรงเรียนชานาได้เริ่มขึ้นแล้วจะเห็นได้ว่ามีองค์ความรู้ที่เกิดขึ้นมาก แต่ความรู้บางส่วนยังไม่ถูกจัดเก็บอย่างเป็นระบบ เพราะฉะนั้นขั้นตอนต่อไปจะเป็นขั้นตอนของการนำความรู้ที่ได้มาจัดเก็บให้เป็นระบบ ซึ่งหลังจากนี้เจ้าหน้าที่และเกษตรกรจะสามารถนำองค์ความรู้ที่จัดเก็บอย่างเป็นระบบนี้มาถอดบทเรียนและถ่ายทอดไปยังเกษตรกรหรือผู้ที่มีความสนใจต่อไป

นางอณัญญา หงษา (สัมภาษณ์, 20 พฤศจิกายน 2550) ได้กล่าวว่า “รูปแบบการจัดเก็บความรู้อย่างเป็นระบบของโรงเรียนชานานี้จะใช้วิธีการจัดเก็บเป็นหลักสูตร ทั้งหมด 3 หลักสูตร โดยแต่ละหลักสูตรสามารถเพิ่มเติมหรือลดเนื้อหาลงได้ตามบริบทและความต้องการของเกษตรกร นอกจากนี้ยังอาศัยการจัดเก็บความรู้ไว้ที่เกษตรกรแกนนำ ซึ่งเป็นสื่อบุคคลที่จะสามารถนำองค์ความรู้ไปถ่ายทอดให้แก่เกษตรกรคนอื่น ๆ ได้”

ขั้นตอนที่ 4 การถ่ายโอนและการใช้ความรู้

หลังจากที่โรงเรียนได้นำองค์ความรู้ต่าง ๆ ที่ได้รับมาจัดเก็บแล้ว ในขั้นตอนต่อไปจะเป็นขั้นตอนที่สำคัญ คือ การนำความรู้ที่จัดเก็บมาถ่ายโอนหรือถ่ายทอดออกมาโดยผ่านบุคคล คือ เจ้าหน้าที่จากมูลนิธิข้าวขวัญเป็นสื่อไปยังเกษตรกรคนอื่น ๆ ด้วยการเรียนรู้ในชั้นเรียน การเรียนรู้จากแปลงนาสาธิตและการนำความรู้ไปใช้ในการทำนาจริง ๆ และเจ้าหน้าที่จะเป็นผู้ไปตรวจสอบว่าผลที่ได้จากการนำความรู้จากหลักสูตรของโรงเรียนชานาไปใช้นั้นเป็นอย่างไร นี่คือรูปแบบของการถ่ายโอนความรู้และที่สำคัญคือการนำความรู้ไปใช้ในรูปแบบของการประยุกต์ตามบริบทและสถานการณ์ต่าง ๆ เพราะเกษตรกรบางคนอาจไม่ได้ทำนาแต่ปลูกพืชชนิดอื่น ซึ่งต้องมีการปรับประยุกต์สูตรที่ใช้ในการปราบศัตรูพืชให้เหมาะสม เป็นต้น

นอกจากนี้โรงเรียนชานายังได้ใช้การจัดการความรู้ในส่วนของปัจจัยต่าง ๆ ที่ส่งผลต่อการกระบวนการเรียนรู้ของเกษตรกรด้วย

โดยปัจจัยที่ส่งผลต่อการจัดการความรู้ของโรงเรียนชานา ได้แก่ บุคลากร นโยบายและเครื่องมือ

บุคลากร เป็นปัจจัยที่ส่งผลต่อการจัดการความรู้ของโรงเรียนชานา ได้แก่ ผู้นำและผู้ปฏิบัติ ผู้นำ ได้แก่ ผู้อำนวยการมูลนิธิข้าวขวัญและผู้จัดการมูลนิธิข้าวขวัญ ซึ่งจะเจ้าหน้าที่ที่รับผิดชอบ

ในเรื่องของการกำหนดนโยบายของโรงเรียนชานา รวมทั้งเจ้าหน้าที่ระดับปฏิบัติการของมูลนิธิ
ข้าวขวัญ ซึ่งจะมีหน้าที่ในการสอน ให้ความรู้ ให้คำปรึกษา ติดตามผลและประเมินผลการเรียนรู้

ของเกษตรกร นอกจากนี้ยังมีเกษตรกรแกนนำที่เรียนรู้จากโรงเรียนชานาได้นำความรู้ที่ได้ไป
ถ่ายทอดให้แก่เกษตรกรคนอื่น ๆ ที่มีความสนใจในการทำเกษตรปลอดสารพิษหรือเรียนรู้ตาม
หลักสูตร ต่าง ๆ ของโรงเรียนชานา ในส่วนของผู้ปฏิบัติ ได้แก่ เจ้าหน้าที่ระดับปฏิบัติการที่ทำ
หน้าที่สอนและถ่ายทอดความรู้ให้แก่เกษตรกรและในขณะเดียวกันก็ได้เรียนรู้เกี่ยวกับประเพณี
ความเชื่อ วิธีการต่าง ๆ จากเกษตรกรที่สามารถคิดค้น ได้เองด้วยและผู้ปฏิบัติการอีกกลุ่มหนึ่ง คือ
เกษตรกรที่เรียนรู้ในโรงเรียนชานา ซึ่งเป็นกลุ่มเป้าหมายหลักในการจัดการความรู้ในโรงเรียน
ชานา โดยเน้นที่การส่งเสริมให้ตระหนักถึงคุณค่าของความรู้ทั้งความรู้ท้องถิ่นที่มีอยู่ เช่น
ภูมิปัญญา ความเชื่อต่าง ๆ และความรู้ใหม่ที่เรียนรู้เพิ่มเติมจากโรงเรียนชานาด้วย

นโยบาย การจัดการความรู้ตามรูปแบบของโรงเรียนชานานั้นต้องตระหนักถึงนโยบายที่
มูลนิธิข้าวขวัญได้กำหนด เพื่อเชื่อมโยงถึงวิธีการดำเนินงานที่สามารถกำหนดได้เป็นยุทธศาสตร์
เพื่อให้เจ้าหน้าที่และเกษตรกรได้ปฏิบัติตามนโยบาย โดยประเด็นที่สำคัญ คือ การนำนโยบายไปสู่
ภาคปฏิบัติโดยผ่านภาคส่วนต่าง ๆ เป็นสื่อกลาง ได้แก่

ภาค NGO ผู้รับบทบาท ได้แก่ มูลนิธิข้าวขวัญ ซึ่งเป็นองค์กรหลักในการกำหนดนโยบาย
และแนวทางปฏิบัติการ

ภาครัฐบาล ผู้รับบทบาท ได้แก่ องค์กรบริหารส่วนตำบลวัดดาว สมาชิกสภาจังหวัด
สุพรรณบุรีและศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนอำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี ซึ่งจะเข้ามา
มีบทบาทในส่วนของ การสนับสนุนเรื่องงบประมาณ วัสดุอุปกรณ์ การศึกษาดูงานและการเอื้อเพื่อ
ข้อมูลเพื่อการเรียนการสอน

ภาคชุมชน ผู้รับบทบาท ได้แก่ วัดดาวและวัดสังโฆ ซึ่งจะเอื้อเพื่อเรื่องสถานที่ในการเรียน
การสอนและการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ของโรงเรียน โรงเรียนวัดดาวจะมีบทบาทในการส่งเสริมให้
นักเรียนเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ของโรงเรียนชานา ตัวอย่างคือการจัดกิจกรรมงาน
สารทเดือนสิบ นักเรียนจะเข้าร่วมกิจกรรม เช่น การแข่งขันร้องเพลงเกี่ยวข้าว การแข่งขันวาดรูป
หรือช่วยงานสาธารณณะต่าง ๆ เท่าที่โรงเรียนจะสามารถช่วยได้ และกลุ่มเป้าหมายหลักที่อยู่ใน
ภาคชุมชน ได้แก่ เกษตรกรที่เข้ามาเรียนในโรงเรียนชานา

จากนโยบายของการมีส่วนร่วมจากทั้ง 3 ภาคส่วนได้เชื่อมโยงมาถึงการมีส่วนร่วมใน
ภาคของเกษตรกรที่เรียนในโรงเรียนชานา โดยประเด็นหลักคือการมีส่วนร่วมในการเรียนรู้ใน
ห้องเรียน การมีส่วนร่วมในภาคสนาม การมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ของโรงเรียนและชุมชน

โดยเฉพาะอย่างยิ่งชุมชนได้มีส่วนร่วมในกระบวนการจัดการความรู้เพื่อพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่น ตั้งแต่เริ่มกระบวนการจนถึงสิ้นสุด เพื่อให้เกิดการยอมรับและรู้สึกเป็นเจ้าของภูมิปัญญาเหล่านั้น

เครื่องมือ เป็นปัจจัยหลักในการนำการจัดการความรู้มาใช้ในการเรียนการสอนในโรงเรียน ชานา เนื่องจากการเรียนรู้ในโรงเรียนชานาเป็นการเรียนรู้จากการปฏิบัติจริง ซึ่งการเลือกเครื่องมือต้องมีความเหมาะสมกับทฤษฎีเนื้อหา หลักสูตร บริบทและเกษตรกร โดยเครื่องมือหลักที่ส่งเสริมให้เกิดการจัดการความรู้

จากการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ปฏิบัติการระดับปฏิบัติการทั้ง 4 ท่าน ผู้วิจัยสามารถสรุปได้ว่า ในประเด็นของสถานที่ การศึกษาดูงานและการเรียนรู้ผ่านสื่อ ได้ดังนี้

สถานที่ที่ใช้ในการเรียนการสอน ได้แก่ วัดดาวและแปลงนาสาธิตของเกษตรกรแต่ละคน ซึ่งจะเป็นการเรียนรู้จากแปลงนาของเกษตรกรแต่ละคนเพื่อให้เห็นผลหรือปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น และร่วมกันหาทางแก้ไขปัญหานั้น ซึ่งเกษตรกรจะเกิดการเรียนรู้จากการปฏิบัติจริงและรู้จักแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้า การมีสถานที่ในการเรียนรู้ที่แน่นอนนั้นเป็นสิ่งที่ทำให้เกษตรกรรู้บทบาทหน้าที่ และเรียนรู้อย่างเป็นระบบมากขึ้น

การศึกษา ดูงานนอกสถานที่เป็นเครื่องมือสำคัญในการเปลี่ยนกระบวนการทัศน์และสร้างความตระหนักให้แก่เกษตรกรได้ทราบว่าสถานที่ที่ประสบความสำเร็จแต่ละที่นั้น ต้องผ่านกระบวนการเรียนรู้ตั้งแต่การปลูกจิตสำนึกในเรื่องของโทษจากการใช้สารเคมี ซึ่งสถานที่ที่เจ้าหน้าที่ได้นำเกษตรกรไปดูงานนั้นส่วนใหญ่เป็นสถานที่ที่มีนโยบายการส่งเสริมด้านการเกษตร เช่น มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วิทยาเขตกำแพงแสน ศูนย์การเกษตร เทคโนโลยีชีวภาพที่อำเภออุทุมพร จังหวัดสุพรรณบุรี เป็นต้น ซึ่งการศึกษาดูงานนี้นอกจากจะทำให้เกษตรกรเกิดการตระหนักแล้ว ยังเป็นการส่งเสริมให้เกษตรกรได้รับความรู้ในรูปแบบต่าง ๆ ที่จะสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการประกอบอาชีพของตนได้ด้วย

การเรียนรู้ผ่านสื่อต่าง ๆ การจัดการความรู้ในโรงเรียนชานา จังหวัดสุพรรณบุรีนี้ต้องอาศัยสื่อต่าง ๆ เป็นเครื่องมือในการจัดการความรู้ โดยเฉพาะสื่อบุคคลจะเป็นช่องทางหลักในการสื่อสาร การถ่ายทอดความรู้ วิธีการต่าง ๆ รวมทั้งเป็นช่องทางในการเข้าถึงเกษตรกรทุกคนเพื่อรับทราบถึงผลตอบรับที่ได้จากการเรียนรู้ของเกษตรกร ซึ่งสื่อบุคคลหลักได้แก่ เจ้าหน้าที่ปฏิบัติการภาคสนามผู้มีหน้าที่ในการถ่ายทอดความรู้ ประสบการณ์และพาเกษตรกรไปศึกษาดูงานในสถานที่อื่น ๆ เกษตรกรแกนนำ ซึ่งจะเป็นผู้ที่ทำหน้าที่ในการโน้มน้าวใจให้เกษตรกรคนอื่น ๆ เข้ามาเรียนรู้ในโรงเรียนชานา รวมทั้งมีบทบาทในการเผยแพร่ข้อมูลและถ่ายทอดความรู้ไปยังเกษตรกรคนอื่น ๆ ด้วย นอกจากนี้ยังมีสื่อบุคคลภายนอกที่เข้ามามีบทบาทในการถ่ายทอดความรู้

และจัดการความรู้ในโรงเรียนชาวนา ได้แก่ เจ้าหน้าที่จากภายนอกที่จะเข้ามาความรู้เสริมจากเจ้าหน้าที่ภาคสนามหลัก เช่น อาจารย์จากศูนย์การศึกษาออกโรงเรียนจังหวัดสุพรรณบุรี วิทยากรจากมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ เป็นต้น

จากการศึกษาเอกสารแผนการดำเนินงานของโรงเรียนชาวนา จังหวัดสุพรรณบุรี ชุดโครงการส่งเสริมการจัดการความรู้เรื่องการทำนาข้าวในระบบเกษตรกรรมยั่งยืน ผู้วิจัยสามารถสรุปได้ว่านอกจากสื่อบุคคลแล้ว การจัดการความรู้ในโรงเรียนชาวนายังต้องอาศัยสื่อประเภทอื่น ๆ มาเป็นช่องทางการสื่อสาร ได้แก่ สื่อการสอนต่าง ๆ เช่น วิดีทัศน์ โปสเตอร์ รูปภาพ ของจริง เป็นต้น ซึ่งสื่อเหล่านี้จะสามารถทำให้เกษตรกรเกิดการเรียนรู้ได้เร็วขึ้น โดยเฉพาะในช่วงของการปฏิบัติในแปลงนาสาธิตนั้นต้องอาศัยการเรียนรู้จากสื่อเป็นพื้นฐาน เช่น การโอบแมลงต้องอาศัยการศึกษาแมลงชนิดต่าง ๆ จากรูปภาพและแมลงของจริง หลังจากนั้นเป็นขั้นตอนของการฝึกวาดภาพแมลง เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ก่อนลงภาคสนามไปโอบแมลงและเป็นการป้องกันการโอบแมลงที่ผิดพลาด เป็นต้น (มูลนิธิข้าวขวัญ, 2547: 27)

2.2.2 กลยุทธ์การเรียนรู้แบบบูรณาการ

ลักษณะเด่นของการเรียนรู้ในโรงเรียนชาวนานั้น คือ การใช้หลักการบูรณาการทั้งความรู้ใหม่ ๆ ที่ได้รับจากโรงเรียนชาวนา วิถีชีวิต ชีวิตชาวนาไทยแบบดั้งเดิมที่ผสมผสานความเชื่อ พิธีกรรม เข้ากับวิถีชีวิต รวมทั้งการรู้จักนำทรัพยากรธรรมชาติที่มีในท้องถิ่นมาปรับใช้ในการผลิต

นายณรงค์ อ่วมรัมย์ (สัมภาษณ์, 15 ธันวาคม 2550) ได้กล่าวว่า “เราจะเอาความรู้ใหม่ที่เขาไม่เคยทำมาก่อนในเรื่องของการเปลี่ยนแปลงการผลิต เราก็ไม่ลืมความรู้ของเขาเอง คำว่า “ศักดิ์ศรีของชาวนาไทย” มันดูเป็นคำที่ใหญ่โต แต่มันจะทำให้เขาตระหนักถึงสิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวข้องกับแม่โพสพ ตามบุคลาธิษฐานว่ามีแม่โพสพ แม่คงคา แม่ธรณี เราดึงของเขาขึ้นมาแบบนี้ เพราะนักเรียนชาวนาตั้งแต่วัยรุ่นไปจนถึงผู้ใหญ่จนถึงรุ่นหลานอย่างพี่อรุณ คือ จะเป็นการถ่ายทอดในโรงเรียนชาวนา ซึ่งขึ้นอยู่กับแต่ละมุมมองด้วย ก็จะเอาความรู้ใหม่กับความรู้เก่ามาผนวกกัน ควบคู่กันไป จะไม่เป็นการกีดกันความรู้เดิมของชาวบ้าน และช่วยยกระดับให้เกิดความภูมิใจในเรื่องของการเกษตร”

นายณรงค์ อ่วมรัมย์ (สัมภาษณ์, 28 พฤศจิกายน 2550) ได้กล่าวต่อไปว่า “เราสอนในมุมมองของแม่โพสพ คือ เอาความรู้เก่าของชาวบ้าน หลายท่านเขามีความรู้เรื่องตำราวัน การปลูกข้าว อย่างหวาน ก็ถือฤกษ์ ถือยาม บางท่านก็ไม่ขายข้าววันศุกร์ เขาจะขายก่อนวัน เพราะศุกร์ไม่ขายข้าว เสาร์ไม่ขายควาย เป็นความเชื่อ ความรู้ของชาวบ้าน นำมาผนวกกับเทคนิค วิธีการใหม่ ๆ ที่ข้าวขวัญคิดค้นขึ้นมาในเรื่องของการปรับปรุงพันธุ์ และการคัดข้าวกล้อง การผสมพันธุ์ข้าว”

นอกจากการดึงภูมิปัญญาด้านพิธีกรรม ความเชื่อต่าง ๆ มาเป็นเนื้อหาสาระในการถ่ายทอดไปยังเกษตรกรแล้วนั้น การเรียนรู้ยังต้องนำภูมิปัญญาด้านวัสดุ สิ่งของที่มีอยู่ในท้องถิ่นมาใช้ด้วย

นอกจากนี้นางสาวกมลฉัตร พลแสน (สัมภาษณ์, 21 พฤศจิกายน 2550) ได้กล่าวว่า “เราจะหาอินทรียวตถุอื่นมาทดแทนได้จากที่ไหน จะหาวัสดุสัตว์ประเภทไหน สิ่งที่เราส่งเสริมคือ ไม่จำเป็นที่จะต้องไปหาที่หายาก ให้ใช้สิ่งที่มีอยู่ในท้องถิ่น เช่น เรืองเปิด ไก่ ก็เอามูลมา แต่หาฟีดอื่น ๆ เช่น ผักปออง มาผสมเป็นปุ๋ย”

กลยุทธ์การเรียนรู้แบบบูรณาการเป็นรูปแบบหลักของกลยุทธ์การสร้างสารของโรงเรียน ชวนาที่ใช้ถ่ายทอดความรู้ให้แก่เกษตรกรเพราะจะเป็นกลยุทธ์ที่ทำให้เกษตรกรเกิดความตระหนัก ในการเปลี่ยนกระบวนทัศน์การรู้จักนำทรัพยากรธรรมชาติท้องถิ่นมาใช้และได้รับความรู้ใหม่ ๆ มาทดลองพร้อมทั้งการนำความรู้เหล่านั้น ไปปฏิบัติได้จริง

2.2.3 กลยุทธ์การเรียนรู้จากการปฏิบัติ

รูปแบบการเรียนรู้ในโรงเรียนชวนาแบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ การเรียนรู้ในภาคทฤษฎีและการเรียนรู้ในภาคปฏิบัติ ซึ่งในส่วนของ การเรียนรู้ในภาคทฤษฎีนั้นจะเป็นการเรียนรู้ที่เกิดจากการถ่ายทอดของเจ้าหน้าที่มูลนิธิข้าวขวัญตามหลักสูตรของโรงเรียนชวนาและเกษตรกรจะเรียนรู้อากการไปศึกษาดูงานในสถานที่ต่าง ๆ และในส่วนของ การเรียนรู้ในภาคปฏิบัติจะเป็นการเรียนรู้ด้วยการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น พูดคุย ชักถามและการลงมือปฏิบัติจริง โดยอาศัยองค์ความรู้จากภาคทฤษฎีที่เรียนและการดูงานจากเกษตรกรแกนนำและการศึกษาตัวอย่างจากการดูงานในสถานที่ต่าง ๆ แล้วนำความรู้ที่ได้มาทดลองปฏิบัติในแปลงนาสาธิตของเกษตรกรแต่ละคน

นายณรงค์ อ่วมรัมย์ (สัมภาษณ์, 28 พฤศจิกายน 2550) ได้กล่าวว่า “ข้าวขวัญต้องเอาความรู้ใหม่ ๆ เข้ามาให้อาจเป็นในเชิงทฤษฎีแต่วิธีการปฏิบัติเราต้องโน้มน้าวให้ชวนาร่วมศึกษาดูงาน ลองถูกลองผิดด้วยกัน ไม่ติติงกัน บางอย่างได้ความรู้มาก็ต้องมาใช้ในพื้นที่ พอทำแล้วก็ให้เพื่อนร่วมศึกษา เรียนรู้ด้วย แลกเปลี่ยนกัน เรียนทฤษฎีแล้วมีการปฏิบัติด้วย”

นางสาวกมลฉัตร พลแสน (สัมภาษณ์, 21 พฤศจิกายน 2550) ได้กล่าวว่า “ลักษณะการเรียนรู้ที่โรงเรียนชวนาใช้อยู่จะเป็นการเรียนรู้ตามหลักสูตรทั้ง 3 หลักสูตรและแต่ละหลักสูตรจะต้องให้เกษตรกรได้ลงนามปฏิบัติจริงเพื่อให้เห็นผลหลังจากการเรียนรู้แล้ว โดยเฉพาะในหลักสูตรที่ 2 และ 3 จะต้องให้ชวนา มาฝึกเป็นนักวิจัยด้วย”

ผลการวิจัยพบว่า การเรียนรู้จากการปฏิบัตินั้นเป็นการเรียนรู้ที่เน้นให้ผู้เรียนเกิดการมีส่วนร่วมในการปฏิบัติเพราะการได้ทดลองลงมือปฏิบัติทำแล้วเกษตรกรจะสามารถนำไปประยุกต์ใช้ใน

ชีวิตประจำวันได้เช่น การทำน้ำหมักจุลินทรีย์จากพืชต่าง ๆ การทำปุ๋ยหมัก การเพาะพันธุ์ข้าว เป็นต้น

เพราะฉะนั้นการปฏิบัติเป็นรูปแบบหนึ่งของกลยุทธ์การสร้างสาร ซึ่งเป็นรูปแบบการเรียนรู้ที่มีความสำคัญมาก เนื่องจากการเรียนรู้รูปแบบนี้จะทำให้เกษตรกรเกิดการเรียนรู้แล้วนำไปปฏิบัติได้จริง

2.2.4 กลยุทธ์การเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง

การเรียนรู้เป็นเป้าหมายหลักของเกษตรกรที่เข้าศึกษาใน โรงเรียนชาวนาและการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นนั้นจะไม่หยุดนิ่งแค่การเรียนรู้ในหลักสูตรในหลักสูตรเท่านั้น นั่นคือต้องมีการส่งเสริมให้เกษตรกรเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง

นางสาวภวลัญญา พลแสน (สัมภาษณ์, 21 พฤศจิกายน 2550) ได้กล่าวว่า “ต้องคอยหา กิจกรรมต่าง ๆ ให้เขาทำ เพราะกิจกรรมพวกนี้เป็นเครื่องมือในการรวมพล โรงเรียนชาวนาตอนนี้ปิดหลักสูตรเรียบร้อยแล้ว ถ้าไม่มีกิจกรรมอื่นต่อเนื่อง ชาวบ้านจะหาย รวมกลุ่มยาก เพราะฉะนั้นพูดคุยกับชาวบ้านว่าจะทำกิจกรรมอะไรร่วมกันดี”

ผลการวิจัยพบว่าการเรียนรู้ที่ต่อเนื่องจากการเรียนรู้ในหลักสูตรแล้วนั้นต้องอาศัยแหล่งความรู้ในชุมชนที่มีลักษณะทางกายภาพ สิ่งแวดล้อมและบริบทต่าง ๆ ของชุมชนที่เหมาะสมต่อการส่งเสริมการเรียนรู้ด้านการเกษตร โดยอาศัยกิจกรรมต่าง ๆ ได้แก่ การศึกษาดูงานนอกสถานที่ เช่น การดูงานที่มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ฯลฯ การร่วมกิจกรรมของโรงเรียนชาวนา เช่น กิจกรรมเพื่อนเยี่ยมเพื่อน การทำพิธีรับขวัญข้าว เป็นต้น กิจกรรมของมูลนิธิข้าวขวัญ เช่น การทำบุญปีใหม่ การลงแขกเกี่ยวข้าว เป็นต้นและกิจกรรมของชุมชน เช่น งานสารทเดือนสิบ การร่วมกิจกรรมกับทางอบต. เป็นต้น กิจกรรมเหล่านี้จะเป็นจะเป็นการส่งเสริมการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นได้ตลอดเวลา มูลนิธิข้าวขวัญสามารถจัดกิจกรรมได้อย่างต่อเนื่องเพราะเกษตรกรจะให้ความร่วมมือ โดยเฉพาะในส่วนของร่วมกันเลือกกิจกรรมว่าเกษตรกรแต่ละคนมีความสนใจที่จะทำกิจกรรมใดบ้าง และการร่วมกิจกรรมจะทำให้เกษตรกรเกิดการรวมกลุ่มกันตลอดเวลา ช่วยเหลือกันและเรียนรู้ร่วมกัน

กลยุทธ์นำเสนอสารเป็นกลยุทธ์ที่มีอยู่หลายวิธีการและเป็นกลยุทธ์ที่มีความสำคัญต่อการนำเนื้อหาสารเหล่านั้นถ่ายทอดไปยังเกษตรกรในโรงเรียนชาวนา เนื่องจากการสื่อสารที่ผู้ส่งสารต้องสร้างสารซึ่งเป็นเนื้อหาเกี่ยวกับหลักสูตรการเรียนการสอนในภาคของทฤษฎีและภาคปฏิบัติ

3. กลยุทธ์การใช้สื่อ

การศึกษาในประเด็นกลยุทธ์การสื่อสารเพื่อการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมของเกษตรกรในโรงเรียนชาวนา จังหวัดสุพรรณบุรี ในส่วนของกลยุทธ์การใช้สื่อผู้วิจัยได้เก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ระดับนโยบาย เจ้าหน้าที่ระดับปฏิบัติการและเกษตรกร รวมทั้งการสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วมในการเรียนการสอนในห้องเรียนและกิจกรรมต่าง ๆ ของเกษตรกร

กลยุทธ์การใช้สื่อเป็นกลยุทธ์ที่กำหนดแนวทางการใช้สื่อประเภทต่าง ๆ ที่ส่งเสริมการเรียนรู้ให้แก่เกษตรกรในโรงเรียนชาวนา จังหวัดสุพรรณบุรี และเป็นแนวทางในการส่งเสริมการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ของโรงเรียน โดยรูปแบบของการจัดการเรียนการสอนของโรงเรียนชาวนา จังหวัดสุพรรณบุรีนั้น มีลักษณะการใช้สื่อบุคคลในการถ่ายทอดกระบวนการต่าง ๆ รวมทั้งมีการใช้สื่อหลากหลายประเภทในการส่งเสริมการเรียนรู้ เพื่อลดข้อจำกัดของเกษตรกรที่มีลักษณะแตกต่างกัน จึงนับได้ว่ากลยุทธ์การใช้สื่อในโรงเรียนชาวนา จังหวัดสุพรรณบุรีเป็นการใช้สื่อแบบบูรณาการ

ผลการวิจัยพบว่ากลยุทธ์การใช้สื่อในโรงเรียนชาวนา จังหวัดสุพรรณบุรีแบ่งออกเป็น 5 กลยุทธ์ ได้แก่ กลยุทธ์การใช้สื่อบุคคล กลยุทธ์การใช้สื่อมวลชน กลยุทธ์การใช้สื่อเฉพาะกิจ กลยุทธ์การใช้สื่อพิธีกรรมและกลยุทธ์การใช้สื่อแบบบูรณาการ

3.1 กลยุทธ์การใช้สื่อบุคคล

สื่อบุคคลเป็นสื่อที่ใช้ถ่ายทอด ข่าวสาร ความรู้ ความเข้าใจและความคิดเห็นต่าง ๆ โดยใช้คำพูดเป็นพาหนะที่สำคัญที่สุดและสามารถนำข่าวสารที่ต้องการเผยแพร่ไปสู่ผู้รับสารได้โดยตรง ในลักษณะการเผชิญหน้าแบบตัวต่อตัว ทำให้เราสามารถรับทราบความรู้สึกนึกคิด (feedback) ของผู้รับได้ทันที อีกทั้งยังสามารถปรับเนื้อหาสาระและเทคนิควิธีการพูดให้เหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมาย นั่นคือ เกษตรกรในโรงเรียนชาวนา จังหวัดสุพรรณบุรี และสื่อบุคคลจะมีอำนาจในการโน้มน้าวใจได้มากกว่าสื่อประเภทอื่น ๆ ซึ่งสื่อบุคคลที่มีบทบาทสำคัญ ได้แก่ เจ้าหน้าที่ปฏิบัติการภาคสนาม ผู้ทำหน้าที่ถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ให้แก่เกษตรกร จำนวน 4 คน เกษตรกรแกนนำของโรงเรียนชาวนาตำบลวัดดาวและบุคคลในครอบครัวของเกษตรกรเอง

การศึกษาในประเด็นกลยุทธ์การใช้สื่อบุคคล ผู้วิจัยได้เก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ระดับปฏิบัติการและเกษตรกร

ผลการวิจัยพบว่าสื่อบุคคลที่มีบทบาทในการเรียนรู้และการมีส่วนร่วมของเกษตรกร ได้แก่

3.1.1 เจ้าหน้าที่จากปฏิบัติการภาคสนาม

จากการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่จากมูลนิธิข้าวขวัญทั้ง 4 คน ได้แก่ นางสาวกมลัญ พลแสน นายพรชัย ชูเลิศ นางเหรียญ ไกล่กลางและนายณรงค์ อ่วมรัมย์ เจ้าหน้าที่ทั้ง 4 คนนี้เป็นเจ้าหน้าที่ปฏิบัติการภาคสนาม ซึ่งมีหน้าที่ในการถ่ายทอดความรู้ พาเกษตรกรไปศึกษาดูงาน รับฟังผลตอบรับที่เกิดขึ้นกับเกษตรกรและดำเนินงานต่าง ๆ โดยเฉพาะหน้าที่ในการโน้มน้าวใจให้เกษตรกรเข้ามาเรียนรู้ในโรงเรียนชาวนาและให้เรียนรู้อย่างต่อเนื่อง การเข้ามาร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ที่จัดขึ้นและที่สำคัญคือมีบทบาทในการเปลี่ยนกระบวนทัศน์และสร้างความตระหนักให้แก่เกษตรกร

นางสาวเหรียญ ไกล่กลาง (สัมภาษณ์, 21 พฤศจิกายน 2550) ได้กล่าวว่า “ตัวพี่และเจ้าหน้าที่ภาคสนามคนอื่น ๆ จะเป็นคนชักชวนชาวบ้านให้มาเรียนและเป็นคนสอนเขา พาเขาไปดูงาน เวลามีปัญหาอะไรก็จะช่วยตอบคำถาม ไปดูที่บ้านเขาว่าทำแบบที่เราแนะนำแล้วได้ผลยังไง”

นางทองแพร อัจคงหาญ (สัมภาษณ์, 1 ธันวาคม 2550) ยังได้กล่าวว่า “จะมีเจ้าหน้าที่มาสอนแล้วพาไปดูงาน ส่วนมากก็เป็นณรงค์และก็มีคนอื่นเข้ามาบ้าง ส่วนมากมาทำกิจกรรมกับพวกเรา บางทีก็ไปที่บ้าน ไปลงกระถางผสมพันธุ์ข้าวปลูก ไปแนะนำยาตัวใหม่ ๆ”

ถึงแม้ว่าเจ้าหน้าที่จะจัดเป็นสื่อบุคคลภายนอกชุมชนแต่เจ้าหน้าที่ได้เข้ามามีบทบาทใกล้ชิดและเข้าถึงเกษตรกรได้มาก ทำให้เกษตรกรเกิดความรักใคร่เจ้าหน้าที่รู้สึกว่าเป็นพวกเดียวกันมีอะไรเกษตรกรเล่าก็จะพูดกับเจ้าหน้าที่ได้ จึงนับได้ว่าเจ้าหน้าที่เป็นสื่อบุคคลที่เข้าถึงเกษตรกรได้อย่างใกล้ชิดและมีบทบาทต่อการเรียนรู้ของเกษตรกรเป็นอย่างมาก

3.1.2 เกษตรกร

นายณรงค์ อ่วมรัมย์ (สัมภาษณ์, 28 พฤศจิกายน 2550) ได้กล่าวว่า “ผมอาศัยว่าเข้าไปหาลุง ๆ ป้า ๆ บ่อย ก็จะทำให้เห็นว่าเกษตรกรที่เป็นแกนนำอยู่ประมาณ 3-4 คนที่มีความสนใจ ริเริ่มกิจกรรมใหม่ ๆ แล้วไปบอกต่อ ๆ กัน บางทีทดลองอะไรได้ก็ไปบอกต่อ ชวนกันมารวมตัวและทำให้ดูเพราะพวกเขาอยู่ใกล้กัน เจอกับบ่อย ผมก็ได้ลุง ๆ ป้า ๆ นี้แหละมาช่วยด้วย ก็มีลุงจ้อน ลุงหน่น ลุงทิน ป้าบังอรและคนอื่น ๆ อีก มาเป็นแกนนำมาช่วยกัน”

เกษตรกรจัดเป็นสื่อบุคคลภายในชุมชนที่มีความใกล้ชิดกัน แต่ก่อนหน้าที่จะมีกิจกรรมโรงเรียนชาวนา เกษตรกรเป็นเพียงเพื่อนบ้านกันและไม่มีการรวมกลุ่ม นอกจากนี้ในโรงเรียนชาวนาดำบวัดดาวยังมีเกษตรกรแกนนำที่มีบทบาทหน้าที่ในการถ่ายทอดความรู้ ชักจูงใจเกษตรกรคนอื่น ๆ ให้เข้ามาร่วมกิจกรรม เป็นต้น และหน้าที่ที่สำคัญอีกประการหนึ่ง คือ การ

เปลี่ยนบทบาทจากเกษตรกรมาเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้และถ่ายทอดความรู้ให้แก่เกษตรกรคนอื่น ๆ หรือเกษตรกรในหมู่บ้านใกล้เคียง

3.1.3 บุคคลในครอบครัวของเกษตรกรเอง

จากการสัมภาษณ์เกษตรกรทั้ง 20 คน พบว่าบุคคลในครอบครัวของเกษตรกรมีบทบาทต่อการตัดสินใจเข้าเรียน การเรียนต่อและการร่วมกิจกรรมของเกษตรกรในโรงเรียนชาวนา โดยพบว่า มีอยู่ประมาณ 2 คนที่กล่าวว่าบุคคลในครอบครัวไม่สนับสนุน

นางกัญญา นักฟ้อน (สัมภาษณ์, 29 พฤศจิกายน 2550) ได้กล่าวว่า “ครอบครัวป่าเขาก็ให้การสนับสนุน ลูกเขาก็สนใจ ช่วงหลังนี้ป่าไม่ค่อยได้ไป ก็ให้ลูกเขาไปแทน เขาก็ชอบ กลับมาก็เล่าให้ฟังว่าวันนี้เขาสอนอะไร ให้ทำอะไรบ้างแล้วจันทร์หน้าให้ทำอะไรบ้าง ตอนนั้นก็ทำนาแบบปลอดสารพิษทั้งหมดเลย ช่วยกันบางทีลูกก็มาช่วยบ้าง”

นางสมาน ไตรภาพ (สัมภาษณ์, 29 พฤศจิกายน 2550) ได้กล่าวว่า “คุณลูกเขาชอบมากเลย เพราะเมื่อก่อนตอนที่ต้องฉีดยามาก ๆ ลูกเขาเคยเป็นลมไป พอหันมาใช้สมุนไพร ไม่ใช้สารเคมี เขาก็สนับสนุนเพราะไม่สิ้นเปลืองค่าใช้จ่ายเลย”

ส่วนใหญ่เมื่อเกษตรกรได้เรียนรู้ในโรงเรียนชาวนาจนเห็นผลแล้ว บุคคลในครอบครัวจะหันมาให้การสนับสนุนเกือบทั้งสิ้น

สื่อบุคคลเป็นสื่อที่สำคัญและมีอิทธิพลต่อการรับรู้ การโน้มน้าวใจ ทำให้เกษตรกรเกิดการคล้อยตามได้ง่ายกว่าสื่อประเภทอื่น ๆ การถ่ายทอดความรู้ในโรงเรียนชาวนาจึงจำเป็นต้องอาศัยสื่อบุคคลเป็นช่องทางการสื่อสารหลักระหว่างเจ้าหน้าที่กับเกษตรกร และระหว่างเกษตรกรด้วยกันเอง

3.2 กลยุทธ์การใช้สื่อมวลชน

การศึกษาในประเด็นกลยุทธ์การใช้สื่อมวลชน ผู้วิจัยได้เก็บข้อมูลจากเอกสาร คือนางหนังสือพิมพ์เดลินิวส์ที่เกษตรกรเก็บไว้และสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ระดับปฏิบัติการและเกษตรกร

สื่อมวลชนเป็นสื่อที่สามารถนำสารไปถ่ายทอดให้ผู้รับจำนวนมากได้ในเวลาอันรวดเร็วและใกล้เคียงกัน เพราะฉะนั้นโรงเรียนชาวนาได้นำสื่อมวลชนมาเป็นสื่อกลางทั้งในฐานะผู้ส่งสารและผู้รับสาร กล่าวคือ ในฐานะผู้ส่งสารจะมีสื่อมวลชน โดยเฉพาะรายการโทรทัศน์และหนังสือพิมพ์เข้ามาถ่ายทำรายการต่าง ๆ เกี่ยวกับการเกษตรและการเรียนรู้ของเกษตรกรในโรงเรียนชาวนาเพื่อนำเสนอเนื้อหาผ่านสื่อไปยังผู้รับสารจำนวนมาก ๆ เช่น หนังสือพิมพ์เดลินิวส์ นำเสนอเรื่องราวของนางปิ่นทอง ศรีสังข์ เกี่ยวกับการประกอบพิธีกรรมรับขวัญข้าว รวมทั้งนำเสนอ

เรื่องราวเกี่ยวกับชีวิตของชานา โดยการสัมภาษณ์เกษตรกรคนอื่น ๆ ด้วย นอกจากนี้ยังมีหนังสือพิมพ์ดิชน คมชัดลึก ฯลฯ ที่นำเสนอเนื้อหาเกี่ยวกับวิถีชีวิตของเกษตรกร การทำการเกษตรแบบยั่งยืนที่ทำให้คุณภาพชีวิตของเกษตรกรยั่งยืนด้วย

นางบงอร สุวรรณสุธา (สัมภาษณ์, 3 ธันวาคม 2550) ได้กล่าวว่า “ช่วงแรกจะมีรายการโทรทัศน์มาถ่ายทำเยอะเลย หลายรายการทั้งช่อง 5 ช่อง 11 แล้วก็มาสัมภาษณ์ป่า ลุงหนั้น ลุงทิน ส่วนใหญ่จะเป็น 3 คนนี้ แล้วก็มาถ่ายรายการในแปลงนา”

นายณรงค์ อ่วมรัมย์ (สัมภาษณ์, 28 พฤศจิกายน 2550) กล่าวว่า “ช่วงแรกคือหนังสือพิมพ์เข้ามาถ่ายทำรายการกันบ่อย ตอนนั้นลงคิด ๆ กัน 10 กว่าฉบับ หมอวิจารณ์ พานิชเขาพามาและ อ.ไพบูรณ์จะมาที่บ้านด้วย”

กลยุทธ์การใช้สื่อมวลชนนี้สามารถทำให้กลุ่มผู้รับสารทั่วไปสามารถรับรู้ข่าวสารเกี่ยวกับการทำการเกษตรของโรงเรียนชานาและวิถีชีวิตของเกษตรกร รวมทั้งการนำเสนอแนวคิดต่าง ๆ ของการเรียนการสอนในโรงเรียนชานาเพื่อนำไปประยุกต์หรือเข้ามศึกษาเรียนรู้กับเกษตรกรและเป็นการส่งเสริมด้านการเกษตรแบบยั่งยืนในชุมชนอื่น ๆ ด้วย

ในฐานะผู้รับสาร เกษตรกรในโรงเรียนชานาจะเปิดรับข่าวสารต่าง ๆ จากรายการเกษตรที่ถ่ายทอดผ่านรายการโทรทัศน์แล้วนำความรู้ที่ได้มาพูดคุย แลกเปลี่ยนความคิดเห็นกัน รวมทั้งนำความรู้ ข่าวสารที่ได้ไปพูดคุยกับเจ้าหน้าที่เพื่อเป็นการร่วมกันคิดค้น ทดลองหาวิธีการใหม่ ๆ และศึกษาผลที่ได้ว่าควรนำมาเป็นเนื้อหาและวิธีการสำหรับเกษตรกรในบริบทนี้หรือไม่

นายพิศุทธิ์ แสงขงาย (สัมภาษณ์, 4 ธันวาคม 2550) ได้กล่าวว่า “เราก็ต้องเปิดดูรายการเกษตรช่อง 5 ช่อง 7 ก็มีรายการ เขาก็จะสอนและเราเข้าใจ ลุงก็มาลองใช้ดู มาบอกพวกที่เรียนด้วยกัน บางคนก็ทำตาม บางคนก็ไม่ทำตาม ลุงก็ไปบอกณรงค์ด้วย เพื่อเขาจะไปลองทำดู”

กล่าวโดยสรุปว่าการใช้สื่อมวลชนเป็นกลยุทธ์หนึ่งที่สร้างองค์ความรู้ให้แก่เกษตรกรรวมทั้งในแง่ของการนำเสนอข้อมูลข่าวสาร วิธีการใหม่ ๆ ไปสู่ผู้รับสารโดยผ่านสื่อมวลชนทั้งรายการโทรทัศน์และหนังสือพิมพ์นั้นเป็นไปได้อย่างรวดเร็วซึ่งนับว่าเป็นการประชาสัมพันธ์โรงเรียนชานาด้วย

3.3 กลยุทธ์การใช้สื่อเฉพาะกิจ

การศึกษาในประเด็นกลยุทธ์การใช้สื่อเฉพาะกิจ ผู้วิจัยได้เก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ระดับปฏิบัติการและเกษตรกร รวมทั้งการสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วมในการเรียนการสอนในห้องเรียนและกิจกรรมต่าง ๆ ของเกษตรกร

สื่อเฉพาะกิจเป็นสื่อที่เกิดขึ้นโดยมุ่งให้เนื้อหาที่เฉพาะเจาะจงและมีเป้าหมายหลักอยู่ที่ผู้รับสารเฉพาะกลุ่ม นั่นคือ เนื้อหาในสื่อต้องเหมาะสมกับเกษตรกร สื่อเฉพาะกิจที่ใช้เป็นช่องทางการสื่อสารในโรงเรียนชานา จังหวัดสุพรรณบุรีนั้น ได้แก่ โปสเตอร์ วิดีทัศน์ รูปภาพและแปลงนาสาธิต

3.3.1 โปสเตอร์

โปสเตอร์เป็นสื่อให้รายละเอียดเนื้อหาไม่มากนักแต่จะมีรูปภาพและสีสรรที่หลากหลายตามเรื่องราวต่าง ๆ ที่ต้องการสื่อ โดยการใช้โปสเตอร์มีวัตถุประสงค์เพื่อกระตุ้นให้คนสนใจและเป็นการเตือนความจำ จากที่ผู้วิจัยสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วมในกิจกรรมโครงการโรงเรียนชานา บ้านดอนกลาง (สังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม, 1 ธันวาคม 2550) ได้มีการจัดสถานที่โดยนำสื่อโปสเตอร์ที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับกิจกรรมโรงเรียนชานา รูปแบบการจัดการความรู้ของมูลนิธิข้าวขวัญ องค์กรที่ให้การสนับสนุน เกษตรกรแกนนำของโรงเรียนชานา ข้าว ผลิตภัณฑ์ตัวอย่างที่เกษตรกรจัดทำขึ้น เป็นต้น มาคิดไว้บริเวณรอบ ๆ สถานที่จัดกิจกรรม

3.3.2 วิดีทัศน์

วิดีโอ คือ สื่ออิเล็กทรอนิกส์ที่ผลิตขึ้นในรูปแบบของแสงและเสียง ซึ่งมีเนื้อหาเฉพาะเจาะจงและมีวัตถุประสงค์เพื่อให้ความรู้ในเรื่องใดเรื่องหนึ่งโดยเฉพาะ เช่น การเพาะเลี้ยงจุลินทรีย์ด้วยวิธีการใหม่ ๆ การเก็บและขยายจุลินทรีย์ สไตล์ชาวบ้าน การดูแลสุขภาพดินชุดชีวิตในดิน สิ้นนา สิ้นชาติ การหลีกเลี่ยงการใช้สารเคมีชุดมาตรการเจียบพืชภัยของสารเคมี สื่อวิดีโอนี้จะมีประโยชน์ในแง่ของการให้สาระความรู้ วิธีการปฏิบัติต่าง ๆ และเมื่อเกษตรกรได้ศึกษาจากสื่อวิดีโอจะสามารถนำไปปฏิบัติได้จริง

นายสมนึก อ่อนไพรงาม (สัมภาษณ์, 30 พฤศจิกายน 2550) ได้กล่าวว่า “บางวันที่ไปเรียนเจ้าหน้าที่เขาจะมีสื่อมาให้เอาไว้ดูด้วย บางครั้งก็มีพวงวีซีดีเอามาให้ดูก็บ่อย บางที่เป็นเรื่องที่เขาสัมมนากันมา บางทีก็เป็นเรื่องการตลาดอะไรมาให้ดู บางทีดูก็ทำตาม บางทีก็ดูแล้วให้คนอื่นดูบ้าง ส่วนมากแรงค์ก็เอามาเปิดในห้องแล้วให้ลองทำดู”

3.3.3 รูปภาพ

รูปภาพเป็นสื่อที่มุ่งเน้นการเรียนการสอนในชั้นเรียน เนื่องจากการเรียนรู้ในโรงเรียนนั้นจะเป็นการเรียนรู้ด้วยการลงมือปฏิบัติและก่อนลงมือปฏิบัติในแปลงนานั้นเกษตรกรจำเป็นต้องมองเห็นภาพจริงคร่าว ๆ ก่อน เช่น การเรียนรู้เรื่องแมลง เรื่องดินหรือการศึกษาพันธุ์ข้าวแต่ละชนิดจากรูปภาพเพื่อให้เห็นความแตกต่าง

นางกัญญา นักพ่อน (สัมภาษณ์, 29 ธันวาคม 2550) ได้กล่าวว่า “จะมีสื่อรูปภาพที่แสดงให้ เห็นว่าแมลงแบบนี้เป็นแมลงตัวดี แมลงแบบนี้เป็นแมลงตัวร้าย จะมีรูปภาพมาให้เราดูก่อนและให้ ลงมือวาดรูปตาม เราจะได้ไม่ลืม พอลงในแปลงนาแล้วเห็นตัวแมลงเราจะรู้เลยว่าแปลงนาของเรามี แมลงแบบนี้ไหนเยอะ”

นอกเหนือจากรูปภาพแล้วเกษตรกรยังต้องเรียนรู้จากสื่อของจริงต่าง ๆ เช่น แมลงที่สถาป ไร่ เมล็ดข้าว ต้นข้าว ฯลฯ ซึ่งเจ้าหน้าที่จะจัดหามาให้เกษตรกรได้ศึกษาก่อนลงมือปฏิบัติในแปลง นาของตน

3.3.4 แปลงนาสาธิต

การพัฒนาด้านการเกษตรจะมุ่งเน้นให้เกษตรกรเห็นภาพจริงก่อนลงมือปฏิบัติ เพราะฉะนั้นสื่อที่จะช่วยส่งเสริมให้เกษตรกรได้นำความรู้ที่ได้ไปปฏิบัติ นั่นคือการใช้แปลงนา สาธิต เพราะจะทำให้เกษตรกรเห็นผลที่เกิดขึ้นหลังจากการศึกษากาตฤษฎีแล้วผลที่ได้เป็นเช่นไร เพื่อเป็นปัจจัยเสริมว่าควรปฏิบัติตามวิธีการที่ได้ทดลองหรือไม่

นางสาวภวลัญญา พลแสน (สัมภาษณ์, 21 พฤศจิกายน 2550) ได้กล่าวว่า “พื้นที่ที่ทำ โดย จะมีแปลงนารวมในการเรียนรู้ นั่นคือ แปลงของชาวบ้านคนใดคนหนึ่งสละเป็นแปลงเรียน เพื่อให้ มาโอบ มาดำนาที่นี่ และทุกคนต้องมีแปลงเพื่อมาเข้าร่วมกิจกรรมคนละ 2 ไร่ เพื่อนำเรื่องที่เรียนแต่ ละสัปดาห์ไปทดลองทำใน 2 ไร่ที่เตรียมไว้ นั่น เป็นการบ้านและนำผลมาเล่าให้ฟังในสัปดาห์ ถัดไป”

โดยโรงเรียนชวานาจะมีกติกากำหนดไว้ว่าเกษตรกรที่เข้าศึกษาในโรงเรียนชวานาจะต้องมี แปลงนาสาธิตของตนเอง คนละ 2 ไร่เพื่อใช้ในการเรียนตามหลักสูตรและวิธีการใหม่ ๆ เกษตรกร จะได้ลงมือปฏิบัติตามทฤษฎีที่ได้เรียนมาก่อนแล้วจึงตัดสินใจนำความรู้ไปประยุกต์ใช้จริง แต่ ข้อเสียของการใช้แปลงนาสาธิตคือ ต้องใช้เวลาในการรอผลหลังการทดลองค่อนข้างนาน

โดยสรุปแล้วสื่อเฉพาะกิจที่เป็นช่องทางการสื่อสารในโรงเรียนชวานานี้จะสามารถช่วยให้ เกษตรกรเกิดการเรียนรู้ได้เร็วและสามารถเข้าถึงข้อมูลได้อย่างเท่าเทียมกัน

3.4 กลยุทธ์การใช้สื่อพิธีกรรม

การศึกษาในประเด็นกลยุทธ์การใช้สื่อพิธีกรรม ผู้วิจัยได้เก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์ เจ้าหน้าที่ระดับปฏิบัติการและเกษตรกร

แนวคิดหลักของการเรียนรู้ในโรงเรียนชวานานั้นจะเน้นที่การดึงภูมิปัญญาท้องถิ่นและการ เรียนรู้แนวคิดใหม่ ๆ ตามหลักสูตรของโรงเรียนชวานาและการคิดค้น ทดลอง ภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้องกับ

การประกอบอาชีพ เกษตรกรส่วนใหญ่จะเป็นการทำพิธีกรรมต่าง ๆ โดยเฉพาะพิธีกรรมการรับขวัญข้าว

นางปิ่นทอง ศรีสังข์ (สัมภาษณ์, 28 พฤศจิกายน 2550) ได้กล่าวว่า

“เป็นพิธีกรรมที่ทำมาตั้งแต่สมัยโบราณ ที่รับขวัญแม่โพสพ เอาสะแกมาผูกเพราะว่าพวกแมลง พวกเพลี้ยจะไม่ลง เวลาทำก็ไปทำที่นา รับขวัญจะทำช่วงที่ข้าวตั้งท้องใหม่ ๆ ทำวันศุกร์วันเดียว สมัยนานี้จะรับขวัญข้าวกลางเดือน 12 เพราะนาปีกว่าตั้งท้องได้ก็นาน ถ้านาปรัง 3 เดือนก็จะเกี่ยว พอตั้งท้องก็รับขวัญ ทำก็เที่ยวก็รับขวัญตามนั้น ทุกวันนี้ยายยังทำอยู่

ในชะลอมก็จะมิมะม่วง มะขาม ของเปรี้ยวได้ทุกอย่าง หมาก พลู มีขนม 5 สี ขนมชั้นหมากเอามาใส่ในชะลอม พวกส้มสุก ลูกไม้

การแต่งตัวก็ใช้สไบเฉียง มีหวี กระจก แป้งหอม น้ำมันหอม กรรไกรใช้กริบ แต่งตัวให้แม่โพสพ เอาแป้งหอม น้ำมันหอมทาต้นข้าว

แม่โพสพ แม่โพศรี ตั้งนะโม 3 จบแล้วก็ประเคน

แม่โพสพ แม่โพศรี แม่เทวี แม่ศรีสุดา แม่มีงมา แม่เตรียมแต่งเนื้อแต่งตัว ลูกพี่จะมา หมายความว่า ลูก พี่จะมา แม่ท้องให้มาเสวย ส้ม สุก ลูก ไม้ที่มาถวาย หมาก พลูมีพร้อม

เริ่มต้นตั้งนะโม 3 จบ แล้วต้องมีการชมนุมเทวดา”

นอกจากนี้นายณรงค์ อ่วมรัมย์ (สัมภาษณ์, 28 พฤศจิกายน 2550) ยังได้กล่าวว่า “เมื่อก่อนที่จะทำก็อายุกัน ต้องทำแต่เช้ามีด สุกร์ไม่ขายข้าว เสาร์ไม่ขายควาย ถ้าจะเกี่ยวต้องเกี่ยวก่อนวันศุกร์ แต่ควายเดี๋ยวนี้ไม่ค่อยมี เขาไว้สำหรับถ่านหนึ่ง วันศุกร์เขาไว้รับขวัญ จะยังไม่ขายข้าว”

ภูมิปัญญาเหล่านี้เป็นสื่อพื้นบ้านที่อยู่คู่กับเกษตรกรรุ่นปู่ ย่า ตา ยายตั้งแต่เริ่มประกอบอาชีพทำนา เพราะฉะนั้นการนำพิธีกรรมเหล่านี้มาเป็นที่กลางในการเรียนการสอนจะทำให้เกษตรกรเกิดความภาคภูมิใจและรู้สึกรักว่าไม่ถูกเหยียดหยามภูมิปัญญา นอกจากนี้พิธีกรรมยังเป็นสื่อกลางระหว่างเกษตรกรรุ่นปู่ ย่า ตา ยายกับเกษตรกรรุ่นลูก รุ่นหลานด้วย

3.5 กลยุทธ์การใช้สื่อแบบบูรณาการ

การศึกษาในประเด็นกลยุทธ์การใช้สื่อแบบบูรณาการ ผู้วิจัยได้เก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ระดับนโยบาย

การใช้สื่อแบบบูรณาการจะเป็นแนวทางการใช้สื่อแบบผสมผสานที่มากกว่า 2 ประเภทขึ้นไป โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อลดข้อจำกัดการใช้สื่อบางประเภทและสื่อแต่ละประเภทที่ใช้จะส่งเสริมสนับสนุนซึ่งกันและกัน

โรงเรียนชานา จังหวัดสุพรรณบุรี ได้มีการใช้สื่อเป็นช่องทางการสื่อสารระหว่างเจ้าหน้าที่กับเกษตรกรและระหว่างเกษตรกรด้วยกันเอง ทั้งหมด 3 ประเภท ได้แก่ สื่อบุคคล สื่อมวลชนและสื่อเฉพาะกิจมาใช้ในการเรียนการสอน การถ่ายทอดความรู้ ประสบการณ์ การฝึกปฏิบัติและการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารจากมูลนิธิข้าวขวัญไปยังเกษตรกรด้วย

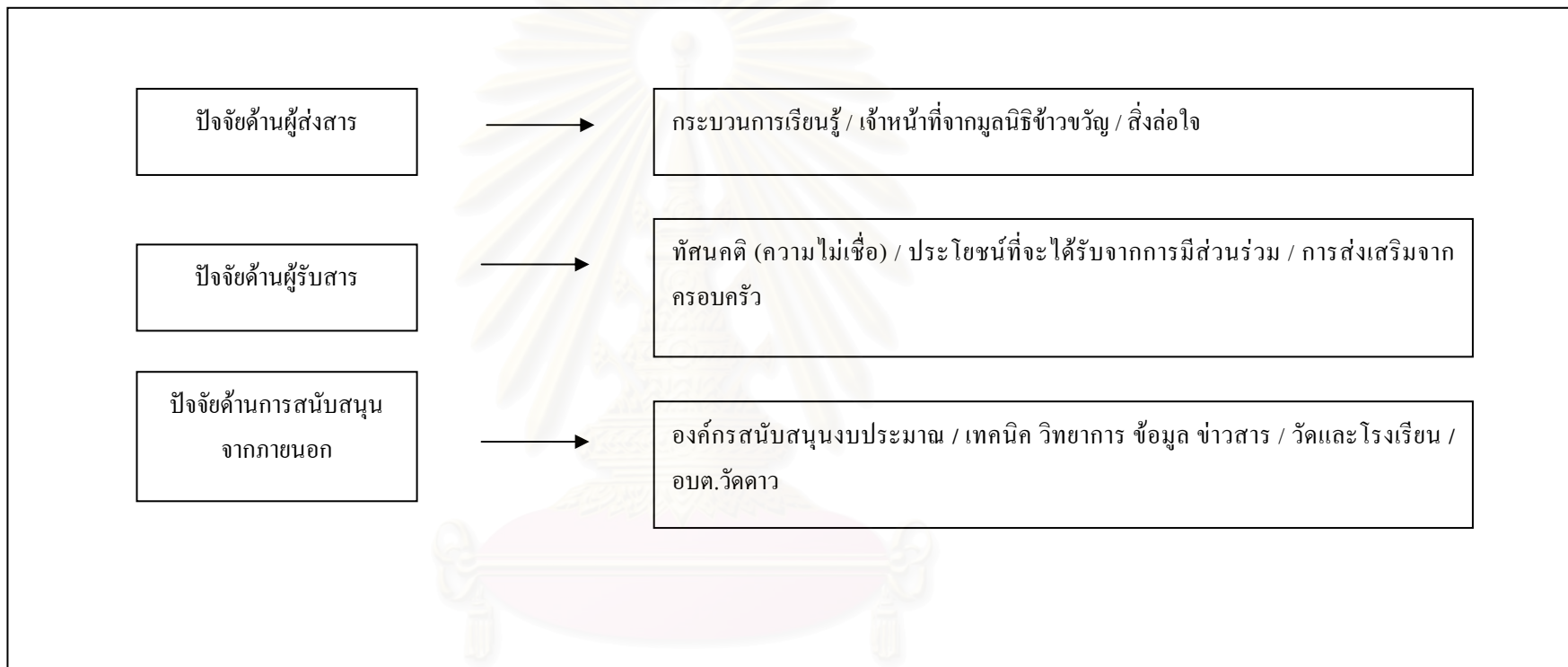
จากการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่จากมูลนิธิข้าวขวัญหลาย ๆ ท่านสามารถสรุปได้ว่าโรงเรียนชานา จังหวัดสุพรรณบุรี ได้ใช้สื่อหลายรูปแบบ ดังนี้

นางอณัญญา หงษา ผู้จัดการมูลนิธิข้าวขวัญ (สัมภาษณ์, 20 พฤศจิกายน 2550) กล่าวว่า สื่อที่ใช้ในโรงเรียนชานา จังหวัดสุพรรณบุรี ได้แก่

1. สื่อบุคคล คือ เจ้าหน้าที่ที่ส่งไปเป็นวิทยากร ซึ่งจะมีส่วนช่วยในการเผยแพร่และประชาสัมพันธ์กิจกรรมโรงเรียนชานาด้วย
2. สื่อมวลชน ได้แก่ รายการเกี่ยวกับการเกษตรต่าง ๆ
3. หนังสือ ส่วนใหญ่ใช้ในการสอน
4. สื่อเฉพาะกิจ ได้แก่ สื่อวีดิทัศน์ จะเป็นสื่อที่ให้เนื้อหาได้มากและนิทรรศการ
5. สื่อพิธีกรรมต่าง ๆ เช่น งานสารทเดือนสิบ พิธีรับขวัญข้าว เป็นต้น
6. การดูงานที่มูลนิธิข้าวขวัญ และพื้นที่ของชานาเอง รวมทั้งการบรรยายโดยชานาเอง

จากการใช้สื่อที่หลากหลายรูปแบบนี้นอกจากจะเป็นลดข้อจำกัดของสื่อบางประเภทแล้วยังเป็นการส่งเสริมให้เกษตรกรที่มีความแตกต่างกันสามารถเข้าถึงข้อมูล ข่าวสารได้อย่างเท่าเทียมกัน เช่น เกษตรกรบางคนอาจอ่านหนังสือไม่ออกสามารถนำสื่อวีดิทัศน์ไปศึกษาดูได้ เป็นต้น

ส่วนที่ 2 ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในโรงเรียนชาวนา จังหวัดสุพรรณบุรี

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ผลการวิจัยส่วนที่ 2 ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในโรงเรียนชาวนา จังหวัดสุพรรณบุรี

การศึกษาในประเด็นปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในโรงเรียนชาวนา จังหวัดสุพรรณบุรี ผู้วิจัยได้เก็บข้อมูลจากการศึกษาเอกสารแผนการดำเนินงานของมูลนิธิข้าวขวัญ การสัมภาษณ์เกษตรกรจำนวน 20 คนและการสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ของเกษตรกร

จากการวิจัยพบว่าปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของเกษตรกรแบ่งออกเป็น 3 ด้าน

1. ปัจจัยด้านผู้ส่งสาร ได้แก่ เจ้าหน้าที่จากมูลนิธิข้าวขวัญ
2. ปัจจัยด้านผู้รับสาร ได้แก่ เกษตรกรที่เข้าศึกษาในโรงเรียนชาวนาและเกษตรกรแกนนำของโรงเรียน
3. ปัจจัยด้านการสนับสนุนจากภายนอกในด้านต่าง ๆ เช่น เทคนิควิทยากร ข้อมูลข่าวสาร การประชาสัมพันธ์ การประสานงาน อุปกรณ์ต่าง ๆ รวมถึงองค์กรอื่น ๆ ที่ให้การสนับสนุน

1. ปัจจัยด้านผู้ส่งสาร

การศึกษาในประเด็นปัจจัยด้านผู้ส่งสารที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในโรงเรียนชาวนา จังหวัดสุพรรณบุรี ผู้วิจัยได้เก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์เกษตรกรและการสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วมในการเรียนการสอนของโรงเรียนชาวนาดำบลวัดดาวและกิจกรรมต่าง ๆ ของเกษตรกร

ปัจจัยด้านผู้ส่งสารที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของเกษตรกร ได้แก่ กระบวนการเรียนรู้เจ้าหน้าที่และสิ่งล่อใจ

1.1 กระบวนการเรียนรู้ ได้แก่ กระบวนการที่ผู้ส่งสารใช้ถ่ายทอดความรู้และสารต่าง ๆ ไปยังเกษตรกร โดยใช้กระบวนการกลุ่มและการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกัน

นายสนั่น จำเวียง (สัมภาษณ์, 28 พฤศจิกายน 2550) แกนนำเกษตรกรในโรงเรียนชาวนาดำบลวัดดาว ได้กล่าวว่า “โรงเรียนชาวนาจะสอนโดยให้เกษตรกรแบ่งกลุ่มกันทำงานเป็นทีม ทุกคนจะมีหน้าที่ที่จะต้องทำต่างกันไปถ้าเป็นการเรียนจะแบ่งกลุ่มออกเป็น 9 กลุ่ม ส่วนใหญ่จะแบ่งกลุ่มตามระบบเครือญาติหรือตามที่อยู่บ้านใกล้กัน ลูกก็เห็นว่าถ้าเรียนเป็นกลุ่มจะได้อะไรกันทำงาน”

นอกจากนี้ นายสุทิน ชุนไ้ม้งาม (สัมภาษณ์, 30 พฤศจิกายน 2550) ได้กล่าวว่า “เจ้าหน้าที่เขาจะเข้ามาสอนแล้วแบ่งงานให้ทำ เขาจะให้แบ่งกลุ่มกันก่อน พอได้กลุ่มแล้วก็จะแบ่งงานให้แต่ละกลุ่มทำ เช่น ให้ไปโอบแมลงในแปลงมาแล้วมาแยกว่าเป็นแมลงตัวดี ตัวร้าย วาดรูป เขียนชื่อ เขียนลักษณะของแมลงแล้วออกมานำเสนอหน้าห้อง แต่ละคนในกลุ่มก็ต้องแบ่งหน้าที่กันว่าใครจะโอบแมลง ใครจะวาดรูป ใครจะนำเสนอตามความสมัครใจ เพราะแต่ละคนจะชอบไม่เหมือนกัน”

ปัจจัยด้านผู้ส่งสารที่ใช้กระบวนการเรียนรู้โดยอาศัยกระบวนการกลุ่มและการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกันเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกษตรกรเข้ามาเรียนรู้ในโรงเรียนชวานาและเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ของโรงเรียนชวานาอย่างต่อเนื่อง เนื่องจากเมื่อเกษตรกรตัดสินใจเข้ามาเรียนแล้ว จะมีการแบ่งกลุ่มให้ทุกคนปฏิบัติหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายจากการตกลงกันเองภายในกลุ่มว่าใครจะทำหน้าที่อะไรและหน้าที่เหล่านั้นเป็นสิ่งที่เกษตรกรสามารถทำได้ด้วยความสมัครใจ เพราะฉะนั้นกระบวนการเรียนรู้ด้วยกระบวนการกลุ่มจึงเป็นปัจจัยด้านผู้ส่งสารที่มีความสำคัญต่อเกษตรกร รวมทั้งเกษตรกรที่ยังไม่ได้เข้าร่วมกิจกรรมโรงเรียนชวานา แต่เมื่อได้รู้ว่าการเรียนการสอนในโรงเรียนชวานานั้นเป็นกระบวนการเรียนรู้แบบกลุ่มสามารถช่วยเหลือกันและทำหน้าที่ตามความถนัดของตนได้ เกษตรกรจะตัดสินใจเข้ามามีส่วนร่วมได้ง่ายขึ้น

จากการสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วมในห้องเรียนของผู้วิจัย(การสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วมที่วัดดาว, 26 ธันวาคม 2550) พบว่ากระบวนการเรียนรู้ การร่วมกิจกรรมจะเป็นแบ่งกลุ่มเกษตรกรออกเป็น 4-5 กลุ่ม กลุ่มละประมาณ 5 คน ทุกคนในกลุ่มจะมีบทบาทตามที่ได้รับมอบหมายและปฏิบัติหน้าที่ของตนจนสิ้นสุดกิจกรรม

กระบวนการกลุ่มและการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันภายในกลุ่มเป็นปัจจัยสำคัญที่ผู้ส่งสารสังเกตเห็นว่าเป็นวิธีการเรียนการสอนที่ทำให้เกษตรกรเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมโรงเรียนชวานาได้ง่ายขึ้น

1.2 เจ้าหน้าที่จากมูลนิธิข้าวขวัญ ได้แก่ เจ้าหน้าที่ปฏิบัติการภาคสนาม

นางละไม ลิ่มทอง (สัมภาษณ์, 1 ธันวาคม 2550) ได้กล่าวว่า “ทางมูลนิธิข้าวขวัญก็จะมีเจ้าหน้าที่เข้ามา ตอนแรกก็มาพูดคุยก่อนว่าตอนนี้เราทำนาเป็นยังไงบ้าง ประสบปัญหาอะไรบ้าง แล้วก็ซักชวนว่าถ้าจะเปลี่ยนวิธีการทำนาแบบปลอดสารพิษ จะมีคนมาสอน ถ้ามาน่าสนใจไหม พอเข้าไปเรียนเขายังเข้ามาดูตลอดว่าเรียนแล้วเอาไปทำแล้วมีปัญหอะไรไหม เขาจะเข้ามาบอก”

นางสมาน ไตรภาพ (สัมภาษณ์, 29 พฤศจิกายน 2550) ได้กล่าวว่า “ณรงค์จะเข้ามาตลอด มาดู มาถาม มีอะไรใหม่ ๆ มากี่จะมาเล่าให้ฟัง บางทีมีงานก็เข้ามาช่วยกันทำ เขาไม่ทิ้งป่า ป่าก็ไม่ทิ้งเขา”

นางกัลยา นักฟ้อน (สัมภาษณ์, 29 พฤศจิกายน 2550) ได้กล่าวว่า “ตอนแรกเลยโรงเรียนชานา วัดดาวนี้มีกันอยู่ไม่กี่คน มีลุงหน่น ลุงทิน ป่าบ้งอร แล้วก็น้ำนี้แหละ องค์กรเขาก็พยายามเข้ามาชักชวนทุกคนเข้าไปเรียน ชวนไปดูงานบ้าง มาสอนบ้าง ทำอะไรผิดเขาก็จะมาบอกและอะไรที่เขายังไม่รู้ก็มาเรียนรู้จากเรา เวลาที่เรียนจริงจะเรียนวันจันทร์แต่องค์กรก็จะเข้ามาเกือบทุกวัน”

ผลการวิจัยพบว่าเจ้าหน้าที่ปฏิบัติการภาคสนามเป็นปัจจัยหลักที่ทำให้เกษตรกรตัดสินใจเข้ามาเรียนรู้และร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ของโรงเรียนชานาได้อย่างต่อเนื่อง เนื่องจากเจ้าหน้าที่ปฏิบัติการภาคสนามจะเป็นผู้ที่เข้าถึงเกษตรกรได้อย่างใกล้ชิด โดยเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ให้คำปรึกษาในการแก้ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น นอกจากนี้เจ้าหน้าที่ยังเข้าไปติดตามผลที่ได้จากการทดลองปฏิบัติของเกษตรกรอย่างใกล้ชิด เพราะฉะนั้นเจ้าหน้าที่ปฏิบัติการภาคสนามจึงเป็นปัจจัยด้านผู้ส่งสารที่มีความสำคัญต่อการตัดสินใจในการเข้ามามีส่วนร่วมของเกษตรกรมาก

1.3 การให้สิ่งล่อใจ ได้แก่ รางวัลด้านวัตถุหรือสิ่งของ

จากการสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วมในกิจกรรมโครงการโรงเรียนชานา บ้านดอนกลาง (การสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม, 1 ธันวาคม 2550) และการสังเกตการณ์ในห้องเรียนก่อนเริ่มทำกิจกรรมหรือเรียน (การสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม, 3 ธันวาคม 2550) เจ้าหน้าที่ปฏิบัติการภาคสนามจะนำเสื่อนักเรียนชานาเพื่อนำมาใส่ในการทำกิจกรรมต่าง ๆ ของโรงเรียนชานา มาเป็นสิ่งล่อใจจึงทำให้เกษตรกรอยากเข้ามาเรียนรู้และเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ รวมทั้งเข้าเรียนอย่างต่อเนื่อง

นอกจากนี้ก่อนที่เกษตรกรจะเข้ามาเรียนรู้ในหลักสูตรต่าง ๆ ของโรงเรียนชานา เกษตรกรต้องผ่านการประชุมเพื่อรับรู้กฎ กติกา ระเบียบต่าง ๆ ร่วมกัน รวมทั้งการกำหนดวันเวลาและสถานที่ ที่เกษตรกรจะสามารถมาเรียนได้ และสิ่งที่เกษตรกรจะได้รับก็คือใบประกาศ เพื่อเป็นการยืนยันว่าเกษตรกรได้ผ่านการเรียนรู้ในโครงการส่งเสริมการจัดการความรู้ในระบบเกษตรยั่งยืน จังหวัดสุพรรณบุรี จึงนับได้ว่า การให้ใบประกาศเป็นการให้สิ่งล่อใจสำหรับเกษตรกรทุกคนที่เข้ามามีส่วนร่วมได้อย่างต่อเนื่อง

เพราะฉะนั้นจากการวิจัยพบว่าสิ่งล่อใจที่ผู้ส่งสารให้แก่เกษตรกรจึงเป็นปัจจัยที่ทำให้เกษตรกรเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ได้ง่ายขึ้น

2. ปัจจัยด้านผู้รับสาร

การศึกษาในประเด็นปัจจัยด้านผู้รับสารที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในโรงเรียน ชานา จังหวัดสุพรรณบุรี ผู้วิจัยได้เก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์เกษตรกรในโรงเรียนชานา ตำบล วัดดาว

ปัจจัยด้านผู้รับสารที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของเกษตรกร ได้แก่ ทักษะคิดของเกษตรกร ประโยชน์ที่จะได้รับจากการเรียนในโรงเรียนชานาและการส่งเสริมจากครอบครัว

2.1 ทักษะคิดของเกษตรกร สามารถแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ ได้แก่ ความไม่เชื่อในการทำการเกษตรแบบปลอดภัยพิษว่าจะประสบผลสำเร็จ อีกลักษณะหนึ่ง คือ จากประสบการณ์และความสนใจที่เกษตรกรมีความสนใจในการทำการเกษตรแบบปลอดภัยพิษอยู่แล้ว

นางอรุณ จันทิมา (สัมภาษณ์, 3 ธันวาคม 2550) ได้กล่าวว่า “ตอนแรกก่อนที่จะเข้ามาเรียนที่ก็ไม่เชื่อว่าการทำนาแบบนี้จะได้ผล จะใช้พวกผัก ผลไม้ เปลือกผลไม้ เปลือกมังคุด มาทำปุ๋ย ทำน้ำจุลินทรีย์ จะทำได้หรือเปล่า ตอนนั้นเข้าไปที่ก็ไม่เชื่อ แต่ที่ว่าทดลองดูก่อน เพราะตอนนั้นราคาปุ๋ยค่อนข้างแพง ก็คิดว่าถ้าไปเรียนและทดลองทำดูแล้ว มันได้ผลก็จะลดค่าใช้จ่ายได้มากก็เลยตัดสินใจไปทดลองทำดู”

จากการสัมภาษณ์ผลการวิจัยพบว่าทัศนคติเกี่ยวกับความไม่เชื่อในการทำการเกษตรแบบปลอดภัยพิษว่าจะประสบผลสำเร็จ ทำให้เกษตรกรอยากทดลองเพื่อหวังผลที่ได้ว่าอาจจะประสบผลสำเร็จหรือไม่ก็ล้มเหลว เพราะฉะนั้นทัศนคติเกี่ยวกับความไม่เชื่อนี้จึงเป็นปัจจัยหนึ่งที่เป็นแรงเสริมให้เกษตรกรเข้ามาศึกษาและมีส่วนร่วมในโรงเรียนชานา

นายพิสุทธิ แสงขจาย (สัมภาษณ์, 4 ธันวาคม 2550) กล่าวว่า “ลุงสนใจอยู่แล้วก่อนที่มูลนิธิฯ จะเข้ามาอีก ลุงก็ดูจากรายการโทรทัศน์ พวกรายการการเกษตรแล้วเราก็ทำตาม พวกรายการวิทยุก็มีรายการด้านการเกษตรหลายรายการ ลุงก็ลองฟังดู ว่ามันมีประโยชน์มาก พอมูลนิธิฯ เข้ามาก็ไปเรียนกับเขาด้วย บางอย่างที่เขาสอนก็เหมือนกับที่เรารู้อยู่แล้ว บางอย่างก็เป็นความรู้ใหม่ เราก็ทดลองทำดู มันก็มีหลายวิธี”

ผลการวิจัยพบว่าเกษตรกรที่มีประสบการณ์และมีความสนใจในการทำการเกษตรแบบปลอดภัยพิษอยู่แล้ว จะเป็นปัจจัยที่ส่งผลให้เกษตรกรอยากเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ในโรงเรียนชานา

2.2 ประโยชน์ที่จะได้รับจากการเรียนในโรงเรียนชาวนา ได้แก่ การลดต้นทุนในการประกอบอาชีพ สุขภาพของเกษตรกรดีขึ้นและสภาพแวดล้อมปลอดจากสารพิษ

จากการสัมภาษณ์เกษตรกรทั้ง 20 คนเกษตรกรทุกคนได้กล่าวเหมือนกันว่าจุดมุ่งหมายหลักของการเข้าศึกษาและเข้ามามีส่วนร่วมในโรงเรียนชาวนา คือ การมุ่งหวังประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นจากการทำการเกษตรแบบปลอดสารพิษ ได้แก่ การลดต้นทุนโดยไม่ต้องลงทุนซื้อสารเคมีซึ่งมีราคาสูง เมื่อหันมาใช้สารชีวภาพแล้วจะส่งผลให้สุขภาพของเกษตรกรดีขึ้นและสภาพแวดล้อมปลอดจากสารพิษด้วย

ตัวอย่างเกษตรกรที่ให้สัมภาษณ์ ได้แก่ นางกัลยา นักฟ้อน (สัมภาษณ์, 29 พฤศจิกายน 2550) ได้กล่าวว่า “เข้ามาเรียนตรงนี้น้ำก็ได้ประโยชน์เยอะ มันช่วยลดต้นทุนได้มากเลย อย่างปุ๋ยเคมีราคาก็แพง ตอนนี้น้ำก็ไม่ต้องซื้อแล้ว ทำเองได้เกือบหมด ไม่ใช่สารเคมี ร่างกายเราสุขภาพเราก็ดีขึ้น ไม่ล้มป่วยเหมือนเมื่อก่อนแล้ว เมื่อก่อนจะเพลียมากเลย ถ้าต้องคิดยาเข้าเย็น”

นางทองแพร อาจคงหาญ (สัมภาษณ์, 1 ธันวาคม 2550) ได้กล่าวว่า “ตอนนี้ป่าไม่ค่อยได้ทำแล้ว เคยให้ลูกเขยทำ ตอนนั้นเขาก็เป็นลมครั้งหนึ่ง ช่วงนั้นมีแต่สารเคมี จนเขาไม่ทำแล้ว พอปีป่าก็เข้าไปเรียนเลยได้สูตรมาลองทำเอง ใช้สมุนไพร สะเดามาทำ ตอนนั้นขอเขาามาทำ ตอนนีปลูกเองไว้เยอะเลย ใช้ทำเองไม่ต้องคิดด้วย ปล่อยลงในร่องน้ำก็ใช้ได้แล้ว ไม่มีกลิ่นสารเคมีด้วย”

นางชะลอ พุ่มเข็ม (สัมภาษณ์, 4 ธันวาคม 2550) ได้กล่าวว่า “พี่ว่าไปเรียนในโรงเรียนชาวนาก็ทำให้ลดต้นทุนการผลิต สารเคมีเราก็ไม่ต้องใช้ เสียเงินแค่ค่าข้าวปลูกเท่านั้น นอกจากนี้ก็ทำให้อากาศไม่เป็นพิษ ไม่มีกลิ่นเหม็น สุขภาพเราก็ดีไปด้วย ที่บ้านที่ปลูกผลไม้ เมื่อก่อนคิดยาเราก็ไม่กล้ามากินเอง เอาไปขายอย่างเดียวเลย ตอนนีเรารู้ว่าปลอดสารเคมี เราก็กล้าเอามากินเอง”

ผลการวิจัยพบว่าประโยชน์ที่จะได้รับจากการเรียนในโรงเรียนชาวนานั้นเป็นสิ่งเกษตรกรมุ่งหวังจะได้รับ เพราะฉะนั้นประโยชน์ที่จะได้รับจากการเรียนในโรงเรียนชาวนา ได้แก่ การลดต้นทุนในการประกอบอาชีพ สุขภาพของเกษตรกรดีขึ้นและสภาพแวดล้อมปลอดจากสารพิษนั้นจึงเป็นปัจจัยหลักที่ทำให้เกษตรกรเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมโรงเรียนชาวนา

2.3 การส่งเสริมจากครอบครัว

จากการสัมภาษณ์เกษตรกรหลาย ๆ คนพบว่าครอบครัวเป็นปัจจัยหลักในการสนับสนุนให้เข้ามาเรียนในโรงเรียนชาวนา

นางปิ่นทอง ศรีสังข์ (สัมภาษณ์, 28 พฤศจิกายน 2550) ได้กล่าวว่า “ตอนแรกที่เข้าไปเรียนคุณตาเขาก็บอกลองไปเรียนดู ยังไงก็เพื่อทำได้จะได้ลดต้นทุน ตาก็ให้แปลงนาที่อยู่หลังบ้าน 2

ไว้ บอกว่าลองทำดู ถ้าได้ดี เราจะได้ขยายผล ขยายขอบเรื่องสมุนไพรด้วยก็อยากเอาสมุนไพรที่มีอยู่ไปทำเป็นจุลินทรีย์มาใช้ในนา อยากรองทำหลาย ๆ อย่าง พอเรียนไปแล้วลองมาทำก็ได้ผลดี ตาจึงลงมาช่วยกันทำ ตอนนี้บ้านยายทำหลายแปลง”

นายชุ่ม หงษ์โต (สัมภาษณ์, 28 พฤศจิกายน 2550) ได้กล่าวว่า “ลุงไปเรียนคนเดียวอยู่ประมาณ 1 เดือนได้ ป้าเขาเห็นว่ามิกิจกรรมอะไรเยอะ เวลาเอาอะไรมาทำก็น่าสนใจ ป้าเขาก็สนใจอยากทำบ้าง ช่วงหลังป้าเขาก็ไปเรียนด้วย วันไหนไม่ว่างทั้ง 2 คนก็ส่งลูกชายไปเรียนแทน แล้วให้มาเล่าให้ฟัง ตอนนี้ก็ทำนา 30 กว่าไร่เป็นนาแบบปลอดสารพิษทั้งหมดเลย”

นางบังอร สุวรรณสุร (สัมภาษณ์, 3 ธันวาคม 2550) ได้กล่าวว่า “ป้าจะไม่ได้ทำนาโดยตรงส่วนมากป้าจะทำสวนผลไม้ แต่ป้าเป็นแกนนำกลุ่มแรก ๆ ของโรงเรียนชานานากับพวกลุงจ้อน ลุงหน่น ลุงทิน เริ่มมีความสนใจอยู่ พอทางมูลนิธิฯ เข้ามาก็เริ่มทำอย่างจริงจัง ป้าจะเป็นคนส่งเสริมเรื่องเอกสารการสอนและจะมีลุงคอยช่วยตลอด ลุงไม่ได้เรียนด้วยแต่จะช่วยเตรียมอุปกรณ์ เอกสารหรือเวลาออกงาน ต้องทำบายศรี ลุงก็จะมาช่วยทำจนดึก ทำกันอยู่ 2 คน ลุงจะช่วยตลอด บางครั้งก็มีลูก ๆ มาช่วยทำบ้าง”

ผลการวิจัยพบว่า ครอบครัวเป็นปัจจัยด้านผู้รับสารซึ่งหมายถึงเกษตรกร ที่สนับสนุนให้เกษตรกรที่ศึกษาในโรงเรียนชานานาเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างของโรงเรียนชานานาเพราะเกษตรกรส่วนใหญ่มักจะเชื่อบุคคลที่อยู่ใกล้ชิดหรือคนในครอบครัว เพราะฉะนั้นถ้าครอบครัวให้การสนับสนุนเกษตรกรจะเข้าร่วมกิจกรรมและเข้าไปมีส่วนร่วมได้อย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้ครอบครัวยังส่งเสริมโดยการให้ความช่วยเหลือและนำความรู้ที่ได้ไปประยุกต์ใช้ในการช่วยกันนำความรู้เกี่ยวกับการทำการเกษตรแบบปลอดสารพิษจากสารชีวภาพหรือจุลินทรีย์ไปทดลองใช้จนกระทั่งประสบผลสำเร็จ

3. ปัจจัยด้านการสนับสนุนจากภายนอก

การศึกษาในประเด็นปัจจัยด้านการสนับสนุนจากภายนอกที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในโรงเรียนชานานา จังหวัดสุพรรณบุรี ผู้วิจัยได้เก็บข้อมูลแผนการดำเนินงานของมูลนิธิข้าวขวัญ การสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ระดับนโยบายและเจ้าหน้าที่ระดับปฏิบัติการและเกษตรกรในโรงเรียนชานานา ตำบลวัดดาว

ปัจจัยด้านการสนับสนุนจากภายนอกที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของเกษตรกร ได้แก่ องค์กรสนับสนุนงบประมาณ เทคนิควิทยากร ข้อมูล ข่าวสาร วัสดุและโรงเรียนและองค์การบริหารส่วนตำบลวัดดาว

3.1 องค์กรสนับสนุนงบประมาณ ได้แก่

จากการศึกษาเอกสารแผนการดำเนินงานของมูลนิธิข้าวขวัญ ตามโครงการส่งเสริมการจัดการความรู้เรื่องการทำนาข้าวในระบบเกษตรกรรมยั่งยืน พบว่าสถาบันส่งเสริมการจัดการความรู้เพื่อสังคม (สคส.) ได้เป็นองค์กรที่มูลนิธิข้าวขวัญเสนอโครงการเข้าร่วมกับสถาบันฯ เพื่อให้สถาบันฯ เข้ามาให้การสนับสนุนในเรื่องของงบประมาณ วิทยากร ความรู้ แหล่งข้อมูล การศึกษาดูงาน การเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ ฯลฯ (มูลนิธิข้าวขวัญ, 2547: 48)

นายเดชา ศิริภัทร ผู้อำนวยการมูลนิธิข้าวขวัญ (สัมภาษณ์, 20 พฤศจิกายน 2550) ได้กล่าวว่า “มูลนิธิข้าวขวัญได้เสนอโครงการต่อสคส.เพื่อให้เป็นองค์กรหลักในการสนับสนุนในเรื่องงบประมาณ วิทยากรต่าง ๆ การนำความรู้มาถ่ายทอด การจัดการความรู้ นอกจากนี้ยังมีองค์กรต่างประเทศคือ OXFAM จากประเทศอังกฤษได้เข้ามาสนับสนุนและการฝึกอบรม”

นอกจากนี้ยังได้สัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ระดับนโยบาย นายธนรัช ไกล่กลาง (สัมภาษณ์, 20 พฤศจิกายน 2550) ได้กล่าวว่า “มูลนิธิข้าวขวัญได้รับการสนับสนุนจากองค์กรภายนอกโดยมีสคส.เป็นองค์กรแม่ที่จะให้การสนับสนุนในทุกด้าน ทั้งเรื่องงบประมาณ การฝึกอบรม การจัดการความรู้ การประสานงาน บางครั้งก็มีสื่อมวลชนจากภายนอกเข้ามาถ่ายทำก็มาจากสคส.นี่แหละ”

ผลการวิจัยพบว่าองค์กรสนับสนุนงบประมาณ ได้แก่ OXFAM และสถาบันส่งเสริมการจัดการความรู้เพื่อสังคม (สคส.) เป็นองค์กรที่ให้การสนับสนุนด้านงบประมาณที่ส่งผลให้มูลนิธิข้าวขวัญได้นำงบประมาณที่ได้รับไปใช้ในการจัดหาวัสดุ อุปกรณ์ต่าง ๆ ที่ส่งเสริมการเรียนรู้และการลงมือปฏิบัติภาคสนามของเกษตรกร นอกจากนี้ยังให้การสนับสนุนเรื่องการฝึกอบรมให้แก่เจ้าหน้าที่และเกษตรกรแกนนำสำหรับการนำองค์ความรู้ที่ได้รับไปถ่ายทอดให้แก่เกษตรกรคนอื่น ๆ ด้วย

3.2 เทคนิควิทยากร ข้อมูล ข่าวสาร

จากการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ระดับปฏิบัติการ นายณรงค์ อ่วมรัมย์ (สัมภาษณ์, 15 ธันวาคม 2550) ได้กล่าวว่า “ผมจะเข้ามาสอนลง ๆ ป่า ๆ ทุกวันจันทร์ แต่ตั้งแต่วันอังคารถึงวันอาทิตย์ผมก็เข้ามา บางครั้งก็มาดูแลที่พวกเขาได้ทำ บางครั้งก็เข้ามาแจ้งข่าวสาร เพื่อมีความรู้หรือวิธีการใหม่ ๆ อยากให้ลง ๆ ป่า ๆ ได้ทดลองปฏิบัติก็จะเข้ามาบอก บางครั้งผมก็มาเรียนรู้จากพวกเขาด้วย เป็นการนำความรู้มาแลกเปลี่ยนกันและลงมือปฏิบัติให้เห็นผลจริง”

นอกจากนี้ได้สัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ระดับปฏิบัติการ นางสาวภวัญญ์ พลแสน (สัมภาษณ์, 21 พฤศจิกายน 2550) ได้กล่าวว่า “การจัดการเรียนการสอนในโรงเรียนชาวนาเราเน้นหนักที่

การถ่ายทอดองค์ความรู้ เกี่ยวกับการทำการเกษตรแบบปลอดภัยให้ชาวนา ซึ่งนอกจากเจ้าหน้าที่ของมูลนิธิฯ แล้ว บางครั้งก็เชิญครูจากกศน.มาสอนและบ่อยครั้งก็พาชาวนาไปศึกษาดูงานนอกสถานที่ ไปดูพื้นที่ที่เขาทำนาแบบปลอดภัยแล้วประสบความสำเร็จ เพื่อให้ชาวนาของเราได้นำความรู้เหล่านั้นมาปฏิบัติตาม รวมทั้งบอกต่อให้เกษตรกรที่ยังไม่รู้ได้ปฏิบัติตามด้วย”

จากการวิจัยพบว่าเทคนิค วิทยาการ ข้อมูล ข่าวสารต่าง ๆ เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกษตรกรที่ศึกษาอยู่ในโรงเรียนชาวนาตัดสินใจที่จะร่วมกิจกรรมกับโรงเรียนชาวนาต่อเพราะเมื่อเกษตรกรได้รับข้อมูล ข่าวสาร ความรู้ต่าง ๆ ได้แล้วจะสามารถนำความรู้ที่ได้ไปทดลองปฏิบัติประยุกต์ใช้และจะสังเกตเห็นถึงประโยชน์ของการร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ของโรงเรียนชาวนา เกษตรกรจึงเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง

3.3 วัดและโรงเรียน

นายสมนึก อ่อนไพรงาม (สัมภาษณ์, 30 พฤศจิกายน 2550) ได้กล่าวว่า “สถานที่ที่เรียนกันที่วัดดาว เจ้าอาวาสเขาให้การสนับสนุน บางครั้งก็ยกข้าว ปลา อาหารมาให้กินและก็เหมาะสมเพราะเป็นวัดที่อยู่กลางหมู่บ้าน ชาวนาทุกหมู่ก็เดินทางได้สะดวก ไม่ไกลเกินไป”

นอกจากนี้นางสร พลายรงค์ (สัมภาษณ์, 1 ธันวาคม 2550) ได้กล่าวว่า “โรงเรียนวัดดาว วัดสังโฆจะส่งนักเรียนมาช่วยเวลาว่าง ช่วยรับรองพวกเจ้าหน้าที่ เกษตรกรที่มาจากที่อื่น บางทีก็มาร่วมแสดงบนเวทีในงานสารทเดือน 10 หรือกิจกรรมเพื่อนเยี่ยมเพื่อน บางคนก็มาแข่งขันวาดรูป ส่วนใหญ่จะเป็นลูกหลานของเกษตรกรที่เรียนที่นี่แหละ”

จากการวิจัยพบว่า วัดและโรงเรียนเป็นปัจจัยที่สนับสนุนจากภายนอกปัจจัยหนึ่งที่มีความสำคัญ โดยเฉพาะวัดดาวที่ให้การสนับสนุนด้านสถานที่ในการเรียนการสอนและการทำกิจกรรมของเกษตรกร นอกจากนี้ยังมีวัดสังโฆที่ตั้งอยู่ใกล้กันให้การสนับสนุนด้านเครื่องอุปโภคบริโภคในช่วงที่มีกิจกรรมต่าง ๆ

โรงเรียนได้เข้ามาเป็นปัจจัยหนึ่งในการส่งเสริมให้เกษตรกรเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ของโรงเรียนชาวนาเนื่องจากรูปแบบการกิจกรรมของโรงเรียนชาวนามุ่งเน้นให้นักเรียนในโรงเรียนวัดดาว โรงเรียนวัดสังโฆและโรงเรียนอื่น ๆ ใกล้เคียงเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ เช่น กิจกรรมงานสารทเดือน 10 หรือกิจกรรมเพื่อนเยี่ยมเพื่อน โดยเข้ามาช่วยงานและจัดเวทีการละเล่นต่าง ๆ

3.4 องค์การบริหารส่วนตำบลวัดดาว

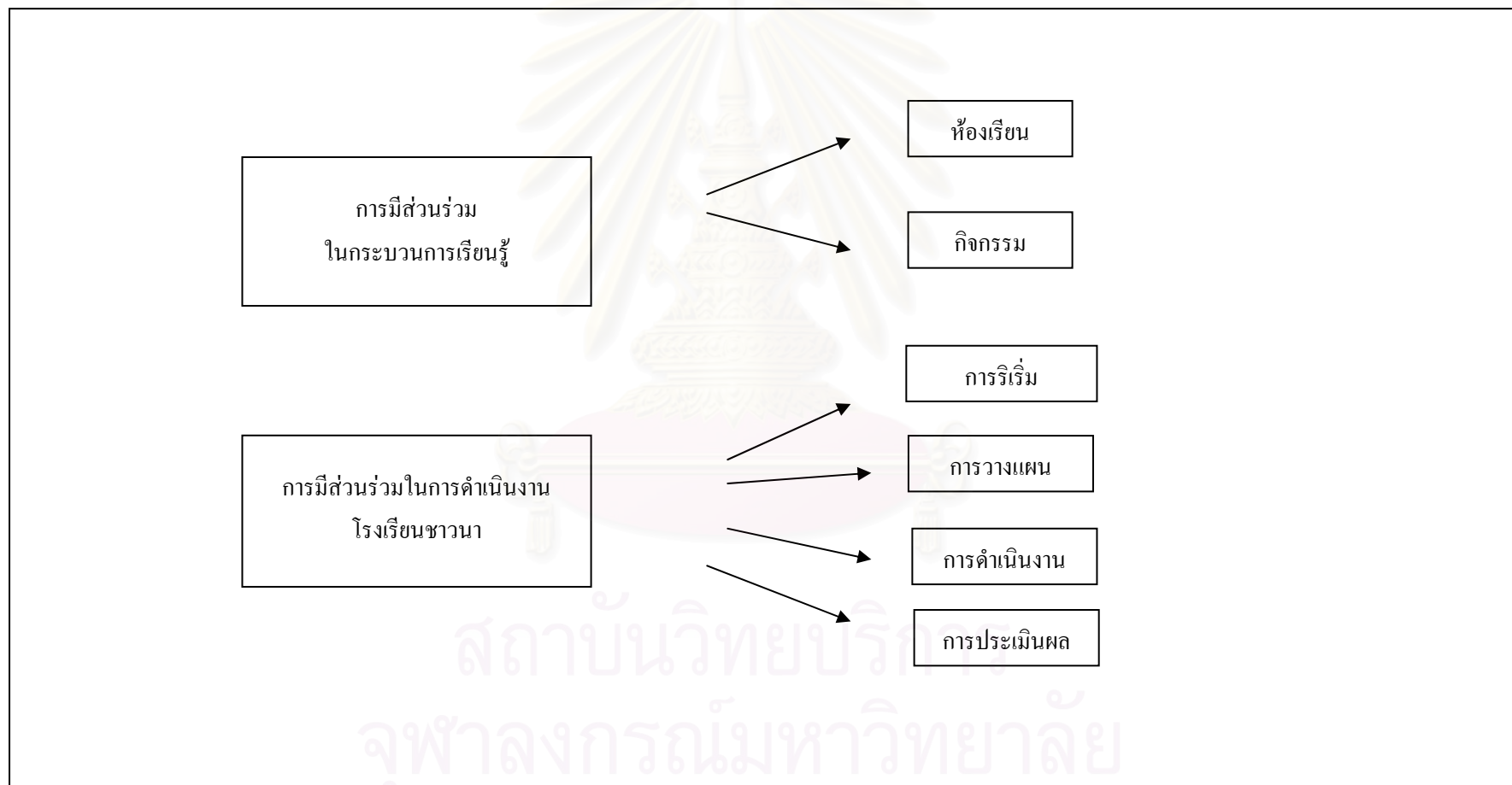
นางนุกุล สระโสมทอง (สัมภาษณ์, 29 พฤศจิกายน 2550) ซึ่งเป็นเกษตรกรที่เรียนอยู่ในโรงเรียนชานา ตำบลวัดดาว ได้กล่าวว่า “พี่ได้เข้ามาเรียนในโรงเรียนฯ หลังจากได้เป็นอบต.แล้วเราก็ทำงานตรงนี้อยู่ พอมีโครงการอะไรที่น่าสนใจก็อยากเข้าร่วมเพื่อดูว่าถ้ามันดีก็จะสนับสนุนชักชวนให้ชาวบ้านที่ทำงานเข้ามาช่วยด้วย พอดีทางนายกอบต.ก็ได้ข่าว เขาก็สนับสนุนเรื่องงบประมาณ ช่วงนั้นมีโครงการกองทุนปุ๋ยหมักบ้านอยู่ก็ให้ยืมเงินมา 1 แสนโดยไม่คิดดอกเบี้ยแล้วหลังจากได้ผลจากโครงการก็ค่อยทยอยคืนเงิน ตอนนี้ก็ยังสนับสนุนเรื่องการศึกษาดูงานนอกสถานที่ร่วมกับทางมูลนิธิข้าวขวัญ”

นอกจากนี้นางพยับ พลายจัน (สัมภาษณ์, 1 ธันวาคม 2550) ซึ่งเป็นเกษตรกรที่เรียนอยู่ในโรงเรียนชานา ตำบลวัดดาวเช่นกัน ได้กล่าวว่า “ทางอบต.เขาให้การสนับสนุนมาก ชักชวนให้ชานาเข้ามาทำกิจกรรมโดยไม่เสียค่าใช้จ่าย เพราะอยากให้ชานาได้ทำมาโดยการลดต้นทุนและมีเงินเหลือใช้ หลาย ๆ ครั้งก็มีการประชุมร่วมกันระหว่างทางอบต.วัดดาวกับมูลนิธิข้าวขวัญว่าจะมีโครงการอะไรร่วมกัน”

ผลการวิจัยพบว่า การสนับสนุนขององค์การบริหารส่วนตำบลวัดดาวเป็นปัจจัยด้านการสนับสนุนจากภายนอกที่มีความสำคัญในแง่ของการสนับสนุนด้านงบประมาณ วัสดุ อุปกรณ์ การเข้าถึงเกษตรกร การส่งเสริมด้านการศึกษาดูงานและการฝึกอบรมนอกสถานที่ ฯลฯ จากปัจจัยนี้ทำให้เกษตรกรเล็งเห็นว่าถ้าได้เข้าไปมีส่วนร่วมในโรงเรียนชานาแล้วจะได้รับความรู้ วิชาการและเป็นการลดค่าใช้จ่ายต่าง ๆ ในการประกอบอาชีพได้มาก รวมทั้งการมีส่วนร่วมนี้ไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายส่วนตัวด้วย จึงทำให้เกษตรกรตัดสินใจเข้ามามีส่วนร่วมได้ง่ายขึ้น

จากการสังเกตการณ์ของผู้วิจัยในกิจกรรมโครงการโรงเรียนชานา บ้านดอนกลาง (สังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม, 1 ธันวาคม 2550) พบว่ามีเจ้าหน้าที่จากองค์การบริหารส่วนตำบลวัดดาวเข้ามาทำกิจกรรมและเป็นวิทยากรหลายท่าน ได้แก่ นายกองค์การบริหารส่วนตำบล อบต. จากหมู่ 4 และหมู่ 5 ตำบลวัดดาว และเจ้าหน้าที่ขององค์การบริหารส่วนตำบล เป็นต้น ได้เข้ามาบรรยายและสังเกตการณ์ในการทำกิจกรรมของเกษตรกร จากการสังเกตการณ์พบว่า อบต.เป็นองค์กรที่เป็นปัจจัยและมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจเข้ามามีส่วนร่วมของเกษตรกรเนื่องจากการทำงานของอบต.มีลักษณะที่ใกล้ชิดกับชาวบ้านและเกษตรกร จึงสามารถชักชวนเกษตรกรให้เข้ามาศึกษาและร่วมกิจกรรมในโรงเรียนชานาได้ง่าย

ส่วนที่ 3 การมีส่วนร่วมของเกษตรกรที่เข้าศึกษาในโรงเรียนชาวนา จังหวัดสุพรรณบุรี

ผลการวิจัยส่วนที่ 3 การมีส่วนร่วมของเกษตรกรที่เข้าศึกษาในโรงเรียนชาวนา จังหวัดสุพรรณบุรี

การศึกษาในประเด็นการมีส่วนร่วมของเกษตรกรที่เข้าศึกษาในโรงเรียนชาวนา จังหวัดสุพรรณบุรี ผู้วิจัยได้เก็บข้อมูลจากการศึกษาเอกสารแผนการดำเนินงานของโรงเรียนชาวนา จังหวัดสุพรรณบุรี ชุดโครงการส่งเสริมการจัดการความรู้เรื่องการทำนาข้าวในระบบเกษตรกรรมยั่งยืน การสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ระดับปฏิบัติการและเกษตรกรจำนวน 20 คนและการสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ของเกษตรกร

จากผลการวิจัยพบว่าการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในโรงเรียนชาวนา จังหวัดสุพรรณบุรี ปรากฏว่าเกษตรกรได้มีส่วนร่วมในกระบวนการเรียนรู้ในห้องเรียน การมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ของโรงเรียนชาวนาและการมีส่วนร่วมในระดับการดำเนินงาน โดยผู้วิจัยขอนำเสนอรายละเอียดการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในโรงเรียนชาวนา โดยแบ่งออกเป็น 2 ประเด็น ได้แก่

2. การมีส่วนร่วมในกระบวนการเรียนรู้ ได้แก่ การมีส่วนร่วมในห้องเรียนและการมีส่วนร่วมในกิจกรรมอื่น ๆ

3. การมีส่วนร่วมในการดำเนินงานโรงเรียนชาวนา ได้แก่ การริเริ่ม การวางแผน การดำเนินงานและการประเมินผล

1. การมีส่วนร่วมในกระบวนการเรียนรู้

การศึกษาในประเด็นการมีส่วนร่วมในกระบวนการเรียนรู้ของเกษตรกรในโรงเรียนชาวนา จังหวัดสุพรรณบุรี ผู้วิจัยได้เก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์เกษตรกรและการสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วมในการเรียนรู้ในห้องเรียนของเกษตรกร

การมีส่วนร่วมในกระบวนการเรียนรู้ ได้แก่ การมีส่วนร่วมในห้องเรียนและการมีส่วนร่วมในกิจกรรมอื่น ๆ

1.1 การมีส่วนร่วมในห้องเรียน

นายสนั่น จำเวียง (สัมภาษณ์, 28 พฤศจิกายน 2550) ได้กล่าวว่า “การเรียนการสอนในห้องเรียนของโรงเรียนชาวนาวัดดาว คือเราจะเรียนกันทุกวันจันทร์ และก็มีไปเรียนตามแปลงนาด้วย บางครั้งไปโฉบแมลง ไปดูดิน ลูกก็มาเรียนเกือบทุกครั้ง ขาดไปแค่ครั้ง 2 ครั้งเอง บางทีเราคิดธุระ คนอื่น ๆ ที่มาเรียนเป็นประจำเขาก็มากขึ้น แต่บางคนมาเรียนครั้งเดียวแล้วหายไป คือเขาไม่ยอมเรียน”

นางลัดดา วัชวงษ์ (สัมภาษณ์, 4 ธันวาคม 2550) ได้กล่าวว่า “พี่ก็ขาดไป 2 ครั้งได้ให้น้องสาวไปเรียนแทน ตอนที่เรียนในแปลงนาพี่ก็ชอบนะเขาจะให้ทำอะไรหลายอย่าง และให้ออกไปพุดหน้าห้อง ส่วนใหญ่ก็เป็นป่ากล้วย ลุงหนั้นบ้าง พี่ไม่กล้าออกไปพุด ก็ไปเรียน ไปฟังเขา”

นางรอร หงษ์โต (สัมภาษณ์, 28 พฤศจิกายน 2550) ได้กล่าวว่า “ป่าไปเรียนพร้อมลุงจ้อน ส่วนใหญ่ก็นั่งเรียนในห้อง บางครั้งก็ออกไปแปลงนา ไปบ้านคนอื่น ๆ ป่าก็ไปกับเขาตลอด แต่บางทีก็ให้ผสมพันธุ์ข้าวบางทีป่าทำไม่ได้ ตามองไม่เห็น บางทีให้จอด เราก็ไม่ได้เขียนหนังสือมานานแล้ว ก็เขียนไม่ค่อยจะถูก”

จากการที่ผู้วิจัยได้สังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วมในห้องเรียนในโรงเรียนชวานานัน (สังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม, 3 ธันวาคม 2550) พบว่า เกษตรกรมีความพร้อมที่จะเรียนและส่วนมากตั้งใจเรียน มีส่วนร่วมในการตอบคำถามและแสดงความคิดเห็น แต่เกษตรกรยังไม่กล้าแสดงออกโดยเฉพาะในช่วงของการนำเสนอผลงานหน้าชั้นเรียน

ผลการวิจัยพบว่าการมีส่วนร่วมของเกษตรกรกระบวนการเรียนรู้ในห้องเรียนนั้นเกษตรกรส่วนมากจะมีส่วนร่วมในระดับสูง คือ มาเรียนรู้เกือบทุกครั้งทั้งการเรียนในห้องเรียนและการทำกิจกรรมในแปลงนาสาธิตและการดูงานที่บ้านเกษตรกรคนอื่น ๆ และมีส่วนร่วมในการตอบคำถาม การแสดงความคิดเห็นและจะมีเกษตรกรบางส่วนจะเข้ามามีส่วนร่วมระดับปานกลาง คือ ขาดเรียนบ้างและหลีกเลี่ยงกิจกรรมที่ตนไม่ถนัด เช่น การนำเสนอผลงานหน้าชั้นเรียน เป็นต้น

1.2 การมีส่วนร่วมในกิจกรรมอื่น ๆ

จากการศึกษาเอกสารแผนการดำเนินงานของโรงเรียนชวานา จังหวัดสุพรรณบุรี ชุดโครงการส่งเสริมการจัดการความรู้เรื่องการทำนาข้าวในระบบเกษตรกรรมยั่งยืน พบว่า กิจกรรมหลักของเกษตรกรในโรงเรียนชวานานัน เป็นกิจกรรมที่จัดว่าเป็นประเพณีพื้นบ้านเพื่อให้เกษตรกรได้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมได้แก่ การรับขวัญข้าว แม่โพสพ การลงแขกเกี่ยวข้าวและการฟื้นฟูเพลงพื้นบ้าน โดยเฉพาะพิธีการรับขวัญข้าวจะเป็นพิธีที่เกษตรกรปฏิบัติกันเป็นประจำอย่างต่อเนื่อง โดยโรงเรียนชวานาต้องการจะสืบสานประเพณีท้องถิ่นไว้ ซึ่งถือเป็นการปลูกจิตสำนึกเรื่องประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่นทางการเกษตร มุ่งให้เกษตรกรสร้างคุณค่าเพื่อการเคารพและศรัทธาต่อแม่โพสพ ในขณะที่เดียวกันเป็นการสร้างขวัญและกำลังใจให้แก่เกษตรกรด้วย (มูลนิธิข้าวขวัญ, 2547: 63-63)

นางปิ่นทอง ศรีสังข์ (สัมภาษณ์, 28 พฤศจิกายน 2550) เกษตรกรโรงเรียนชวานาซึ่งเป็นผู้สูงอายุที่อนุรักษ์พิธีการรับขวัญข้าวและถ่ายทอดให้แก่เกษตรกรรุ่นลูก รุ่นหลานได้กล่าวว่า “พิธีรับขวัญข้าวเป็นพิธีตามความเชื่อโบราณของชวานา ชวานาต้องเคารพแม่โพสพ ชวานาต้องทำพิธี

รับขวัญข้าวในช่วงที่ข้าวตั้งท้องอยู่ ยายก็จะเป็นคนพูด ก็ตั้งนะโม 3 จบก่อน ศรี ๆ วันนี้วันดีลูกจะขอเบิกศรีขึ้น 7 ชั้น.....ตอนนี้มีหลาน ๆ 2-3 คนที่ทำพิธีนี้ได้ คนอื่น ๆ ก็มานะ แต่เขาไม่ค่อยเป็นกัน”

นางบังอร สุวรรณสุร (สัมภาษณ์, 3 ธันวาคม 2550) ได้กล่าวว่า “ส่วนใหญ่ป้าจะเป็นคนเตรียมอุปกรณ์ต่าง ๆ พวกสารพัดโภชนาการ ข้าว ผลไม้ หมากพลู ทุกอย่างเลย แต่ชวานาเกือบทุกคนจะสามารถสานชะลอมได้ หลาย ๆ บ้านจะสานแล้วแขวนไว้ บางบ้านก็สานมาขาย และวันที่มีพิธีชวานาทั้งหมดก็จะมารวมตัวกันที่วัดดาว หรือไม่กี่วัดสังโฆเพื่อมาร่วมพิธีกัน”

จากการศึกษาเอกสารฯ และการสัมภาษณ์เกษตรกรทำให้ทราบผลวิจัยว่าเกษตรกรในโรงเรียนชวานา ตำบลวัดดาวได้เข้ามามีส่วนร่วมในพิธีการรับขวัญข้าว โดยจะมีเกษตรกรสูงอายุประมาณ 3-4 คน เป็นแกนนำในการทำพิธีกรรมนี้ คือ จะเป็นผู้ดำเนินการทั้งหมด ส่วนเกษตรกรรุ่นลูก รุ่นหลานจะเป็นผู้เข้าร่วมพิธี และมีเกษตรกรบางส่วนมีความสนใจในการขับร้องและต้องการอนุรักษ์พิธีกรรมนี้ให้คงอยู่ นอกจากนี้ยังมีเกษตรกรหลาย ๆ คนที่มีส่วนร่วมในพิธีนี้โดยการเตรียมอุปกรณ์ สำหรับโภชนา สานชะลอม ฯลฯ

ผลการวิจัยพบว่าการมีส่วนร่วมของเกษตรกรที่เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมพิธีการรับขวัญข้าวได้ว่าเกษตรกรบางส่วนจะมีส่วนร่วมในระดับสูง คือเป็นผู้ที่ดำเนินการทั้งหมด ซึ่งจะเป็นเกษตรกรที่สูงอายุและต้องการอนุรักษ์พิธีนี้ไว้และเกษตรกรส่วนใหญ่จะเข้ามามีส่วนร่วมระดับปานกลางในลักษณะของการจัดเตรียมอุปกรณ์ต่าง ๆ ในการทำพิธีและการร่วมพิธี นอกจากนี้จะมีเกษตรกรบางส่วนที่มีความสนใจจะสืบทอดพิธีนี้ไว้

จากการศึกษาเอกสารแผนการดำเนินงานของโรงเรียนชวานา จังหวัดสุพรรณบุรี ชุดโครงการส่งเสริมการจัดการความรู้เรื่องการทำข้าวในระบบเกษตรกรรมยั่งยืนทำให้ผู้วิจัยได้ทราบว่านอกจากพิธีรับขวัญแล้วยังมีกิจกรรมที่เกษตรกรในโรงเรียนชวานา ตำบลวัดดาว ได้ทำร่วมกับเกษตรกรในโรงเรียนชวานาพื้นที่อื่น ๆ อีก โดยจะจัดขึ้น 1 ครั้ง ต่อ 3 เดือนนั้นคือกิจกรรมเพื่อนเยี่ยมเพื่อน โดยโรงเรียนชวานาแต่ละแห่งจะผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนกันเป็นเจ้าภาพ ให้เกษตรกรในแต่ละพื้นที่มาร่วมกิจกรรมและเรียนรู้ร่วมกัน (มูลนิธิข้าวขวัญ, 2547: 82-83)

นายชุ่ม หงษ์โต (สัมภาษณ์, 28 พฤศจิกายน 2550) ได้กล่าวว่า “ลุงจะไปร่วมกิจกรรมทุกครั้ง เมื่อครั้งที่แล้วก็จัดที่วัดสังโฆ เราเป็นเจ้าภาพก็มีจัดกิจกรรมหลายอย่าง ก็จะมีลุงนั่น ป้ากัลยา เป็นพ่อเพลง แม่เพลง ร้องเพลงเกี่ยวข้าว มีการแสดงและตั้งวงคุยกัน เอาผลงานมาคุยกันว่าข้าวที่แต่ละพื้นที่ปลูกเป็นยังไง ก็ทำหลายอย่างมีเลี้ยงข้าว เลี้ยงอาหาร”

นายสุทิน ขุนไม้งาม (สัมภาษณ์, 30 พฤศจิกายน 2550) ได้กล่าวว่า “เป็นกิจกรรมสร้างความสามัคคีระหว่างชาวนาด้วยกัน ของโรงเรียนชานา วัดดาว นักเรียนจะมากันครบ ส่วนใหญ่เวลารู้ข่าวจะมาเตรียมตัวกันว่าจะทำกิจกรรมอะไร มาเตรียมข้าวปลา อาหาร ก็จะมีบางที่เขาไม่ว่างจะมาวันงานเลย ก็ไม่ว่ากัน”

ผลการวิจัยสามารถสรุปได้ว่าการมีส่วนร่วมของเกษตรกรที่เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมเพื่อนเยี่ยมเพื่อนได้ว่าเกษตรกรบางส่วนจะมีส่วนร่วมในระดับสูง ส่วนใหญ่เป็นเกษตรกรแกนนำประมาณ 4-5 คน คือจะเป็นผู้ที่ดำเนินการทั้งหมดได้แก่ การแจ้งข่าวให้เกษตรกรคนอื่น ๆ ทราบ จัดเตรียมวัสดุ อุปกรณ์ เตรียมกิจกรรมต่าง ๆ และเกษตรกรส่วนใหญ่จะเข้ามามีส่วนร่วมระดับปานกลางในลักษณะของการช่วยจัดเตรียมอุปกรณ์ต่าง ๆ และมาร่วมกิจกรรม

2. การมีส่วนร่วมในการดำเนินงานโรงเรียนชานา

การศึกษาในประเด็นการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานโรงเรียนชานา ผู้วิจัยได้เก็บข้อมูลจากการศึกษาเอกสารแผนการดำเนินงานของโรงเรียนชานา จังหวัดสุพรรณบุรี ชุดโครงการส่งเสริมการจัดการความรู้เรื่องการทำนาข้าวในระบบเกษตรกรรมยั่งยืน การสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ระดับปฏิบัติการและเกษตรกร

การมีส่วนร่วมในการดำเนินงานโรงเรียนชานา ได้แก่ การริเริ่ม การวางแผน การดำเนินงานและการประเมินผล

2.1 การริเริ่ม

การริเริ่ม หมายถึง ขั้นตอนของการริเริ่ม กล่าวคือ เกษตรกรกลุ่มแรกที่เริ่มก่อตั้งขึ้นมา ก่อนที่จะมีการก่อตั้งโรงเรียนชานาตำบลวัดดาวขึ้น จากการพูดคุยและการชักชวนของเจ้าหน้าที่ปฏิบัติการภาคสนาม

ผู้วิจัยได้เก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ระดับปฏิบัติการและเกษตรกร ดังนี้

นายณรงค์ อ่วมรัมย์ (สัมภาษณ์, 28 พฤศจิกายน 2550) กล่าวว่า “ผมเข้ามาที่วัดดาวตอนแรกเลยก็ลองเดินสำรวจดูว่าพื้นที่ในตำบลวัดดาวเป็นอย่างไร มีชานาเยอะไหมและการทำนาของพวกเขาเป็นอย่างไร จากนั้นก็เริ่มถามลุง ๆ ป้า ๆ ที่ทำนา ตอนนั้นก็ได้คุยกับลุงนั้นเป็นคนแรกเกี่ยวกับปัญหาที่เกิดขึ้นจากการทำนาและก็นั่งคุยกับลุงจ้อน ลุงทิน นี่เป็นชาวনারุ่นแรกที่ผมมาคุยด้วยและได้แนวคิดที่ว่าพื้นที่นี้สามารถจัดตั้งโรงเรียนชานาได้ ผมก็ขอให้ลุง ๆ นี้แหละช่วยกันดูแลช่วยกันชักชวน พอตีป่าบึงอรย้ายมาจากอำเภอเมือง ป่าสนใจเรื่องสมุนไพรอยู่แล้ว ก็เลยลองคิดค้น

ดูว่าจะสามารถเอาสมุนไพรมานำมาเป็นยาฆ่าแมลงได้บ้าง การทำงานช่วงแรก ๆ ก็เป็นแบบนี้”

จากการสัมภาษณ์เกษตรกรรุ่นแรกที่ริเริ่มก่อตั้งโรงเรียนชานา ตำบลวัดดาว นายสนั่น จำเวียง (สัมภาษณ์, 28 พฤศจิกายน 2550) กล่าวว่า “ลุงเป็น 3 คนแรกที่ณรงค์มานั่งคุยด้วย ก็มีลุงจ๋อน ลุงทินและมีป้าบังอรกับป้ายามาที่หลัง ตอนแรกที่คุยกัน ลุงก็สนใจเพราะเคยล้มต้ง 3 ครั้งแล้ว นิดยาอยู่ดี ๆ ก็ล้มเลย แต่ก็ไม่รู้จะทำยังไง พอติณรงค์เข้ามาที่คุยกันว่าคงถึงเวลาแล้วและจะช่วยกันลุงก็ช่วยชวนพวกเพื่อนบ้านมาเรียนและก็ดูแลแปลงนาที่หลังบ้านให้มาเรียนกัน ”

นางบังอร สุวรรณสุร (สัมภาษณ์, 3 ธันวาคม 2550) กล่าวว่า “ป้าย้ายบ้านมาจากอ.เมือง ตอนแรกยังไม่ได้ทำนา ทำสวนอย่างเดียว มาตอนหลังให้ลูกทำบ้าง แต่ป้าเป็นคนไปเรียน ตอนแรกเลยลุงหนั้นเขามาชวนไปดูงานก่อนแล้วบอกว่าจะมีตั้งโรงเรียนชานาขึ้น สอนให้ทำนาปลอดสารพิษ ป้าก็สนใจเพราะป้าทำพวกสมุนไพรมานานแล้ว ก็ว่าดีก็ไปกับเขา ก็ช่วยเขาพวกเอกสารให้ณรงค์ไปสอน ป้าก็สอนบ้างพวกเรื่องสมุนไพรมานานแล้ว”

ผลการวิจัยจากการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ระดับปฏิบัติการ คือ เจ้าหน้าที่ปฏิบัติการภาคสนามของโรงเรียนชานาตำบลวัดดาวและสัมภาษณ์เกษตรกรทั้ง 20 คน พบว่ามีเกษตรกรที่เป็นเกษตรกรแกนนำที่มีส่วนร่วมในการริเริ่มการก่อตั้งโรงเรียนชานา ตำบลวัดดาวมีจำนวน 5 คนที่มีการพูดคุยและหารือร่วมกับเจ้าหน้าที่ โดยลักษณะการมีส่วนร่วมในขั้นของการริเริ่ม ได้แก่ การปรึกษาหารือเกี่ยวกับลักษณะของการจัดการเรียนการสอน การชักชวนให้เกษตรกรคนอื่น ๆ เข้ามาเรียนในโรงเรียนชานา การจัดเตรียมเอกสาร การเป็นผู้ช่วยสอนและเป็นนักเรียน ผู้วิจัยจึงสามารถสรุปได้ว่าเกษตรกรบางส่วนได้เข้ามามีส่วนร่วมในระดับสูงตั้งแต่การเป็นผู้ริเริ่มจนกระทั่งเป็นผู้เรียนในโรงเรียนชานาด้วย

2.2 การวางแผน

การวางแผน หมายถึง การวางแผนล่วงหน้าเกี่ยวกับการดำเนินงานทั้งหมดของโรงเรียนชานา ตำบลวัดดาวในเรื่องของเวลา กิจกรรม บุคลากร สถานที่และการติดต่อประสานงาน เป็นต้น

ผู้วิจัยได้เก็บข้อมูลจากการศึกษาเอกสารแผนการดำเนินงานของโรงเรียนชานา จังหวัดสุพรรณบุรี ชุดโครงการส่งเสริมการจัดการความรู้เรื่องการทำนาข้าวในระบบเกษตรกรรมยั่งยืนและ การสัมภาษณ์เกษตรกร

จากการศึกษาเอกสารแผนการดำเนินงานของโรงเรียนชานา จังหวัดสุพรรณบุรี ชุดโครงการส่งเสริมการจัดการความรู้เรื่องการทำนาข้าวในระบบเกษตรกรรมยั่งยืนได้ทราบว่า การวางแผน

แผนการดำเนินงานในโรงเรียนชวานานั้นสามารถดำเนินการได้โดยอาศัยกรอบเรื่องเวลาเป็นหลัก คือ หลักสูตรหนึ่งจะใช้ระยะเวลาประมาณ 3 เดือน โดยกิจกรรมที่นอกเหนือจากการเรียนรู้ตาม หลักสูตรแล้วจะมีกิจกรรมเพื่อนเยี่ยมเพื่อนที่จักเดินประจำ 3 เดือนต่อ 1 ครั้ง ส่วนกิจกรรมการดู งานนอกสถานที่จะเป็นกิจกรรมเสริมตามความเหมาะสม ในแง่ของสถานที่ในการเรียนการสอนจะเป็นที่โรงเรียนวัดดาว ส่วนสถานที่ในการเรียนรู้ภาคปฏิบัติจะเป็นการหมุนเวียนไปตามแปลงนา ของเกษตรกรแต่ละคน ส่วนเรื่องการติดต่อประสานงานจะเป็นหน้าที่ของเกษตรกรแกนนำกับ เจ้าหน้าที่ภาคสนาม (มูลนิธิข้าวขวัญ, 2547: 82)

นอกจากนี้ยังได้สัมภาษณ์นายสุทิน ขุนไม้งาม (สัมภาษณ์, 30 พฤศจิกายน 2550) ได้กล่าวว่า “ทางณรงค์เขาจะรับมาจากมูลนิธิข้าวขวัญว่าจะทำอะไรบ้าง ทางลุงก็จะช่วยวางแผนว่าช่วงนี้ ทางหมู่บ้านของเรามีกิจกรรมอะไร เราควรทำอะไร ช่วงไหนชาวบ้านว่าง ว่างก็จะได้วางแผนกัน ถูก”

นายสนั่น จำเวียง (28 พฤศจิกายน 2550) ได้กล่าวว่า “ลุงจะคุยกับพวกลุงทิน ลุงจ้อนว่า ตอนนี้อย่าทำอะไร ก็จะดูว่าจะพาพวกชวานาไปดูงานที่ไหนได้บ้าง บางทีก็ไปสำรวจดูก่อน 3-4 คน ไปกับณรงค์ ถ้าดีก็พากันไป ถ้าไม่ดีก็เปลี่ยนที่ เราจะดูด้วยว่าชวานาที่นี่เขาว่างกันตอนไหน มูลนิธิฯ มีอะไรให้ทำ ก็ช่วยกันวางแผนกันไป”

ผลการวิจัยพบว่าขั้นของการวางแผนจะเป็นบทบาทหน้าที่หลักของเจ้าหน้าที่ปฏิบัติการ ภาคสนาม แต่เกษตรกรแกนนำได้เข้ามามีส่วนร่วมในแง่ของการกำหนดกิจกรรมต่าง ๆ ตามความเหมาะสมของเกษตรกรและบริบทต่าง ๆ ของโรงเรียนชวานา ตำบลวัดดาวด้วย เพราะฉะนั้นในขั้นนี้เกษตรกรได้เข้ามามีส่วนร่วมในระดับปานกลาง

2.3 การดำเนินงาน

การดำเนินงาน หมายถึง การดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ในโรงเรียนชวานา ได้แก่ การเรียนรู้ใน ชั้นเรียน การศึกษาดูงานนอกสถานที่และการร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ของโรงเรียนชวานา

ผู้วิจัยได้เก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์เกษตรกรและการสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม

จากการสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วมกับเกษตรกรในห้องเรียน (ที่วัดดาว, 26 พฤศจิกายน 2550) พบว่าในส่วนของการเรียนรู้ในชั้นเรียนและการปฏิบัติในแปลงนาสาธิต เกษตรกรทุกคนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการเรียนรู้ คือ ทุกคนตั้งใจเรียนและปฏิบัติตาม แต่ยังมี ส่วนของการปฏิบัติที่เกษตรกรบางคนไม่สามารถปฏิบัติได้ เนื่องจากข้อจำกัดบางประการ เช่น ในการผสมพันธุ์ข้าว เกษตรกรจะไม่สามารถทำได้ เนื่องจากมองไม่เห็นหรือมือสั้น เป็นต้น

นอกจากนี้ผู้วิจัยยังได้สังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วมกับเกษตรกรในการร่วมกิจกรรมโครงการโรงเรียนชาวนา บ้านดอนกลาง (สังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วมกับ, 1 ธันวาคม 2550) พบว่าเกษตรกรส่วนใหญ่ที่มาเข้าร่วมกิจกรรมจะมีส่วนร่วมในการนั่งฟังบรรยายเป็นส่วนใหญ่ เกษตรกรบางส่วนจะมีส่วนร่วมในการซักถามหรือตอบคำถามบ้าง

จากการสัมภาษณ์ นายสุทิน ขุนไ้ม้งาม (สัมภาษณ์, 30 พฤศจิกายน 2550) ได้กล่าวว่า “มูลนิธิ พาไปดูงานบ่อย ส่วนใหญ่ก็จะไปกันเกือบทุกคน แต่บางคนที่ติดงานก็ไม่ได้ไป เวลาไปก็มีการฟังบรรยาย ร่วมกิจกรรมแล้วแต่ว่าเขาจะให้ทำอะไร กลับมาที่โรงเรียนก็จะมีการสรุปว่าที่ไปดูงานเป็นยังไงบ้าง ก็จะให้ออกมาพูดหน้าห้อง ก็จะส่งตัวแทนออกมาพูดกัน”

ผลการวิจัยพบว่า ในขั้นตอนของการดำเนินงานของโรงเรียนชาวนาจะเป็นการเรียนรู้ การร่วมกิจกรรมและการศึกษาดูงานนอกสถานที่ ซึ่งผู้วิจัยสามารถสรุปผลการวิจัยได้ว่าเกษตรกรเกือบทุกคนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการเรียนในชั้นเรียน การเรียนในภาคปฏิบัติ การร่วมกิจกรรมและการศึกษาดูงานนอกสถานที่ด้วย

2.4 การประเมินผล

การประเมิน หมายถึง การวัดผลสัมฤทธิ์ที่เกิดขึ้นกับเกษตรกรที่ศึกษาในโรงเรียนชาวนา ตำบลวัดดาวหลังจากศึกษาจากหลักสูตรแล้วและการประเมินภาพรวมการเรียนรู้ของเกษตรกรในโรงเรียนชาวนา ตำบลวัดดาว

ผู้วิจัยได้เก็บข้อมูลจากการศึกษาเอกสารแผนการดำเนินงานของโรงเรียนชาวนา จังหวัดสุพรรณบุรี ชุดโครงการส่งเสริมการจัดการความรู้เรื่องการทำนาข้าวในระบบเกษตรกรรมยั่งยืนและการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ระดับปฏิบัติการ

นายณรงค์ อ่วมรัมย์ (สัมภาษณ์, 28 พฤศจิกายน 2550) กล่าวว่า “การประเมินการเรียนของเกษตรกรส่วนใหญ่จะเป็นหน้าที่ของผมก็ใช้การสังเกตและมีการทดสอบก่อนที่จะเปลี่ยนเรื่องสอน อย่างเช่นเรียนเรื่องแมลงจบบก็มีการทดสอบก่อนไปเรียนเรื่องดิน การทดสอบผมก็จะให้ทำแบบทดสอบอาจใช้การวาดรูปหรือเขียนลักษณะของแมลงว่าเป็นตัวดี ตัวร้าย ส่วนใหญ่ก็จะผ่านแล้วเปลี่ยนเรื่องเรียนต่อไป ส่วนการประเมินโครงการก็อยากให้ทุกคนมีส่วนร่วมประเมินว่าเท่าที่เข้ามาเรียนแล้ว เขาได้ประโยชน์อะไรบ้าง ผลที่ได้ทำให้ชีวิตและการประกอบอาชีพของเปลี่ยนไปยังไงบ้าง แต่เท่าที่ผ่านมามีแค่เกษตรกรที่เป็นแกนนำ ก็มีลุงทิน ลุงหนั้น ลุงจ้อน ป้าบังอร น้ำกัลยาที่มาช่วยกันประเมิน”

นอกจากนี้ผู้วิจัยได้ศึกษาจากเอกสารแผนการดำเนินงานของโรงเรียนชานา จังหวัดสุพรรณบุรี ชุดโครงการส่งเสริมการจัดการความรู้เรื่องการทำนาข้าวในระบบเกษตรกรรมยั่งยืนได้พบว่าผลการประเมินภาพรวมการเรียนรู้ของเกษตรกร โรงเรียนชานา ตำบลวัดดาวเป็นการดำเนินงานเจ้าหน้าที่ระดับนโยบายและเจ้าหน้าที่ระดับปฏิบัติการและเกษตรกรบางส่วนได้เข้าไปมีส่วนร่วมในการประเมินภาพรวมของโรงเรียนชานา ตำบลวัดดาว โดยการให้ข้อมูลผ่านสื่อและรายงานไว้ในรายงานความก้าวหน้าโครงการส่งเสริมการจัดการความรู้เรื่องการทำนาข้าวในระบบเกษตรกรรมยั่งยืน ส่วนเกษตรกรส่วนใหญ่ยังไม่มีส่วนร่วมในการประเมินภาพรวมของโครงการ (มูลนิธิข้าวขวัญ, 2547: 84)

ผลการวิจัยพบว่าผลการประเมินผลการเรียนรู้ของเกษตรกรที่จบในแต่ละหลักสูตรนั้นจะเป็นบทบาทหน้าที่ของเจ้าหน้าที่ปฏิบัติการภาคสนามเป็นส่วนใหญ่และจะมีเกษตรกรแกนนำบางส่วนที่เข้าร่วมประเมินด้วย ส่วนการประเมินภาพรวมการเรียนรู้ของเกษตรกรโรงเรียนชานา ตำบลวัดดาวนั้นเป็นหน้าที่เจ้าหน้าที่ระดับนโยบายและเจ้าหน้าที่ระดับปฏิบัติการ เกษตรกรจะสามารถเข้ามามีส่วนร่วมในระดับต่ำ กล่าวคือ เกษตรกรบางส่วนเท่านั้นที่จะสามารถเข้ามาประเมินผลได้ด้วยการร่วมแสดงความคิดเห็นและนำผลที่ได้จากการเรียนรู้มานำเสนอไว้ในโครงการส่งเสริมการจัดการความรู้เรื่องการทำนาข้าวในระบบเกษตรกรรมยั่งยืน จึงสรุปได้ว่าในขั้นของการประเมินผลเกษตรกรเข้ามามีส่วนร่วมได้ในระดับต่ำและยังไม่ชัดเจนเท่าที่ควร

จากการศึกษาในประเด็นการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในโรงเรียนชานา จังหวัดสุพรรณบุรี จากเกษตรกรที่ให้ข้อมูล จำนวน 20 คน ผู้วิจัยสามารถสรุปจำนวนเกษตรกรที่มีส่วนร่วมในทั้ง 4 ขั้นตอน ได้ดังนี้

ตารางที่ 2 แสดงจำนวนเกษตรกรผู้ให้ข้อมูลและการมีส่วนร่วมของเกษตรกรทั้ง 4 ระดับ

การมีส่วนร่วม	จำนวนเกษตรกร (คน)
การริเริ่ม	5 คน
การวางแผน	5 คน
การดำเนินงาน	20 คน
การประเมินผล	5 คน

ผลการวิจัยในประเด็นการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานของเกษตรกรในโรงเรียนชานา จังหวัดสุพรรณบุรี ผู้วิจัยสามารถสรุปผลการวิจัยได้ว่าเกษตรกรในโรงเรียนชานา จังหวัดสุพรรณบุรีได้เข้ามามีส่วนร่วมในทุก ๆ ขั้นตอนของการดำเนินงานตั้งแต่การริเริ่ม การวางแผน การดำเนินงานและการประเมินผล แต่ระดับของการมีส่วนร่วมจะแตกต่างกัน กล่าวคือในขั้นของการริเริ่มจะมีเกษตรกรแกนนำประมาณ 5 คนที่เข้าไปมีส่วนร่วมแต่มีบทบาทมากในการก่อตั้งโรงเรียนชานาและชักชวนเกษตรกรคนอื่น ๆ ให้เข้ามาเรียนในโรงเรียน ซึ่งเป็นการมีส่วนร่วมในระดับสูง ในขั้นของการวางแผนจะเป็นเกษตรกรแกนนำเช่นเดิมที่เข้ามีส่วนร่วมในการวางแผนแต่เป็นการมีส่วนร่วมในระดับปานกลางเท่านั้น ขึ้นต่อไป คือ ขั้นของการดำเนินงานจะเป็นขั้นที่เกษตรกรทุกคนเข้ามามีส่วนร่วมในการเรียนรู้ ศึกษาคุณานนอกสถานที่และร่วมกิจกรรมต่าง ๆ กับโรงเรียนชานา เพราะฉะนั้นการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานของเกษตรกรจึงอยู่ในระดับสูงและขั้นสุดท้าย คือ ขั้นของการประเมินผล ซึ่งจะเป็นเกษตรกรแกนนำเช่นเดิมที่ไปมีบทบาทในการประเมินผล ซึ่งการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในขั้นนี้อยู่ในระดับต่ำ

สถาบันวิจัยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 5

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง “กลยุทธ์การสื่อสารเพื่อการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมของเกษตรกรในโรงเรียน ชานา จังหวัดสุพรรณบุรี” มีวัตถุประสงค์เพื่อ

1. เพื่อศึกษากลยุทธ์การสื่อสารเพื่อการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมของเกษตรกรในโรงเรียนชานา จังหวัดสุพรรณบุรี
2. เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในโรงเรียนชานา จังหวัดสุพรรณบุรี
3. เพื่อศึกษาการมีส่วนร่วมของเกษตรกรที่เข้าศึกษาในโรงเรียนชานา จังหวัดสุพรรณบุรี

สรุปผลการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ แผนการดำเนินงานหรือแผนปฏิบัติการของมูลนิธิข้าวขวัญและโรงเรียนชานา จังหวัดสุพรรณบุรี รวมทั้งตัวอย่างสื่อและเอกสารที่ใช้ในการเผยแพร่และการสัมภาษณ์เจาะลึก (In-depth Interview) กับเจ้าหน้าที่มูลนิธิข้าวขวัญจำนวน 7 ท่านและเกษตรกรที่ศึกษาในโรงเรียนชานาดำบลวัดดาว จังหวัดสุพรรณบุรี จำนวน 20 คน ประกอบกับการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม ได้แก่ การสังเกตเกษตรกรในขณะร่วมกิจกรรมในโรงเรียนชานา จังหวัดสุพรรณบุรี เกี่ยวกับบทบาทหน้าที่ กระบวนการเรียนการสอน ลักษณะการสื่อสาร การใช้สื่อ ลักษณะการมีส่วนร่วม ปัญหาและอุปสรรคในการร่วมกิจกรรมต่าง ๆ รวมทั้งบริบทและปัจจัยอื่น ๆ ที่พบเห็น โดยการนำเสนอผลการวิจัยครั้งนี้ แบ่งออกเป็น 3 ส่วนดังนี้

ส่วนที่ 1 กลยุทธ์การสื่อสารเพื่อการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมของเกษตรกรในโรงเรียนชานา จังหวัดสุพรรณบุรี

ส่วนที่ 2 ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในโรงเรียนชานา จังหวัดสุพรรณบุรี

ส่วนที่ 3 การมีส่วนร่วมของเกษตรกรที่เข้าศึกษาในโรงเรียนชานา จังหวัดสุพรรณบุรี

ส่วนที่ 1 กลยุทธ์การสื่อสารเพื่อการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมของเกษตรกรในโรงเรียนชานา จังหวัดสุพรรณบุรี

กลยุทธ์การสื่อสารเพื่อการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมของเกษตรกรในโรงเรียนชานาจังหวัด
สุพรรณบุรี แบ่งออกเป็น 3 กลยุทธ์หลัก ได้แก่

1. กลยุทธ์เกี่ยวกับผู้ส่งสาร

กลยุทธ์เกี่ยวกับผู้ส่งสารเป็นกลยุทธ์การสื่อสารที่เกิดจากเจ้าหน้าที่ของมูลนิธิข้าวขวัญ
โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ปฏิบัติการภาคสนามผู้ที่ทำหน้าที่ถ่ายทอดความรู้แก่เกษตรกรนำมาใช้ในการ
สื่อสารกับเกษตรกรที่ศึกษาอยู่ใน โรงเรียนชานา ตำบลวัดดาว จังหวัดสุพรรณบุรี โดยเจ้าหน้าที่
ได้รับการอบรมจากโครงการถ่ายทอดการเรียนรู้สู่ชุมชน ซึ่งเป็นโครงการที่มูลนิธิข้าวขวัญ ได้ส่ง
เจ้าหน้าที่เข้าไปฝึกอบรมเกี่ยวกับการร่วมกิจกรรมกับชาวบ้านในชุมชน แล้วนำมาปรับใช้ให้เข้ากับ
สถานการณ์จริงในชุมชนและเพื่อให้เหมาะสมกับลักษณะของเกษตรกรในชุมชนวัดดาว

กลยุทธ์เกี่ยวกับผู้ส่งสารสามารถแบ่งออกได้ดังต่อไปนี้

1. กลยุทธ์การสื่อสารระหว่างเจ้าหน้าที่กับเกษตรกร
2. กลยุทธ์การสื่อสารผ่านกระบวนการกลุ่ม
3. กลยุทธ์การเรียนรู้จากบุคคลต้นแบบ
4. กลยุทธ์การปฏิบัติซ้ำ
5. กลยุทธ์การมีส่วนร่วม
6. กลยุทธ์การเปลี่ยนบทบาท

2. กลยุทธ์การสร้างสาร

กลยุทธ์การสร้างสารเป็นกลยุทธ์ที่มีวิธีการอยู่หลายวิธีและเป็นกลยุทธ์ที่มีความสำคัญต่อ
การสื่อสารของโรงเรียนชานา จังหวัดสุพรรณบุรี เนื่องจากเป็นการสื่อสารที่ผู้ส่งสารต้องสร้างสาร
ซึ่งเป็นเนื้อหาเกี่ยวกับหลักสูตรการเรียนการสอนที่เป็นการศึกษาในห้องเรียนและการปฏิบัติ
เพราะฉะนั้นผู้ส่งสารจึงมีความจำเป็นต้องสร้างสารให้เหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมาย ซึ่งกลุ่มเป้าหมาย
เป็นกลุ่มเฉพาะเจาะจง นั่นคือ เกษตรกรและต้องสร้างสารให้เหมาะสมกับวิธีการถ่ายทอดและสื่อ
ต่าง ๆ เพื่อให้กลุ่มเป้าหมายเกิดการเรียนรู้และเข้าใจในเนื้อหาที่ต้องการถ่ายทอดให้มากที่สุด

กลยุทธ์การสร้างสาร แบ่งออกเป็น 2 วิธีการ คือ

1. การกำหนดเนื้อหาสาร ได้แก่ กลยุทธ์การเรียนรู้จากปัญหาของชุมชนและกลยุทธ์การปรับประสานทางวัฒนธรรม

2. การนำเสนอสาร ได้แก่ กลยุทธ์การจัดการความรู้ กลยุทธ์การเรียนรู้แบบบูรณาการ กลยุทธ์การเรียนรู้จากการปฏิบัติและกลยุทธ์การเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง

3. กลยุทธ์การใช้สื่อ

กลยุทธ์การใช้สื่อเป็นกลยุทธ์ที่กำหนดแนวทางการใช้สื่อประเภทต่าง ๆ ที่ส่งเสริมการเรียนรู้ให้แก่เกษตรกรในโรงเรียนชาวนา จังหวัดสุพรรณบุรีและเป็นแนวทางในการส่งเสริมการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ของโรงเรียน โดยรูปแบบของการจัดการเรียนการสอนของโรงเรียนชาวนา จังหวัดสุพรรณบุรีนั้น มีลักษณะการใช้สื่อบุคคลในการถ่ายทอดกระบวนการต่าง ๆ รวมทั้งมีการใช้สื่อหลากหลายประเภทในการส่งเสริมการเรียนรู้ เพื่อลดข้อจำกัดของเกษตรกรที่มีลักษณะแตกต่างกัน จึงนับได้ว่ากลยุทธ์การใช้สื่อในโรงเรียนชาวนา จังหวัดสุพรรณบุรีเป็นการใช้สื่อแบบบูรณาการ

กลยุทธ์การใช้สื่อในโรงเรียนชาวนา จังหวัดสุพรรณบุรี แบ่งออกเป็น 5 กลยุทธ์ ได้แก่

1. กลยุทธ์การใช้สื่อบุคคล
2. กลยุทธ์การใช้สื่อมวลชน
3. กลยุทธ์การใช้สื่อเฉพาะกิจ
4. กลยุทธ์การใช้สื่อพิธีกรรม
5. กลยุทธ์การใช้สื่อแบบบูรณาการ

ส่วนที่ 2 ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในโรงเรียนชาวนา จังหวัดสุพรรณบุรี

ในการจัดการเรียนการสอนในโรงเรียนชาวนา จังหวัดสุพรรณบุรี เกษตรกรจะเข้ามามีส่วนร่วมในการเรียนการสอนและมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ของโรงเรียนชาวนาในลักษณะต่าง ๆ กันนั้นจะต้องมีปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของเกษตรกร ซึ่งจะมีอิทธิพลต่อลักษณะและระดับของการมีส่วนร่วมของเกษตรกร โดยปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในโรงเรียนชาวนา จังหวัดสุพรรณบุรี แบ่งออกเป็น 3 ด้าน ได้แก่

1. ปัจจัยด้านผู้ส่งสาร แบ่งออกเป็น 3 ปัจจัยหลัก ได้แก่

- 1.1 กระบวนการเรียนรู้
- 1.2 เจ้าหน้าที่จากมูลนิธิข่าววัญ
- 1.3 การให้สิ่งล่อใจ

2. ปัจจัยด้านผู้รับสาร แบ่งออกเป็น 3 ปัจจัยหลัก ได้แก่

2.1 ทักษะคติของเกษตรกร แบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ ได้แก่ ความไม่เชื่อในการทำเกษตรแบบปลอดภัยพิชว่าจะประสบผลสำเร็จและทัศนคติอีกลักษณะหนึ่งคือจากประสบการณ์และความสนใจที่เกษตรกรมีความสนใจในการทำเกษตรแบบปลอดภัยอยู่แล้ว

- 2.2 ประโยชน์ที่จะได้รับจากการเรียนในโรงเรียนชาวนา
- 2.3 การส่งเสริมจากครอบครัว

3. ปัจจัยด้านการสนับสนุนจากภายนอกในด้านต่าง ๆ แบ่งออกเป็น 4 ปัจจัยหลัก ได้แก่

- 3.1 องค์กรสนับสนุนงบประมาณ
- 3.2 เทคนิควิทยากร ข้อมูล ข่าวสาร
- 3.3 วัดและโรงเรียน
- 3.4 องค์กรบริหารส่วนตำบลวัดดาว

ส่วนที่ 3 การมีส่วนร่วมของเกษตรกรที่เข้าศึกษาในโรงเรียนชาวนา จังหวัดสุพรรณบุรี

การจัดการเรียนการสอนในโรงเรียนชาวนา จังหวัดสุพรรณบุรี เกษตรกรจะเข้ามามีส่วนร่วมในการเรียนการสอนและมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ โรงเรียนชาวนาในกระบวนการเรียนรู้ในห้องเรียน การมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ของโรงเรียนชาวนาและการมีส่วนร่วมในระดับการดำเนินงานโดยการมีส่วนร่วมของเกษตรกรที่เข้าศึกษาในโรงเรียนชาวนา จังหวัดสุพรรณบุรี มีดังต่อไปนี้

1. การมีส่วนร่วมในกระบวนการเรียนรู้ ได้แก่
 - 1.1 การมีส่วนร่วมในห้องเรียน
 - 1.2 การมีส่วนร่วมในกิจกรรมอื่น ๆ
2. การมีส่วนร่วมในการดำเนินงานโรงเรียนชานา ได้แก่
 - 2.1 การริเริ่ม
 - 2.2 การวางแผน
 - 2.3 การดำเนินงาน
 - 2.4 การประเมินผล

อภิปรายผลการวิจัย

จากการศึกษาแนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง พบว่า มีประเด็นต่าง ๆ ที่สอดคล้องคล้องสัมพันธ์กับงานวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยนำเสนอการอภิปรายผลการวิจัยในประเด็นต่าง ๆ ตามลำดับ คือ กลยุทธ์การสื่อสารเพื่อการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม ปัจจัยที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมและการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในโรงเรียนชานา จังหวัดสุพรรณบุรี ดังนี้

1. กลยุทธ์การสื่อสารเพื่อการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม

ในประเด็นกลยุทธ์การสื่อสารสามารถแบ่งออกเป็นกลยุทธ์เกี่ยวกับผู้ส่งสาร กลยุทธ์การสร้างสารและกลยุทธ์การใช้สื่อ โดยกลยุทธ์เกี่ยวกับผู้ส่งสารเป็นกลยุทธ์การสื่อสารที่เกิดจากเจ้าหน้าที่ของมูลนิธิข้าวขวัญ นำมาใช้ในการสื่อสารกับเกษตรกรที่ศึกษาอยู่ในโรงเรียนชานา ตำบลวัดดาว จังหวัดสุพรรณบุรี โดยเจ้าหน้าที่ได้รับการอบรมจากโครงการถ่ายทอดการเรียนรู้สู่ชุมชน ซึ่งเป็นโครงการที่มูลนิธิข้าวขวัญได้ส่งเจ้าหน้าที่เข้าไปฝึกอบรมเกี่ยวกับการร่วมกิจกรรมกับชาวบ้านในชุมชน แล้วนำมาปรับใช้ให้เข้ากับสถานการณ์จริงในชุมชน นอกจากนี้ยังเป็นกลยุทธ์ที่เจ้าหน้าที่ได้คิดค้นขึ้นเองเพื่อให้เหมาะสมกับลักษณะของเกษตรกรในชุมชนและบริบทต่าง ๆ

กลยุทธ์เกี่ยวกับผู้ส่งสาร ได้แก่

การสื่อสารระหว่างเจ้าหน้าที่กับเกษตรกร

การสื่อสารระหว่างบุคคลจะเป็นการสื่อสารที่ใช้ในการถ่ายทอดความรู้และการแจ้งข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ จากเจ้าหน้าที่มูลนิธิข้าวขวัญ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ปฏิบัติการภาคสนามกับเกษตรกร และการสื่อสารระหว่างเกษตรกรด้วยกันเอง เพราะเจ้าหน้าที่ปฏิบัติการสนามจะเป็นบุคคลที่มีบทบาทหน้าที่เชื่อมประสานความสัมพันธ์ระหว่างเกษตรกร โดยการเข้าไปศึกษาและเรียนรู้เพื่อให้เข้าใจจิตของชาวบ้านแต่ละคนว่ามีความแตกต่างกันและแต่ละคนมีข้อจำกัดที่ต่างกัน ซึ่งการสื่อสารโดยผ่านเจ้าหน้าที่ปฏิบัติการภาคสนามจะเป็นการสื่อสารระหว่างบุคคลจากเจ้าหน้าที่ปฏิบัติการสนามไปยังเกษตรกรโดยตรงและเจ้าหน้าที่ปฏิบัติการสนามจะสามารถทราบถึงปฏิกิริยาป้อนกลับ (feedback) จากเกษตรกรได้อย่างรวดเร็ว ซึ่งผลการวิจัยดังกล่าวได้สอดคล้องกับที่ปรเม สตะเวทิน (2533: 35) ได้ให้คำนิยามของ “การสื่อสารกลับ” ไว้ว่า คือ ปฏิกิริยา (Reaction) ของผู้รับสารที่แสดงตอบสนองสารของผู้ส่งสาร ก่อให้เกิดประโยชน์ 2 ประการ คือ

1. ทำให้ผู้ส่งสารทราบผลของการสื่อสารว่าบรรลุวัตถุประสงค์ของตนหรือไม่เพียงใด ผู้รับสารตีความหมายตรงกับความหมายที่ผู้ส่งสารตั้งใจหรือไม่
2. ควบคุมพฤติกรรมสื่อสารในเวลาต่อมาของผู้ส่งสาร กล่าวคือ ผู้ส่งสารสามารถใช้การสื่อสารกลับเพื่อปรับปรุง ดัดแปลง แก้ไขหรือคงไว้ซึ่งเนื้อหาสาระและวิธีการในการสื่อสารของตน

นอกจากนี้การสื่อสารที่เกิดขึ้นในโรงเรียนชาวนาจะเป็นในลักษณะของการบอกกล่าวชักชวนให้เกษตรกรเข้ามามีส่วนร่วมในโรงเรียนโดยสื่อบุคคล ได้แก่ เจ้าหน้าที่ปฏิบัติการภาคสนาม ซึ่งเป็นผู้ส่งสารที่เกษตรกรให้ความเชื่อถือและเป็นกันเอง ดังนั้นผลการวิจัยนี้จึงได้สอดคล้องในประเด็นเกี่ยวกับลักษณะของสื่อบุคคลโดยกนกรัตน์ สุขวัฒนา (2534) กล่าวว่าเกี่ยวกับสื่อบุคคลว่าเป็นสื่อที่มุ่งเน้นการสื่อสารแบบขลุ่ยวิถี (Two-way Communication) จึงทำให้สาระของการสื่อสารมีความชัดเจนมากกว่าสื่ออื่น ยิ่งผู้รับสารมีความเชื่อถือในตัวผู้ส่งสารจะทำให้การสื่อสารมีประสิทธิภาพมากขึ้นและปริมาณของปฏิกิริยาตอบกลับ (Feedback) ในขณะที่ทำการสื่อสารเกิดขึ้นในระดับสูง โดยเสถียร เขยประทับ (2525) ได้กล่าวว่าสื่อบุคคลสามารถจูงใจบุคคลให้เปลี่ยนแปลงทัศนคติที่ฝังรากลึกได้

จากการศึกษาพบว่าการสื่อสารระหว่างบุคคลของเจ้าหน้าที่จากมูลนิธิข้าวขวัญและเกษตรกรทำให้เกษตรกรรู้สึกเป็นกันเองและเจ้าหน้าที่สามารถเข้าถึงเกษตรกรได้ง่ายขึ้น รวมทั้งได้เรียนรู้จิตของเกษตรกรด้วย จึงสอดคล้องกับ Lazarsfeld and Menzel (1986) ที่กล่าวว่า “การ

สื่อสารระหว่างบุคคลทำให้ผู้พูดกับผู้ฟังเกิดความเป็นกันเอง และทำให้ผู้ฟังยอมรับความคิดเห็นของผู้พูดได้ง่ายขึ้น จึงง่ายต่อการชักจูงใจ โน้มน้าวใจให้คล้อยตาม และผู้รับสารส่วนใหญ่มักจะเชื่อถือในข้อตัดสินใจ หรือความคิดเห็นของผู้ที่เขารู้จัก และนับถือมากกว่าบุคคลที่ไม่เคยรู้จักมาก่อนการติดต่อสื่อสาร”

การสื่อสารผ่านกระบวนการกลุ่ม

การจัดกระบวนการเรียนรู้ให้แก่เกษตรกร โดยเน้นการเรียนรู้จากประสบการณ์ของผู้เรียน และเรียนรู้ตามสภาพความเป็นจริง โดยใช้กระบวนการกลุ่มเพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วมในการเรียนรู้ และการมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ของโรงเรียนชาวนา ซึ่งกระบวนการกลุ่มจะเป็นวิธีการเรียนรู้ที่โรงเรียนชาวนา จังหวัดสุพรรณบุรี ใช้เป็นวิธีการสอนให้กับเกษตรกรในโรงเรียน เนื่องจาก การเรียนการสอนจะเน้นให้เกษตรกรได้ทำงานเป็นกลุ่ม เพื่อให้ได้ช่วยเหลือกัน แลกเปลี่ยนความคิดเห็นกัน โดยเฉพาะในส่วนของ การแลกเปลี่ยนประสบการณ์หรือปัญหาต่างๆ ที่เกษตรกรแต่ละคนได้รับ เพื่อนำไปสู่การเรียนรู้และพัฒนาผลผลิตของเกษตรกรแต่ละคนได้ ซึ่งผลการวิจัยดังกล่าวได้มุ่งเน้นให้เกษตรกรใช้กระบวนการกลุ่มในการเรียนรู้และการปฏิบัติเพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วมในการเรียนรู้ ซึ่งสอดคล้องกับที่ปิยพัทธ์ สีนบัวทอง (2544: 191) ได้ศึกษาเรื่องกลยุทธ์ การสื่อสารของทหารในโครงการฝึกอบรมเพื่อฟื้นฟูเยาวชนผู้ติดยาเสพติด ซึ่งได้กล่าวไว้ว่า “การมีส่วนร่วมในกิจกรรมกลุ่มเพื่อการฟื้นฟูของทหารที่ได้รับการฝึกนั้น จะส่งเสริมให้เยาวชนเกิดการ พัฒนาในด้านต่าง ๆ ทั้งระบบความคิดและพฤติกรรม ทำให้เกิดการเรียนรู้ตนเองรวมทั้งคนรอบข้าง ได้รับรู้ถึงข้อดี ข้อเสียเพื่อการแก้ไขให้ดีขึ้น พลังกลุ่มจะเป็นสิ่งผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่ดี ทำให้เกิดความเข้าใจต่อกัน แสดงสัมพันธภาพที่ดีระหว่างกัน รวมไปถึงเยาวชนจะให้ความร่วมมือและมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมต่าง ๆ มากขึ้น” อีกทั้งยังสอดคล้องกับแนวคิดเกี่ยวกับ จุดมุ่งหมายของกิจกรรมกลุ่มเพื่อพัฒนาบุคคล โดยวินิจ เกตุขำและคมเพชร ฉัตรศุกกุล (2522) ได้ค้นพบว่าการใช้กิจกรรมกลุ่มเพื่อให้เกิดความเข้าใจตนเอง การอยู่ร่วมกับสมาชิกอื่นในกลุ่มจะมี ส่วนช่วยให้เกิดการเรียนรู้ตนเองได้ดีขึ้น ทั้งยังเกิดความเข้าใจผู้อื่น รู้จักซึ่งกันและกัน ตลอดจนสามารถทำงานร่วมกันได้ ซึ่งถือว่าเป็นสิ่งสำคัญเพราะมนุษย์ต้องพึ่งพาอาศัยกัน

การเรียนรู้จากบุคคลต้นแบบ

การเรียนรู้ตามรูปแบบของโรงเรียนชาวนาจะเป็นการเรียนรู้ที่เกิดจากการคิดค้น ทดลอง และปฏิบัติจริงด้วยตนเองเพื่อให้เห็นผลที่ได้รับ แต่เนื่องจากเป้าหมายหลักของโรงเรียนชาวนา คือ ต้องการให้ชาวนาเกิดการคิดค้นวิธีการต่าง ๆ มาใช้ในการลดต้นทุนการผลิต โดยใช้สารเคมีทดแทน จึงต้องอาศัยการเปลี่ยนกระบวนการทัศน์หรือการเปลี่ยนแปลงทัศนคติของเกษตรกรจากการใช้สารเคมี ในการทำการเกษตรเพื่อต้องการผลผลิตที่มีจำนวนมาก มาเป็นการทำเกษตรแบบปลอดภัย แต่

เกษตรกรยังคงต้องการใช้สารเคมีและไม่สามารถเลิกใช้สารเคมีได้ง่าย ๆ เพราะฉะนั้นเกษตรกรที่เข้าร่วมเรียนรู้ในกิจกรรม โรงเรียนชาวนานั้นจะเข้ามาเรียนบนฐานความคิดที่ไม่เชื่อว่าจะสามารถเลิกสารจากธรรมชาติมาทดแทนสารเคมีได้ จึงอาจต้องใช้เวลาและอาศัยความอดทนของเกษตรกรในการทดลองและติดตามผลที่ได้ จากผลการวิจัยนี้จะเห็นได้ว่าเกษตรกรไม่เชื่อว่าการทำเกษตรแบบใหม่จะประสบความสำเร็จแต่คนที่หันมาทำการเกษตรได้มุ่งหวังว่าจะได้รับผลตอบแทนในทางที่ดี เช่น สุขภาพร่างกายดีขึ้น สภาพแวดล้อมดีขึ้น ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งที่กระตุ้นอย่างหนึ่งที่ทำให้เกษตรกรหันเข้ามาศึกษาใน โรงเรียนชาวนา จากผลการวิจัยนี้จึงได้สอดคล้องกับปิยพัศตร์ สิบบัวทอง (2544: 203) ซึ่งกล่าวว่า “จากการปฏิบัติเมื่อพิจารณาจากกระบวนการที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทัศนคติแล้ว พบว่าจะต้องมีสิ่งเร้าหรือสิ่งกระตุ้นให้บุคคลเกิดการเปลี่ยนแปลงกระบวนการสื่อสารมีส่วนในการเป็นสิ่งเร้าที่สำคัญในการให้ความรู้และประสบการณ์ทางอ้อมเพิ่มเติม เพื่อให้เกิดกระบวนการเปลี่ยนแปลงและจากผลการศึกษาของปิยพัศตร์ สิบบัวทอง (2544: 203) เกี่ยวกับทัศนคติของทหารที่ได้รับการฝึกอบรมให้เลิกยาเสพติด พบว่า “เดิมนั้นก่อนที่จะเข้ามารับการฝึกอบรมฟื้นฟู หรืออยู่ในระหว่างการฝึกอบรมช่วงแรก ๆ เขาชนยังมีความรู้สึกและทัศนคติที่ไม่ถูกต้องในการเลิกยาเสพติด เพราะยังไม่เห็นความจำเป็นในการเลิกใช้ยาเสพติด จึงไม่คิดอยากจะทำอย่างแท้จริง อีกทั้งการใช้ชีวิตอยู่ในสถานพินิจของเขาชนยังมีโอกาสพบเจอกับยาเสพติดได้ง่าย (เมื่อได้รับอนุญาตให้กลับไปเยี่ยมบ้าน) แต่เมื่อได้เข้ามารับการฝึกอบรมสักระยะหนึ่ง จึงทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทัศนคติต่อการเลิกยาเสพติดในทิศทางที่ดีขึ้น ทั้งนี้เนื่องด้วยปัจจัยสำคัญหลายประการ ได้แก่ กระบวนการฝึกอบรม กิจกรรมในการฝึกอบรม การใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันตลอด 24 ชั่วโมง ทั้งกับเพื่อนและครูฝึก มีการช่วยเหลือกัน พึ่งพาซึ่งกันและกัน และสิ่งสำคัญคือ กลยุทธ์การสื่อสารของทหารจะเป็นไปด้วยการชัดเจนใจ โน้มน้าวใจ ใช้การหวานล่อม และชี้แจงให้เห็นประโยชน์ต่าง ๆ ที่จะได้รับ ผลการวิจัยดังกล่าวจึงมีความสอดคล้อง เชื่อมโยงกับแนวคิดเกี่ยวกับทัศนคติของ Mcquire (1968: 175-176) ซึ่งได้กล่าวว่า “สถานการณ์ที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทัศนคติได้นั้น ส่วนหนึ่งเกิดจากสารโน้มน้าวใจ การที่บุคคลได้รับสารที่มีการชี้แจงข้อโต้แย้งของบุคคล และทำให้เห็นว่าบุคคลจะต้องยอมคล้อยตามสาร”

ผลการวิจัยพบว่าหลังจากการเปลี่ยนทัศนคติของเกษตรกรแล้ว การเรียนรู้และการปฏิบัติจะเกิดจากความสมัครใจโดยต้องอาศัยแรงบันดาลใจและเป็นการเปลี่ยนแปลงทัศนคติที่ต้องการต้นแบบ (Models) มาเป็นแบบอย่าง ซึ่งในการเปลี่ยนแปลงทัศนคตินั้นเมื่อเกษตรกรเห็นต้นแบบแสดงพฤติกรรมแล้ว เกษตรกรจะมีทัศนคติที่เอนเอียงไปตามต้นแบบนั้นได้สอดคล้องกับประภาเพ็ญ สุวรรณ (2520) ที่กล่าวถึงแหล่งที่มาของทัศนคติไว้ว่า ทัศนคติที่เกิดจากการสิ่งที่เป็นแบบอย่าง (Models) การเลียนแบบผู้อื่นทำให้เกิดทัศนคติขึ้นได้ ตัวอย่างที่เห็นได้ชัด คือ เด็กที่มีความเคารพเชื่อฟังพ่อแม่ เมื่อเห็นว่าพ่อแม่ไม่ชอบสิ่งใด เด็กจะเลียนแบบคือไม่ชอบสิ่งนั้นไปด้วย

จากการศึกษาผู้วิจัยสรุปได้ว่ากลยุทธ์การเปลี่ยนแปลงทัศนคติเป็นขั้นที่เกิดขึ้นหลังจากการเรียนรู้แล้วเกษตรกรจะเกิดการเปลี่ยนแปลงกระบวนทัศน์หรือทัศนคติ โดยส่วนใหญ่แล้วเกษตรกรจะเปลี่ยนแปลงทัศนคติได้โดยการใช้การสื่อสารด้วยการพูดคุยภายในกลุ่มกับเกษตรกรและการเรียนรู้จากเกษตรกรที่เป็นต้นแบบที่ประสบความสำเร็จในการทำการเกษตรแบบปลอดสารพิษแล้วรู้สึกว่าคุณภาพประสบความสำเร็จเหมือนเกษตรกรแกนนำบ้างทัศนคติจึงเปลี่ยนไปได้สอดคล้องกับประภาเพ็ญ สุวรรณ (2520) ที่กล่าวถึงแหล่งที่มาของทัศนคติไว้ว่าทัศนคติที่เกิดจากการติดต่อสื่อสารกับผู้อื่น (Communication with others) ถือเป็น การได้รับความรู้หรือประสบการณ์ทางอ้อม โดยการได้รับการติดต่อข่าวสารจากบุคคลอื่นซึ่งบุคคลนั้นมักจะเป็นบุคคลที่มีอิทธิพลต่อความคิดและมีความน่าเชื่อถือ จะทำให้เกิดทัศนคติจากการรับรู้ข่าวสารต่าง ๆ นั้นได้

นอกจากนี้เกษตรกรอีกหลายคนมีความต้องการที่จะเปลี่ยนทัศนคติอยู่แล้ว เนื่องจากเล็งเห็นว่าตนประสบปัญหาสุขภาพมานานจนถึงเวลาที่ควรจะหันมาทำการเกษตรแบบปลอดสารพิษเพื่อให้สุขภาพของตนเองดีขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับ Herbert C. Kelman (1967: 469-471) ได้กล่าวถึงกระบวนการที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทัศนคติของบุคคลไว้ 3 ประการ โดยขั้นสุดท้ายคือ ขั้นความต้องการที่อยากจะเปลี่ยนทัศนคติ (Internalization) จะเกิดขึ้นเมื่อบุคคลยอมรับในสิ่งที่มีอิทธิพลเหนือกว่า เนื่องจากสิ่งนั้นตรงกับความต้องการภายในและค่านิยมของตนเอง พฤติกรรมที่เปลี่ยนแปลงไปโดยกระบวนการนี้จะสอดคล้องกับค่านิยมที่เขามีอยู่เดิม

การปฏิบัติซ้ำ

การกำหนดหลักสูตรต่าง ๆ ของโรงเรียนชาวนา จังหวัดสุพรรณบุรีได้มาจากการเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติซ้ำ จึงเกิดความเข้าใจและนำไปสู่การปรับเปลี่ยนพฤติกรรม ซึ่งการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมไปสู่พฤติกรรมที่ถาวรของเกษตรกรนั้นเป็นเรื่องยากจึงต้องอาศัยการปฏิบัติจนเป็นกิจวัตรประจำวัน การนำเนื้อหาในแต่ละหลักสูตรไปถ่ายทอดและสื่อสารยังเกษตรกรในโรงเรียนชาวนาเพื่อให้นำไปปฏิบัติจริง จะต้องใช้กลยุทธ์การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมที่เกิดจากการเรียนรู้แบบซ้ำ ๆ เหมือนการสรุปบทเรียนในการกำหนดหลักสูตร กล่าวคือ การจัดการเรียนรู้ให้เกษตรกรมีระบบในการศึกษาเรียนรู้ โดยกำหนดวัน เวลาและสถานที่ที่แน่นอน นอกจากนี้เมื่อเกษตรกรได้เข้ามาเรียนรู้แล้ว ยังส่งเสริมให้เกษตรกรได้เรียนรู้ด้วยการคิดค้น ทดลองปฏิบัติด้วยตนเอง โดยต้องปฏิบัติซ้ำ ๆ เพื่อให้เกิดความเข้าใจและเมื่อบรรลุผลตามที่ต้องการแล้ว เกษตรกรจะยึดผลสำเร็จเป็นที่ตั้งแล้วสามารถเปลี่ยนกระบวนทัศน์และปฏิบัติเป็นกิจวัตรได้โดยง่าย ซึ่งผลการวิจัยพบว่า การเรียนรู้ของเกษตรกรในโรงเรียนชาวนา จังหวัดสุพรรณบุรีนั้นเป็นการเรียนรู้ที่เริ่มจากการให้ความรู้แก่เกษตรกรและดึงบริบท ภูมิปัญญาต่าง ๆ ของชุมชนออกมา หลังจากนั้นจะเป็นการเปลี่ยนแปลงทัศนคติของเกษตรกรให้หันมาใช้วิธีการทำการเกษตรแบบปลอดสารพิษและเป้าหมายหลักของ

การเรียนรู้ คือ การที่เกษตรกรเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมจากการทำการเกษตร โดยอาศัยสารเคมีมาเป็นการทำการเกษตรแบบปลอดสารพิษ โดยวิธีการที่สำคัญ คือ การให้เกษตรกรเรียนรู้และกระทำซ้ำ ๆ ตั้งแต่ในช่วงที่ยังเรียนอยู่ จนกระทั่งออกไปปฏิบัติที่แปลงนาของตนเองซึ่งผลการวิจัยดังกล่าวมีความสัมพันธ์กับแนวคิดเกี่ยวกับทัศนคติ โดยจุมพล รอดคำดี (2532) ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทัศนคติไว้ว่าการเปลี่ยนแปลงทัศนคติต่อสิ่งหนึ่งสิ่งใดของมนุษย์นั้นมีการบวนการเปลี่ยนแปลงใน 3 ระดับ คือ การเปลี่ยนแปลงความรู้สึก ความคิดและพฤติกรรม อีกทั้งยังสอดคล้องกับแนวคิดของ Katz and Stotland (1955) ได้กล่าวว่าทัศนคติประกอบด้วยองค์ประกอบด้านความคิด หรือความรู้ ความเข้าใจ ด้านอารมณ์ ความรู้สึก และทางด้านพฤติกรรม การแสดงออก

เพราะฉะนั้นกลยุทธ์เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมด้วยการเรียนรู้ซ้ำ ๆ จึงเป็นกลยุทธ์ที่มีความสำคัญสำหรับกระบวนการเรียนรู้ที่เน้นการปฏิบัติจนกลายเป็นพฤติกรรมที่ถาวรซึ่งผลการวิจัยดังกล่าวได้สอดคล้องกับที่อรวรรณ ปิณฑน์โอวาท (2537: 40) กล่าวว่า ผลที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมมี 2 แบบ คือ กระตุ้นให้เกิดพฤติกรรมใหม่ ๆ หรือให้มีพฤติกรรมที่ต่อเนื่อง (Activation) และหยุดยั้งพฤติกรรมเก่า (Deactivation)

นอกจากกลยุทธ์เกี่ยวกับผู้ส่งสาร การจัดการเรียนการสอนในโรงเรียนชาวนา จังหวัดสุพรรณบุรีได้นำกลยุทธ์การสร้างสารเป็นกลยุทธ์ที่เป็นการเนื้อหาสารในหลักสูตรต่าง ๆ ของโรงเรียนชาวนา จังหวัดสุพรรณบุรี โดยเนื้อหาสารที่นอกเหนือจากหลักสูตร คือ เนื้อหาสารที่อาจเกิดขึ้นจากสภาพปัญหา หรือสถานการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นมาจัดรวบรวมและเรียบเรียงในลักษณะต่าง ๆ เพื่อถ่ายทอดไปยังเกษตรกรที่ศึกษาในโรงเรียนชาวนาและบรรลู่วัตถุประสงค์ร่วมกัน โดยกลยุทธ์การสร้างสารมีดังต่อไปนี้

การเรียนรู้จากปัญหาของชุมชน

การกำหนดเนื้อหาของหลักสูตรทั้ง 3 หลักสูตรของโรงเรียนชาวนาได้มาจากการใช้กลยุทธ์การเรียนรู้จากแหล่งชุมชน โดยการศึกษาจากแหล่งชุมชนที่เกษตรกรซึ่งเป็นกลุ่มเป้าหมายในการก่อตั้งโรงเรียนชาวนาอาศัยอยู่ ได้แก่ การศึกษาในแง่ของประชากร อาชีพ ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นระหว่างการประกอบอาชีพ บริบทแวดล้อม ผู้นำชุมชน เป็นต้น โดยเฉพาะในส่วนของปัญหาจะเป็นเครื่องมือในการเรียนรู้ในการหาแนวทางแก้ไขปัญหานั้น ๆ เพราะฉะนั้นหลักสูตรทั้ง 3 หลักสูตรจะเป็นเนื้อหาสารที่สามารถนำมาแก้ไขปัญหาในการประกอบอาชีพของเกษตรกรได้ หลังจากการกำหนดหลักสูตรแล้วทำให้เห็นว่าการเรียนรู้ของเกษตรกรจะเน้นวิธีการปฏิบัติโดยอาศัยแหล่งเรียนรู้ในชุมชน นั่นคือ การเรียนรู้จากการปฏิบัติในแปลงนาของเกษตรกรแต่ละคนเอง โดยตำบลวัดดาว อำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี เป็นชุมชนมีลักษณะทางกายภาพ

ถึงแวดล้อมและบริบทต่าง ๆ ของชุมชนเหมาะสมต่อการส่งเสริมการเรียนรู้ทางด้านการเกษตร จากผลการวิจัยดังกล่าวได้สอดคล้องกับสุมน อมรวิวัฒน์ (2544: 1-2) ได้กล่าวว่า “การเรียนรู้ของบุคคล อาจไม่ได้เกิดจากการศึกษาในโรงเรียนเท่านั้น แต่การเรียนรู้สามารถเกิดขึ้นได้จากการดำเนินชีวิต และเรียนรู้ได้จากครอบครัว ชุมชน การทำมาหากิน และสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ ตลอดจน เหตุการณ์ต่างๆ ที่สอนให้ต้องปรับตัวแก้ไขปัญหานับว่าเป็นการเรียนรู้ได้เช่นกัน เพราะชุมชนและ ธรรมชาติเป็นชุมชนทรัพยากรมหาศาลที่เราสามารถค้นพบความรู้ได้ไม่รู้จำกัด”

เพราะฉะนั้นบุคคลสามารถเรียนรู้จากชุมชนต่างๆ มากมาย เช่น ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่ม คนต่าง ๆ ในชุมชน ประวัติศาสตร์ ประเพณี พิธีกรรมของชุมชน แหล่งเรียนรู้ทางศาสนา งานอาชีพ การทำมาหากินในชุมชนและปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นมีผลกระทบต่อชีวิตคนในชุมชน เป็นต้น

นอกจากนี้ ยังกล่าวได้สอดคล้องกับพระมหาสุทิตย์ อาภากรโ (2549: 99) ได้กล่าวว่า “การเรียนรู้จากชุมชนเกิดขึ้นจากความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน และคนกับสิ่งแวดล้อม เป็น การเรียนรู้กับสิ่งแวดล้อม เป็นการเรียนรู้กับสิ่งต่างๆ ที่อยู่รอบตัว เพื่อให้เกิดความรู้ ความเข้าใจและ สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลง พื้นฐานการเรียนรู้ชุมชนส่วนหนึ่งมาจากการเรียนรู้ปัจเจกบุคคลที่มีความเกี่ยวข้องกับวิถีคิด ประสบการณ์ และการสร้างชุดความรู้ เพื่อ จัดการแก้ไขปัญหาข้อขัดข้องอันเกี่ยวเนื่องกับชีวิต การงานและความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล”

การปรับประสานทางวัฒนธรรม

การปรับประสานทางวัฒนธรรมเป็นการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีอยู่มาจากการถ่ายทอด โดยเกษตรกรรุ่นปู่ ย่า ตา ยายมาใช้ผสมผสานกับองค์ความรู้ใหม่ ๆ ที่ถ่ายทอดโดยเจ้าหน้าที่ ปฏิบัติการภาคสนามมาปรับประสานและบูรณาการกัน ซึ่งการปรับประสานทางวัฒนธรรมของ เกษตรกรที่ศึกษาในโรงเรียนชาวนา จังหวัดสุพรรณบุรีนี้ ได้สอดคล้องกับการรื้อฟื้นการทำพิธีกรรม ฝึปปู่ขึ้นมา (อ้างถึงในกาญจนา แก้วเทพ, 2551: 23) ตัวพิธีกรรมเองก็ต้องมีการเปลี่ยนแปลง เช่น ต้อง มี “กระบวนการทำความเข้าใจร่วมกัน” และเนื่องจากข้อจำกัดที่พิธีไหว้ฝึปปู่เป็นพิธีกรรมที่ไม่อาจ ทำขึ้นมาได้ ดังนั้น กลุ่มลูกหลานคนรุ่นใหม่จึงได้นำรูปแบบ “การเล่นละครหรือหุ่นมือ” มาใช้เป็น “เวทีการสื่อสารเพื่อถ่ายทอดความรู้ ความเข้าใจ คุณค่าเรื่องฝึปปู่” นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับ โครงการสืบชะตาวังน้ำบ้านท่าราบเพื่อการอนุรักษ์ลุ่มน้ำป่าสัก จังหวัดสระบุรี ที่ชุมชนมีทั้งกลุ่มที่ ใช้ความรู้แบบวิทยาศาสตร์ เพื่อการรักษาน้ำควบคู่ไปกับวิธีการแบบพื้นบ้าน คือ การทำพิธีสืบ ชะตาน้ำ เป็นต้น

การจัดการความรู้

กระบวนการที่สำคัญในการเรียนรู้ คือ การถ่ายทอดองค์ความรู้ ประสบการณ์ การเรียนรู้ จากเจ้าหน้าที่และเกษตรกรด้วยกันเอง โดยอาศัยระบบการจัดการความรู้ เพื่อเสริมสร้างให้เกิดการส่งผ่านองค์ความรู้ระหว่างกันทั้งสิ้น

การดำเนินงานของโรงเรียนชาวนาอาชีพยุทธศาสตร์ด้านการพัฒนากระบวนการเรียนรู้และการจัดการความรู้ โดยยุทธศาสตร์นี้ต้องมีมาตรการในการส่งเสริมให้ชาวนาอยากเรียนรู้ต่อเนื่องตลอดชีวิต โดยใช้ความรู้และสติปัญญานำการเปลี่ยนแปลง มีการถอดบทเรียนตนเองและกลุ่มอย่างต่อเนื่อง โดยจากการวิจัย พบว่า ขั้นตอนการจัดการความรู้ในโรงเรียนชาวนา จังหวัดสุพรรณบุรี ได้แก่ การสร้างความตระหนักรู้ การสร้างความรู้ การจัดเก็บความรู้ การถ่ายโอนและการใช้ความรู้ เนื่องจากการจัดการความรู้ในโรงเรียนเป็นการรวบรวมความรู้เกี่ยวกับการเกษตรที่กระจัดกระจายอยู่ในชุมชนมาบูรณาการกับความคิดใหม่ ๆ ที่ทางมูลนิธิข้าวขวัญต้องการถ่ายทอดไปยังเกษตรกร จึงจำเป็นต้องใช้ขั้นตอนในการจัดการความรู้ทั้ง 4 ขั้นตอนดังกล่าวซึ่งสอดคล้องตามแนวคิดของ Marquardt (1996) ซึ่งผู้วิจัยสนใจนำมาพัฒนาเป็นกรอบในการศึกษา การจัดการความรู้ในโรงเรียนชาวนา จังหวัดสุพรรณบุรี แล้วปรับพัฒนาเป็นรูปแบบการจัดการความรู้ที่ตรงตามสภาพความเป็นจริง โดยเริ่มต้นจาก 1) การตระหนักถึงความรู้ที่มี สามารถบ่งชี้ความรู้ที่จำเป็นต่อตนเอง องค์กร หรือชุมชน ได้ 2) การสร้างความรู้ขึ้น โดยใช้แหล่ง ช่องทาง เครื่องมือต่าง ๆ มาช่วย ซึ่งถือเป็นกระบวนการที่สำคัญในการสร้างความรู้ เนื่องจากความรู้เหล่านั้นอาจเป็นความรู้โดยนัยที่ยังไม่มีการทำให้เป็นความรู้ที่ชัดเจน หรือเป็นความรู้ชัดเจนที่มีอยู่แล้ว จึงต้องอาศัยวิธีการในการดึงความรู้เหล่านั้น 3) การจัดเก็บอย่างเป็นระบบ ต้องมีการจัดเก็บความรู้เหล่านั้นอย่างเป็นระบบ โดยอาจแบ่งเป็นประเภทของข้อมูล หรือฐานข้อมูลที่ง่ายต่อการนำมาใช้ หรือพัฒนาข้อมูลเหล่านั้น โดยใช้เทคโนโลยีสารสนเทศมาเป็นเครื่องมือในการจัดการข้อมูล เมื่อมีการจัดเก็บแล้ว 4) การถ่ายโอนและใช้ความรู้ โดยการเข้าไปยังความรู้เหล่านั้น มีการศึกษา แลกเปลี่ยนด้วยวิธีการต่าง ๆ เพื่อให้เกิดการพัฒนาความรู้ใหม่ ๆ และมีการใช้ฐานความรู้เดิมต่อยอดเป็นภูมิปัญญาที่สามารถดำรง และประยุกต์ใช้ได้ ในบริบทปัจจุบันในสังคมไทย

นอกจากนี้โรงเรียนชาวนายังได้ใช้การจัดการความรู้ในส่วนของปัจจัยต่าง ๆ ที่ส่งผลต่อการกระบวนการเรียนรู้ของเกษตรกรด้วย โดยปัจจัยที่ส่งผลต่อการจัดการความรู้ของโรงเรียนชาวนา ได้แก่ บุคลากร นโยบายและเครื่องมือ เพราะทั้ง 3 ปัจจัยนี้เป็นปัจจัยที่ส่งเสริมให้เกิดการจัดการความรู้ในโรงเรียนชาวนาได้ง่ายขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับการจัดการความรู้ในทัศนะของ ศรีไพร ศักดิ์รุ่งพงศากุลและเจษฎาพร ยุทธนวิบูลย์ชัย (2549) โดยการมองการบริหารจัดการความรู้ในแง่ของการเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้จะต้องคำนึงถึงปัจจัยหลัก ๆ 3 ส่วน ประกอบด้วย คน

เครื่องมือ และนโยบาย โดยหลัก ๆ คือ การสร้างวิสัยทัศน์ของผู้บริหารเปลี่ยนแปลง เพื่อให้ การจัดการความรู้ลงไปสู่การปฏิบัติในการเปลี่ยนความเชื่อ วิธีการดำเนินงาน และวัฒนธรรมของคน ในองค์กรด้วยเทคโนโลยีสารสนเทศที่ทันสมัย และกำหนดเป็นนโยบายที่มีแนวทางการปฏิบัติที่ชัดเจน

การเรียนรู้แบบบูรณาการ

การเรียนรู้ในโรงเรียนชานาจะเป็นการเรียนรู้ที่นำภูมิปัญญาเกี่ยวกับการทำนาที่มีอยู่ในท้องถิ่นมาถ่ายทอดไปยังเกษตรกรซึ่งจะทำให้เกษตรกรเกิดการเรียนรู้และจะสามารถเปลี่ยนกระบวนการทัศนจากการทำเกษตรแบบดั้งเดิมโดยการใช้สารเคมีมาเป็นการทำเกษตรแบบปลอดสารพิษ โดยอาศัยองค์ความรู้ใหม่ ๆ ที่บรรจุไว้เป็นหลักสูตรต่าง ๆ ทั้ง 3 หลักสูตร ซึ่งทางเจ้าหน้าที่จากมูลนิธิข้าวขวัญจะเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้เหล่านั้น นอกจากความรู้ในหลักสูตรต่าง ๆ แล้วเกษตรกรยังสามารถเรียนรู้ได้จากการศึกษาดูงานนอกสถานที่และเรียนรู้จากเพื่อนเกษตรกรด้วยกันเอง

กลยุทธ์การเรียนรู้แบบบูรณาการเป็นรูปแบบหลักที่ใช้ถ่ายทอดความรู้ให้แก่เกษตรกร เพราะจะเป็นกลยุทธ์ที่ทำให้เกษตรกรเกิดความตระหนักในการเปลี่ยนกระบวนการทัศนและได้รับความรู้ใหม่ ๆ มาทดลองพร้อมทั้งการนำความรู้เหล่านั้นไปปฏิบัติได้จริง ซึ่งสอดคล้องกับสมวงษ์ แปลงประสพโชค ได้กล่าวว่าการเรียนรู้ในสาระการเรียนรู้ต่าง ๆ มีกระบวนการและวิธีการที่หลากหลาย ผู้สอนต้องคำนึงถึงพัฒนาการทางด้านร่างกาย และสติปัญญา วิธีการเรียนรู้ ความสนใจ และความสามารถ ของผู้เรียนเป็นระยะ ๆ อย่างต่อเนื่อง ดังนั้นการจัดการเรียนรู้ในแต่ละช่วงชั้น ควรใช้รูปแบบวิธีการที่หลากหลายเน้นการเรียนการสอนตามสภาพจริง มีทั้งการเรียนรู้ด้วยตนเอง การเรียนรู้ร่วมกัน การเรียนรู้จากธรรมชาติ การเรียนรู้จากการปฏิบัติจริง และการเรียนรู้แบบบูรณาการ นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับสุวิทย์ มูลคำและคณะ (2543) ได้กล่าวว่าวิถีชีวิตจริงของคนเรามีเรื่องราวต่าง ๆ ที่มีความหมายสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ไม่ได้แยกออกจากกันเป็นเรื่อง ๆ ดังนั้น

1. ผู้เรียนจะเรียนรู้ได้ดีขึ้นและเรียนรู้อย่างมีความหมายเมื่อมีการบูรณาการเข้ากับชีวิตจริง โดยการเรียนรู้ในสิ่งที่ใกล้ตัวแล้วขยายกว้างไกลตัวออกไป
2. การขยายตัวของความรู้ในปัจจุบัน ขยายไปอย่างรวดเร็วมากมีเรื่องใหม่ ๆ เพิ่มขึ้นมากมาย จึงจำเป็นที่จะต้องเลือกสาระที่สำคัญและจำเป็นให้ผู้เรียนในเวลาที่มีเท่าเดิม
3. ไม่มีหลักสูตรวิชาใดเพียงวิชาเดียวที่สำเร็จรูป และสามารถนำไปใช้แก้ปัญหาทุกอย่างที่เกิดขึ้นในชีวิตจริงได้

4. เนื้อหาวิชาต่าง ๆ ที่ใกล้เคียงกันหรือเกี่ยวข้องกันควรนำมาเชื่อมโยงกันเพื่อให้ผู้เรียนรู้อย่างมีความหมาย ลดความซ้ำซ้อนเชิงเนื้อหาวิชา ลดเวลา แบ่งเบาภาระของครูผู้สอน
5. เปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้ใช้ความรู้ ความคิด ความสามารถและทักษะที่หลากหลาย

การเรียนรู้จากการปฏิบัติ

รูปแบบการเรียนรู้ในโรงเรียนชานาแบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ การเรียนรู้ในภาคทฤษฎีและการเรียนรู้ในภาคปฏิบัติ ซึ่งในส่วนของ การเรียนรู้ในภาคทฤษฎีนั้นจะเป็นการเรียนรู้ที่เกิดจากการถ่ายทอดของเจ้าหน้าที่มูลนิธิข้าวขวัญตามหลักสูตรของโรงเรียนชานาและเกษตรกรจะเรียนรู้จากการไปศึกษาดูงานในสถานที่ต่าง ๆ และในส่วนของ การเรียนรู้ในภาคปฏิบัติจะเป็นการเรียนรู้ด้วยการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น พูดคุย ซักถามและการลงมือปฏิบัติจริง โดยอาศัยองค์ความรู้จากภาคทฤษฎีที่เรียนและการดูงานจากเกษตรกรแกนนำและการศึกษาตัวอย่างจากการดูงานในสถานที่ต่าง ๆ แล้วนำความรู้ที่ได้มาทดลองปฏิบัติในแปลงนาสาธิตของเกษตรกรแต่ละคน

ผลการวิจัยพบว่า การเรียนรู้จากการปฏิบัติ นั้นเป็นการเรียนรู้ที่เน้นให้ผู้เรียนเกิดการมีส่วนร่วมในการปฏิบัติเพราะการได้ทดลองลงมือปฏิบัติทำแล้วเกษตรกรจะสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้เช่น การทำน้ำหมักจุลินทรีย์จากพืชต่าง ๆ การทำปุ๋ยหมัก การเพาะพันธุ์ข้าว เป็นต้น ซึ่งสอดคล้องกับวันทิพย์ สีนสูงสุด (2549: 117) ได้กล่าวว่า “การเรียนรู้จากการปฏิบัติ เป็นการเรียนรู้ด้วยการแลกเปลี่ยนความรู้ ขณะทำงานไปด้วยเรียนไปด้วย ใช้ปัญหาจริงจากสถานการณ์จริงของการทำงานเป็นแหล่งเรียนรู้ ในสถานการณ์ หรือปัญหาที่เกิดขึ้นจริงด้วยความรับผิดชอบอย่างแท้จริงในสภาพชีวิตที่เป็นจริงและการเรียนรู้จากการปฏิบัติจริง เป็นการปฏิบัติเพื่อการเรียนรู้เกี่ยวกับเรื่องงาน เกี่ยวกับวิธีที่คนเขามาร่วมกันทำงานเพื่อแก้ปัญหา เกี่ยวกับตัวบุคคลในฐานะผู้แก้ปัญหา การเรียนรู้จากการปฏิบัติงานเป็นหลัก โดยมีศูนย์กลางอยู่ที่ปัญหา แต่ก็ยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลางด้วย” นอกจากนี้สุมนทนา พรหมบุตรและคณะ (2541: 33-34) ได้กล่าวว่าเกี่ยวกับ การเรียนรู้จากการปฏิบัติว่าเป็นการเรียนรู้ที่เน้นให้ผู้เรียนเกิดการมีส่วนร่วมในการเรียนรู้ด้วย ได้กล่าวว่า “การเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพในการพัฒนา คือการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมในการปฏิบัติงานจริง ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายโดยเฉพาะกลุ่มเป้าหมายมีการเรียนรู้ร่วมกัน ไม่แยกการเรียนรู้ออกจากชีวิตจริง ซึ่งมีรากฐานการศึกษาที่มีระบบที่นำมาประยุกต์เพื่อจัดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม”

การเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง

การเรียนรู้เป็นเป้าหมายหลักของเกษตรกรที่เข้าศึกษาใน โรงเรียนชานาและการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นนั้นจะไม่หยุดนิ่งแค่การเรียนรู้ในหลักสูตรในหลักสูตรเท่านั้น นั่นคือต้องมีการส่งเสริมให้เกษตรกรเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง

ผลการวิจัยพบว่าการเรียนรู้ที่ต่อเนื่องจากการเรียนรู้ในหลักสูตรแล้วนั้นต้องอาศัยแหล่งความรู้ในชุมชนที่มีลักษณะทางกายภาพ สิ่งแวดล้อมและบริบทต่าง ๆ ของชุมชนที่เหมาะสมต่อการส่งเสริมการเรียนรู้ด้านการเกษตร โดยอาศัยกิจกรรมต่าง ๆ ได้แก่ การศึกษาดูงานนอกสถานที่ กิจกรรมของมูลนิธิข้าวขวัญและกิจกรรมของชุมชน กิจกรรมเหล่านี้จะเป็นจะเป็นการส่งเสริมการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นได้ตลอดเวลา มูลนิธิข้าวขวัญสามารถจัดกิจกรรมได้อย่างต่อเนื่องเพราะเกษตรกรจะให้ความร่วมมือโดยเฉพาะในส่วนของการร่วมกันเลือกกิจกรรมว่าเกษตรกรแต่ละคนมีความสนใจที่จะทำกิจกรรมใดบ้างและการร่วมกิจกรรมจะทำให้เกษตรกรเกิดการร่วมกลุ่มกันตลอดเวลา ช่วยเหลือกันและเรียนรู้ร่วมกัน จากผลการวิจัยนี้ได้สอดคล้องกับสายสุรี จุติกุล (2546) ได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องว่าไม่ควรมีรูปแบบแน่นอน ไม่ควรมีกรอบกำหนดเป็นการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นได้ตลอดเวลา มีอิสระและมีความหลากหลาย ต้องมีแหล่ง ให้เรียนรู้มากมาย เช่น ตำรา หนังสือทั้งของไทยและต่างประเทศ ห้องสมุดในชุมชน อินเทอร์เน็ต วิดีโอ พิพิธภัณฑสถานสาธารณะ สถาบันต่าง ๆ เป็นต้น โดยไม่จำเป็นต้องจำกัดอยู่ในรั้วโรงเรียน เพราะโรงเรียนเป็นแค่สังคมเล็ก ๆ การใช้ชีวิตในรั้วโรงเรียนจึงมีความหมาย เพียงแค่การเรียนรู้เพื่อให้ได้ปริญญา แต่การเรียนรู้จากสังคมและสิ่งแวดล้อมเป็นการสร้างคุณค่าทางภูมิปัญญา ที่มีอาจตีมูลค่าเป็นตัวเงินออกมาได้ แต่เป็นคุณค่าแท้จริงของชีวิต

กลยุทธ์การใช้สื่อเป็นกลยุทธ์ที่มีความสำคัญในการจัดการเรียนการสอนในโรงเรียนชานา จังหวัดสุพรรณบุรี โดยกลยุทธ์การใช้สื่อ ได้แก่ สื่อบุคคล สื่อมวลชน สื่อเฉพาะกิจ สื่อพิธีกรรม และการใช้สื่อแบบบูรณาการ ซึ่งสอดคล้องกับการวิจัยของ Ejembi E.P et al (1996 อ้างถึงใน กาญจนา แก้วเทพ, 2543: 83) ซึ่งพบว่าแหล่งข่าวสาระสำคัญที่ชานาใช้ติดตามข่าวสารความรู้ด้านการเกษตร นั้นคือ สื่อมวลชน ได้แก่ วิทยุและโทรทัศน์ โดยเฉพาะวิทยุเป็นสื่อที่ประชาชนใช้เป็นประจำ สื่อบุคคล ได้แก่ เพื่อน ญาติ ตัวแทนชานา และสื่อเฉพาะกิจ เช่น โปสเตอร์ เป็นต้น ส่วนข้อค้นพบของผู้วิจัย พบว่ายังมีประเภทพิธีกรรมที่สามารถถ่ายทอดข้อมูลด้านการเกษตรได้

การใช้สื่อบุคคล

สื่อบุคคลเป็นสื่อที่ใช้ถ่ายทอด ข่าวสาร ความรู้ ความเข้าใจและความคิดเห็นต่าง ๆ โดยใช้คำพูดเป็นพาหนะที่สำคัญที่สุดและสามารถนำข่าวสารที่ต้องการเผยแพร่ไปสู่ผู้รับสารได้โดยตรง ในลักษณะการเผชิญหน้าแบบตัวต่อตัว ทำให้เราสามารถรับทราบความรู้สึกนึกคิด (feedback) ของผู้รับได้ทันที อีกทั้งยังสามารถปรับเนื้อหาสาระและเทคนิควิธีการพูดให้เหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมาย นั่นคือ เกษตรกรในโรงเรียนชานา จังหวัดสุพรรณบุรี และสื่อบุคคลจะมีอำนาจในการโน้มน้าวใจได้มากกว่าสื่อประเภทอื่น ๆ ผู้วิจัยเล็งเห็นว่าสื่อบุคคลเป็นสื่อที่มีความสำคัญมากที่สุดในบรรดาสื่อทั้งหมดที่ใช้ในโรงเรียนชานาเพราะเป็นสื่อที่เป็นการสื่อสารสองทางระหว่างเจ้าหน้าที่กับ

เกษตรกรและสามารถรับรู้ถึง feedback ของคู่สนทนาได้โดยทันที ซึ่งผลการวิจัยของปิยพัศตร์ สิ้น บัวทอง (2544: 182-183) ได้กล่าวว่า “สื่อบุคคลคือตัวหารเป็นช่องทางในการถ่ายทอดสารสู่เยาวชน ซึ่งการใช้สื่อบุคคลนี้จะได้รับการตอบสนองและทำให้เยาวชนมีปฏิกิริยาตอบกลับได้ในทันทีเมื่อเกิดความไม่เข้าใจในวิธีการสอนหรือวิธีการฝึก และครูฝึกเองก็สามารถสื่อสารกลับเพื่อสร้างความเข้าใจให้กับเยาวชนได้ในทันทีเช่นกัน”

ผลการวิจัยพบอีกว่า สื่อบุคคลเป็นสื่อที่สำคัญและมีอิทธิพลต่อการรับรู้ การโน้มน้าวใจ ชักจูงใจ ทำให้เกษตรกรเกิดการคล้อยตามได้ง่ายกว่าสื่อประเภทอื่น ๆ การถ่ายทอดความรู้ในโรงเรียนชานาจึงจำเป็นต้องอาศัยสื่อบุคคลเป็นช่องทางการสื่อสารหลักระหว่างเจ้าหน้าที่กับเกษตรกร และระหว่างเกษตรกรด้วยกันเอง ซึ่งสอดคล้องกับกนกรัตน์ สุขวัฒนา (2534) กล่าวว่าเกี่ยวกับสื่อบุคคลว่าสื่อบุคคลเป็นสื่อที่มุ่งเน้นการสื่อสารแบบยุดลวิถี (Two-way Communication) จึงทำให้สาระของการสื่อสารมีความชัดเจนมากกว่าสื่ออื่น ยิ่งผู้รับสารมีความเชื่อถือในตัวผู้ส่งสารจะทำให้การสื่อสารมีประสิทธิภาพมากขึ้น และปริมาณของปฏิกิริยาตอบกลับ (Feedback) ในขณะที่ทำการสื่อสารเกิดขึ้นในระดับสูง โดยเสถียร เขยประทับ (2525) ได้กล่าวว่าสื่อบุคคลสามารถจูงใจบุคคลให้เปลี่ยนแปลงทัศนคติที่ฝังรากลึกได้

การใช้สื่อมวลชน

สื่อมวลชนเป็นสื่อที่สามารถนำสารไปถ่ายทอดให้ผู้รับจำนวนมากได้ในเวลาอันรวดเร็วและใกล้เคียงกัน เพราะฉะนั้น โรงเรียนชานาได้นำสื่อมวลชนมาเป็นสื่อกลางทั้งในฐานะผู้ส่งสารและผู้รับสาร กล่าวคือ ในฐานะผู้ส่งสารจะมีสื่อมวลชนโดยเฉพาะรายการโทรทัศน์และหนังสือพิมพ์เข้ามาถ่ายทำรายการต่าง ๆ เกี่ยวกับการเกษตรและการเรียนรู้ของเกษตรกรในโรงเรียนชานาเพื่อนำเสนอเนื้อหาผ่านสื่อไปยังผู้รับสารจำนวนมาก ๆ ซึ่งสอดคล้องกับจันทสุดา ดันติวิชญานิช (2546: 21) ได้กล่าวว่า “สื่อที่สามารถนำสารจากผู้ส่งสาร ซึ่งประกอบด้วยคนจำนวนมากได้อย่างรวดเร็วภายในเวลาเดียวกันหรือในเวลาใกล้เคียงกันโดยทั่วไปแล้ว สื่อมวลชน ได้แก่ หนังสือพิมพ์ วิทยุกระจายเสียง โทรทัศน์ นิตยสารและภาพยนตร์”

จากผลการวิจัยที่พบผู้วิจัยเห็นว่าโรงเรียนชานา จังหวัดสุพรรณบุรียังไม่สนับสนุนให้มีการใช้สื่อมวลชนในการเผยแพร่ข่าวสารหรือข้อมูลอื่น ๆ มากนัก อาจเป็นเพราะว่าสื่อมวลชนเป็นสื่อที่มีข้อจำกัดมากและเข้าถึงชุมชนได้น้อย ดังนั้นโรงเรียนชานาจึงต้องอาศัยสื่อประเภทอื่น ๆ โดยจะเน้นที่สื่อบุคคลเป็นหลักและสื่อเฉพาะกิจ เพราะเป็นสื่อที่เข้าถึงกลุ่มเป้าหมายที่เจาะจงได้มากขึ้น ซึ่งกลุ่มเป้าหมาย คือ เกษตรกร

การใช้สื่อเฉพาะกิจ

สื่อเฉพาะกิจเป็นสื่อที่เกิดขึ้นโดยมุ่งให้เนื้อหาที่เฉพาะเจาะจงและมีเป้าหมายหลักอยู่ที่ผู้รับสารเฉพาะกลุ่ม นั่นคือ เนื้อหาในสื่อต้องเหมาะสมกับเกษตรกร สื่อเฉพาะกิจที่ใช้เป็นช่องทางการสื่อสารในโรงเรียนชาวนา จังหวัดสุพรรณบุรีนั้น ได้แก่ โปสเตอร์ วิทยุทัศน์ รูปภาพและแปลงนาสาธิตโดยสรุปแล้วสื่อเฉพาะกิจที่เป็นช่องทางการสื่อสารในโรงเรียนชาวนานี้จะสามารถช่วยให้เกษตรกรเกิดการเรียนรู้ได้เร็วและสามารถเข้าถึงข้อมูลได้อย่างเท่าเทียมกันซึ่งสอดคล้องกับจันท์สุดา ตันติวิชฎวานิช (2546: 22) ได้กล่าวว่า “คุณลักษณะที่ดีของการใช้สื่อเฉพาะกิจ คือ ผู้ใช้สามารถนำข่าวสารของการพัฒนาเรื่องใดเรื่องหนึ่งของโครงการพัฒนา ซึ่งต้องการที่จะทำการณรงค์เฉพาะเรื่องนั้นกับประชาชนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง ซึ่งเป็นเป้าหมายของโครงการพัฒนาได้อย่างเหมาะสมสอดคล้องกับสภาพของประชาชนเป้าหมาย การใช้สื่อเฉพาะกิจในการพัฒนาย่อมสามารถทำให้ประชาชนกลุ่มเป้าหมายของโครงการพัฒนาได้รับทราบข่าวสาร ความรู้ โดยตรงและถูกต้องช่วยให้เกิดการตัดสินใจและลงมือปฏิบัติได้ถูกวิธี”

การใช้สื่อพิธีกรรม

การเรียนรู้ในโรงเรียนชาวนาจะเน้นที่การตั้งภูมิปัญญาท้องถิ่นและการเรียนรู้แนวคิดใหม่ ๆ ตามหลักสูตรของโรงเรียนชาวนาและการคิดค้น ทดลอง ภูมิปัญญาที่เกี่ยวกับการประกอบอาชีพ เกษตรกรส่วนใหญ่จะเป็นการทำพิธีกรรมต่าง ๆ โดยเฉพาะพิธีกรรมการรับขวัญข้าว

ภูมิปัญญานี้เป็นสื่อที่อยู่คู่กับเกษตรกรรุ่นปู่ ย่า ตา ยายตั้งแต่เริ่มประกอบอาชีพทำนา เพราะฉะนั้นการนำพิธีกรรมเหล่านี้มาเป็นสื่อกลางในการเรียนการสอนจะทำให้เกษตรกรเกิดความภาคภูมิใจและรู้สึกที่ไม่ถูกเหยียดทับภูมิปัญญา นอกจากนี้พิธีกรรมยังเป็นสื่อกลางระหว่างเกษตรกรรุ่นปู่ ย่า ตา ยายกับเกษตรกรรุ่นลูก รุ่นหลานด้วย ซึ่งจากผลการวิจัยในเรื่องของพิธีกรรมการรับขวัญข้าวนี้จะเห็นได้ว่าเป็นการใช้สื่อพิธีกรรมในการเป็นสื่อกลางในการสื่อความหมายรูปแบบหนึ่งที่สอดคล้องกับแนวคิดเกี่ยวกับความเชื่อและทัศนคติลงไปด้วย ซึ่งสอดคล้องกับผลการวิจัยของพนธ์ สัมมาและคณะ (2534: 66-71) ที่กล่าวว่าพิธีกรรมกับการสื่อสารมีความสัมพันธ์กันอย่างลึกซึ้งจนอาจกล่าวได้ว่าพิธีกรรมก็คือรูปแบบหนึ่งของการสื่อสารทางสังคม อาศัยกิจกรรมเป็นสื่อกลาง เป็นเทคนิคอย่างหนึ่งที่มนุษย์คิดค้นคิดมาเพื่อเป็นเครื่องมือสื่อสารทางสังคม เป็นกระบวนการของการกล่อมเกลางานทางสังคม (Socialization) เป็นเครื่องมือที่ทำให้คนจำนวนมากมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน โดยการประพฤติ ปฏิบัติตามแนวคิด ความเชื่อสืบ ๆ กันมา แต่การสื่อสารโดยพิธีกรรมจะให้ผลลึกซึ้งกว่า เพราะนอกจากจะได้รับสารสื่อโดยตรงแล้ว ยังจะได้รับสารสื่อโดยทางอ้อมที่จะทำให้เกิดความรู้สึกและอารมณ์ด้วย

การใช้สื่อแบบบูรณาการ

การใช้สื่อแบบบูรณาการจะเป็นแนวทางการใช้สื่อแบบผสมผสานที่มากกว่า 2 ประเภทขึ้นไป โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อลดข้อจำกัดการใช้สื่อบางประเภทและสื่อแต่ละประเภทที่ใช้จะส่งเสริมสนับสนุนซึ่งกันและกัน โรงเรียนชวนา จังหวัดสุพรรณบุรี ได้มีการใช้สื่อเป็นช่องทางการสื่อสารระหว่างเจ้าหน้าที่กับเกษตรกรและระหว่างเกษตรกรด้วยกันเอง ทั้งหมด 3 ประเภท ได้แก่ สื่อบุคคล สื่อมวลชนและสื่อเฉพาะกิจมาใช้ในการเรียนการสอน การถ่ายทอดความรู้ ประสบการณ์ การฝึกปฏิบัติและการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารจากมูลนิธิข้าวขวัญไปยังเกษตรกรด้วยซึ่งสอดคล้องกับการวิจัยของ Ejembi E.P et al (1996 อ้างถึงในกาญจนา แก้วเทพ, 2543: 83) ซึ่งเขาพบว่าแหล่งข่าวสารที่สำคัญที่ชาวนาใช้ติดตามข่าวสารความรู้ด้านการเกษตร นั้นคือ สื่อมวลชน ได้แก่ วิทยุและโทรทัศน์ โดยเฉพาะวิทยุเป็นสื่อที่ประชาชนใช้เป็นประจำ สื่อบุคคล ได้แก่ เพื่อน ญาติ ตัวแทนชาวนา และสื่อเฉพาะกิจ เช่น โปสเตอร์ เป็นต้น

จากการใช้สื่อที่หลากหลายรูปแบบนั้นนอกจากจะเป็นลดข้อจำกัดของสื่อบางประเภทแล้วยังเป็นการส่งเสริมให้เกษตรกรที่มีความแตกต่างกันสามารถเข้าถึงข้อมูล ข่าวสารได้อย่างเท่าเทียมกัน เช่น เกษตรกรบางคนอาจอ่านหนังสือไม่ออกสามารถนำสื่อวิทยุทัศน์ไปศึกษาดูได้ เป็นต้นซึ่งสอดคล้องกับพนม คลีณา (2549) ได้กล่าวถึงการบูรณาการสื่อ (Integration) ว่าเป็นแนวทางในการใช้สื่อหลาย ๆ ประเภทผสมผสานกัน เกื้อหนุนกัน เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ทั้งนี้เพราะสื่อแต่ละประเภทมีธรรมชาติ ข้อดี ข้อจำกัดแตกต่างกัน หากนำสื่อต่างๆ มาใช้ผสมผสานกันก็จะช่วยเสริมซึ่งกันและกันและจันท์สุดา ดันติวิชญวานิช (2546: 22) ได้กล่าวว่า “การใช้สื่อผสมเพื่อการพัฒนา เป็นการใช้สื่อมวลชนผสมกับการใช้สื่อบุคคล สื่อเฉพาะกิจและสื่อมวลชนพร้อมกัน”

2. ปัจจัยที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในโรงเรียนชวนา จังหวัดสุพรรณบุรี

ในประเด็นปัจจัยที่ส่งต่อการมีส่วนร่วมของเกษตรกรสามารถแบ่งออกเป็น 3 ด้าน ได้แก่

1. ปัจจัยด้านผู้ส่งสาร ได้แก่ เจ้าหน้าที่จากมูลนิธิข้าวขวัญ
2. ปัจจัยด้านผู้รับสาร ได้แก่ เกษตรกรที่เข้าศึกษาในโรงเรียนชวนาและเกษตรกรแกนนำของโรงเรียน
3. ปัจจัยด้านการสนับสนุนจากภายนอกในด้านต่าง ๆ เช่น เทคนิควิทยากร ข้อมูลข่าวสาร การประชาสัมพันธ์ การประสานงาน อุปกรณ์ต่าง ๆ รวมถึงองค์กรอื่น ๆ ที่ให้การสนับสนุน

จากผลการศึกษาพบว่าปัจจัยที่ส่งต่อการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในโรงเรียนชาวนาจังหวัดสุพรรณบุรีนั้นแบ่งออกเป็น 3 ด้าน ซึ่งจะสอดคล้องกับการแบ่งปัจจัยการมีส่วนร่วมของไพบูลย์ เจริญทรัพย์ (2534, อ้างถึงในใจทิพย์ สอนดี, 2543: 129) ที่กล่าวว่า “ในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในกิจกรรมการพัฒนาจะต้องมีปัจจัยที่เอื้ออำนวย หรือมีส่วนผลักดันให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมพัฒนาชุมชน โดยปัจจัยที่สำคัญมีดังนี้

1. ด้านนักพัฒนา โดยนักพัฒนาต้องมีความเข้าใจในเนื้อหาและกระบวนการทำงานแบบมีส่วนร่วมของประชาชน
2. ด้านประชาชน โดยประชาชนต้องเป็นผู้ตัดสินใจเริ่มกิจกรรมของตนเอง

การได้รับการสนับสนุนจากภายนอกในด้านต่าง ๆ เช่น เทคนิควิทยากรข้อมูล ข่าวสาร การประสานงาน และอุปกรณ์ที่จำเป็น”

โดยผลการวิจัยนี้จะเหมือนกับผลการวิจัยของไพบูลย์ เจริญทรัพย์ในส่วนของปัจจัยด้านผู้ส่งสาร ผู้วิจัยจะหมายถึง เจ้าหน้าที่จากมูลนิธิข้าวขวัญซึ่งคือนักพัฒนาเช่นกันและปัจจัยด้านผู้รับสารหมายถึง เกษตรกรในโรงเรียนชาวนา ซึ่งก็หมายถึง ประชาชนต้องเป็นผู้ตัดสินใจเริ่มกิจกรรมของตนเองเช่นกัน แต่ส่วนที่ต่างกัน คือ ผู้วิจัยได้กำหนดการสนับสนุนจากภายนอกให้เป็นปัจจัยหลักเช่นเดียวกับปัจจัยอื่น ๆ มิใช่แค่เป็นปัจจัยเสริม

ผลการวิจัยพบว่าปัจจัยด้านผู้ส่งสารที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของเกษตรกร ได้แก่ กระบวนการเรียนรู้ เจ้าหน้าที่และสิ่งล่อใจ

ผู้ส่งสารในโรงเรียนชาวนา จังหวัดสุพรรณบุรี หมายถึง เจ้าหน้าที่จากมูลนิธิข้าวขวัญ ซึ่งเป็นที่มีบทบาทสำคัญต่อการมีส่วนร่วมของเกษตรกรโดยการพูดคุย ชักชวนและถ่ายทอดความรู้ ข่าวสารต่าง ๆ ให้เกษตรกรได้รับรู้ โดยการสื่อสารและการถ่ายทอดนี้ต้องอาศัยกระบวนการเรียนรู้ด้วยวิธีการต่าง ๆ ซึ่งกระบวนการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นได้จากการใช้การสื่อสารระหว่างบุคคลเป็นหลัก เพราะนอกจากจะทำให้เกษตรกรได้รับรู้ข้อมูลแล้ว เจ้าหน้าที่เองก็จะสามารถรับรู้ feedback จากเกษตรกรได้ทันทีด้วย ซึ่งสอดคล้องกับใจทิพย์ สอนดี (2544) ในแง่ของปัจจัยจากการมีส่วนร่วมจากการสื่อสารในการเชิญชวนให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม ซึ่งในโครงการพบว่ามีรูปแบบการสื่อสารในหลายวิธีผสมผสานกัน ทั้งการสื่อสารที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ โดยพิจารณาตามความเหมาะสมของกลุ่ม แต่ที่พบค่อนข้างมาก คือ การสื่อสารที่ไม่เป็นทางการ ในลักษณะของการสื่อสารแนวนอนที่มีการสื่อสารสองทาง เช่น การบอกบุญ เป็นสื่อที่เปิดโอกาสให้ชาวบ้านได้คุยกันว่าจะจัดงานเมื่อไหร่ จัดไปเพื่ออะไร และอีกหลายเหตุผลเพื่อโน้มน้าวให้ผู้รับสารเข้าร่วมโครงการ เปิดโอกาสให้คนเข้ามามีส่วนร่วมอย่างเต็มที่ สอดคล้องกับแนวคิดของกาญจนา แก้วเทพ

(2538) และเสถียร เขยประทับ (2525) ที่กล่าวว่า การสื่อสารสองทางจะมีประสิทธิภาพมากขึ้นจะ ช่วยสร้างการมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน

ปัจจัยด้านผู้รับสารที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของเกษตรกร ได้แก่ทัศนคติของเกษตรกร ประโยชน์ที่จะได้รับจากการเรียนในโรงเรียนชาวนาและการส่งเสริมจากครอบครัว

จากทัศนคติของเกษตรกรในช่วงแรกที่ยังไม่เชื่อว่าการเข้าไปเรียนรู้ในโรงเรียนชาวนาแล้ว จะสามารถหันมาทำการเกษตรแบบปลอดภัยพิชจึงต้องทดลองเข้าไปศึกษาและเห็นผลจริงทำให้ เห็นว่าเรื่องความเชื่อหรือทัศนคตินั้นเป็นปัจจัยที่ทำให้เกษตรกรเข้ามามีส่วนร่วมในโรงเรียนชาวนา อย่างต่อเนื่อง ซึ่งผลการวิจัยนี้สอดคล้องกับจิตพิสัย สอนดี (2543: 129) ที่กล่าวว่า “ปัจจัยในเรื่อง ความเชื่อและความศรัทธาที่ช่วยโน้มน้าวใจให้ทุกฝ่ายเข้ามามีส่วนร่วม ดังที่ได้มีการจุดใจกระตุ้น โน้มน้าวใจให้ประชาชนส่วนใหญ่เข้าร่วมโครงการ โดยเฉพาะกลุ่มชาวบ้านในพื้นที่ของโครงการ บวชป่าชุมชน”

การเข้ามามีส่วนร่วมของเกษตรกรในโรงเรียนชาวนา จังหวัดสุพรรณบุรี พบว่าเกษตรกร ส่วนใหญ่เล็งเห็นถึงประโยชน์ของการเข้าไปศึกษาและร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ของโรงเรียน เช่น การลดรายจ่าย สุขภาพร่างกายดีขึ้นและสภาพแวดล้อมดีขึ้น เป็นต้น จากปัจจัยนี้ทำให้สอดคล้องกับ Lee J. Carry (อ้างถึงใน เฟื่องฟ้า คณานุกรม, 2530) ซึ่งได้สรุปเงื่อนไขของการพัฒนาที่เน้นการมี ส่วนร่วมของประชาชน คือ ประชาชนต้องมีความเต็มใจ เห็นประโยชน์ในการเข้าร่วมโดยไม่ถูก บังคับ

นอกจากนี้ยังพบว่าการส่งเสริมของบุคคลในครอบครัวได้เข้ามาเป็นปัจจัยที่ส่งเสริมให้ เกษตรกรเข้ามามีส่วนร่วมในการเรียนรู้และกิจกรรมต่าง ๆ ในโรงเรียนชาวนา โดยบุคคลที่ใกล้ชิด จะมามีอิทธิพลในการสนับสนุนและจูงใจให้เกษตรกรเข้ามามีส่วนร่วมได้มากขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับ William Reeder (อ้างถึงในกนกรัตน์ วงศ์ลักษณ์พันธ์, 2542: 30) ได้กล่าวถึงปัจจัยที่ได้ทำให้ ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วมไว้ว่าบุคคลและกลุ่มบุคคลจะเข้ามามีส่วนร่วมใน กิจกรรมใดๆ ก็ต่อเมื่อได้รับการสนับสนุน กระตุ้น ยั่วยุ และจูงใจให้เกิดขึ้น นอกจากนี้ยังสอดคล้อง กับดิเรก ฤกษ์หรัย ได้กล่าวว่ากระบวนการยอมรับของ Rogers ว่ามีผลต่อการเข้ามามีส่วนร่วมใน การพัฒนา โดยปัจจัยด้านพฤติกรรมสื่อสาร ประกอบด้วยพฤติกรรมการติดตามข่าวสาร โดยเฉพาะกลุ่มบุคคลที่สามารถส่งข่าวสารและการติดต่อระหว่างบุคคลกับบุคคลที่มีจำนวนไม่มากนักแล้ว ยังหมายความรวมถึงการติดต่อกับผู้นำในท้องถิ่น ญาติพี่น้อง เพื่อนฝูง หรือเจ้าหน้าที่ ของรัฐ เป็นต้น

ปัจจัยด้านการสนับสนุนจากภายนอกที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของเกษตรกร ได้แก่ องค์กรสนับสนุนงบประมาณ เทคนิควิชาการ ข้อมูล ข่าวสาร วัสดุ และโรงเรียนและองค์การบริหารส่วนตำบลวัดดาว

จากปัจจัยด้านการสนับสนุนจากภายนอกนี้ทำให้ผู้วิจัยได้สังเกตเห็นว่าองค์กรภาครัฐได้เข้ามา มีบทบาทในการส่งเสริมให้เกษตรกรได้เข้ามามีส่วนร่วมโดยเฉพาะในแง่ของการให้การสนับสนุน ด้านข้อมูลข่าวสารและงบประมาณ นอกจากนี้วัดและโรงเรียนได้ให้การสนับสนุนและเข้ามามีส่วนร่วมในแง่ของการให้การสนับสนุนด้านสถานที่ในการเรียนการสอนและการส่งนักเรียนเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ของโรงเรียนชาวนา ซึ่งสอดคล้องกับปาริชาติ วลัยเสถียรและคณะ (2546) ได้กล่าวถึงปัจจัยที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ว่า ปัจจัยเกี่ยวกับกลไกของภาครัฐ ทั้งในระดับนโยบาย มาตรการและระดับการปฏิบัติที่เอื้ออำนวย หรือสร้างช่องทางการมีส่วนร่วมของประชาชน จำเป็นที่จะต้องทำการพัฒนาเป็นระบบเปิด มีความโปร่งใส รับฟังความคิดเห็นของทุกฝ่ายและมีการตรวจสอบได้และปัจจัยด้านนักพัฒนาและองค์กรพัฒนามีบทบาทในการกระตุ้นส่งเสริมเอื้ออำนวยกระบวนการพัฒนา สนับสนุนข้อมูลข่าวสารและทรัพยากรตลอดจนร่วมเรียนรู้ สมาชิกชุมชน นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับอำนาจ อนันตชัย (อ้างถึงในจิตพิสัย สอนดี, 2543: 52) ได้กล่าวว่า ความสำเร็จของการระดมความร่วมมือกับองค์กรท้องถิ่น กลไกการประสานงาน งบประมาณ ปัจจัย การดำเนินงานทั้งภาครัฐและภาคเอกชนตามความต้องการอันจำเป็นของประชาชน รวมทั้งการติดตามประเมินผลดูแลรักษาสืบไป

3. การมีส่วนร่วมของเกษตรกรในโรงเรียนชาวนา จังหวัดสุพรรณบุรี

ในประเด็นการมีส่วนร่วมของเกษตรกรสามารถแบ่งออกเป็น 2 ประเด็น ได้แก่

1. การมีส่วนร่วมในกระบวนการเรียนรู้ ได้แก่ การมีส่วนร่วมในห้องเรียนและการมีส่วนร่วมในกิจกรรมอื่น ๆ
2. การมีส่วนร่วมในการดำเนินงานโรงเรียนชาวนา ได้แก่ การริเริ่ม การวางแผน การดำเนินงานและการประเมินผล

จากผลการศึกษาพบว่า การมีส่วนร่วมของเกษตรกรในโรงเรียนชาวนาจังหวัดสุพรรณบุรี นั้นได้มีส่วนร่วมในกระบวนการเรียนรู้ในห้องเรียน

จากข้อสังเกตพบว่าการจัดการเรียนการสอนในห้องเรียนและการมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ของโรงเรียนนั้นเกษตรกรทุกคนที่เข้ามาเรียนและร่วมกิจกรรมจะต้องมีส่วนร่วมด้วยกันทุกคน คือ อย่างน้อยเกษตรกรได้มีส่วนร่วมในการเข้ามาเรียนรู้ในห้องเรียนและทำกิจกรรมร่วมกัน ซึ่ง

การมีส่วนร่วมในลักษณะนี้เป็นการมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน ซึ่งในจำนวนเกษตรกรทั้งหมดนี้ ได้มีบางส่วนที่เป็นเกษตรกรที่มีส่วนร่วมในการเตรียมการด้วย โดยการที่เกษตรกรเข้ามามีส่วนร่วมในการเรียนการสอนและกิจกรรมต่าง ๆ เหล่านี้ได้รับการสนับสนุนจากมูลนิธิข้าวขวัญซึ่งเป็นองค์กรพัฒนาเอกชน จากผลการวิจัยนี้จะเห็นได้ว่าการมีส่วนร่วมในกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่งนั้น จะต้องมีการเข้ามามีส่วนร่วมทั้งในระดับการเตรียมการและการดำเนินการ ซึ่งสอดคล้องกับจิตพิสัย สอนดี (2543: 127) ได้กล่าวว่า “ประชาชนจะเข้ามามีส่วนร่วมในฐานะผู้ปฏิบัติในขั้นตอนต่าง ๆ ได้แก่ การเตรียมการและการดำเนินการ โดยองค์กรพัฒนาเอกชนมีบทบาทเป็นผู้ให้การสนับสนุนด้านต่าง ๆ เช่น ข้อมูลทางวิชาการ การจัดการ และหน่วยงานอื่นๆ ได้แก่ คณะกรรมการจากภาครัฐ นักวิชาการ องค์กรธุรกิจ พระสงฆ์ มีบทบาทเป็นผู้สนับสนุนในฐานะภาคีร่วมกันในการทำงาน”

จากผลการวิจัยพบว่า การมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน โรงเรียนชาวนาได้แบ่งออกเป็น 4 ระดับตามขั้นตอนของการมีส่วนร่วม ได้แก่ การริเริ่ม การวางแผน การดำเนินงานและการประเมินผล ซึ่งสอดคล้องกับการแบ่งระดับของการมีส่วนร่วมของอकिन รพีพัฒน์ (2525: 78-79) ได้กล่าวถึงขั้นตอนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนว่ามีขั้นตอน ดังนี้

1. ประชาชนมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหา และความต้องการของชุมชน ตลอดจนเรียงลำดับความสำคัญของปัญหา ร่วมกับผู้ปฏิบัติงานในสนาม

2. ประชาชนมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์หาสาเหตุของปัญหาและแนวทางต่างๆ ที่นำมาใช้ในการแก้ไขปัญหา

โดยในขั้นที่ 1-2 นี้จะสอดคล้องกับขั้นการริเริ่ม

3. ประชาชนมีส่วนร่วมในการพิจารณาแนวทางการและวิธีการที่จะใช้ในการแก้ไขปัญหา และวางแผนเพื่อแก้ปัญหาร่วมกันกับผู้ปฏิบัติงานในสนาม

โดยในขั้นที่ 3 นี้จะสอดคล้องกับขั้นการวางแผน

4. ประชาชนมีส่วนร่วมในการดำเนินงานตามแผนเพื่อแก้ปัญหา

โดยในขั้นที่ 4 นี้จะสอดคล้องกับขั้นการดำเนินงาน

5. ประชาชนมีส่วนร่วมในการติดตามผลการปฏิบัติงานในสนาม

โดยในขั้นที่ 5 นี้จะสอดคล้องกับขั้นการประเมินผล

ผลการวิจัยพบว่า การริเริ่ม ได้แก่ ขั้นที่เกษตรกรกลุ่มแรกก่อตัวกันขึ้นมาก่อนที่จะมีการก่อตั้งโรงเรียนชาวนาตำบลวัดดาวขึ้น จากการพูดคุยและการชักชวนของเจ้าหน้าที่ปฏิบัติ

การภาคสนามการปริิษาหรือเกี่ยวกับลักษณะของการจัดการเรียนการสอน การชักชวนให้เกษตรกรคนอื่น ๆ เข้ามาเรียนในโรงเรียนชาวนา การจัดเตรียมเอกสาร การเป็นผู้ช่วยสอนและเป็นนักเรียน ผู้วิจัยสามารถสรุปได้ว่าเกษตรกรบางส่วนได้เข้ามามีส่วนร่วมในระดับสูงตั้งแต่การเป็นผู้ริเริ่มจนกระทั่งเป็นผู้เรียนในโรงเรียนชาวนาคด้วย

จากข้อสังเกตในการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในขั้นการริเริ่มนี้จะเป็นการดำเนินงานโดยเจ้าหน้าที่จากองค์กรพัฒนาเอกชน นั่นคือ มูลนิธิข้าวขวัญเข้ามาดำเนินการและเกษตรกรบางส่วนได้เข้ามามีส่วนร่วมระดับสูง คือ การปริิษาหรือเกี่ยวกับลักษณะของการจัดการเรียนการสอน การชักชวนให้เกษตรกรคนอื่น ๆ เข้ามาเรียน เป็นต้น ซึ่งจากผลการวิจัยนี้ได้สอดคล้องกับงานวิจัยของใจทิพย์ สอนดี (2543: 127) ซึ่งกล่าวว่า “การมีส่วนร่วมตามขั้นตอนของการทำงาน ได้แก่ กลุ่มองค์กรชาวบ้านมีบทบาทในการดำเนินการและองค์กรพัฒนาเอกชน (NGO) มีบทบาททั้งบทบาทหลัก บทบาทสนับสนุนและพบในทุกขั้นตอน”

การวางแผน คือ ขั้นของการวางแผนล่วงหน้าเกี่ยวกับการดำเนินงานทั้งหมดของโรงเรียนชาวนา ตำบลวัดดาวในเรื่องของเวลา กิจกรรม บุคลากร สถานที่และการติดต่อประสานงาน เป็นต้น ผลการวิจัยพบว่าขั้นของการวางแผนจะเป็นบทบาทหน้าที่หลักของเจ้าหน้าที่ปฏิบัติการภาคสนาม แต่เกษตรกรแกนนำได้เข้ามามีส่วนร่วมในแง่ของการกำหนดกิจกรรมต่าง ๆ ตามความเหมาะสมของเกษตรกรและบริบทต่าง ๆ ของโรงเรียนชาวนา ตำบลวัดดาวด้วย เพราะฉะนั้นในขั้นนี้เกษตรกรได้เข้ามามีส่วนร่วมในระดับปานกลาง

ข้อสังเกตจากการมีส่วนร่วมในขั้นของการวางแผนนั้น ส่วนใหญ่จะเป็นบทบาทของเจ้าหน้าที่ฯ มากกว่าเกษตรกร ซึ่งได้สอดคล้องกับงานวิจัยของใจทิพย์ สอนดี (2543: 127) เช่นกัน ซึ่งกล่าวว่า “คณะกรรมการมีบทบาทสนับสนุนในการตัดสินใจ วางแผนและเป็นเพียงผู้ร่วมพิธีกรรมเท่านั้น”

การดำเนินงาน คือ ขั้นของการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ในโรงเรียนชาวนา ได้แก่ การเรียนรู้ในชั้นเรียน การศึกษาดูงานนอกสถานที่และการร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ของโรงเรียนชาวนา ผลการวิจัยพบว่า ในขั้นตอนของการดำเนินงานของโรงเรียนชาวนาจะเป็นการเรียนรู้ การร่วมกิจกรรมและการศึกษาดูงานนอกสถานที่ ซึ่งผู้วิจัยสามารถสรุปผลการวิจัยได้ว่าเกษตรกรเกือบทุกคนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการเรียนในชั้นเรียน การเรียนในภาคปฏิบัติ การร่วมกิจกรรมและการศึกษาดูงานนอกสถานที่ด้วย

จากผลการศึกษาในขั้นดำเนินการนี้พบว่า เกษตรกรทุกคนที่เข้าศึกษาในโรงเรียนชาวนาจะเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานทั้งหมด ทั้งในส่วนของการเรียนรู้ในห้องเรียนและการร่วม

กิจกรรมต่าง ๆ ซึ่งสอดคล้องกับที่วันรักษ์ มิ่งมณีนาคิน (2531: 11-15 อ้างถึงในปราณี หมอนทองแดง, 2533: 28) ได้กล่าว “ว่าการมีส่วนร่วมของประชาชนที่แท้จริง ควรจะหมายถึงการมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน ดังนี้คือ 1. การมีส่วนร่วมในการศึกษาและวิเคราะห์ชุมชน 2. การมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์สาเหตุของปัญหา 3. การมีส่วนร่วมในการเลือกวิธีและวางแผนในการแก้ปัญหา 4. การมีส่วนร่วมดำเนินการตามแผน เช่น การสละแรงงานและทรัพยากรต่าง ๆ 5. การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผล”

นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับบทบาทในการพัฒนาที่ต้องการให้ประชาชนมีส่วนร่วมตามแนวคิดที่อากิน รพีพัฒน์ (2531, 57-59) ได้กล่าวถึงปัจจัยด้านนักพัฒนาซึ่งต้องมีบทบาทเป็นผู้สนับสนุนข้อมูลข่าวสารให้กับชุมชนและตั้งที่บำรุง บุญปัญญา (2528, อ้างถึงในใจทิพย์ สอนดี, 2543: 129) ได้กล่าวว่า ประชาชนจะต้องเป็นตัวหลักในการแก้ปัญหา การทำกิจกรรมการพัฒนาจะต้องสอดคล้องกับความต้องการและปัญหาของชุมชน โดยมีหน่วยงานภายนอกเป็นผู้สนับสนุนเท่านั้น

สำหรับขั้นสุดท้ายของการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในโรงเรียนชาวนา จังหวัดสุพรรณบุรี คือ การประเมินผล

การประเมินผล คือ ขั้นของการวัดผลสัมฤทธิ์ที่เกิดขึ้นกับเกษตรกรที่ศึกษาในโรงเรียนชาวนา ตำบลวัดดาวหลังจากศึกษาจากหลักสูตรแล้วและการประเมินภาพรวมการเรียนรู้ของเกษตรกรในโรงเรียนชาวนา ตำบลวัดดาวผลการวิจัยพบว่า การประเมินผลการเรียนรู้ของเกษตรกรที่จบในแต่ละหลักสูตรนั้นจะเป็นบทบาทหน้าที่ของเจ้าหน้าที่ปฏิบัติการภาคสนามเป็นส่วนใหญ่ และจะมีเกษตรกรแกนนำบางส่วนที่เข้ามาประเมินด้วย ส่วนการประเมินภาพรวมการเรียนรู้ของเกษตรกรโรงเรียนชาวนา ตำบลวัดดาวนั้นเป็นหน้าที่เจ้าหน้าที่ระดับนโยบายและเจ้าหน้าที่ระดับปฏิบัติการ เกษตรกรจะสามารถเข้ามามีส่วนร่วมในระดับต่ำ จึงสรุปได้ว่าในขั้นของการประเมินผลเกษตรกรเข้ามามีส่วนร่วมได้ในระดับต่ำและยังไม่ชัดเจนเท่าที่ควร

ข้อสังเกตเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในขั้นของการประเมินผลนั้นเป็นขั้นตอนที่มีความสำคัญ เพราะถ้าเกษตรกรได้ประเมินตนเอง หรือประเมินผู้ร่วมกิจกรรมด้วยกันจะทำให้เกษตรกรเห็นพัฒนาการของตนเองและพร้อมที่จะปรับปรุงการร่วมกิจกรรมของตน ส่วนการประเมินโครงการฯ ถ้าเกษตรกรได้เข้ามามีส่วนร่วมในการประเมินโครงการฯ จะส่งผลให้ผลสัมฤทธิ์ที่แท้จริง เพราะเกษตรกรจะเป็นผู้ดำเนินโครงการฯ เป็นกลุ่มเป้าหมายของโครงการฯ ซึ่งจากผลการวิจัยนี้จะเห็นว่าเกษตรกรได้เข้ามามีส่วนร่วมในขั้นของการประเมินผลแต่ยังมีส่วนร่วมในระดับต่ำอยู่ ซึ่งจากการศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมได้มีนักวิจัยหลายท่านได้กำหนดลักษณะของการมีส่วนร่วมว่าขั้นขั้นสุดท้ายจะเป็นขั้นของการประเมินผล ซึ่งสอดคล้องกับวันรักษ์ มิ่งมณีนาคิน

(2531: 11-15 อ้างถึงในปราชญ์ หมอนทองแดง, 2533: 28) ได้กล่าวว่าเป็นที่สุดท้ายของการมีส่วนร่วมว่า คือ การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผล นอกจากนี้ รพีพัฒน์ (2525: 78-79) ยังได้กล่าวว่าประชาชนมีส่วนร่วมในการติดตามผลการปฏิบัติงานในสนามและสถาบันวิจัยสังคมและสถาบันวิจัยสภาวะแวดล้อม (2545) (อ้างถึงใน ปราชญ์ สถาปิตานนท์ และคณะ , 2549 : 23) เป็นต้น ได้กล่าวว่าเป็นที่สุดท้ายของการมีส่วนร่วมควรเป็นการมีส่วนร่วมในการประเมินผล (Participation in evaluation) ได้แก่ การให้ประชาชนได้รับทราบถึงสภาพปัญหาและอุปสรรคต่างๆ เพื่อร่วมกันหาทางแก้ไขในลำดับต่อไป

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะทั่วไป

1. การจัดการเรียนการสอนของโรงเรียนชานา จังหวัดสุพรรณบุรีนั้นยังไม่มี การประชาสัมพันธ์โรงเรียนหรือกิจกรรมต่าง ๆ อย่างเป็นระบบ โดยจะมุ่งเน้นการใช้สื่อบุคคลในการบอกต่อและการชักชวนผู้ที่มีความสนใจเข้าศึกษาใน โรงเรียนเท่านั้น แต่ยังคงขาด การประชาสัมพันธ์ผ่านสื่ออื่น ๆ ดังนั้นมูลนิธิข้าวขวัญจึงควรใช้วิธีการประชาสัมพันธ์โรงเรียน และกิจกรรมต่าง ๆ ที่จะจัดขึ้นผ่านสื่อประเภทอื่น ๆ เพื่อให้บุคคลทั้งภายในและภายนอกชุมชน รับรู้และเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ โดยอาจเริ่มจากการใช้สื่อภายในท้องถิ่นก่อน เช่น วิทยุชุมชน เป็นต้น แล้วหาเครือข่ายด้านสื่อประเภทอื่น ๆ ตามมา

2. กลยุทธ์การสร้างสาร ในส่วนของการกำหนดเนื้อหาสารนั้น โรงเรียนชานาได้มุ่งเน้น ที่การเรียนรู้จากแหล่งชุมชนเป็นหลัก แต่ปัจจุบันการสื่อสารด้านการเกษตร ได้หันไปใช้นวัตกรรม และเทคโนโลยีต่าง ๆ ในการถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านการเกษตร รวมทั้งการนำเครื่องมือด้าน การเกษตรที่ทันสมัยมาใช้ในการทำการเกษตร เพราะฉะนั้นผู้วิจัยจึงเล็งเห็นว่าโรงเรียนชานาควรมีการปรับเนื้อหาให้มีความทันสมัยต่อการนำเทคโนโลยีต่าง ๆ เข้ามาใช้ในการเรียนการสอนด้าน การเกษตรในโรงเรียนชานานี้

3. เนื่องจากเรียนการสอนในแต่ละหลักสูตรของโรงเรียนชานาใช้ระยะเวลาประมาณ 4 เดือน ผู้วิจัยเล็งเห็นว่าเป็นช่วงเวลาในการเรียนรู้ที่นานเกินไป เพราะฉะนั้นมูลนิธิข้าวขวัญหรือ เจ้าหน้าที่ปฏิบัติการภาคสนามควรมีการปรับปรุงหลักสูตร โดยแทรกเนื้อหาหรือกิจกรรมอื่น ๆ ลง ในช่วงระยะเวลา 4 เดือนนี้หรืออาจปรับด้วยการลดระยะเวลาในการเรียนการสอนจาก 4 เดือนให้ เหลือเพียง 2 เดือน เป็นต้น

4. เนื่องจากมูลนิธิข้าวขวัญเป็นองค์กรพัฒนาเอกชนที่ต้องหางบประมาณมาสนับสนุนภาระงานหรือกิจกรรมต่าง ๆ ของมูลนิธิข้าวขวัญ จึงทำให้มูลนิธิข้าวขวัญไม่สามารถรับเจ้าหน้าที่ในจำนวนที่เหมาะสมได้ มูลนิธิข้าวขวัญจึงจัดเป็นองค์กรที่มีเจ้าหน้าที่จำนวนน้อยกว่าภาระงานที่ต้องรับผิดชอบ จึงส่งผลให้เจ้าหน้าที่ที่ต้องรับผิดชอบในการลงพื้นที่ไปให้ความรู้ จัดกิจกรรมในแต่ละพื้นที่ได้เพียงพื้นที่ละ 1 คนเท่านั้น ซึ่งผู้วิจัยได้สังเกตเห็นว่าเจ้าหน้าที่ที่เจ้าหน้าที่ต้องปฏิบัติมีหลายด้าน จึงอาจทำให้ผู้รับผิดชอบ 1 คนไม่สามารถปฏิบัติหน้าที่ของตนได้อย่างสมบูรณ์ ซึ่งปัจจุบันมูลนิธิข้าวขวัญได้ใช้วิธีการสร้างเกษตรกรแกนนำขึ้นมาช่วยขยายผลการเรียนรู้ที่ได้จากการเรียนรู้ในโรงเรียนชาวนา ซึ่งเป็นวิธีการที่ดีถ้าประสบความสำเร็จซึ่งวิธีการนี้ต้องใช้เวลาค่อนข้างนาน

ดังนั้นมูลนิธิข้าวขวัญจึงควรใช้วิธีการรับอาสาสมัครเข้ามาช่วยงานในส่วนของการลงพื้นที่ไปปฏิบัติการภาคสนาม โดยอาจคัดเลือกผู้มาเป็นอาสาสมัครจากเยาวชนที่อยู่ในชุมชนนั้น ๆ เพราะเยาวชนในชุมชนจะสามารถเข้าถึงเกษตรกรได้ง่าย อีกทั้งยังรู้บริบทต่าง ๆ ของชุมชนและไม่ประสบปัญหาเรื่องการเดินทางไปปฏิบัติหน้าที่ด้วย

5. ควรมีกิจกรรมที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วมระหว่างเกษตรกรในโรงเรียนชาวนากับชุมชนให้มากขึ้น จากผลการวิจัยจะเห็นได้ว่ากิจกรรมต่าง ๆ ของโรงเรียนชาวนา ตำบลวัดดาว ส่วนใหญ่จะเกิดจากนโยบายของมูลนิธิข้าวขวัญ เช่น กิจกรรมเพื่อนเยี่ยมเพื่อนและงานสารทเดือนสิบ ฯลฯ ซึ่งกิจกรรมที่เกษตรกรในโรงเรียนชาวนาทำร่วมกับชุมชนวัดดาวควรจะเป็นการส่งเสริมให้เกษตรกรได้เข้ามามีส่วนร่วมกันได้อย่างเข้มแข็ง แต่กิจกรรมต่าง ๆ จะมีในบางช่วงของการเรียนการสอนในโรงเรียนชาวนาเท่านั้น ซึ่งในบางช่วงหลังจากฤดูกาลเกี่ยวข้าวแล้วเกษตรกรจะไม่มีกิจกรรมอื่น ๆ ร่วมกับทางโรงเรียนชาวนาหรือชุมชนวัดดาว เพราะฉะนั้นผู้วิจัยสังเกตเห็นว่าในส่วนของการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ของเกษตรกรในโรงเรียนชาวนาควรให้เจ้าหน้าที่ปฏิบัติการภาคสนามร่วมกับเกษตรกรแกนนำในการสำรวจชุมชนว่าช่วงไหนควรจัดกิจกรรมใดให้แก่เกษตรกรเพื่อให้เหมาะกับบริบทและช่วงเวลาว่างของเกษตรกร

6. ปัจจุบันการพัฒนาด้านการเกษตรมักถูกละเลยจากภาคส่วนต่าง ๆ จึงทำให้เกษตรกรประสบปัญหาในการประกอบอาชีพ ปัญหาด้านราคาผลผลิตและปัญหาการถูกเอาเปรียบจากพ่อค้าคนกลาง จนทำให้เกษตรกรเปลี่ยนอาชีพมาสู่ภาคอุตสาหกรรมมากขึ้น ซึ่งในความเป็นจริงแล้วประเทศไทยยังต้องการผลผลิตทางการเกษตรจำนวนมาก โดยเฉพาะข้าว เพราะฉะนั้นจึงควรมีการนำผลการวิจัยที่ได้จากการศึกษาครั้งนี้ไปผลักดันให้เกิดเป็นนโยบายในการขับเคลื่อนการพัฒนาด้านการเกษตรที่จะนำไปสู่การพัฒนาประเทศในด้านต่าง ๆ ต่อไปในอนาคต

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัย

1. การศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาในประเด็นกลยุทธ์การสื่อสารเพื่อการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมของเกษตรกร ปัจจัยที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมของเกษตรกรและการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในโรงเรียนชาวนา จังหวัดสุพรรณบุรี ซึ่งหลังจากการศึกษาโดยการเก็บข้อมูลแล้วพบว่าประเด็นที่น่าสนใจศึกษาอีกประเด็นหนึ่ง คือ จิตวิทยาการสื่อสารของเกษตรกรในโรงเรียนชาวนา ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ได้จัดเก็บข้อมูลในส่วนของจิตวิทยาการสื่อสารไว้ในกระบวนการเรียนรู้ของเกษตรกร เพราะฉะนั้นในการศึกษาวิจัยครั้งต่อไปจึงควรมีการศึกษาต่อยอดโดยเพิ่มประเด็นจิตวิทยาการสื่อสารของเกษตรกรในโรงเรียนชาวนา เพื่อให้ได้ข้อมูลที่สมบูรณ์ยิ่งขึ้น โดยอาศัยข้อมูลเชิงลึกว่าการเข้ามามีส่วนร่วมของเกษตรกรในโรงเรียนชาวนาต้องอาศัยปัจจัยอย่างไรบ้างในการเปลี่ยนกระบวนทัศน์ ทัศนคติจนมาถึงการเปลี่ยนพฤติกรรมจนกลายมาเป็นพฤติกรรมที่ถาวร

2. จากการศึกษาวิจัยครั้งนี้ทำให้ทราบว่า การดำเนินงานของโรงเรียนชาวนานั้นประสบความสำเร็จได้เพราะได้รับความช่วยเหลือจากภาคส่วนต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นภาครัฐบาล ภาค NGO และภาคชุมชน เพราะฉะนั้นสำหรับจากการศึกษาวิจัยครั้งต่อไปอาจศึกษาในประเด็นของเครือข่ายของมูลนิธิข้าวขวัญที่มีส่วนในการผลักดันให้โรงเรียนชาวนา จังหวัดสุพรรณบุรีสามารถดำเนินการได้

3. ในการศึกษาวิจัยครั้งต่อไปอาจปรับวิธีการเก็บข้อมูลจากการสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วมมาเป็นการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม โดยเฉพาะการเข้าไปเรียนในห้องเรียนร่วมกับเกษตรกรและมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชนวัดดาวด้วย เพราะการเข้าไปมีส่วนร่วมของผู้วิจัยจะทำให้เกษตรกรรู้สึกเป็นกันเองและผู้วิจัยจะสามารถเข้าถึงเกษตรกรได้ง่ายขึ้น รวมทั้งจะสามารถได้ข้อมูลเชิงลึก โดยเฉพาะในส่วนของปัจจัยที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมและการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในโรงเรียนชาวนา และผู้วิจัยจะสามารถสังเกตอวัจนภาษาที่แท้จริงของเกษตรกรได้ง่ายขึ้น

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

กนกรัตน์ วงศ์ลักษณ์พันธ์. กลยุทธ์การสื่อสารของเจ้าหน้าที่บำบัดฟื้นฟูกับการมีส่วนร่วมในกิจกรรมฟื้นฟูของผู้เข้ารับการบำบัดฟื้นฟูเพื่อเลิกยาเสพติด. วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาการประชาสัมพันธ์ คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542.

กนกรัตน์ สุขวัฒนา. ความสัมพันธ์ระหว่างการเปิดรับสื่อเกี่ยวกับโรคเอดส์และพฤติกรรมในการป้องกันโรคเอดส์ของหญิงโสเภณี: กรณีศึกษาที่หน่วยควบคุมกามโรคอำเภอหาดใหญ่ ศูนย์กามโรค เขต 12 จังหวัดสงขลา. วิทยานิพนธ์วารสารศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาการสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2534.

กมลรัฐ อินทรทัศน์ และคณะ. รูปแบบและกลยุทธ์การสื่อสารเพื่อการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมระหว่างชุมชนกับศูนย์บริการและศูนย์ถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบล ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.), 2544.

กรรณิการ์ อัสวทรเดชา. สื่อและเครื่องมือเพื่อการประชาสัมพันธ์. กรุงเทพฯ: คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2541.

กรมอุตุนิยมวิทยา. ลักษณะภูมิประเทศและภูมิอากาศของจังหวัดสุพรรณบุรี. แหล่งที่มา: <http://www.cmmet.tmd.go.th> [15 มิถุนายน 2550], 2549.

กาญจนา แก้วเทพ และคณะ. การเลี้ยงโค้งของการสื่อสารการเกษตรไทย. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการสนับสนุนการวิจัย (สกว.), 2547.

_____. สื่อเพื่อชุมชน: การประมวลองค์ความรู้. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2543.

_____. ก้าวต่อไปของการสื่อสารเพื่อการพัฒนาชุมชน. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการสนับสนุนการวิจัย (สกว.), 2548.

_____. โฟกัส “แนวทางการวิจัยสื่อพื้นบ้านเพื่อการพัฒนาชุมชนแบบเชิงรุก” เอกสารประกอบการฝึกอบรมนักวิจัยทีมสื่อพื้นบ้าน โครงการสังเคราะห์องค์ความรู้เรื่องการใช้และการสร้างความเข้มแข็งการสื่อสารเพื่อการพัฒนาชุมชน (SC4C), มีนาคม 2550

กานต์สุดา มามะศิริรานนท์. การนำเสนอระบบการจัดการความรู้สำหรับองค์กรภาคเอกชน.

วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาโสตทัศนศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546.

กิ่งแก้ว อัดถากร. ลักษณะพิธีกรรมในสังคมไทย. ไทยศึกษาหน่วยที่ 6-11. พิมพ์ครั้งที่ 6. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2527.

เกศินี จุฑาวิจิตร. การสื่อสารเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น. พิมพ์ครั้งที่ 2. นครปฐม: สถาบันราชภัฏนครปฐม, 2542.

กัจจกร หลุยยะพงษ์. เอกสารประกอบการบรรยายวิชา 2803673 สัมมนาพิเศษศาสตร์พัฒนาการ. อุดรธานี, 2550.

จันทร์สุดา ตันติวิชญวานิช. กลยุทธ์การตลาดเพื่อสังคมในโครงการณรงค์เพื่อการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดในกลุ่มเยาวชน. วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาการประชาสัมพันธ์ คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546.

จิรวุฒิ เสนาคำ. พัฒนาการเกษตรกรรมทางเลือก. ในวิฑูรย์ เลี่ยนจำรูญ (บรรณาธิการ) เกษตรกรรมทางเลือก: ความหมาย ความเป็นมาและเทคนิค, 2539.

จุมพล รอดคำดี. สื่อมวลชนเพื่อการพัฒนา. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2532.

ใจทิพย์ สอนดี. กลยุทธ์การสื่อสารในโครงการบวชป่าชุมชน. วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาการประชาสัมพันธ์ คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543.

ฉลอง โชติคาม. การพัฒนาการเกษตรแบบยั่งยืน. กรุงเทพฯ: บริษัท เลิฟ แอนด์ ลิฟเพรส จำกัด, 2542.

ชลลดา กิจรินทร์มิตรสุข. การศึกษาสถานะขององค์ความรู้ ด้านการสื่อสารและการมีส่วนร่วมในวิทยานิพนธ์ สาขานิเทศศาสตร์พัฒนาการของไทย. วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาการประชาสัมพันธ์ คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2548.

ชวรัตน์ เชิดชัย. พฤติกรรมการสื่อสาร. กรุงเทพฯ: ชวนพิมพ์ ห้างหุ้นส่วน จำกัด, 2546.

ชวรัตน์ เชิดชัยและคณะ. การวางแผนและการจัดการงานสื่อสารมวลชน. พิมพ์ครั้งที่ 3, กรุงเทพฯ: ประชาชน จำกัด, 2532.

ชิตาภา สุขพล่า. การสื่อสารระหว่างบุคคล. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์, 2548.

- ชำนาญ เขาวีรติพงศ์. การสื่อสาร. พิมพ์ครั้งที่ 2, กรุงเทพฯ : ประชาชน จำกัด, 2546.
- ณรงค์ สมพงษ์. สื่อมวลชนเพื่องานส่งเสริม. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2543.
- _____. สื่อเพื่องานส่งเสริมและงานเผยแพร่. กรุงเทพฯ: โอเอส พรินติ้ง เฮาส์ จำกัด, 2535.
- ถิรนนท์ อนวัชศิริวงศ์. การสื่อสารในกลุ่ม. พิมพ์ครั้งที่ 3, กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ ฌ ฌาน, 2534.
- ทวีทอง หงษ์วิวัฒน์. การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา. กรุงเทพฯ: ศักดิ์โสภากการพิมพ์, 2527.
- ทิสนา แคมมณี. กลุ่มสัมพันธ์: ทฤษฎีและแนวปฏิบัติ. กรุงเทพฯ: โครงการการเผยแพร่การสอน กลุ่มสัมพันธ์ คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2522.
- ธันวา จิตต์สงวน. การพัฒนาการเกษตรแบบยั่งยืน: บทวิเคราะห์จากปัจจัยทางเศรษฐกิจและสังคม. รายงานการสัมมนาาระบบเกษตรแห่งชาติ ครั้งที่ 1 15-17 พ.ย. 2546.
- ธันวา จิตต์สงวนและคณะ. การพัฒนาการเกษตรแบบยั่งยืน. รายงาน โดยโครงการวิจัยเสนอต่อ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์. ภาควิชาเศรษฐศาสตร์การเกษตร, 2543.
- นพนธ์ สัมมาและคณะ. รายงานผลการวิจัยเรื่องพิธีกรรมกับการสื่อสารทางสังคม. รายงาน ผลการวิจัยคณะมนุษยศาสตร์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2534.
- นิลุบล แสนอาทิตย์. กระบวนการสื่อสารในการอนุรักษ์แม่น้ำของตำบลไหล่น่าน อำเภอเวียงสา จังหวัดน่าน. วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาการประชาสัมพันธ์ คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2547.
- นิสากร วินิจฉัยภาค. ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในกิจกรรมสหกรณ์การเกษตร. วิทยานิพนธ์พัฒนบริหารศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพัฒนาสังคม คณะรัฐศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, 2530.
- นිරนุช สุวรรณมัย. ความคิดเห็นของครูศิลปศึกษาระดับชั้นประถมศึกษาเกี่ยวกับทฤษฎีการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมด้วยยุทธวิธี 4 ดาวในโครงการส่งเสริมศักยภาพของนักเรียนในโรงเรียนกรุงเทพมหานคร. วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542.

บัณฑิต เศรษฐกิจโรจน์. เกษตรยั่งยืน นโยบายการเกษตรเพื่อสุขภาพ. นนทบุรี: สถาบันวิจัยระบบสุขภาพ, 2546.

บุญชัย เกิดปัญญาวัฒน์. การมีส่วนร่วมของประชาชนต่อกระบวนการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อม. วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิตสาขาเทคโนโลยีการบริหารสิ่งแวดล้อม คณะเทคโนโลยีและการบริหาร มหาวิทยาลัยมหิดล, 2528.

บุษบา สุธีธร. ความสัมพันธ์ระหว่างพฤติกรรมกับความทันสมัยของผู้นำท้องถิ่น. วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตร์มหาบัณฑิต ภาควิชาการประชาสัมพันธ์ คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2528.

ปธาน สุวรรณมงคล. การจัดองค์การเพื่อการบริหารการปกครองชนบทของระบบราชการไทย. วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาการปกครอง คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2526.

ประมะ สตะเวทิน. หลักนิเทศศาสตร์. กรุงเทพฯ: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ภาพพิมพ์, 2546.

ปรัชญา เวสารัชช. รายงานการวิจัยการมีส่วนร่วมของประชาชนในกิจกรรมเพื่อพัฒนาชนบท. กรุงเทพฯ: สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2527.

ประภาเพ็ญ สุวรรณ. ทศนคติ : การวัด การเปลี่ยนแปลงและพฤติกรรมอนามัย. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์, 2520.

ประสพสุข คีอินทร์. การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของกำนัน ผู้ใหญ่บ้านในภาคเหนือ. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล, 2521.

ประศักดิ์ หอมสนิท และอรจรรย์ ณ ตะกั่วทุ่ง. เอกสารประกอบการบรรยายวิชา 2708792 การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์กับการศึกษาในสังคมสารสนเทศ. อุดรธานี, 2549.

ประสาธ อิศดรปริดา. จิตวิทยาการศึกษา. กรุงเทพฯ: กราฟิก อาร์ต, 2522.

_____. สารัตถ: จิตวิทยาการศึกษา. พิมพ์ครั้งที่ 5, ขอนแก่น: คลังน่านาวิทยา, 2549.

ประเวศ วะสี. “แนวคิดเกี่ยวกับระบบการพัฒนาความรู้”. วารสารสถานปฏิรูป. 2 (มีนาคม 2542), 2542.

- ประเวศ วะสี และประสาน ต่างใจ. **กระบวนทัศน์ใหม่กับการเรียนรู้ของชุมชน**. กรุงเทพฯ: พิธิษฐ์ไทยออฟเซต, 2549.
- ปาริชาติ สถาปิตานนท์ และคณะ. **การสื่อสารแบบมีส่วนร่วมและการพัฒนาชุมชน**. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการสนับสนุนการวิจัย (สกว.), 2549.
- ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ. **กระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา**. พิมพ์ครั้งที่ 2, กรุงเทพฯ: อุษาการพิมพ์, 2546.
- ปิยบุษ พุทธิรัตน์. **การสื่อสารกับการพัฒนาประชาคมตลาดน้ำตลิ่งชัน**. วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาการประชาสัมพันธ์ คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2545.
- ปิยพัชกร สีนบัวทอง. **กลยุทธ์การสื่อสารของทหารในโครงการฝึกอบรมเพื่อฟื้นฟูเยาวชนผู้ติดยาเสพติด**. วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาการประชาสัมพันธ์ คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2544.
- พนม คลี่ฉายา. **เอกสารประกอบการบรรยายวิชา 2803675 การประยุกต์สื่อเพื่อการพัฒนา**. อัดสำเนา, 2549.
- _____. **เอกสารประกอบการบรรยายวิชา 2803671 การวางแผนและการประเมินผลโครงการด้านนิเทศศาสตร์พัฒนาการ**. อัดสำเนา, 2549.
- พรทิพย์ ชนะคำ. **กลยุทธ์การสื่อสารภูมิปัญญาท้องถิ่นของปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์**. วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาการประชาสัมพันธ์ คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2547.
- พระมหาสุทิตย์ อาภากรโ. **นวัตกรรมการเรียนรู้: คน ชุมชนและการพัฒนา**. กรุงเทพฯ: พิธิษฐ์ไทยออฟเซต, 2549.
- พูนทรัพย์ สิทธิพรหม. **การสื่อสารเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น**. กรุงเทพฯ: คณะวิทยาการจัดการ สถาบันราชภัฏพระนคร, 2548.
- ไพบุลย์ เสงสุวรรณและ คณะ. **รูปแบบและเทคนิคเกษตรยั่งยืน**. กรุงเทพฯ: บริษัทพิมพ์ดี จำกัด, 2547.
- ภัสวดี นิตินิเทศสุนทรและคณะ. **ทฤษฎีและพฤติกรรมการสื่อสาร**. กรุงเทพฯ: ชวนชม, 2547.
- ยุพา สุภากุล. **การสื่อสารมวลชน**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์โอเดียนสโตร์, 2540.

ยุวัฒน์ วุฒิเมธี. **หลักการพัฒนาชุมชนและการพัฒนาชนบท**. กรุงเทพฯ: ห้างหุ้นส่วนจำกัดไทย
อนุเคราะห์, 2526.

รจิตลักษณ์ แสงอุไร. **การสื่อสารของมนุษย์**. กรุงเทพฯ: บริษัท 21 เซ็นจูรี จำกัด, 2548.

รัตติกาล เจนจัด. **เอกสารประกอบการสัมมนาวิชาการ “นิเทศศาสตร์พัฒนาการ: ก้าวนี้และก้าว
ต่อไป”**. ภาควิชาการประชาสัมพันธ์ คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2549.

ลลธิริมา เกื้อสกุล. **กลยุทธ์การสื่อสารของกองทัพบกเพื่อสร้างจิตสำนึกสาธารณะเรื่องสิทธิ
มนุษยชนด้านสิ่งแวดล้อม**. วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชา
การประชาสัมพันธ์ คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2547.

วัฒนา ระงับทุกข์. **แผนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง**. กรุงเทพฯ: แอลทีเพรสจำกัด, 2542.

วันทิพย์ สิ้นสูงสุด. **การใช้การเรียนรู้จากการปฏิบัติ เพื่อสร้างองค์การใฝ่เรียนรู้**. พิมพ์ครั้งที่ 2,
กรุงเทพฯ: สยามมิตรการพิมพ์, 2549.

วารินทร์ จันทรัตน์. **ปัจจัยที่มีส่วนเกี่ยวข้องต่อการมีส่วนร่วมของผู้นำชุมชนในการปกครองส่วน
ท้องถิ่นขององค์การบริหารส่วนตำบล จังหวัดสุพรรณบุรี**. วิทยานิพนธ์ปริญญา
มหาบัณฑิต ภาควิชาสังคมศาสตร์เพื่อการพัฒนา คณะสังคมศาสตร์มหาวิทยาลัยราชภัฏ
พระนครศรีอยุธยา, 2548.

วิทยาธร ท่อแก้ว. **เอกสารประกอบการสอนชุดวิชาประสบการณ์วิชาชีพนิเทศศาสตร์**. พิมพ์ครั้งที่
2.นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2549.

วินัย เพชรช่วย. **เรื่องทฤษฎีแรงจูงใจ**. แหล่งที่มา: <http://www.kimmus.multiply.com> [2 กุมภาพันธ์
2551], 2548

วินิจ เกตุขำ และคมเพชร ฉัตรศุภากุล. **กระบวนการกลุ่ม**. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์, 2522.

วิระชัย ตั้งสกุล. **การสร้างสารในงานนิเทศศาสตร์**. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช,
2549.

ศรีไพร ศักดิ์รุ่งพงศากุล และเจษฎาพร ยุทธนวิบูลย์ชัย. **ระบบสารสนเทศและเทคโนโลยีการจัดการ
ความรู้**. กรุงเทพฯ: ซีเอ็ดดูเคชั่น, 2549.

สถาบันส่งเสริมการจัดการความรู้เพื่อสังคม (สคส.). **มูลนิธิข่าววัญ**. แหล่งที่มา: [http://
www.kmi.or.th](http://www.kmi.or.th) [10 มิถุนายน 2550], 2548

- สมวงษ์ แปลงประสพโชค. การสอนคณิตศาสตร์บูรณาการกับภาษาอังกฤษในระดับชั้น
**ประถมศึกษาปีที่ 1-6 โรงเรียนปรางโสมวิทยารามอินทรา. วิทยานิพนธ์สถาบันราชภัฏ
 พระนคร, 2544.**
- สมสุข หินวิมาน. การจัดการความรู้ด้านสื่อพื้นบ้านเพื่อการพัฒนาชุมชน: หนึ่งปีกับการทำงานที่
 ผ่านมา. เอกสารประกอบการประชุมวิชาการ โครงการเมธีวิจัยอาวุโส “การสื่อสารเพื่อ
 ชุมชน: โอกาสและความเป็นจริง”, กรกฎาคม 2550.
- สายสุรี จุติกุล. **สะท้อนความคิด “การศึกษาตลอดชีวิต”**. สยามรัฐ ฉบับวันที่ 4 สิงหาคม 2546 ปีที่
 54 ฉบับที่ 16361, 2546.
- สุนทรี ธิลา. กระบวนการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมในการก่อตั้งและดำรงอยู่ของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น
**“จันเสน” จังหวัดนครสวรรค์. วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาการ
 ประชาสัมพันธ์ คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2548.**
- สุภา ไชเมือง และวิฑูรย์ ปัญญากุล. **เกษตรกรรมทางเลือกและการพัฒนาที่ยั่งยืน: สถานการณ์ใน
 ประเทศไทย. เอกสารประกอบการสัมมนาวิชาการ ประจำปี 2545 สถาบันวิจัยเพื่อ
 การพัฒนาประเทศ เรื่องเผชิญหน้าความท้าทาย จากกระแสโลกาภิวัตน์, 2545.**
- สุมน อมรวิวัฒน์. **กระบวนการเรียนรู้จากแหล่งเรียนรู้ในชุมชนและธรรมชาติ. กรุงเทพฯ:
 สำนักพิมพ์วัฒนาพานิช จำกัด, 2544.**
- สุมณฑา พรหมบุตรและคณะ. **“การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม” รวบรวมโดยสำนักงานคณะกรรมการ
 การศึกษาแห่งชาติ. กรุงเทพฯ: ไอเดียสแควร์, 2541.**
- สุรพงษ์ โสชนะเสถียร. **การสื่อสารกับสังคม. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2533.**
- สุรยุทธ หลิมตระกูล. **ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ทรัพยากร
 ป่าไม้: ศึกษาเฉพาะกรณี ป่าชุมชนบ้านห้วยสะพาน ตำบลหนองโรง อำเภอพนมทวน
 จังหวัดกาญจนบุรี. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาสังคมศาสตร์เพื่อการพัฒนา
 คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏกาญจนบุรี, 2544.**
- สุรสิทธิ์ วิทยารัฐ. **การสื่อสารเพื่อการพัฒนา. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: ศูนย์หนังสือมหาวิทยาลัย
 ราชภัฏสวนสุนันทา, 2549.**
- สุรัตน์ ตรีสกุล. **หลักนิเทศศาสตร์. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์.ศ.พัฒนา, 2548.**

- สุวิทย์ มูลคำและคณะ. **Child center: Storyline method: การบูรณาการหลักสูตรและการเรียนการสอนโดยเน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง**. กรุงเทพฯ: ที.พี.พรีน จำกัด, 2542.
- สุวิทย์ มูลคำ และอรทัย มูลคำ. **20 วิธีการจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม ค่านิยม การเรียนรู้โดยการแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง**. กรุงเทพฯ: ห้างหุ้นส่วนจำกัดภาพพิมพ์, 2545.
- เสถียร เขยประทับ. **สื่อมวลชนกับการพัฒนาประเทศ: เน้นเฉพาะประเทศไทย**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2538.
- สำนักงานเกษตรจังหวัดสุพรรณบุรี. **ลักษณะทางประชากรศาสตร์**. แหล่งที่มา: <http://www.suphanburi.doae.go.th> [15 มิถุนายน 2550], 2548.
- สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ สำนักงานกฤษฎมนตรี. **พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 และแก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2545**. กรุงเทพฯ: พริกหวานกราฟฟิค จำกัด, 2545.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. **การพัฒนาการเกษตรแบบยั่งยืน**. เอกสารประกอบการสัมมนาจัดทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9. กรุงเทพฯ, 7 พฤศจิกายน 2543.
- _____. **แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ**. แหล่งที่มา: <http://www.nesdb.go.th> [15 มิถุนายน 2550], 2545.
- องค์กรสหประชาชาติ. **การศึกษาตลอดชีวิต**. แหล่งที่มา: <http://dnfe5.nfe.go.th> [17 กุมภาพันธ์ 2551], 2549.
- อकिन รพีพัฒน์. **การมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาชนบทในสภาพสังคมและวัฒนธรรมไทย**. กรุงเทพฯ: ศักดิ์โสภณาการพิมพ์, 2527.
- อรรพรรณ ปิลาพันธ์โอวาท. **การสื่อสารเพื่อการโน้มน้าวใจ**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2537.
- อัจฉรา รัศยุติธรรม. **เกษตรยั่งยืน: หลากหลายมุมมองส่องทางเกษตรกรรมไทย**. กรุงเทพฯ: บริษัทพิมพ์ดี จำกัด, 2547.

อัจฉรา ศิริวงศ์. การจัดการการสื่อสารในธุรกิจการเกษตรของชุมชนลุ่มแม่น้ำเพชรบุรี.
วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาการประชาสัมพันธ์ คณะนิเทศศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2547.

ภาษาอังกฤษ

Bertels, Thomas. **What is Knowledge Management**. Available from : http://www.km-forum.org/What_is.htm [2006, August 11], 2006.

Clayton Vollan and Jim Simmons. **Development Communication: A Resource Manual for Teaching**. Asian Mass Communication Research and Information Center, 1985.

Fishbein, Malvin. **Attitude Theory and Measurement**. New York: John Willy, 1967.

Garder, Lindzey and Elliot, Arson. **The Handbook of social Psychology**. Massachusetts, Addison Wesley Publishing Company, 1969.

Henrie, Morgan and Hedgepeth, Oliver. **Size is Important in Knowledge Management**. Journal of Knowledge Management Practice (June): 1-23. Available from: <http://www.tlinc.com/articl53.htm> [2006, August 11], 2003.

Lazarfeld, Paul F. and Menzel, Herbert. **Mass Media and Personal Influence**. The Science of Human Communication. New York; The Basic Books, 1968.

Marquardt, Michael J. **Building the Learning Organization**. New York: McGraw-Hill, 1996.

Mcquire, W.J. “**The Nation of Attitude and Attitude Change**” ; The Handbook of social Psychology. (2. ed) Massachusetts, Addison Wesley Publishing Company, 1968.

Michael Burgoon, Judee K. Heston and James Mc Croskey. **Small Group Communication A Function Approach**: Holt, Rinehart and Winston, Inc, 1974.

Newman, Brain B. **What is Knowledge Management**. Available from : http://www.km-forum.org/What_is.htm [2006, August 11], 2006.

Peter Hartley. **Interpersonal Communication**, Printed in Great Britain by T.J.Press (Padstow) Ltd, Padstow, Cornwall, 1993.

Schramm, Wilbur. "Nature of Communication Between Humans." **In the Process and Effects of Mass Communication.** Wilbur Schramm and Donald F. Roberts Eds. Urbana: Random House, 1983.

Shirley, A. White. With K. Sadamandoman, Nair and Joseph Ashcroft. **Participatory Communication: Working for change and development.** New Delhi: Sage, 1993

Sustainable Agriculture in a Globalized Economy Geneva. **Sustainable Agriculture.** International Labour Office, 2000.

United Nation. **Population Participation in Decision making for Development,** Newyork: United Nation. Publication, 1975.

Werthiem, W.F. **The Urgency Factor and Democracy: a teorical contribution to Unrisd' debate on Participation.** Geneva: UNRISD, 1981.

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาคผนวก

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาคผนวก ก

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แบบการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้อง

แผนการดำเนินงานหรือแผนปฏิบัติการของมูลนิธิข้าวขวัญ

1. นโยบาย

- แนวทางการปฏิบัติ

- วัตถุประสงค์

- ระยะเวลา

- งบประมาณ

- การปฏิบัติงาน

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

2. ผู้รับผิดชอบ

.....

.....

.....

3. ผู้เข้าร่วมในแผนงาน

.....

.....

.....

4. ผลที่ได้รับ

- ผลที่มูลนิธิข้าวขวัญ ได้รับ

.....

.....

.....

- ผลที่เกษตรกรได้รับ

.....

.....

.....

- ผลที่ชุมชนได้รับ

.....

.....

.....

แบบการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้อง

แผนการดำเนินงานหรือแผนปฏิบัติการของโรงเรียนชานา จังหวัดสุพรรณบุรี

1. นโยบาย

- แนวทางการปฏิบัติ

- วัตถุประสงค์

- ระยะเวลา

- งบประมาณ

- การปฏิบัติงาน

2. ผู้รับผิดชอบ

.....

.....

.....

3. ผู้เข้าร่วมในแผนงาน / กิจกรรม / โครงการ

.....

.....

.....

4. ผลที่ได้รับ

- ผลที่มูลนิธิข้าวขวัญ ได้รับ

.....

.....

.....

- ผลที่เกษตรกรได้รับ

.....

.....

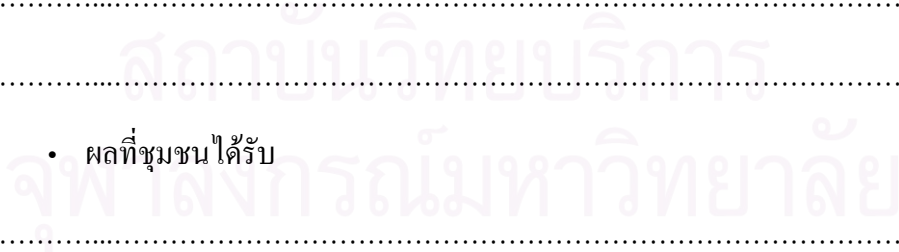
.....

- ผลที่ชุมชนได้รับ

.....

.....

.....

แบบการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้อง

สื่อหรือเอกสารที่ใช้ในการเผยแพร่

1. วัตถุประสงค์ในการใช้สื่อ

.....

.....

2. แนวทางการปฏิบัติ

.....

.....

3. ระยะเวลาที่ใช้สื่อ

.....

.....

4. เนื้อหาในสื่อ

.....

.....

.....

5. ผู้รับผิดชอบ

.....

.....

.....

6. ผลที่ได้รับ

- ผลที่มูลนิธิข่าววัญได้รับ

.....

.....

- ผลที่เกษตรกรได้รับ

.....

.....

.....

- ผลที่ชุมชนได้รับ

.....

.....

.....

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แบบสัมภาษณ์

สำหรับเจ้าหน้าที่จากมูลนิธิข้าวขวัญที่ปฏิบัติหน้าที่เชิงนโยบาย

- เพื่อศึกษากลยุทธ์การสื่อสารเพื่อการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมของเกษตรกรในโรงเรียนชาวนา จังหวัดสุพรรณบุรี

แนวคำถามในการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกสำหรับเจ้าหน้าที่ที่ปฏิบัติหน้าที่เชิงนโยบาย แบ่งออกเป็น 2 หมวด ได้แก่

หมวดที่ 1 แนวคำถามเกี่ยวกับข้อมูลทางด้านประชากรของเจ้าหน้าที่ที่ปฏิบัติหน้าที่เชิงนโยบาย

- ชื่อ – สกุล :
- ตำแหน่ง :
- การศึกษา :
- ภูมิลำเนา :
- ประสบการณ์ในการทำงาน :
- บทบาทหน้าที่และความรับผิดชอบโดยทั่วไป :
.....
.....
.....
- บทบาทหน้าที่และความรับผิดชอบเกี่ยวกับโรงเรียนชาวนา จังหวัดสุพรรณบุรี :
.....
.....
.....
.....

**หมวดที่ 2 แนวคำถามเกี่ยวกับกลยุทธ์การสื่อสารเพื่อการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมของ
เกษตรกรในโรงเรียนชานาจังหวัดสุพรรณบุรี**

1. มูลนิธิข้าวขวัญมีนโยบายและแผนการดำเนินงานของโรงเรียนชานา จังหวัด
สุพรรณบุรีอย่างไร

.....
.....
.....

2. มูลนิธิข้าวขวัญมีแนวทางในการกำหนดเนื้อหาตามหลักสูตรต่าง ๆ ที่เกษตรกรศึกษา
อย่างไร

.....
.....
.....

3. มูลนิธิข้าวขวัญมีแนวทางในการใช้สื่อรูปแบบต่าง ๆ ในการเผยแพร่ข้อมูล ข่าวสาร
เกี่ยวกับโรงเรียนชานา จังหวัดสุพรรณบุรีอย่างไรบ้าง

.....
.....
.....

4. มูลนิธิข้าวขวัญมีแนวทางการประชาสัมพันธ์โรงเรียน รวมทั้งกิจกรรมต่าง ๆ ของ
โรงเรียนให้แก่เกษตรกรและชุมชนรับทราบได้อย่างไร

.....
.....
.....

5. แนวทางการสร้างความร่วมมือระหว่างมูลนิธิข้าวขวัญ โรงเรียนชานาและชุมชน ตำบลวัดดาว อำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี เป็นอย่างไร

.....

.....

.....

6. ประสิทธิภาพที่เกิดขึ้นจากกิจกรรมของโรงเรียนชานาจังหวัดสุพรรณบุรี เป็นอย่างไร

.....

.....

.....

7. องค์กรใดบ้างที่มามีให้การสนับสนุนกิจกรรมของโรงเรียนชานา จังหวัดสุพรรณบุรี และแต่ละองค์กรมีบทบาทอย่างไรบ้าง

.....

.....

.....

8. การวางแผนในอนาคตสำหรับการดำเนินงานในโรงเรียนชานา จังหวัดสุพรรณบุรี เป็นอย่างไร

.....

.....

.....

9. ปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงาน มีอะไรบ้าง และมีแนวทางแก้ไขอย่างไร

.....

.....

แบบสัมภาษณ์

สำหรับเจ้าหน้าที่จากมูลนิธิข้าวขวัญที่มีหน้าที่เกี่ยวข้องกับการถ่ายทอดความรู้ให้แก่เกษตรกร

- เพื่อศึกษากลยุทธ์การสื่อสารเพื่อการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมของเกษตรกรในโรงเรียนชาวนา จังหวัดสุพรรณบุรี

แนวคำถามในการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกสำหรับเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับการถ่ายทอดความรู้ให้แก่เกษตรกรแบ่งออกเป็น 2 หมวด ได้แก่

หมวดที่ 1 แนวคำถามเกี่ยวกับข้อมูลทางด้านประชากรของเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับการถ่ายทอดความรู้ให้แก่เกษตรกร

- ชื่อ – สกุล :
- ตำแหน่ง :
- การศึกษา :
- ภูมิลำเนา :
- ประสบการณ์ในการทำงาน :
- ประสบการณ์ในการทำงานเกี่ยวกับการถ่ายทอดความรู้ :
.....
.....
- บทบาทหน้าที่และความรับผิดชอบโดยทั่วไป :
.....
.....
.....
- บทบาทหน้าที่และความรับผิดชอบเกี่ยวกับโรงเรียนชาวนา จังหวัดสุพรรณบุรี :
.....
.....
.....

หมวดที่ 2 แนวคำถามเกี่ยวกับกลยุทธ์การสื่อสารเพื่อการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมของ
 เกษตรกรในโรงเรียนชานาจังหวัดสุพรรณบุรี

1. ท่านมีวิธีการสื่อสารกับเกษตรกรที่ศึกษาในโรงเรียน อย่างไร

.....

.....

2. วิธีการถ่ายทอดเนื้อหาตามหลักสูตรต่าง ๆ ของโรงเรียน มีวิธีการอย่างไรบ้าง

.....

.....

3. กิจกรรมต่าง ๆ ของโรงเรียนชานาจังหวัดสุพรรณบุรี มีอะไรบ้าง

.....

.....

4. รูปแบบการสื่อสารที่ใช้ในโรงเรียนชานา จังหวัดสุพรรณบุรี มีอะไรบ้าง

.....

.....

5. สื่อการสอนที่ใช้ในโรงเรียนชานา จังหวัดสุพรรณบุรี มีอะไรบ้าง

.....

.....

6. วิธีการเรียนรู้ของเกษตรกรในโรงเรียนชานา จังหวัดสุพรรณบุรี มีลักษณะอย่างไร

.....

.....

7. การเรียนรู้ภาคปฏิบัติในแปลงนาสาธิตมีลักษณะอย่างไร และได้ผลอย่างไร

.....

.....

8. วิธีการสร้างความร่วมมือระหว่างโรงเรียนชานา จังหวัดสุพรรณบุรีกับชุมชนวัดดาว
อำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี เป็นอย่างไร

.....
.....

9. การมีส่วนร่วมของเกษตรกรในโรงเรียนชานาจังหวัดสุพรรณบุรี เป็นอย่างไร

.....
.....

10. ประสิทธิภาพที่เกิดขึ้นจากการถ่ายทอดความรู้ไปยังเกษตรกรที่ศึกษาอยู่ในโรงเรียน
เป็นอย่างไรบ้าง

.....
.....

11. ปัญหาและอุปสรรคระหว่างการถ่ายทอดความรู้มีอะไรบ้างและมีแนวทางแก้ไข
อย่างไร

.....
.....
.....

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แบบสัมภาษณ์

สำหรับเกษตรกรที่ศึกษาอยู่ในโรงเรียนชาวนา จังหวัดสุพรรณบุรี

- เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในโรงเรียนชาวนา จังหวัดสุพรรณบุรี
- เพื่อศึกษาการมีส่วนร่วมของเกษตรกรที่เข้าศึกษาในโรงเรียนชาวนา จังหวัดสุพรรณบุรี

แนวคำถามในการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกสำหรับเกษตรกรที่ศึกษาอยู่ในโรงเรียนชาวนา จังหวัดสุพรรณบุรี แบ่งออกเป็น 3 หมวด ได้แก่

หมวดที่ 1 แนวคำถามเกี่ยวกับข้อมูลทางด้านประชากรของเกษตรกรที่ศึกษาอยู่ในโรงเรียนชาวนา จังหวัดสุพรรณบุรี

- ชื่อ – สกุล :
- ภูมิลำเนา :
- ระยะเวลาในการประกอบอาชีพทำนา :
- ระยะเวลาในการเข้าศึกษาในโรงเรียนชาวนา :
- หลักสูตรที่เข้าศึกษา :

หมวดที่ 2 แนวคำถามเกี่ยวกับปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในโรงเรียนชาวนา จังหวัดสุพรรณบุรี

1. ท่านได้รับทราบข้อมูล ข่าวสารจากทางมูลนิธิข้าวขวัญได้อย่างไร

.....

2. ท่านมีความคิดเห็นเกี่ยวกับกิจกรรมโรงเรียนชาวนา จังหวัดสุพรรณบุรีอย่างไร

.....

3. บทบาทของเจ้าหน้าที่จากมูลนิธิข้าวขวัญในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมทั้งการเรียนการสอนในชั้นเรียนและการร่วมกิจกรรมกับชุมชน

.....
.....

4. เหตุใดท่านจึงเข้าศึกษาในโรงเรียนชาวนา จังหวัดสุพรรณบุรี

.....
.....

5. ท่านเกิดกระบวนการเรียนรู้จากวิธีการถ่ายทอดความรู้ของโรงเรียนชาวนา จังหวัดสุพรรณบุรีนี้อย่างไร

.....
.....

6. วิทยากรได้เปิดโอกาสให้ท่านซักถามและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นหรือไม่ อย่างไร

.....
.....

7. ปัจจัยที่มีผลต่อการตัดสินใจเข้าศึกษาและร่วมกิจกรรมของเกษตรกรในโรงเรียนชาวนา จังหวัดสุพรรณบุรีมีอะไรบ้าง

.....
.....

8. ความพึงพอใจของท่านที่มีต่อการจัดการเรียนการสอนในโรงเรียนชาวนา จังหวัดสุพรรณบุรี

.....
.....

9. ครอบครัวของท่านได้มีความคิดเห็นอย่างไรเมื่อท่านเข้าศึกษาในโรงเรียน

.....

.....

10. สื่อการเรียนที่โรงเรียนใช้เป็นเครื่องมือในการถ่ายทอดความรู้มีอะไรบ้าง

.....

.....

11. วัสดุ / อุปกรณ์ที่โรงเรียนใช้ในการอำนวยความสะดวกในการเรียนรู้และจัดกิจกรรมของโรงเรียนมีอะไรบ้างและเพียงพอต่อการใช้งานหรือไม่

.....

.....

12. เนื้อหา ข้อมูลที่ได้รับจากวิทยากรผู้สอนสามารถนำไปประยุกต์ใช้จริงหรือไม่ อย่างไร

.....

.....

13. ผลที่ได้หลังจากการเข้าศึกษาในโรงเรียนชาวนา จังหวัดสุพรรณบุรีเป็นอย่างไร

.....

.....

14. องค์กรใดบ้างที่เข้ามามีบทบาท มีส่วนร่วมและให้การสนับสนุนเกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอน

.....

.....

หมวดที่ 3 แนวคำถามเกี่ยวกับเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในโรงเรียนชาวนา
จังหวัดสุพรรณบุรี

1. ท่านมีส่วนร่วมอย่างไรบ้างในการเรียนในชั้นเรียน

.....

.....

.....

2. ท่านเข้าเรียนและร่วมกิจกรรมของทางโรงเรียนทุกครั้งหรือไม่ เพราะเหตุใด

.....

.....

.....

3. ท่านได้ซักถามหรือแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับวิทยากรบ้างหรือไม่ อย่างไร

.....

.....

.....

4. ท่านมีส่วนร่วมอย่างไรบ้างในขณะศึกษาในภาคปฏิบัติ

.....

.....

.....

5. ท่านมีส่วนร่วมอย่างไรบ้างในการร่วมกิจกรรมต่าง ๆ กับชุมชน

.....

.....

.....

6. ท่านเข้าร่วมกิจกรรมของโรงเรียนบ่อยหรือไม่ อย่างไร

.....

.....

.....

7. ผลของการเข้าร่วมกิจกรรมโรงเรียนชานา จังหวัดสุพรรณบุรีเป็นอย่างไรบ้าง

.....

.....

.....

8. ท่านได้นำความรู้ที่ได้ศึกษาในโรงเรียนไปประยุกต์ใช้ในการประกอบอาชีพและ
ถ่ายทอดแก่เกษตรกรท่านอื่นบ้างหรือไม่ อย่างไร

.....

.....

.....

.....

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แบบสังเกตการณ์

สำหรับเกษตรกรที่ศึกษาอยู่ในโรงเรียนชาวนา จังหวัดสุพรรณบุรี

แบบสังเกตการณ์นี้ ได้กำหนดแนวทางในการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมเพื่อความสะดวกต่อการบันทึกข้อมูลภาคสนาม เพื่อนำผลที่ได้มาวิเคราะห์ โดยอาศัยกรอบในการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม ดังนี้

- วัน/เวลา :
- สถานที่ :
.....

รายละเอียด	สิ่งที่ได้จากการสังเกต
บทบาทหน้าที่
กระบวนการเรียนการสอน
ลักษณะการสื่อสาร

รายละเอียด	สิ่งที่ได้จากการสังเกต
การใช้สื่อ	<p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p>
ลักษณะการมีส่วนร่วม	<p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p>
บริบทอื่นๆ ปัญหาและอุปสรรค	<p>.....</p> <p>.....</p>
บรรยากาศในการเรียน	<p>.....</p> <p>.....</p>
ปัจจัยอื่นๆ	<p>.....</p> <p>.....</p>
อื่นๆ ที่สังเกตได้	<p>.....</p> <p>.....</p>

ภาคผนวก ข

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

รายชื่อเจ้าหน้าที่มูลนิธิข้าวขวัญ จังหวัดสุพรรณบุรี

ที่	รายชื่อเจ้าหน้าที่	ตำแหน่ง	วันที่สัมภาษณ์	เวลา	สถานที่
1	นายเดชา ศิริภัทร	ผู้อำนวยการมูลนิธิ ฯ	20 พฤศจิกายน 2550	9.30 น.	มูลนิธิข้าวขวัญ
2	นางสาวอัญญา หงษา	ผู้จัดการมูลนิธิฯ	20 พฤศจิกายน 2550	14.00 น.	มูลนิธิข้าวขวัญ
3	นายธนรัช ไกล่กลาง	ผู้ประสานงาน มูลนิธิฯ	20 พฤศจิกายน 2550	15.00 น.	มูลนิธิข้าวขวัญ
4	คุณภวัญฉน์ พลแสน	เจ้าหน้าที่สนาม คนที่ 1	21 พฤศจิกายน 2550	9.30 น.	มูลนิธิข้าวขวัญ
5	คุณพรชัย ชูเลิศ	เจ้าหน้าที่สนาม คนที่ 2	21 พฤศจิกายน 2550	11.00 น.	มูลนิธิข้าวขวัญ
6	คุณเหรียญ ไกล่กลาง	เจ้าหน้าที่สนาม คนที่ 3	21 พฤศจิกายน 2550	14.00 น.	มูลนิธิข้าวขวัญ
7	คุณณรงค์ อ่วมรัมย์	เจ้าหน้าที่สนาม คนที่ 4	28 พฤศจิกายน และ 15 ธันวาคม 2550	9.30 น.	วัดควา

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

รายชื่อเกษตรกรในโรงเรียนชานา ตำบลวัดดาว อำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี

ที่	รายชื่อเกษตรกร	วันที่สัมภาษณ์	เวลา	สถานที่
1	นายชุ่ม หงษ์โต	28 พฤศจิกายน 2550	11.00 น.	สถานที่บ้านลุงชุ่ม
2	นางรอ หงษ์โต	28 พฤศจิกายน 2550	11.00 น.	สถานที่บ้านลุงชุ่ม
3	นายสนั่น ขำเวียง	28 พฤศจิกายน 2550	12.30 น.	สถานที่นาลุงสนั่น
4	นางปิ่นทอง ศรีสังข์	28 พฤศจิกายน 2550	14.00 น.	สถานที่บ้าน
5	นางสมาน ไตรภาพ	29 พฤศจิกายน 2550	9.30 น.	สถานที่บ้าน
6	นางนุกูล สระโจอมทอง	29 พฤศจิกายน 2550	11.30 น.	สถานที่ร้านค้า
7	นางกัญญา นักพื่อน	29 พฤศจิกายน 2550	14.00 น.	สถานที่บ้าน
8	นายไสว สุทธิวงศ์	30 พฤศจิกายน 2550	12.00 น.	สถานที่บ้าน
9	นายสมนึก อ่อนไพรงาม	30 พฤศจิกายน 2550	13.00 น.	สถานที่บ้าน
10	นายสุทิน ขุนไม้งาม	30 พฤศจิกายน 2550	14.30 น.	สถานที่บ้าน
11	นางสาวพชีพ พลายจัน	1 ธันวาคม 2550	12.30 น.	สถานที่บ้านลุงชุ่ม
12	นางสร พลายยงค์	1 ธันวาคม 2550	13.30 น.	สถานที่บ้านลุงชุ่ม
13	นางละไม ลิมทอง	1 ธันวาคม 2550	15.30 น.	สถานที่วัดสังโฆ
14	นางทองแพร อาจคงหาญ	1 ธันวาคม 2550	15.30 น.	สถานที่วัดสังโฆ
15	นางอรุณ จันทิมา	3 ธันวาคม 2550	11.00 น.	สถานที่บ้าน
16	นางบังอร สุวรรณสุร	3 ธันวาคม 2550	13.00 น.	สถานที่บ้าน
17	นางทองครวญ ศรีหิรัญ	3 ธันวาคม 2550	15.00 น.	สถานที่บ้าน
18	นายพิสุทธิ์ แสงขจาย	4 ธันวาคม 2550	14.00 น.	สถานที่บ้าน
19	นางสาวชะลอ พุ่มเข็ม	4 ธันวาคม 2550	17.00 น.	สถานที่บ้าน
20	นางสาวลัดดา วัชวงษ์	4 ธันวาคม 2550	18.00 น.	สถานที่บ้าน

ภาคผนวก ค

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

การสัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมายของผู้วิจัย

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สื่อประเภทต่าง ๆ ที่ใช้ในโรงเรียนชาวนา

ผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ จากการเรียนรู้ของเกษตรกร

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

การสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วมในกิจกรรมของเกษตรกร

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตัวอย่างสื่อหนังสือพิมพ์เดลินิวส์ วันอาทิตย์ที่ 13 มีนาคม พ.ศ.2548

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทแห่งการเรียนรู้

ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์

นางสาวนนทญา หงษ์รัตน์ เกิดเมื่อวันที่ 22 พฤศจิกายน พ.ศ.2526 ที่อำเภอเมือง จังหวัดสุพรรณบุรี สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรี หลักสูตรศึกษาศาสตรบัณฑิต (เทคโนโลยีการศึกษา) เกียรตินิยมอันดับหนึ่ง จากคณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร ในปีการศึกษา 2548 และสำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรี หลักสูตรปริญญาโทศึกษาศาสตรบัณฑิต จากคณะนิเทศศาสตร์ (สื่อสิ่งพิมพ์) มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราชและศึกษาต่อระดับปริญญาโทในสาขานิเทศศาสตร์ พัฒนาการ ภาควิชาการประชาสัมพันธ์ คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในปีพ.ศ.2549 และทำงานในตำแหน่งนักวิชาการที่ศูนย์วิจัยการจัดการความรู้การสื่อสารและการพัฒนา มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย